BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XX
A
4
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

PARATITLA
IN LIBROS IX.
CODICIS IUSTINIANI
Repetitæ Prælectionis.

OPUS IACOBI CUIACII.

CAROLI ANNIBALIS FABROTI
Ad ea Enarrationes.

NOVISSIMA EDITIO
Ad Exemplarium Toloſanorum formam exacta,

Sed a mendis, quibus illa nuſquam non ſcatebant, quod ad ejus fieri potuit, expurgata:

Cui & locorum quamplurium Græcorum interpretationes ab aliena manu acceſſerunt.

In Tomos quatuor diviſa.

TOMUS I.

B. R. NEAPOLIS

NEAPOLI MDCCLI.
APUD IOANNEM SIMONIUM.
AERE ANTONII CERVONIS.
Superiorum permiſſu.

Digitized by Google

CAROLVS ANNIBAL
FABROTVS
LECTORI S.

Paratitla Cujacii in novem libros Codicis exquiſita quæque ingenia velut opus abſolutiſſimum laudant, & prædicant: hæc enim ſcripſit jam ſenex, & cum jure meritoque principem locum inter juris interpretes ſibi vindicare poterat, unde ſtilus ejus conciſus, & brevis, qualis eſſe ſolet ætate jam affecta, & eruditio latens negotium ita pleriſque facit, ut ſi quando mentem ejus perceperint, magnum ſe feciſſe arbitrentur. Sed & ipſe non indoctis ſe ſe ſcribere dictitabat, ut olim Gaudentius Philoſophus: ἀείδω ξυνετοῖσι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι.

Indoctis non canto, procul, procul eſte profani. (a)

Ea re cum ceteris Cujacium antiſtare non ipſe modo cognoverim, ſed & omnes, qui

á 2 in

(a) *In introductione harmonica.*

in juriſprudentia bene ſubactum ingenium habent, idem ſentiant, rem non ingratam facturum me exiſtimavi, ſi, quantum poteſt, ſtudioſis adoleſcentibus hæc præirem, præmonſtraremque vias diſcendi, ac intelligendi. Ardua quidem res eſt, & quæ hominem haud vulgaris eruditionis deſideret, ſive legum capita notanda, ſive interpretum præcipui ſententia ubique aperienda, ſive denique verba ejus a vulgari conſuetudine remotiora, interpretatione adjuvanda ſint. Sed quod ingenia feliciora nullo vel exiguo labore peragerent, id nos aſſiduo, & improbo ſtudio, ac diligentia forte an aſſecuti ſumus (a).. *Nihil eſt, quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura.* Τοῦτο καὶ ἅμα τὸ Σωκρατικὸν λογισάμενοι, ὡς τοῦ Θεοῦ συλλαμβάνοντος, πάνυ εἰκὸς καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τέλους τῆς σπουδῆς ἐλθεῖν (*b*). Enarrationes autem in libros novem ad finem tandem deduximus, ut nunc integer prodeat, & ſine membrorum damno partus hic ingenii noſtri. Ipſe quidem Cujacius Paratitla ſua plenius interdum in Recitationibus ad Codicem interpretatur, ut alterius opera, & explanatione egere non videantur. Neque tamen rerum æquus arbiter ibit inficias, operam noſtram haud futuram ἀνόνητον, & ſine fructu. Ubi Cujacius interpretem non deſiderat, prælucetque ſibi, lucem luci non addimus. Ubi ſilet, vel ſubobſcurus eſſe videtur, ibi quædam addimus, & facu-

(a) *Seneca*.
(b) *Eutocius in Archimedem.* πέρι σφαίρας καὶ κυλίνδρου.

Digitized by Google

& faculam noſtram ei allucere volumus. Sed & auctorum nomina, vel legum capita, quæ Cujacius omiſerat, ipſi exhibemus, non quod illum eo nomine culpemus, ſed quod hæc neſcio quomodo legentis animum magis expleant. Iam ipſos juris interpretes, qua Latinos, qua Græcos, qua editos qua ineditos, per quos profecit, fortaſſe noſſe tibi non erit inutile: vel enim ipſe eiſdem auctoribus uteris in jure reddendo, reſpondendo, vel interpretando, quibus vir maximus ſolerter utebatur: vel certe ipſos conſulere tibi volupe erit. Denique hoc egimus, ut ſtupenda Cujacii lectio, prudentia ſumma, & eximia doctrina omnibus nota eſſet. Erunt fortaſſe, qui putent, quædam in hoc Cujacii opere notanda, quæ tamen nos ubique ſecuti ſimus, quaſi religio fuerit ab ejus ſententia abire. Verum ſi non vitio malignitatis humanæ, ſed quod viro magno aliquid exciderit, arguant, meminiſſe debebunt, θεοῦ μόνου εἶναι τὸ ἀνεπίληπτον. Imo rectius hoc dicetur παρόραμα, quam ἁμάρτημα, ut de ſententia quadam Eudoxi, & Arati, haud probanda ſcribit Ipparchus Bithynus (*a*). Poſtremo, Lector candide, latere te non debet, beneficio v.c. doctiſſimique D. Pugetii Senatoris Toloſani ad nos perveniſſe. Notas quaſdam in Cujacium Petri Fabri Sanioriani, viri omni doctrinæ genere præcellentis, quas luce dignas mecum cenſuerunt viri non indocti. Alia ei interdum ſedet ſententia, quam Cujacio noſtro. Cujus ſenten-

(a) *Aſterius homil.* v. *In Lud. & Ar. Phan. lib.* I. *p.* 8.

tiam magis ſequaris, tui, Lector, erit arbitrii. Ego quid exiſtimem heic in medio relinquo: interpretis enim officio fungi volui, non cenſoris. Sunt & apud me nonnullæ in alia Cujacii opera ejuſdem Fabri Notæ, quibus nec te fraudabo, ſi hanc Notarum veluti delibationem non improbari cognovero. His igitur fruere Lector, & fave.

NO-

NOBILISSIMO

Viro, Longeque omnium Iuriſperitorum præſtantiſſimo D PAVLLO DE FOIX, Conſiliario ſanctioris intimique Conſeſſus Chriſtianiſſimi Regis.

IAC. CVIACIVS S.

Sperabam paucis diebus in Digeſta, & in Codicem me Paratitla abſolvere poſſe; idque perfectis Digeſtorum libenter ſuſceperam, ut me putabam debere præſtare. Verum ubi ad rem aggredi, & me accingere cœpi, ſenſi operoſiorem eſſe, hominiſque diligentioris, quam ipſe ſim, planeque cœpto deſtitiſſem, niſi me tua auctoritas deterruiſſet, qui non ceſſaſti ab eo die, quo quid in Digeſta præſtitiſſem, cognoviſti, urgere, & efflagitare, ut idem auderem in Codicem: quod & feci vix tandem magna ex parte, ut vires meæ tulerunt, an etiam ut exigebat officii mei ratio, non alium, quam te judicem fero. Quidquid id eſt, certe ſpiſſo admodum lentoque, & faſtidioſo ſatis ſtudio ac labore perfeci, nec ullum umquam mihi contigit onus ſuſtinere gravius: cetera, quæ ante pertuli non pauca, qui a pueritia otioſum diem nullum vixi, cum iſto collata curæ mihi laborive nullo fuiſſe videntur. Cauſſa in me, ſi forte non in re ipſa, vel id quod langueſcat ſenſim vis illa animi, & ingenii ſolertis ac capitalis, quæ viguit in me dudum, vel id, quod jam ingraveſcens ætas, atque cauſſaria ſibi placet magis in reſpondendo, docendo, quam in ſcribendo: ſed ex his utrumcumque ſit in me, quod cauſſam difficultati, & moræ dederit, res ipſa tamen profecto multum, vel dicam, plus mihi negotii, & mole-

moleſtiarum exhibuit. Quid, inquies, numquid non & in Digeſta tantumdem? Imo vero longe minus. Iuris enim, quam Conſtitutionum facilior cognitio, & tractatio eſt, illo continentur leges, edicta, S.C. certa, & Iuriſprudentum interpretationes, atque reſponſa maxime inter ſe congruentia, aut repugnantia, ſi qua ſunt, ita diſpoſita, ut quæ prævaleant, non ſit obſcurum. Conſtitutionum vero, quaſi incertum jus eſt, varium atque multiplex, & perdifficile igitur; & ſi perdifficile, pæne captu impoſſibile, ut noſtrorum verbo utar, niſi ſcilicet (recenſebo laborem improbiſſimum) quis perdidicerit, ut ſubinde libidine principum id mutatum, & perturbatum fuerit, quid illis placuerit primum, quid deinde, quid poſtremo, quidve in Republica ante illos obtinuerit, quid quaque ratione poſt illos modo inductum, modo intermiſſum, mox reductum, rurſuſque intermiſſum, aut abolitum fuerit, & quid Iuſtinianus poſtremus omnium, quorum quidem placita hic liber habet: (nam & alii poſt ſecuti ſunt, quibus, Iuſtiniano quod placuit magna ex parte, diſplicuit, cujus etiam varietatis, & inconſtantiæ rerum ἀναθεώρησις, perquam neceſſaria eſt) quid, inquam, Iuſtinianus tandem effecerit Conſtitutionibus multis, quibus hunc librum ſparſit, quid his, quæ hunc librum conſecutæ ſunt, ſane omnibus omni juris ſcientia refertiſſimis, adeo, ut qui earum teneat vim, originem, atque proceſſum, hunc ego facile ſim habiturus pro doctiſſimo Iuriſconſulto, ac pæne pari Triboniano ipſi, quo ego tandem cognito pondere earum Conſtitutionum, quas ſuo Imperatori eum perſuaſiſſe certo certius eſt, mihi gaudeo; quod cognoverim eam ætatem non tuliſſe excellentiorem in jure civili, quod utique, & ſine illius ope curaque prorſus intercidiſſet.

Deni-

Denique ita cenſeo, Codicis majus eſſe opus, majuſque negotium, vel quia eo, quem Digeſta requirunt, orbe, eo inſtructo, eaque, ut ita dicam, ſuppellectile rerum ac diſciplinarum omnium, quantúmvis licet magna, exigat longe majorem: fruſtra enim Codici datur opera, niſi & Digeſtorum; & alia pleraque adminicula ſuppetant, quum tamen Digeſta Codicis adminiculo nequaquam indigeant, ex quo palam eſt, quam mihi fuerit negotioſa iſta provincia, quod etiam abunde coarguit opus, vel ne quis ſuccenſeat opuſculum tribus poſtremis libris imperfectum, in quos, præter quæ edidi jam dudum, ſupereſt aliquid, quod deſideres, & deſiderem etiam ipſe, quod ad titulorum rationem attinet, ſed malui quaſi interjungere, veluti jam longo labore defeſſus, quam te diutius expectatione ſuſpenſum detinere, id quod reſidet, ubi paulliſper adquieviſſem, ſperans me daturum, & vero daturus, ſi juſſeris, altera editione. Idem quoque magis coarguunt uberiora Paratitla iſthæc, quæ feci, quam priora, non alia, quam rei ſubjectæ pondere, & gravitate compulſus: quodque ſi hæc attente legeris, ſenties me quorum beneficio opus texeretur ſplendidius, multa ſcrinia reſignaſſe, pervolutaſſe, pertentaſſe, perquiſiſſe multa, excogitaſſe, adinveniſſe, & neſcio unde ex abdito eruiſſe plurima, jus civile ornatius illuſtriuſque feciſſe non minorem in modum brevi quidem, ſed puro aptoque libello, quippe quum nec in eum ex lamis luſtriſve quidquam intulerim, ſed ex liquidis tantummodo fontibus juris, & decoris optimarum artium ſtudiis, non ἐκ τῶν συγκλύδων, καὶ τῶν συρφάκων ſcriptis, quibus plerumque aliud agitur, quam quod ipſi agunt legum auctores, non ex cathedrariis recitationibus, quibus etſi fateor ſtudioſe audiendis multis multum

ado-

adoleſcentem me ſumſiſſe temporis, quod & adoleſcentibus ſuadere ſoleo pariter, ut faciant, illud ſubinde Theonis iterans τὴν ἀκρόασιν τὰς ὀυκ ἂν ἀσμενίσεις τὰ μετα πόνων τοῖς ἄλλοις εἰργασμένα ἑτοίμως λαμβάνων, *tamen modo neſcio, quo mihi contigit, ut parum illis, aut nihil proficerem. Vnum e multis, quos audivi Ferrerium excipio ſummum, & adorabilem Iuriſconſultum, quo nemo publice docuit, vel docebit umquam ornatius, ſubtilius, facilus, fideve, & diligentia majore, nemo, qui audiverit, dicet ſecus: hujus ego acroamata, & recitationes aliquot de ſervitutibus, de lege Falcidia, de legatis, de eo quod intereſt, ut L. Craſſi orationes de lege Servilia, ſibi M. Tullius ait, ſic mihi ſemper prædicabo fuiſſe magiſtras, nec ſi eſſent in manu, alio hodie in meis ſtudiis rectore uterer libentius amiſiſſe me eas improvidum, ut ne linea quidem apud me ſuperſit, pudet, pigetque, & dolet ſæpe numero mediis vigiliis hanc mihi non allucere facem, nec alluxiſſe etiam, ſcripta mea, quod produnt nimis. Quum vero in hoc opere, qua dixi, ratione verſatus ſim, ſi tuo judicio, vel ingenii, vel curæ ſaltem teſtimonio aliquo egi me non indignum, judiciis aliorum non valde pendeo; tibi uni ſatisfacere, tibi uni placere, & nobilium adoleſcentium, quibus adſum, commodis utilitatique ſervire, vel potius tibi ſingulo placere ſatis habeo: tibi enim numquam placuero nequicquam: illorum utilitati, quo minus ſerviam, ut cupio, ut conor, parentum, quorum in imperio ſunt, præpropera feſtinatio, & cæca ambitio facit, qui eos antequam ſui judicii ſint, & his litteris inſtructi, ſine quibus jus civile percipi non poteſt, ad nos ea lege, atque ratione tranſmittunt, ut mox vix dum ſentientes guſtum diſciplinæ noſtræ ad ſe revocent, & rudes atque*

impo-

impolitos, ne dicam imperitos, in forum vel curiam impellant, quo genere, ut imiter Diodorum, idem de ſapientiæ ſtudioſis quibuſdam conquerentem : ὁ πολὺς ἀπαράσκευος προσιὼν, πρωὶ πάνυ τῆς νομικῆς ἅπτοται, καὶ μέχρι τινὸς φιλοπονήσας ἀπῆλθε, περισπαθεὶς ὑπὸ βιωτικῆς χρείας. Cur vero tibi potiſſimum placere cupiam, multæ ſunt & magnæ cauſſæ: placuero omnium non modo qui ſunt, ſed eorum etiam a jure condito auctoritate Iuſtiniani, qui fuerunt, in eo jure facile principi, & omnium juris ſtudioſorum patrono, & amico magno, placuero homini, ut generoſiſs. ſic ſanguine edito omnium Galliæ procerum nobiliſs. & pro ſua integritate ac ſapientia, quam cum illuſtri nobilitate convenienter ſociavit, atque conjunxit, a regibus noſtris jure & merito omnibus rebus ampliſs. atque honorificentiſſimis ornatiſſimo, & hoc ſi mihi Deus dederit, nihil eſt cur morer me, ſi qui mortales felices ſunt, felicibus inſerere : & ut non dederit, tamen, quem omnes quotquot juris ſtudioſi ſumus colere, & venerari debemus, tamquam principem, & patronum parentemque communem, quod complures alios non ignoro in ſua cauſſa ſenſiſſe, in mea mirifice ſum expertus, æquum eſt ei nos omnes omnia noſtra ſtudia, omnia ſumma devovere, atque deferre, quid ceſſamus? quid ceſſavimus tamdiu, quis non ante tenuit torpor? equidem incipiam te auſpice, tametſi ſero, ſi non injucunde acceperis, ſi non improbaveris, non tamen infeliciter tua approbatio penſabit omnem culpam, tui autem nominis, cui hoc conſecro, amplitudo & gloria, ut ſpero, ceteris commendabit donum. Gentile nomen dico, cujus memoriam conſervant litteræ, & monumenta vetuſtatis, concelebrat etiam hodie ſermo hominum, quaſi recentem non multo ſecus,

nempe

nempe ut ſaltum Pyrenæum, ut totam fere Novem populonam, Narbonenſemque provinciam ſemones illi ſtrenuiſſimi, unde profectus es, patres tui atque majores virtute imperioque ſuo ſummo rexerint diu ſumma cum laude, ut immortalem ſibi poſteriſque ſuis gloriam debellandis, & ſubigendis hoſtibus comparaverint, ut aula eorum quandoque frequentior fuerit, quam ea ætate cujuſquam regis, aut principis. Gentili etiam proprium adjungo clariſſimum ingenio acerrimo, quod contuliſti ad ſummam juris civilis, & perfectum cum ſanctæ, & privatæ, tum etiam publicæ, & domeſticæ diſciplinæ, & antiquitatis alienæ, noſtræque, & terrarum deſcriptionis, & omnium bonarum artium ſcientiam, illuſtriſſimum animi virtute, vitaque incorruptiſſima, illuſtriſſimum multis legationibus, veluti Romana, Anglica, Scotica, Veneta pro Rege regnoque ſæpius iteratis, multis honoribus, miniſteriiſque publicis maxime tuendæ pacis, cujus ſemper auctor fuiſti conſtantiſſimus in rumore, motuque veſano multorum magnorumque medius, & in ea quoque re hodie totus es. Spero & certe confido huic operi, quod conſpiciatur omnium oculis, fœneraturam luminis ſtricturam aliquam tantum tanti nominis ſplendorem, cui adjunctis interim in vicem fidemque trium poſtremorum tribus ſemper currentium Obſervationum libris XVIII. XIX. XX. id omne ſubmiſſe ſuſpendo, obſecrans pro tua bonitate, ut boni conſulas bonum animum, nec fallas opinionem, quam ſemper habui de te, nihil a me poſſe proficiſci, quod per tibi gratum non ſit. Vale Avarici Biturigum Id. Mar. MDLXXIX.

PA-

PARATITLA
IN LIBROS IX.
CODICIS
IVSTINIANI
Repetitæ Prælectionis.
OPVS
IACOBI CVIACII.

CODICIS nomine proprie ſignificantur chartæ, quibus quod inaratur, facile deleri poteſt, ut reponatur aliud, non chartæ ſimplices, quæ a papyro nomen retinent, licet non ex papyro fiant, ſed ex panniculis, quibus ſemel tantum fungi poſſumus. Qua de cauſſa commodatum quidem conſiſtit in codicibus & pugillaribus l. in. commodato §. ſicut commod. quæ negantur eſſe in ſupellectili, l. 6. D. ſupell. leg. ſed non in eo chartæ genere, cujus abuſus eſt, non uſus. Et parſimoniæ ſpecies eſt in codice ſcribere: nam &

ejus ſcriptura quoque brevior, ut Caſſiodorus Fortunatianum artigraphum ſe profitetur in pugillarem codicem in gratiam eorum, qui brevitatem amant, redegiſſe. Chartæ igitur, ut & membranæ nomen ambiguum eſt: nam vel chartæ aut membranæ ſimplices eo ſignificantur, vel pugillares chartacei aut membranei, quam multiplicem pellem Martialis vocat in diſticho inſcripto Homero in pugillaribus membraneis; & ita in l. chartæ de bon. poſ. ſec. tab. nova charta eſt pugillar purum, in quo nondum quidquam ſcriptum eſt, deletitia, vetus, quod ſcripturam variam recipit frequenti deletione, & ut legitur in veteribus gloſſis, deletitia, παλίμψηςον, *palimpſeſtum*. In his ſtilus ſcribit, ut Hieronymus ait ad Principiam virginem, in illis calamus. Eſt vero majeſtas & diuturnitas major ſcripto, ſi quid exares in his, hoc eſt, in codicibus, quam ſi in chartis aut membranis ſimplicibus ſicut membranis quoque major, quam chartis; adeo ut pleraque hodie non valeant niſi in membranis ſcripta, velut Codicili dignitatum, & S. C. Verum ut populi leges, ita generales conſtitutiones Imperatorum, ne dicam reſcripta, l. pen. inf. de div. reſ. moris erat pugillaribus ſcribi cujuſcumque materiæ, chartaceis, ligneis, æneis, vel eburneis, atque ita ſervari ſingulas, vel univerſas in unum corpus collectas in ſcriniis memoriæ & diſpoſitionum, ut Impp. l. omnium, de teſtam. ſcribunt, jus in ſuis ſcriniis eſſe conſtitutum, & ad Trajanum Plinius: edicta Imperatorum vera & emendata in ſcriniis eſſe Trajani: & Theodoſius in confirmatione ſui Codicis, eum Codicem haberi in ſacris ſcriniis,

Zo-

Zonaras de XII. tab. ὅσα φυλακῆς ἐκρίθησαν ἄξια, ἐν σανίσιν ἐθησαυρίζοντο, *quæ ſervatu digna duxerunt, in tabulis condiderunt*. Reſponſa autem ſua vel interpretationes & commentaria ſolebant prudentes chartis aut membranis perſcribere, quorum etiam quidam libris ſuis membranarum titulum adhibuit. Et hac ratione factum opinor, ut liber potius conſtitutionum Codicis nomen obtineret. Corpus autem collectum ex libris Juriſconſultorum veterum, etſi potuerit improprie Codex appellari, & vero ita appelletur l. 1. & 2. de vet. jur. enucl. Maluit tamen Juſtinianus Digeſtorum ſeu Pandectarum inſignire nomine, quo etiam plerique juris auctores ſuos nuncupavere libros. Et obtinuit quidem illud Codicis nomen primum liber, quo continebantur conſtitutiones Imperatorum ab Hadriano ad Valerianum, & Gallienum, dictuſque eſt Codex Gregorianus a nomine juris ſtudioſi, qui huic collectioni dedit operam. Subſecutus eſt Codex Hermogenianus ab Hermogeniano ſimiliter ejus editionis auctore, quo continebantur Claudii, Aureliani, Probi, Cari, Carini & innumeræ Diocletiani, & Maximiani conſtitutiones, ut perperam Codici Gregoriano adſcribantur quædam Diocletiani, & Maximiani, quum fuerint omnes in Codice Hermogeniano. Exiit poſtea tertius Codex jam non a Juriſconſulto ullo, ſed ab Imperatore ipſo Theodoſio, cujus auctoritate conditus eſt, denominatus Codex Theodoſianus, qui conſtitutiones complectitur a divo Conſtantino Imperatorum omnium uſque ad ipſum Theodoſium. Et ut ex Gregoriano nihil ſumſit Hermogenianus, ita nec ex hoc, vel illo Theo-

doſianus quidquam, ſed omiſſas in Gregoriano ſequentium Imperatorum conſtitutiones Hermogenianus habet uſque ad Conſtantinum, omiſſas in Hermogeniano Theodoſianus. Longe alia ratio fuit Juſtiniano componendi Codicis hujus, quem de ſuo quidem nomine appellari voluit Juſtinianum, ut ſuum Theodoſius Theodoſianum, ſed non eas tantum conſtitutiones in ordinem & compendium digeſſit, quas poſt Theodoſianum ſequentes Imperatores ediderant, ſed etiam ex tribus ſuperioribus Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, Theodoſiano, & ex Novellis etiam poſt Theodoſianum Codicem, vel ab Theodoſio, vel ab inſequentibus Imperatoribus editis omnes, quæ ad uſum ſui temporis facere videbantur. Rurſus quum ſimiles eſſent contrariæque invicem conſtitutiones permixtim relatæ in illos tres Codices, Juſtinianus, quantum potuit, e ſuo accuravit tolli contraria, ſimilia, ſupervacua, inutilia omnia. Et hunc quidem ſuum Codicem edidit bis. Prior editio abolita eſt, quæ exierat ante Digeſta, & Inſtitutiones, de qua ſunt conſtitutiones huic Codici prælatæ de nov. Cod. fac. & de Juſt. Cod. conf. Poſterior, de qua eſt conſtitutio illis ſubdita de emend. Cod. Juſtin. diviſa in XII. libros quaſi XII. tab., ut Harmenopulus ait, ea eſt, qua utimur, & cujus titulos ſuſcepimus explicandos, poſt editionem Digeſtorum, & Inſtitutionum confirmata atque confecta. Et hac quidem poſteriori editione multas, quæ erant in priori, limavit, detraxit, mutavit, multas addidit & ſuas, & alienas conſtitutiones. Suas, inquam, & deciſiones juris controverſi numero quinquaginta, & alias complu-

plures conſtitutiones novas. Denique hoc genere priorem ſuum Codicem emendavit & expurgavit, atque ob eam rem hunc Juſtinianum Codicem repetitæ prælectionis appellavit eleganter ſcribens: quod repetita prælectio probavit ſatis eſſe validum ſatiſque formoſum, & quod maxime notandum eſt, ſecundas editiones a veteribus ait repetitas prælectiones appellatas fuiſſe, & Vlpianum retractatis libris ſuis ad Sabinum ſatis innuit ſecundæ editioni hunc titulum adſcripſiſſe. Prælectiones ſcilicet vocabant lectiones, quibus præceptores diſcipulis præeunt, præmonſtrantque vias diſcendi ac intelligendi aut voce viva, aut ex ſcripto. Nam & quæ ex ſcripto veniunt, quaſi e voce magiſtra manare videntur, ut Juſtin. in conſtit. de confirm. Cod. Juſt. & in alia de concep. Digeſt. Juventuti, ait, legum eruditionem a voce ſua, ab ore ſuo procedere. Porro quod Alciatus, & alii quidam adfirmarunt deciſiones tantum quinquaginta emendare jus vetus relatum in Digeſtis, & dignoſci eas ex Coſſ. Lampadio ſcilicet, & Oreſte, vel poſt eorum conſulatum ſemel & iterum, vel Juſtiniano III. vel Juſtiniano IIII. & Paulino, id equidem negare malim, & adfirmare contra conſtitutionibus pleriſque eum emendaſſe jus vetus, quod erat certum, deciſionibus certum feciſſe, quod erat controverſum. Nam hæc una ad conſtitutionem Juſtiniani de emend. Codic. Juſtin. conſtitui differentia poteſt inter deciſiones & conſtitutiones. Et quod ad Coſſ. attinet, ea nota communis eſt conſtitutionibus & deciſionibus, non deciſionum propria. Sed & Decio Conſule, quo anno exierat prior Codex, menſe Aprili, poſſit

eſſe aliqua vel deciſo vel conſtitutio. Quod vero Matthæus Monachus quidam ſcripſit etiam Digeſtorum corpus bis editum fuiſſe: primum brevius, deinde auctius redditum paratitlis, & paratitla eſſe *ἀναπληρώσεις*, ut loquitur, ſive repletiones eorum, quæ cuique titulo Digeſtorum deerant in priori editione, & ſcholia, ipſa fides veri refellit ſatis, quæ fidem facit unam tantum Digeſt. editionem fuiſſe, & paratitla Juſtinian. leg. 1. & 2. de vet. jur. enuc. nihil aliud eſſe oſtendit, quam breves & ſubtiles titulorum interpretationes, & quaſi monitoria, ſive claves eorum, quæ ſingulis titulis continentur. Et titulus ipſe clavis eſt ſcripturæ, ut Hieronymus dixit in præfatione Pſalmorum, &, ut Juſtiniani barbariſmo utar, paratitulus igitur.

Enarratio

Quæ a papyro nomen ret.) Frutice Niloſico. Dioſcorides libro 1. capite cxv. *πάπυρος ἀφ᾽ ἧς ὁ χάρτης κατασκευάζεται*, *papyrus, ex qua charta præparatur.* Sic etiam *βυβλίον* antiquum nomen retinet: *ἐγίνετο γὰρ ποτε τὰ τῶν χαρταρίων σώματα ἐκ φυτοῦ ὃ βύβλος ἐλέγετο*: *Chartarum enim corpora fiebant ex planta, quæ byblos dicebatur*, ut ait Euſtath. ad Iliad. III.

Ex panniculis) Contuſis.

Et parſimoniæ ſpecies eſt) Marcus Tullius epiſtolarum ad famil. VII. 18. *Nam quod in palimpſeſto, laudo equidem parſimoniam, &c.*

Nam & ejus ſcript.) Nam quod inaratur, facile deleri poteſt, & præterea ſcriptura ejus brevior.

Vt Caſſiodorus) In libello de Rhetorica.

Fortunat. artigraphum) *τεχνογράφον* utitur Ser-

Servius in I. & II. Aeneidos.

Vel pugillares chartacei) Chartæ appellatione etiam codices ſeu pugillares chartacei ſignificantur. Heſychius, & Suidas: τόμος, χάρτης, *tomus*, *charta*. Pugillares plures tabellas continent in ſeriem ſitas. Aſinius in Valerium libro I. ut & antiqui plures tabulas conjunctas codices dicebant. Seneca de brevitate vitæ capite XIII. *Plurium tabularum contextus caudex apud antiquos vocabatur: unde publicæ tabulæ codices dicuntur.* Anaſtaſius bibliothecarius interpres vitæ ſancti Joannis eleemoſiynarii in præfat. *Licet membranas inciderim, ſchedulas præparaverim, non tamen hunc in codicem conficere auſus ſum.*

Aut membranei) Membranæ pro membraneis pugillaribus apud Martialem epigram. XIV. 184. 186. 188. 190. 192. Homerus, Virgilius, Cicero, Livius, Ovidii Metamorph. in membranis, id eſt, pugillaribus membraneis. Vetus inſcriptio: PVGILLARES MEMBRANACEOS. Gloſſæ Græcolat. σωμάτιον, *membrana*. Potes & corpuſculum reddere. Marius Victorinus artis Grammaticæ libro I. *In duobus corpuſculis Iliados, & Odyſſeæ*: id eſt, σωματίοις Ἰλιάδος & Ὀδυσσείας. Heſychius: Ἰλιὰς τὸ Ὁμήρου σωμάτιον, *Ilias Homeri corpus*, ut in l. librorum 52. §. 2. D. de legat. 3. Cælius Aurelianus præfat. in v. libros Chron. *Dehinc Soranus pleniſſime cunctarum diligentiam tradidit, atque ſpeciale corpus ſcripturæ formavit*, & eodem exemplo corpus juris in l. un. C. de rei ux. act. Livius III. *Abſolvi poſſe velut corpus omnis Romani juris. Le corps du droit.* Joſephus ἀλ. α. σῶμα τῆς ἱστορίας, *corpus hiſtoriæ*.

Nova charta eſt pug. pur.) Vt membranæ puræ, & charta pura in d. l. librorum §. 4. quæ & charta virgo Marcello Empirico capite VIII.

Quod ſcripturam variam) Martialis XVI.7.

Eſſe putas ceras, licet hæc membrana vocetur.
Delebis quoties ſcripta novare voles.

In veteribus gloſſis) Græcolatinis.

Παλίμψηστον.) Plutarco, περὶ ἀδολεσχίας: βιβλίον παλίμψηστον, *libellus palimpſeſtus*, & apud Ciceron. & Catull. palimpſeſtus.

Stilus) ferreus. In pugillaribus ceris ſcribis ſtilus, ſive acumen ferreum, Prudentio.

Sicut membr. quoque major) Conſtitutiones Siculæ libro I. tit. lxxIII. *Volumus etiam & ſancimus, ut prædicta inſtrumenta publica, & aliæ ſimiles cautiones nonniſi in pergamenis in poſterum conſcribantur. Cum enim eorum fides multis futuris temporibus duratura ſperetur, iuſtum eſſe decernimus, ut ex vetuſtate forſitan deſtructionis periculo non ſuccumbant. Ex inſtrumentis & chartis papyri, vel alio modo, quam ut dictum eſt, ſcriptis, niſi ſint apochæ, vel antapochæ, in judiciis, vel ultra judicia nulla omnino probatio aſſumatur, ſcripturis tantum præteritis in ſuo robore duraturis.*

Et Senatuſconſ.) Ea marmoreis incidi tabulis jubet Athalaricus apud Caſſiodor. var. IX. 16.

Codicilli dignitatum) πινακίδες βασιλικαί.

Ligneis, æneis) Vt leges XII. in tabulis roboreis, Dionyſius II. deinde in æneis, idem, X. Horatius de arte P. --- *Leges incidere ligno.*

Eburneis.) l. 2. §. exactis, D. de orig. jur. qui-

quidam tamen ibi legunt, *quas in tabulas æreas perſcriptas*, &c. Nil mutandum. Scholiaſtes Theophili ad titulum de legit. adgnat. tut. ἦσαν γὰρ ἐν δέκα δέλτοις ἐλεφαντίνοις γραφέντες, *ſcriptæ erant in tabulis eboreis*. Vide Cujac. ad d. §. exactis. Joſephus Scaliger legebat, *roboreas*, & in d. l. librorum, *roboreis*, pro *eboreis*. Sed Theophili auctoritate confirmatur, ἢ ἐν ἐλεφαντίνοις πτυχίοις, §. 12. inſtit. de teſtam. id eſt, in pugillaribus vel codicibus eboreis. Ebur autem non fuiſſe ineptiſſimam ſcribendo materiam, ut putabat Scaliger, colligi poteſt ex his, quæ notavit Sirmondus ὁ πάνυ ad Sidonii librum VIII. epiſtolarum 6.

In ſuis ſcriniis) Julianus Imperator in epiſtola XXV. ad commune Judæorum: ἐν τοῖς ἐμοῖς σκρινίοις, *in meis ſcriniis*, in ſuis archivis, regeſtis, Prudentio.

Plinius) libro X. epiſt. 71.

Zonaras) Tomo II.

Aut membranis) Vt plerique in membranis ſcribere ſolebant. Horatius de arte P.

Membranis intus poſitis delere licebit,
Quod non edideris.

Adde Satiram III. libri II.

Quidam libris ſuis) Neratius.

Quantum potuit, e ſuo accuravit tolli cont.) Vide Cujacium tract. VIII. ad African. ad leg. 34. D. mand. & Obſervationum librum V. 38.

Supervacua, inutilia omnia) In conſtitutione de concept. Digeſtor. §. 8. 9. & 10. Idemque propoſitum Baſilio Macedoni Baſilicῶν auctori, ut præter alios ſcribit Conſtantinus Porphyrogeneta in libro de vita & geſtis Baſilii Maced. capite XXV. in fine εὑρὼν δὲ, inquit, ἐν τοῖς

πολιτικοὺς νόμους πολλὴν ἀσάφειαν, καὶ σύγχυσιν ἔχοντας δία τὴν ἀγαθῶν, ὥσπερ καὶ πονηρῶν συναναστροφὴν, λέγω δὴ τὴν τῶν ἀνῃρημένων ἀχρηστίαν περιελὸν, καὶ τῶν κυρίων ἀνακαθάρας τὸ πλῆθος καὶ ὥσπερ ἐν συνόψει κεφαλαίοις, διὰ τὸ εὐμνημόνευτον τὴν προτέραν ἀπειρίαν περιλαβών. *Quum autem leges civiles comperiſſet plurimum obſcuras & confuſas propter bonarum, malarumque commiſſionem, eas, quæ deſuetudine inumbratæ fuerant, amputans, & earum, quæ in ipſis rerum argumentis obtinebant, multitudinem expurgans, veluti quodam compendio capitibus, ut facilius memoria teneri poſſent, priorem infinitatem concluſit.*

Vt Harmenopulus ait) Libro I. tit. I. §. VII.

Codicem repet. lect.) In conſtit. de emendat. Codic. §. 3. Sedulius presbyter Codicis Hermog. trinam editionem laudat in præf. Paſch. oper.

Secundas edit.) Poſteriori editione multa, quæ erant in priore, auctores detrahunt, mutant, refigunt, ut de Eunapio ſcribit Photius in Bibliotheca.

Prælectiones ſcilicet vocabant, &c.) In colloquio Scholaſtico: *Invenio magiſtrum prælegentem:* Εὑρίσκω καθηγητὴν ἐπαναγινώσκοντα. Vide Quintilianum Inſtitutionis II. capite V.

A. Gellius XVIII. 5. *Si magiſtrum prælectoremque habuiſſet alicujus æris.* Macrobius Saturn. I. 2. 4. *Qualiter eos* (Virgilii verſus) *pueri magiſtris prælegentibus.*

Paratitla eſſe ἀναπληρώσεις) Matthæus Blaſtares ait, Paratitla eſſe ἀναπληρώσεις, id eſt, acceſſiones & ſupplementa ex aliis titulis deſumta, ita dicta vocabulo ἑλληνικοβάρβαρῳ, *græco-barbaro*, quaſi extra titulum, quod confirmant Græci libro LX Baſilicῶn titulo XVI. cap.

11,

11. ut parapherna dicuntur, quæ extra dotem ad virum deferuntur. Dicemus plenius ad Theodori Balſamonis collectionem conſtitutionum Eccleſiaſticarum.

Leves & ſubtiles) Juſtinianus in conſtitut. de concept D. *Sufficiat per indices tantummodo, & titulorum ſubtilitatem, quæ παράτιτλα nuncupantur, quædam admonitoria ejus facere.* & de confirmat. D. *Si qui forſitan per titulorum ſubtilitatem adnotare maluerint, & ea quæ παράτιτλα nuncupantur, componere.* Ait autem Juſtinianus, per titulorum ſubtilitatem, id eſt, λεπτόπηκα. Commentarios ſcilicet fieri vetat, probatque tantum interpretationes compendio factas. Beatus Cyprianus teſtimoniorum adverſus Judæos libri 1. præfat. *Sed & legentibus brevitas ejuſmodi plurimum prodeſt, dum non intellectum legentis & ſenſu liber longior ſpargit, ſed ſubtiliore compendio id, quod legitur, tenax memoria cuſtodit.*

CODICIS IVSTINIANI

LIBER PRIMVS.

TIT. I.

De ſumma Trinitate, & fide Catholica, & ut nemo de ea publice contendere audeat.

Jus ſacrum ſive de religione Chriſtiana, quod Theodoſius contulerat in ultimum ſui Codicis librum, Juſtinianus in hoc ſuo Codice honoris cauſa, vel ut loquuntur *διὰ τὸ τίμιον*, maluit ponere primo, & exordiri ſtatim a præcipua ejus parte, de ſancta Trinitate, & fide Catholica, deque ea ita definire: Vnum eſſe Deum in tribus perſonis, Patre, Filio, Spiritu Sancto per omnia æqualibus divinitate, æternitate, majeſtate, virtute, claritate, gloria, ſubſtantia. Chriſtum eſſe ſingularem & unigenam filium Dei, ſummæ Trinitatis perſonam unam, Deum de Deo, lumen de lumine, ut ait l. 2. hujus tit. & inhumanatum utero Virginis Mariæ, Deum & hominem, Deum Patri *ὁμοούσιον*. i. ſubſtantia parem & ſimiliter hominem

ὁμοού-

ὁμοούσιον, per omnia nobis certiſſimam ſalutem redemtionemque humani generis, ac proinde ſacratiſſimam Virginem Mariam non Chriſti, quaſi hominis tantum, ſed etiam Dei matrem nominari vere, & hanc eſſe fidem Catholicam, quam & ipſe latius profitetur & laudat l. 5. 6. 7. 8. populo in teſtimonium advocato, & utriuſque Romæ Archiepiſcopis. Sunt & alia fidei Catholicæ capita. Sed quum in aliis congruerent illo tempore Chriſtiani ſatis cum his mirum in modum inter ſe diſcrepabant. Et qui a Catholicis ſive Orthodoxis ſeorſum ſentiebant, Ariani ſive Porphyriani ſunt, & Neſtoriani ſive Simoniani & Eutychiani ſive Apollinariani, ut l. 6. & 8. inf. de hæret. Chriſtiani hæretici, aut ne Chriſtiani quidem, maxime Ariani, & Neſtoriani, l. damnato, eod. De Spiritu Sancto quod Impp. ajunt in l. 2. eum ſe ex ſummo rerum parente & ſperare & accipere, Accurſius male notavit: nam & veteres omnes ita locuti ſunt, licet non negarent eum etiam prodire ex filio, nec ea de re ullum erat illorum Imperatorum ætate in Eccleſia diſcrimen.

Enarratio Tit. I.

DE ſancta Trinitate] Trinitatis appellatio vetuſtior eſt, quam creditum viris eruditis, qui putant eam primum receptam in 1. Synodo Alexandrina, id eſt, anno Chriſti CCCXV. Ego moveor Juſtini martyris ſcriptoris longe antiquioris auctoritate in libro de expoſitione fidei, cujus verba hæc ſunt: *μονὰς γὰρ ἐν τριάδι νοεῖται καὶ τριὰς ἐν μονάδι γνωρίζεται. unitas in Trinitate intelligitur, & Trinitas in unitate noſcitur.* Verum de libri hujus aucto-

re

re dubitari audio. Apertius, inquiunt, & diſtinctius differit de Trinitate, quam ſcriptoribus ejus ævi ſollemne eſt. Atqui Lucianus, qui eodem fere tempore vixit, non minus aperte & diſtincte ſignificat, quæ tunc fides eſſet Chriſtianorum, quum in dialogo, qui inſcribitur, *φιλόπατρις, ἢ διδασκόμενος*, more ſuo religionem illorum irridet his omnino verbis: Κρ. Καὶ τίνα ἐπομόσωμαί γε. Τρ. *ὑψιμέδοντα θεὸν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα, υἱὸν πατρὸς, [illegible]α ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἓν ἐκ τριῶν, καὶ [illegible] ἑνὸς τρία. Queminam igitur tibi jurabo? Deum alte regnantem, magnum, immortalem, cœleſtem, Filium Patris, Spiritum ex Patre procedentem, unum ex tribus, & ex uno tria.* Nollem interpretem Clementis Alexandrini Stromatum IV. abuſum Trinitatis verbo in his vertendis. *ἧς θεμέλιος ἡ ἁγία τριὰς πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη*, & ita mallem reddere: *Cujus fundamentum eſt ſancta triga, Fides, Spes, Caritas.*

Et fide Catholica) Vincentius Lirinenſis in Comm. *In ipſa Catholica Eccleſia magnopere curandum eſt, ut id teneamus, quod ubique, quod ſemper, quod ab omnibus creditum eſt; hoc eſt enim vere proprieque Catholicum (quod ipſa vis nominis ratioque declarat) quæ omnia vere univerſaliter comprehendit.* Sicut Eccleſia Catholica dicitur, *quod ſit ubique diffuſa*, ut ait Optatus Milevitan. II. de ſchiſm. Donatiſt. *καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη, per univerſum orbem uſque ad fines terræ ſeminata*, ut Irenæus l. I. adverſus hæreſ. c. II. & iiſdem fere verbis Cyrillus Hieroſol. Catech. XVIII. *Propterea quod ejus cultus per omnes pæne mundi terminos emanavit Catholica vel univerſalis vocatur.* Boetius

Se-

Severin. de S. Trinitate libro I. vide S. Auguſt. de vera religione cap. VI. & ejuſdem epiſtolam CLXX.

Vnum eſſe Deum in tribus perſ.) S Joannes in ep I. cap. V verſic VII. ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ. ὁ Πατὴρ ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι *Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, & hi tres unum ſunt.* Non clam me eſt, verſum hunc deeſſe in pleriſque codicibus, qua Græcis qua Latinis: ſed neque verſio Syriaca, & Arabica illum agnoſcunt: Receptius tamen eſt genuinum eſſe, maxime quod neque veterum codd auctoritate careat. Teſtimonia de Filii Deitate, & de Trinitate, quia Deus eſt, & de Spiritu Sancto, quia Deus eſt, collegit Fulgentius adverſus Pintam libro III. cap. VII VIII & IX. Epigramma Græcum Antholog. lib V capite XXVIII. in fine Πιστεύων καθαρῶς ὡς Θεός ἐστι Λόγος. *Credens ſincere, quod Verbum Deus eſt.* Lucifer Caralitanus I. pro ſancto Athanaſio: *Quid aliud confitetur fides Catholicæ Eccleſiæ, niſi quia & Trinitas ſit perfecta, & una ſit Dealitas Patris, & Filii, & Spiritus Sancti,* Dealitas, ut in conflictu Arnobii, & Serapionis de Deo trino & uno, & in exemplo fidei Sirmio ab Orientalibus contra Photium conſcriptæ: quæ apud ſanctum Irenæum de Synod. adverſus Arianos: *Si quis unicum filium Dei crucifixum audiens, Dealitatem ejus &c.* D. Auguſtinus libro I. de doctrina Chriſtiana capite V. *Non facile nomen, quod tantæ excellentiæ conveniat, poteſt inveniri, niſi quod melius ita dicitur: Trinitas hæc unus Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia.* Ita

Pa-

Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus, & ſingulus quiſque horum Deus, & ſimul omnes unus Deus, & ſingulus quiſque horum plena ſubſtantia, & ſimul omnes una ſubſtantia. Pater nec Filius eſt, nec Spiritus Sanctus: Filius nec Pater eſt, nec Spiritus Sanctus: Spiritus Sanctus nec Pater eſt, nec Filius: ſed Pater tantum Pater, & Filius tantum Filius, & Spiritus Sanctus tantum Spiritus Sanctus.

In tribus perſonis) D. Auguſtinus de Fide ad Petrum cap. I. *Trinitas vera non eſſet, ſi una eademque perſona diceretur Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus. Si enim, ſicut eſt Patris, & Filii, & Spiritus Sancti una ſubſtantia, ſic eſſet una perſona, nihil omnino eſſet, in quo veraciter Trinitas diceretur.* Quæ verba exſcripſit Fulgentius Ruſpenſis Epiſc. in libro de Fide cap. I. Idem Auguſtinus in ſerm. CXCI. de Tempore. *Vt confutantes Arium unam eamdemque dicimus Trinitatis ſubſtantiam eſſe, & unum in tribus perſonis fatemur Deum &c.* & ſermone XIV. Supplementi operum parte altera: *una eſt in Trinitate ſubſtantia Deitatis, una virtus, una poteſtas, una majeſtas, unum nomen divinitatis.* Photius Patriarcha CP. Epiſtola ad Joannem Spatharium: *κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὅρους τε καὶ θεσμοὺς μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα ἐν ὑποστάσεσι καὶ προσώποις τρισὶ λατρεύων* &c. *Secundum Eccleſiaſticas definitiones & leges unicam ſubſtantiam & Deitatem in tribus ſubſiſtentiis & perſonis colens &c.*

Per omnia æqualibus) Teſtimonia de æqualitate Patris, & Filii collegit Fulgentius d. lib. III. capite VI. Salvianus de Provid. D. V. de Arianis: *Nos eos injuriam divinæ generationi*

ni facere certi ſumus, quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos injurioſos Patri exiſtimant, quia æquales eſſe credamus. Divus Auguſtinus de Trinitate libro I. capite IV. *Qui ante me ſcripſerunt de Trinitate, quæ eſt Deus, divinorum librorum veterum & novorum Catholici tractatores, hoc intenderunt ſecundum ſcripturas docere, quod Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus unius ejuſdemque ſubſtantiæ inſeparabili æqualitate divinam inſinuent unitatem.* Dictum autem Evangelicum, *Pater major me eſt.* Joannis XIV. 28. ſic interpretatur Ammonius apud auctorem Catenæ in Joann. οὐ τὸ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα, ποιεῖ αὐτὸν ἑτέρας οὐσίας, ὡς οἱ αἱρετικοὶ φάσιν. ὅτε ἦν ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος, μείζονα εἶπε τὸν Πατέρα, τοῦτο διὰ τὸ φαινόμενον σῶμα λέγει: ἐπεὶ καθὸ ἐστι Θεὸς, οὔτε ἥττων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὔτε εἰς οὐρανοὺς ἀνάγεται ὁ τὰ πάντα πληρῶν, καὶ ἀχώριστος ὢν τοῦ Πατρός. *Quod Pater major ſit, non facit, ut ipſe alterius ſubſtantiæ ſit, ut hæretici dicunt. Quum in terra degebat, in quantum homo dicebat: Patrem majorem eſſe propter corpus, quod videbatur. In quantum tamen Deus eſt, neque minor eſt Patre, neque in cælum aſcendit, qui omnia implet, & immenſus eſt ut Pater.* Leo I. ſermone VII. in ſollemnitate nativitatis D. Jeſu Chriſti. *Quum unigenitus Dei minorem ſe Patre confitetur, cui ſe dicit æqualem, veritatem ipſe formæ utriuſque demonſtrat, ut & humanam probet imparilitas, & divinam declaret æqualitas:* & ſermone V. *Filius impar eſt Patri, non in eo, quod ex Patre, ſed in eo, quod eſt factus ex homine:* ὁ μὲν γὰρ λόγος αἰώνιος πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ πατρὸς γεννηθεὶς· τὴν δὲ σάρκα προσφάτως ἀνέλαβε δι' ἡμᾶς.

ἡμᾶς, Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi XII. *Verbum enim æternum ante omnia ſæcula a Patre genitum : corpus autem recens propter nos aſſumſit*. Fulgentius in libro ſingulari ad Donatum cap. VI. *Aequalis eſt Filius Patri, & minor eſt Filius Patre; æqualis vera divinitate, minor vera humanitate*. Ejus loci varias interpretationes vide apud ſanctum Baſilium epiſt. CXLI. Photium epiſtola CLXXVI. & Nicetam Manuelis Comnei libro VII.

Aeternitate) Divus Auguſtinus I. de doctrina Chriſtiana capite V. *Eadem tribus æternitas &c. ut cum Patre ſit intemporalis & Filius*. Sanctus Hilarius de Synodis adverſus Arianos. Divus Auguſtinus d. ſerm. CXC. *Credimus, & in Spiritum Sanctum, Deum verum ex Patre procedentem, æqualem per omnia Patri, & Filio, natura, voluntate, poteſtate, æternitate, ſubſtantia* : & de Trinit. lib. XV. capite XXVI. *Quapropter qui poteſt intelligere ſine tempore generationem Filii de Patre, intelligat ſine tempore proceſſionem Spiritus Sancti de utroque*. Maximus Taurinenſis homilia I. de jejun. Quadrageſ. *Dei enim Filius, cui cum ſempiterno Patre intemporalis conſtat æternitas*. Vide Cyrillum Hieroſolym. Cathec. VIII. Denique Filium agnoſcimus *συναΐδιον τε καὶ συνάναρχον τῷ Πατρί*, *coæternum Patri, una cum Patre principio carentem*, ut eſt in actis Concilii Nicæni parte II. *comperpetuum*, ut Prudentii verbo utar. Achmes *ὀνειρ.* cap. II. *ἁγίας ἀνάρχου καὶ ἀχωρίστου Τριάδος*: *Sanctæ intemporalis & individuæ Trinitatis*.

Majeſtate) Pari majeſtate, l. I. D Auguſtinus d. c. V.

Virtute) Juſtinianus in l. 5. h. t. *ὁμοσκιώου*

μου

μεν μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν: adoramus unam Deitatem, unam poteſtatem. Div. Aug. d. cap. v. *Eadem tribus majeſtas, eadem poteſtas*. Divus Hilarius de Synodis adverſus Arianos: *Concluſi hæretici ſcripturarum auctoritatibus, hoc ſolum tribuere ſolent Filio, ut Patri tantum virtute ſimilis ſit, adimant autem ei ſimilitudinem naturæ, &c.* Lactantius IV. 6. *Patria ſcilicet virtute ac majeſtate pollentem.*

Claritate) Divus Hilarius dicto Libro de Synodis: *Tum porro in eo, quod honore, claritate, dignitate, majeſtate Pater major diceretur &c.*

Gloria) Divus Auguſtinus in d. ſerm. CXXIX. *οὐ γὰρ ἄλλην δόξαν πατὴρ, καὶ ἄλλην υἱὸς ἔχει. ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῷ ἁγίῳ πνεύματι: Non enim aliam gloriam Pater, aliam Filius habet; ſed unam eamdemque cum Sancto Spiritu.* Cyrillus Hieroſolymitanus Catech. IV.

Subſtantia) D. Auguſtinus d. ſerm. CXCI. Acaciani Filium Patri tum ſubſtantia, tum voluntate diſſimilem eſſe dicebant, ſive, ut ait Hermias, lib. VI. cap. XXVIII. *κατὰ πᾶσάν οὐσίαν τε, καὶ βούλησιν ἀνόμοιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ex omni ſubſtantia, & voluntate diſſimilem eſſe Patri Filium.*

Chriſtum eſſe ſingularem &c.) *τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ υἱόν, unicum Dei Filium*, d. l. 5. Gloſſæ: *μονογενής, unicus, ſingularis, ut Cicero.* In Timæo ſcilicet: *Ut hic mundus*, inquit, *eſſet animanti abſoluto ſimillimus hoc ipſo quod ſolus atque unus eſſet: idcirco ſingularem Deus hunc mundum atque unigenam procreavit.*

Summæ Trinitatis perſonam unam) *ἕνα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος, unum ſanctæ, &*

con-

conſubſtantialis Trinitatis, l. 7. h. t. unum pro nobis crucifixum, unam de Trinitate perſonam: nam utrumque recte dicitur. vide Facundum Hermianenſem libro 1. & notas Sirmondi.

Deum de Deo, lumen &c.) Sanctus Hilarius VI. de Trinit. *Sed quia vera fidei profeſſio eſt, ita Deum ex Deo natum, ut lumen ex lumine, quod ſine detrimento ſuo naturam ſuam præſtat ex ſeſe, ut det, quod habet, & quod dederit, habeat, naſcaturque quod ſit, quum non aliud, quam quod eſt, natum ſit, & nativitas acceperit quod erat, non ademerit quod accipit, ſit utrumque unum, dum ex eo, quod eſt, naſcitur, neque aliunde, neque aliud eſt.*

Lumen) De Patre lumine. Prudentius Peristeph. hymno ult. v. CCCXIII. *Lux ipſe, vera, veri & auctor luminis: quum lumen eſſet, lumen effudit ſuum. Ex luce fulgor natus hic eſt Filius.*

Inhumanatum) ἐνανθρωπίσαντα. Facundus Hermian. libro IX. *De incarnatione, aut ut proprie hoc exprimam minus quidem Latino, ſed neceſſario verbo, ſicut a Græcis dicitur, de inhumanatione Filii Dei*, id eſt, περὶ ἐνανθρωπήσεως apud Sanctum Baſilium, & alios ἐνανθρώπησιν κυρίου, *inhumanationem Domini.* Inhumanationis quoque verbo utitur Anaſtaſius bibliothecarius in hiſtoria Eccleſiaſtica.

Vtero Virginis Mariæ) παρθενομήτορος, *Virginis Matris*, Pſellus in Cant. canticor. *Novo naſcendi privilegio*, ut ait Servatus Lupus in libro de tribus quæſtionibus: *inexcogitabili & ſecreto quodam incomprehenſoque conceptu*, ut

ut Maximus Taurinenſis homilia I. in Natali Domini: ὑπὲρ γὰρ τρόπον τῶ Θεῦ ὁ τόκος, *Dei partus omnem modum ſuperat*. Hieronymus Græcus Theologus in dialogo de Trinitate: D.Auguſtinus ſerm.LVIII. de verbis Domini: *Adveniens enim divinitas in uterum Virginis Mariæ, auctoritate illa, qua in paradiſo Adam de limo formavit: carnem ſibi ex ſubſtantia ipſius Mariæ fabricavit, quam pro ſalute noſtra ſuſcipiens, & ſibi coadunans natus eſt Deus & homo.*

Deum & hominem) Vincentius in Commonitorio. *Vnus idem Chriſtus Deus & homo.*

Deum Patri ὁμοούσιον) Gloſſarium ineditum: ὁμοούσιον τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἴσον ἀπαραλλάκτως ὑπάρχον, ὥσπερ ἄνθρωπος ἀνθρώπου, καὶ ἄγγελος ἀγγέλου, καὶ ζῶον ζώου, καὶ φλὸξ φλογός. *Homouſion unius ejuſdem ſubſtantiæ, & virtutis, qui æque incommutabilis eſt, ut homo hominis, angelus angeli, animans animantis, flamma flammæ.* D.Auguſtinus tract. XCVII. in Joan. *Adverſus impietatem quoque Arianorum hæreticorum novum nomen patris homouſion condiderunt: ſed non rem novam tali nomine ſignaverunt: hoc enim vocatur homouſion, quod eſt, ego & pater unum ſumus, unius videlicet ejuſdemque ſubſtantiæ*. Lucifer Caralitanus libro II. pro ſancto Athanaſio: *Vnius ſubſtantiæ cum Patre, quod Græci dicunt* ὁμοούσιον: & libro de non parcendo in Delinqu. *Eum non eſſe illum verum Dei filium dicitis. Quum denique* ὁμοούσιον τῷ πατρί, conſubſtantialem Patri, *quod dicunt Græci, nos vero Romani dicimus, unius ſubſtantiæ cum Patre illum eſſe &c.* Euſebius Cæſarienſis apud Socratem I. 5. ἐπὶ καὶ τῶν πατέρων τινὰς λογίους, καὶ

καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους, καὶ συγγραφέας ἐγνώμεν ἐπὶ τῆ πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογίας τῷ τῆ ὁμοουσίου συγχρησαμένους ὀνόματι, quando patrum quoſdam diſertos & illuſtres Epiſcopos, & ſcriptores novimus in patris, & filii Theologia homouſii nomine utentes. Epiphanius, *οὐ δύναται γὰρ εἶναι ἑτερούσιος τῷ γεγεννηκότι, οὐδὲ ταυτούσιος, ἀλλ᾽ ὁμοούσιος.* Conſubſtantialem Patri ſecundum divinitatem, & conſubſtantialem nobis ſecundum humanitatem l. ult. h. t. Itaque Ariani Chriſtianos Catholicos *homouſianos* appellabant, Fulgentius contra ſermonem Faſtidioſi Ariani, vel *uniſubſtantianos.* Idem Fulgentius in libro pro fide Catholica adverſus Pintam Epiſcopum Arianum.

Certiſſimam ſalutem) *τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, noſtram ſalutem.* l. 5. hoc tit.

Dei Matrem) *Μαρίαν Θεοτόκον εἰπεῖν κυρίως καὶ κατὰ ἀλήθειαν*, l. 6. id eſt Facundo Hermianenſi interprete 1. capite 11. *B. Mariam recte vocari, & vere & proprie Matrem Dei.* Vide ibid. cap. IV. Sic Photius epiſtola 1. *τὴν παναγίαν παρθένον, τὴν κυρίως καὶ ἀληθῶς τὸν Θεὸν λόγον σεσαρκωμένον τεκοῦσαν, Sanctiſſimam Virginem, quæ vere & proprie Deum Verbum incarnatum pepererat.* Neſtorius ſcripſit, *Mariam non eſſe θεοτόκον, id eſt, non Deum peperiſſe, ſed hominem: Hunc Synodus apud Epheſium damnavit.* Vetus auctor in libro de hæreſibus num. LXXXIX. Chriſtiani Catholici & *θεοτόκον, Deiparam, & χριστοτόκον, Chriſti Genitricem*, confitentur. Vide Arnobium in conflictu, quem habuit cum Serapione de Deo trino & uno lib. II. Aviti Viennenſis Epiſtolam 11. Ephræmium Photii codice CCXXVIII. Evagrium 1, 2.

Dei

Dei Matrem) θεοτόκον, *Deiparam*: θεομήτερα, *Dei Matrem*, θεογεννήτερα, *Dei Genitricem*, Græci Patres.

Vtriuſque Romæ Archiep.) Veteris, & novæ Romæ Patriarchis.

Ariani ſive Porphyriani) Ex Balſamonis collectione conſtitutionum Eccleſiaſticarum tit. v. cap. vi. Photio Nomocanonis tit. xii. cap. ii. & libris veteribus, ſic emendanda lex 6. de hæretic. *Damnato portentuoſæ ſuperſtitionis auctore Neſtorio, nota congrui nominis ejus inuratur gregalibus, ne Chriſtianorum appellatione abutantur, ſed quemadmodum Ariani lege divæ memoriæ Conſtantini ob ſimilitudinem impietatis Porphyriani a Porphyrio nuncupantur, ſic ubique participes nefariæ ſectæ Neſtorii ſimoniani vocentur*. Julius Pollux in Chronico inedito: Καὶ Ἀρείου καὶ τοὺς ὁμοίους ἀποκηρύττων, καὶ προστάττων, Πορφυριανοὺς αὐτοὺς ὀνομάζεσθαι. *Et Arium, & huic ſimiles, promulgans ac jubens Porphyrianos ipſos vocari.*

Maxime Ariani) Sanctus Hilarius in libro ad Conſtantium. A. ſub initium: *Chriſtianus ſum, non Arianus*. Lucifer Caralitanus in libro i. pro ſancto Athanaſio de Arianis. *Dicat denique ſe non eſſe Chriſtianum, fateatur ſe Arianum*. Et paullo poſt: *Odis Athanaſium, quod Chriſtianus ſit, quod eſſe noluerit Arii, ut tu dicis, diſcipulus*. Sanctus Athanaſius in orat. ii. contra Arianos: οἱ τούτους καλοῦντες Χριστιανοὺς, πολὺ καὶ λίαν πλανῶνται· *Qui hos* (Arianos) *Chriſtianos appellant, largiter errant*, aut certe Χριστιανοὶ ψευδῶς λεγόμενοι, *falſo Chriſtiani dicti*. Cyril. Hier. cat. vi.

De Spiritu Sancto) Vera fides hoc oraculi verſu continetur. Προ-

Πρῶτα Θεὸς, μετέπειτα Λόγος καὶ Πνεῦμα σὺν αὐτοῖς. *Primum Deus, poſtea Verbum, & una cum ipſis Spiritus*, apud Cedrenum.

Sperare) Sperare, eſt credere Cujac. Obſerv. XII. 26. Terent. Eunuchi V. Sc. III. *Spero me habere*: Donatus *Spero, pro credo*.

Nam & veteres omnes) Divus Gregorius Nazianzenus in orat. XXIII. Κοινὸν γὰρ Πατρὶ μὲν καὶ υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι μὴ γεγονέναι, καὶ ἡ θεότης μὲν, υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ ἐκ τοῦ Πατρός. *Commune quidem Patri & Filio & Spiritui Sancto, quod facti non ſint, communis & Deitas: Filio autem & Spiritui Sancto, quod a Patre*. & in Oratione XXXIX. Πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐχ υἱκῶς δὲ οὐδὲ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. *Spiritus Sanctus vere Spiritus, eſt procedens quidem ex Patre, non tamen filiationis modo, ut nec generationis, ſed proceſſionis*. Sanctus Baſilius in pſalm. XXXII. ὡς οὖν ὁ δημιουργὸς ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, οὕτω τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τουτ' ἐστιν, ὁ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ (ἵνα μὴ τὸ ἔξωθεν τι ἢ τῶν κτισμάτων αὐτὸ κρίνῃς, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχον τὴν ὑπόστασιν δοξάζῃς) *Sicut igitur verbum opifex cœlum confirmavit, ſic & Spiritus Sanctus ex Deo, qui ex Patre procedit, hoc eſt, qui ex ore ipſius eſt (ne externum aliquid & creaturam eſſe ipſum judices, ſed tamquam ex Deo ſubſiſtentem glorifices)* Eunomius Spiritum Sanctum creaturam eſſe dicebat, ut ſcribit ibidem Baſilius II. adverſus Eunomium. Idem vir s. in eumdem Pſalm εὑρήσομεν δὲ ἀλλαχοῦ καὶ λόγον στόματος αὐτοῦ εἰρημένον, ἵνα νοηθῇ ὁ σωτὴρ, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός. ἐπεὶ οὖν λόγος μὲν κύριος ὁ σωτὴρ, καὶ πνεῦμα

τοῦ ςόματος αὐτοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα . *Invenie-mus autem alibi verbum quoque oris ejus di-ctum, ut intelligatur Salvator noſter, & Spi-ritus Sanctus ejus ex Patre. Quoniam igi-tur verbum Domini ipſe quidem Salvator, & Spiritus oris ejus Spiritus Sanctus eſt &c.* Nec probare poſſum interpretationem viri docti, qui verba illa ſanctiſſimi Patris Baſilii τοῦτ' ἐςὶν, ὁ ἐκ τοῦ ςόματος αὐτοῦ, *hoc eſt, qui ex ore ipſius*, de Filio putat accipienda. D. Augu-ſtinus in d. ſermone CXCI. *Credimus & in Spiritum Sanctum, Deum verum ex Patre pro-cedentem*. Arnobius altercationis paullo an-te citatæ libro I. ARN. *Spiritus Sanctus pro-cedens ex Patre*. Serapion paullo poſt: *Tres perſonas, memoror te dixiſſe, Patrem genitorem Filii, Filium genitum Patris, Spiritum San-ctum procedentem ex Patre*. Lucianus in loco jam allato initio tituli: πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκ-πορευόμενον, *Spiritum ex Patre procedentem*. Certum autem eſt, hominem, qui ſectam Dei, ſectam Chriſtianam, ceu loquitur Tertul-lianus, ſuo more deridet, verba eorum uſurpare.

Licet non negarent) S. Auguſtinus Meditat. cap. XXXIII. ſect. VII. *Spiritum Sanctum de utroque procedentem*: & epiſtola LXVI. ad Ma-ximum Medicum: *Spiritus Sanctus, & Patris, & Filii Spiritus*: & libro 15. de Trinitate cap. XXVI. *Et multis aliis divinorum eloquiorum teſtimoniis comprobatur, Patris, & Filii eſſe Spiritum*, & ibid. *Qui poteſt intelligere ſine tem-pore generationem Filii de Patre, intelligat ſine tempore proceſſionem Spiritus Sancti*. Arnobius in d. altercatione cum Serapione libro II. *Spiritu Sancto procedente ex Patre, & Filio*. Di-dymus de Spiritu Sancto, interprete D. Hiero-

nymo: *Patrem vere Filii eſſe Patrem, & Filium vere Patris Filium, & Spiritum Sanctum vere Patris & Dei eſſe Spiritum, & inſuper ſapientiæ & veritatis, id eſt, Filii Dei.* Leo I. in ſerm. II. de Pentecoſte: *Sempiternum eſt Patri conſempiterni ſibi Filii ſui eſſe genitorem. Sempiternum eſt Filio, intemporaliter eſſe a Patre progenitum. Sempiternum quoque eſt Spiritui Sancto. Spiritum eſſe Patris, & Filii.* Proſper in epigr.

Vna trium Deitas, una eſt eſſentia cunctis.
Idem eſt Verbi Spiritus, atque Patris.

Et de vita contemplativa libro I. 18. *De Spiritu Sancto quomodo ex Patre, ac Filio procedens.* Theodulphus Aurelianenſis Epiſcopus veterum Patrum ſententias collegit, quod Spiritus Sanctus a Patre, Filioque procedat. Et hoc intellexit Fulgoſius hic: *licet*, inquit, *Imp dicat Spiritum Sanctum a ſolo Patre procedere; non tamen negare, quin & a. Filio procedat.* Quinimo ita Græci excuſantur in Concilio Florentino: οἱ μὲν Γραικοὶ διεβεβαιώσαντο, ὅτι τοῦτ' ὅπερ λέγουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι οὐ ταύτῃ τῇ διανοίᾳ προφέρουσι, ὥστε αὐτοὺς τὸν υἱὸν ἀποκλείειν, &c. *Græci quidem aſſeruerunt, quod id, quod dicunt, Spiritum Sanctum ex Patre procedere, non hac mente proferunt, ut excludant Filium &c.* Et ita excuſandus Theophanes Cerameus, quum ait in homilia LVI. τὴν ἐκπόρευσιν μὲν ἔχει ἐκ τοῦ πατρός, *Proceſſionem habet a Patre*; & Zacharius Schol. in diſputat. de mundi opif. πνεῦμα θεῖον προελθὸν ἀνάρχως ἐκ πατρός. *Divinus Spiritus procedens intemporaliter ex Patre*. Græci tamen præfracte aſſerunt ex Patre tantum procedere, & a Latinis diſſentiunt, contenduntque perperam

peram Concilio Conſtantinopolitano 1. addita verba illa, *Filioque*, ut præter alios diſſerit Photius in epiſtola 11. Contra Græcos abunde ſcripſit Græcus auctor Manuel Caleca, & alii.

T I T. I I.

De ſacroſanctis Eccleſiis, & de rebus, & privilegiis earum.

Eccleſias vocat ædes Deo conſecratas, ſive Dominica, in quæ conveniunt Chriſtiani myſteriorum, vel ut loquitur l. 5. cæleſtium ſecretorum, orationum, concionum gratia, Pythagoræ ὁμακοεῖα, & collegia clericorum, vel ut Hieronymus, & Joannes Romanus Epiſcopus loquuntur, ſacerdotum ſenatus, qui in eis ſunt: & ab Eccleſiis Martyria ſeparat l. 13. 16. 17. quaſi Eccleſiæ ſcilicet cultui dedicatæ ſint Dei omnipotentis, Martyria honori, memoriæ, & ſedi Martyrum, & Confeſſorum, l. ult. C. Th. de ſep. viol. quæ & memoriæ D. Auguſtino. Et de Eccleſiarum, & Martyriorum bonis hoc titulo potiſſimum agitur, & de ſalariis ſive annonis, quæ debentur Eccleſiis, etiam annua, quæ iis relicta ſunt, ut integra & perpetua conſerventur. Et de Eccleſiarum officiis quibuſdam, veluti decanis ſeu collegiatis ad obſequia Eccleſiæ Conſtantinopoleos, maxime ad juſta funebria, Cedrenus ῥαβδοῦχοι, *virgas geſtantes*, interpretatur Deputatis, & de Oeconomis, i. adminiſtratoribus rerum Eccleſiæ, & Diſpenſatoribus pauperum; & de Arcariis, quibus Oeconomi rationem reddunt, & reliqua, quæ in arcam communem conferant, & de Chartulariis, qui Eccleſiæ rationes actuſque conficiunt. Adduntur etiam privilegia Eccleſiarum, perſonarum, & rerum

eccleſiaſticarum generalia, ut immunes ſint a ſordidis, extraordinariis, vel ſuperindictitiis muneribus, & nominatim Decani a muneribus argentariorum vel nummulariorum, quæ in civitatibus etiam invitis nonnumquam injunguntur, l. 9. & a lucrativorum deſcriptione, ſi curialibus forte ex cauſſa lucrativa ſucceſſerint, ut donationes in eas collatæ valeant etiam factæ μονομερῶς & ſine inſinuatione, ſeu intimatione, i. ſine confectione actorum; ſi modo non excedant D. aureos, ut eccleſiaſticæ actiones non tollantur niſi præſcriptione C. annorum, quæ duo poſtrema privilegia etiam civitatibus dantur, & illud de D. aureis abiit in jus commune. Id vero, quod eſt de C. annis mutatum eſt in XL. & hæc quidem ſunt generalia privilegia. Sunt & ſpecialia in hoc titulo quædam, veluti Eccleſiæ Teſſalonicæ, l. 8. ut relevetur onere propriæ capitationis, non etiam agrorum cenſu: & Conſtantinopolitanæ l. 14. 17. ut prædia ejus coloni, ſervi, ruſtici, annonæ, vaſa ſacra ſive anathemata nullo modo alienentur, aut pignerentur, ac ne dentur quidem jure παροικικῷ, quod vulgo dicitur libellaria, ſed & locari, vel in emphiteuſim aut precariam dari ut non poſſint niſi certa lege modoque, quod & hodie datum eſt omnibus Eccleſiis; abrogata etiam conſtitutione Anaſtaſii ſub hoc titulo, quæ aliarum Eccleſiarum res alienari, & pignerari permittebat, adhibito decreto & actorum monumentis confectis apud magiſtratus aut defenſores civitatum. Item ut eadem ſit prærogativa in Epiſcoporum creatione Archiepiſcopi Conſtantinopolitani, quæ Romani, & in adſidendo, vel procedendo ut is uni tantum cedat Romano, ut l. 6. hoc. tit. & l. ult.

tit.

tit. 1. & Nov. 131. quod privilegium Patriarchicum dicitur l. 16. & ſeparatur a privilegio Metropolitano recte. Inferiores enim ſunt Metropolitani Patriarchis, ſive Archiepiſcopis, & ſuperiores Epiſcopis.

II. *Enarratio.*

Eccleſias vocat) Zoſimus libro v. ἐκκλησίαι τῶν χριστιανῶν, *Eccleſia Chriſtianorum*: Germanus Archiep. CP. in hiſtoria Eccleſiaſtica: ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς θεοῦ, θέμενον ἅγιον, οἶκος προσευχῆς: *Eccleſia eſt ædes Dei, templum ſanctum, domus orationis*. Matthæi capite XXI. 12. & 13. ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, οἶκος μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται: *Templum Dei, domus mea, domus orationis vocabitur*. Sanctus Baſilius in libro Regular ſuſius diputat, cap. XL. ὡς τῆς ἐμπορείας τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς μεταποιούσης εἰς σπήλαιον λῃστῶν, *quaſi nundinatio illa domum orationis in ſpeluncam latronum converteret*: & epiſtola CCCLXXI. οἶκον εὐκτήριον μεγαλοπρεπῶς κατεσκευασμένον ἀναστῆσαι τῷ. θεῷ ὑμῶν: *Orationis domum magnificam exſtruere Deo noſtro*. D. Auguſtinus in epiſtola LXIV. *Saltem de locis ſacramentorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur*. Zeno Veronenſis in ſermone de pſalmo CXXVI. aut potius Hilarius Pictavienſis in pſ. CXXVI. *Conventus quidem Eccleſiarum ſive templi, quos ad ſecretam ſacramentorum religionem ædificiorum ſepta concludunt, conſuetudo noſtra vel domum Dei ſolita eſt nuncupare*.

Sive Dominica) S. Hilarius in libro ad Conſtantium A. E. *Dominico ad palatium tranſeunt*. Idatius Epiſcopus in faſtis Conſular. *His Conſuli-*

ſulibus dedicatum eſt Conſtantinopoli Dominicum. Grecis κυριακά. Euſebius de laudibus Conſtantini : τῆς τῦ δεσπότε προσηγορίας ἠξίωνται τὰ καθερομένα ἐκ ἐξ ἀνθρώπων τυχόντα τῆς ἐπικλήσεως, ἐξ αὐτῦ δὲ τῦ τῆ ὅλων κυρίε· παρὸ καὶ κυριακῶν ἠξίωνται τῆ ἐπονυμίων, *appellatione a Domino tracta loca conſecrata honorantur, non ab hominibus nuncupationem. ſortita , ſed ab ipſo omnium Domino ; ea re Dominicorum denominatione honorantur*. In Canone XIII. Synodi Neocæſ. quum legatur, ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως, *in Dominico urbis*. Dionyſius exiguus vertit *in templo*, pro *in dominico*. Vide quæ olim diximus ad l. 3. C. Theod. de pagan.

Pythag. ὁμακοεία) Hierocles in aurea Pythagoræ: ὅλε δὲ τῦ ἱερῦ συλλόγε καὶ ὡς ἂν αὐτοὶ εἴποιεν, τῦ ὁμακοίε : *totius ſacri conventus*, & *ut ipſi dixerint*, ὁμακοίε. Olimpiodorus in Alcibiadem Platonis, ἐξέβαλον ἐκ τῦ ὁμακοίε, *ejecit ex homacio*. Malchus ſive Porphirius de vita Pytagoræ: ὁμακεῖον τι παμμεγεθὲς ἱδρυσαμένοι. *Homacium maximum conſtituentes*.

Vt Hieronymus) In commentario ad caput III. Eſaiæ : *Et nos habemus in Eccleſia Senatum noſtrum, cœtum Presbyterorum*. Pius PP. in epiſtola ad Juſtum Viennenſem Epiſcopum : *Salutat te Senatus pauper Chriſti apud Romam conſtitutus*.

Martyria ſeparat) Rufinus libro II. hiſt. Eccleſiaſticæ capite XXVI. *In Serapis ſepulchro profanis ædibus complanatis ex uno latere Martyrium , ex altero conſurgit Eccleſia*.

Martyria honori) Euſebius de vita Conſtantini libro II. capite XI. μαρτύριον τόπος τοῖς σώμασι τῆ μαρτύρων τετιμημένος, καὶ τῆς ἀναχωρήσεως

τῆς

τῆς ἐνδόξου ὑπόμνημα, *locus martyrum corporibus honoratus, & glorioſi exceſſus monumentum*. Vvalafridus Strabo de rebus Eccleſ. cap. VI. *Martyria vocabantur Eccleſiæ, quæ in honorem aliquorum martyrum fiebant*. Sanctus Baſilius in libro Regular. fuſius diſput. capite XL. οὐδὲ τὰς ἐν τοῖς μαρτυρίοις γινομένας ἀγορασίας, &c. *Nundinationes illas, quæ in martyriis fieri ſolent*. Theophanes: πάντων τῶν Ἐπισκόπων συνελθόντων ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς ἁγίας Εὐφημίας, Anaſtaſius bibliothecarius ſic expreſſit: *Omnibus Epiſcopis in Martyrio S. Euphemiæ convenientibus*. Μαρτύριον τῆς ἁγίας Θέκλας, Novel. CLIX. *Martyrium S. Theclæ*.

Sedi Martyrum) Vt in l. 2. h. tit. Martyres dicuntur ὅτι κελευόμενοι ἐξομόσασθαι πάντα ὑπομένουσιν ἵνα τὴν ἀλήθειαν εἴπωσι, *quod juſſi pejerare, omnia patiuntur, ut veritatem aperiant*.

De Martyribus vide Eunapium in Ædeſio in fine. Ammian. Marcellinum libro XXII. & XXVII.

Et Confeſſorum) Tertullianus de corona capite I. *Omnes ita obſervant a Catechumenis ad Confeſſores & Martyres vel negatores*. D. Cyprianus epiſt. VIII. videtur tamen nonnihil intereſſe, ut Confeſſores ſint Chriſti aſſertores, Dei aſſertores Prudentio, Martyres, qui poſt confeſſionem ſuppliciis non ceſſerunt. Et Confeſſores igitur non continuo Martyres. Martyres autem utique & Confeſſores.

Quæ & memoriæ) D. Auguſtinus de civitate Dei lib. VIII. capite XXVI. *Sed hoc videtur dolere, quod memoriæ martyrum noſtrorum templis eorum delubriſque ſuccederent*: & capite XXVII. *Honoramus ſane memorias eorum* (Mar-

tyrum) *tamquam ſanctorum hominum Dei:* & lib. XXII. cap. X. *Nos Martyribus non templa, ſicut Diis, ſed memorias fabricamus.* Adde ejuſdem epiſtolam. CXXXVII. & ſerm. 31. de diverſ. in exemplo libelli dati a Paullo S. Auguſtino.

De ſalariis ſive annonis) l. privilegia 12. Gloſſæ: *ἀννῶνα, ſalarium.*

Etiam annua) l. 46. §. *εἰ δέ τινα* 9. & l. 57. inf. de Epiſcop. & Cler.

Integra) *δίχα τῆς οἱασοῦν ἐλαττώσεως, ſine omni deminutione* d. l. 57.

Perpetua) *οὐδεμιᾶς χρόνου παραγραφῆς ἀντικειμένης, nulla præſcriptione temporis opponenda,* d. §. 9.

Decanis ſeu collegiatis) l. 4. & l. 9. Quæ notavi in Gloſſario ad Cedrenum, magis pertinere videntur ad tit. C. de decan. Qui & *κοπιᾶται* dicuntur, Nov. LIX. capite II. Gloſſæ: *Viſpelliones, κοπιᾶται.* Vide Epiphanium in fine Panarii, & ſancti Ignatii epiſtolam ad Antiochenos, & lecticarii d. Nov. LIX. cap I. quia mortuorum corpora in lectis Eccleſiæ efferebant. Theodoretus epiſtola CX. *ἃ δὲ ἀνέγνων κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ λεκτικάριος ἀφίκετο, γράμματα, litteræ autem, quas eo ipſo die legi, quo lecticarius advenit, &c.* De Eccleſiæ lectis præter d. Novell. Cedrenus: *διὰ τὸ*, inquit, *μὴ ἐξαρκεῖν τοὺς κραββάτους τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν διακονῶν οἴκων πρὸς τὸ ἐκφέρειν τοὺς τελευτῶντας; quod non ſufficerent lecti Eccleſiarum, & ædium ſacrarum ad efferenda corpora mortuorum.* Denique foſſarii dicti. D. Hieronymus in epiſtola XIII. ad Ruſticum: *Primus in clericis Foſſariorum ordo eſt, qui ſepelire mortuos admonentur.* Gloſſæ Iſidori: *Viſpelliones, Foſſarii, qui*

qui mortuos ſepeliunt. De his vide Cujacium ad titulum de colleg. lib. XI. Cod. ad Nov. XLIII.

Ad juſta funebria) Juſta ſunt ſupremæ exſequiæ inferiæ. Tertullianus de anima cap. LVI. *Creditum eſt, inſepultos non ante ad inferos redigi, quam juſta perceperint* : & mox: *Vt anima corporis juſta ſuſtineat*. Hinc juſta facere, ferre, dare, Græci ἴδιμα dicunt, ut Latini ſollemnia mortis. Soſipater Chariſius Inſtit. gramm. lib. I. juſta, ἴδιμα.

De Oeconomis) L. jubemus 14. Concilium Toletanum capite XLIII. *Eos, quos œconomos Græci appellant, hoc eſt, qui vice Epiſcoporum res Eccleſiaſticas tractant, &c.* Vide Cujacium ad Novel. III. in fin. de magno œconomio, Codinum de offic. cap. I.

Et diſpenſatoribus pauperum) L. omnes 33. §. 4. inf. de Epiſc. & Cler. Iſidorus Peluſiotes Epiſtolarum libro I. ad Maronem Presbyt. οἰκονόμος γὰρ εἴρηται παρὰ τὰ οἰκεῖα αὐτῶν νέμειν τοῖς πενήσιν, οἰκεῖα δὲ αὐτῶν εἰκότως τὰ ἐκκλησιαστικά: *Oeconomus enim ex eo dictus eſt, quod pauperibus, quæ eorum ſunt, diſtribuant, propria autem eorum ſunt bona Eccleſiæ.*

Et de Arcariis) Theodorus Balſamo Nomocanonis tit. IX. c. I. δεῖ τοὺς οἰκονόμους Κωνσταντινουπόλεως κατὰ μῆνα, ἢ τὸ μήκιστον, ὑπὲρ δύο λογοποιεῖν πρὸς τοὺς ἀρκαρίους, *oportet œconomos Conſtantinopolis ſingulis menſibus, vel in longius duobus, rationes apud Arcarios reddere*, ex l. 25. §. ult. quibus adſimiles φροντισταί, *phrontiſtæ*, de quibus in Sydonica conſtitutione Alexii Patriarchæ libro II. ſententiar. ſynodal. in jure orient.

De Chartulariis) De quibus in d. l. 25. & Nov. CXX. cap. V.

A ſordidis, &c.) L. 5.

Superindictitiis) Superindictum eſt augmentum indictionis: vide Cujac. ad tit. C. de ſuperind. libro x.

Et a lucrativor deſcript.) L ſancimus 22. h. tit. vide Cujacium ad l. un. C. de impon. lucrat. deſcript.

Factæ μονομερῶς, *una dumtaxat parte præſente.*) Vt hoc caſu donationes valeant etiam ſine acceptione l. 15. h. t.

Intimatione) Intimare eſt apud magiſtratum publicare, & actis ſeu geſtis allegare; ſic enim legendum eſt in l. 31. inf. de donat. vide ad tit. de de donation. Inſtit.

Si modo non excedant D. aur.) L. illud 19. hoc tit.

Vt Eccleſiaſt. act. &c.) L ut inter. 23. h. tit. de hac præſcriptione Innocentius III. in epiſtola ad Nicolaum Tuſculanenſem Epiſc. *Non enim videmus quo jure ſe valeant tueri, quum nec conceſſionem poſſint oſtendere a ſede Apoſtolica ſibi factam, nec centenariam contra Romanam Eccleſiam præſcriptionem probare.*

Etiam civitatibus dantur) dd. ll. 19. & 23.

In jus commune) l. pen. §. ult. inf. de donation.

Mutatum eſt in XL.) Novel. CXI. capite I. & Novell. CXXXI. capite VI. Hincmarus Remenſis Opuſculo XLIV. capite XXXII. *Anni* XXX. *ſecundum leges publicas, & juxta conſtitutionem Eccleſiaſticam, ut demonſtrat Gelaſius PP. humanas adimunt quæſtiones, & Juſtiniana lege ac decreto B. Gregorii ex eadem lege promulgato, negotia inter venerabiles Eccleſias, ac Monaſteria, locaque religioſa anni* XL. *determinant.*

Propriæ capitationis) Theodorus Balſamo:

τῆ ἰδίας κεφαλιτίονος, Novel. VIII. Eccleſiæ igitur Theſſalonicenſi remittitur capitatio, l. id ab unoquoque 12. C. de annon. & trib. Capitatio eſt cenſus capitis, ὁ φόρος τοῦ σώματος, φόρος κεφαλικός. Hero: περὶ σαθμῶν: ἔστι δὲ ὁ σατὴρ ὑμῖν γε δύο δὲ δίδραχμα, ἃ καλεῖται ἐπικεφάλαια, κατὰ δὲ ῥωμαϊκὴν διάλεκτον καπίτιον κάπυτ γὰρ τὴν κεφαλὴν καλοῦσι. Sic legebatur in manuſcripto codice Peireſciano. ἴσως 7. 8. forſitan legend: καπιτατίων. Anaſtaſius bibliothecarius in hiſtoria Eccleſiaſtica: *In tributum capitis Imperatoris*. Theophanes κεφαλιτίων αὐτοῦ τοῦ βασιλέως.

Non etiam agrorum cenſu) Sanctus Ambroſius contra Auxentium: *Agri Eccleſiæ ſolvant tributum*.

Tributa poſſeſſionibus indicuntur) Demoſthenes adverſus Androtionem: εἴ τις ἔροιτο αὐτὸν, τὰς εἰσφορὰς πότερον τὰ κτήματα, ἢ τὰ σώματα ὀφείλει· τὰ κτήματα φήσειεν ἄν εἴπερ ἀληθῆ λέγειν βούλοιτο· ἀπὸ γὰρ τούτων εἰσφέρομεν, *Si quis eum roget tributa corpora ne debeant, an prædia? prædia reſpondebit, ſi verum fateri volet: de his enim tributa pendimus*.

Sive anathemata) Gloſſæ: *donum*, ἀνάθημα. vide ad tit. de rer. diviſ. Inſtitut.

Alienentur aut pign.) l. 23. h. t.

Jure παροικικῷ) l. 24. §. 1. h. t.

Quod vulgo dicitur libell.) Libellarius contractus eſt venditio, quæ fit ſcriptura interveniente certo pretio, & hoc amplius certa penſione conſtituta in annos ſingulos, & hac plerumque lege, ut ſtato condictoque tempore contractus renovetur, rurſus numerato pretio certo, vel arbitrario. Cujacius libro 1. de Feudis tit. 11.

Precariam) Precaria fit, quum, qui prædia ſua Eccleſiæ ceſſit, deinde rogat, ut ſibi, quoad vixerit, uti eis & frui liceat. Vide Cujacium Obſervat. IV. 7.

Niſi certa lege modoque) d. l. 14. §. 5. & d. l. 17. §. 1.

Quod & hodie dat. eſt.) Authent. hoc jus porrectum h. t.

Conſtit. Anaſtaſii) d. l. 17. §. 2.

Archiep. Conſtantinop.) Quem totius Orientis Patriarcham vocat Avitus Viennenſis epiſtola III. Idemque Romanum Antiſtitem, & Conſtantinopolitanum, velut geminos Apoſtolorum principes appellat.

Vni tantum cedat Rom.) Idem Avitus in epiſtola XXVII. Symmachum Papam urbis univerſalis Eccleſiæ præſulem vocat. Theodoretus Cyrenſis epiſt. CXVI. de ſede Romana: *ἔχει γὰρ ὁ πανάγιος θρόνος ἐκεῖνος τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν τὴν ἡγεμονίαν διὰ πολλά* &c. *Habet enim ſanctiſſima illa ſedes Eccleſiarum, quæ in toto orbe ſunt, principatum, & apicem primatus a ſolis ortu uſque ad occaſum*, ut eſt in epiſtola Pelagii I. ad Sapaudum. Adde Novellam CXXXI. cap. II. & quod dicitur in l. 24. hoc tit. Conſtantinopolitanam Eccleſiam omnium aliarum eſſe caput, ſic accipiendum eſt, ut Patriarcha Conſtantinopolitanus totius Orientis ſit caput, ut ex Avito jam dictum eſt, *ſalvo tamen per omnia privilegio ſanctæ, & Apoſtolicæ primæ in toto orbe terrarum Romanæ ſedis*, ut loquitur Hincmarus Remenſis de divort. Loth. & Tetb. reſponſ. ultima.

TIT. II.

T I T. II.

De Epiſcopis, & Clericis, & orphanotrophiis, & brephotrophiis, & ptochiis, & xenodochiis, & aſceteriis, & monachis, & privilegiis eorum, & caſtrenſi peculio, & de redimendis captivis, & de nuptiis clericorum vetitis ſeu permiſſis.

Sane magis probarim de Epiſcopis, & Clericis,& Orphonanotrophis, & Brephotrophis, & ptochotrophis, & Xenodochis,& Aſcetriis. Nam de orphanotrophiis, & aliis omnibus venerabilibus locis ſimul ac de Eccleſiis,& Martyriis dictum eſt tit. ſuperiore l. 15. 1 . 19. 21. 22. 23 & de perſonis hic titulus eſt, ille de locis religioni & pietati dedicatis: quæ tamen duæ tractationes ita ſunt adfines & conjunctæ, ut vix poſſit de perſonis tractare, qui non tractet etiam de locis, & contra. De perſonis igitur potiſſimum hic titulus eſt, Epiſcopis ſcilicet, & Clericis, & Orphanotrophis, &c. Epiſcopi ſunt antiſtites, qui clero & populo præſunt, veluti paſtores, patres, & vicarii Chriſti, vel ut in l. 6. tit. ſeq. qui populum Chriſtianæ religionis doctrinæ inſinuatione moderantur. Optato Milevitano apices & principes omnium; vetuſtioribus Primicerii presbyterorum, ſive nomen habeant Epiſcopi, ſive Archiepiſcopi, ſive Metropolitani. Clerici ſunt, ut invenio in hoc tit. miniſtri divini muneris, Catholicæ Eccleſiæ, Chriſtianæ legis, orthodoxæ fidei, qui divino cultui miniſteria religio-

nis

nis impendunt l. 2. C. Th. eod. tit. Presbyteri ſcilicet, qui ſuperiorem inter Clericos locum obtinent, l. 8. Nam & Apoſtolorum vice ſunt, ut legimus ἐν διαταγαῖς eorumdem, eiſque non minus, quam Epiſcopis incumbit cura nuntiandi verbi Dei, *σύμβουλοι τ̃ ἐπισκόπου, καὶ τ̃ ἐκκλησίας ϛέφανος, Epiſcopi conſiliarii, & Eccleſiæ corona*: & D. Paullo, κοπιῶντες λόγῳ ϗ διδασκαλίᾳ, *Laborantes in ſermone, & doctrina*: Epiſcopis proximi l. 5. C. Th. de hæret. Et qui hos ſequuntur Diaconi utriuſque ſexus, & Hypodiaconi miniſtri ſacræ menſæ & totius ornatus eccleſiaſtici, ut eſt in l. ult tit. ſeq. Lectores, Cantores, Exorciſtæ, Oſtiarii. Sacerdotum nomen ſolet proprie tribui Epiſcopis, ſed communicatur etiam Clericis, ut Græce ἱερέων, l. 16. 19. 44. hoc tit. l. 8. inf. de hæret. imo Chriſtianis omnibus. Eucherius: Sacerdos, inquit, ab eo nomen accepit, quod ſacrum præbere ducatum minoribus debeat, quo nomine utique cenſentur omnes, qui altitudine rectæ converſationis ac doctrinæ ſalutaris eminent, nec ſibimetipſis tantummodo, ſed pluribus proſunt. Omnes ſumus membra ſummi ſacerdotis Domini Jeſu Chriſti. Tertullianus: Chriſtus ſacerdotes nos Deo & Patri fecit, quod ibidem & de clericorum nomine ſcribunt. Orphanotrophi ita definiuntur l. 31. qui parentibus atque ſubſtantiis deſtitutos minores ſuſtentant & educant velut affectione paterna, aut quaſi tutores pupillorum, & curatores adoloſcientium: ac ſimiliter Brephotrophi dicuntur alumni infantium, & Ptochotrophi pauperum & mendicorum Xenodochi autem, qui advenas ægrotos, inopes, debiles, invalidos, neceſſarium vi-

victum ſibi parare nequeuntes, hoſpitio excipiunt, l. 45. 48. Aſcetæ vel aſcetriæ ſunt devotæ virgines, aut qui ita vitam inſtituerunt, ut toti ſacris ſint dediti meditationibus, quod inſtitutum philoſophiam vocat Majoranus in Nov. de ſanctim. & vid. Gregorius Nazianzenus ſæpe, & in Hermiæ hiſtoria duobus aut tribus locis vulgo corruptæ *μοναχικὴ πολιτεία*, *Monaſtica politia*, pro *μοναχικὴ φιλοσοφία*, *Monaſtica philoſophia*, qui ſeparantur a monachis, ut aſceterium a monaſterio l. 53. Monachi inquam, i. qui quæve latebras captant & vaſtas ſolitudines, l. quidam, inf. de decur. quorum præfecti archimandritæ dicuntur, quaſi latebrarum præſules. Ac præter eas perſonas, quæ in hac rubrica enumerantur, fit ſub ea mentio etiam *νοσοκόμων* & *γεροντοκόμων*, quibus curæ ſunt valetudinarii, & ſenes, & parabolanorum medicorum, qui fuere in Alexandria, & ejus, qui dicitur *ὁ ἐπὶ τῆς πτωχείας*, quaſi generalis mendicorum curator, diverſus a Ptochotropho, & Oeconomorum, de quibus etiam tit. ſuperiore, & Defenſorum Eccleſiæ, & *ἀρκόντων*, ſive *ἐξάρχων*, qui ſunt Chorepiſcopi, ut Zonaras ait, *χωρεπίσκοποι οἱ νῦν λεγόμενοι ἔξαρχοι*, *Chorepiſcopi, qui nunc dicuntur Exarchi*, ruris aut ſuburbii Epiſcopi ſub diſpoſitione Epiſcopi, aut Metropolitani: iidem, qui & Archidiaconi, vel Archipresbyteri fere, ut Leo ait & ut eſt in Synodo Neocæſariana, *ὡς συλλειτουργοὶ εἰς τύπον τῶν* &c Sigebertus, *Archidiaconi, qui dicuntur chorepiſcopi*: qualem in antiquis monumentis appellatum fuiſſe Lugdunenſi ſupercilio & monti ſacro, ut loquuntur, divorum Irenæi & Juſti præfectum legi, qui hodie Abbas appellatur.

Fit

Fit & mentio eorum, qui περιοδευταὶ, *circuitores*, dicuntur ἐκ τοῦ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστοὺς, *ex eo quod circumeant, & reficiant fideles*, ut Zonoras ait, viſitatores, c. non debere 80. diſt qui & in locum Epiſcoporum ad tempus rem torum ſubſtitui ſolent. Joannes in epiſt. ad Epiſcopos Galliæ de Contumelioſo Epiſcopo: Ne ejus Eccleſia deſtituta videatur, in ejus locum viſitatorem dari decernimus, qui a ſe noverit omnia exhibenda, ut nihil de ordinibus clericorum, nihil de eccleſiaſtica facultate præſumat, ſed ea, quæ ad ſacroſancta myſteria pertinent, exſequatur. Et ad Clerum Eccleſiæ, in qua fuit Contumelioſus Epiſcopus, in ejus Eccleſia viſitatorem dari noſtra decrevit auctoritas, ut Eccleſia privata præſule ſummi nequeat Pontificis ſolatiis indigere, cui vos in omnibus parere decernimus ad ea tantummodo, quæ ſacris ſunt gerenda myſteriis. Fit quoque mentio aliorum, qui paramonarii dicuntur e genere eorum, qui res eccleſiaſticas adminiſtrant, id eſt, villici ſive actores poſſeſſionum, quamvis alias ſic videantur appellari ſatellites, adſeculæ, buccellarii: certe Nicetæ παραμονὴ eſt πελεκυφόρος βάρβαρος, *bipennifer. barbarus*. Additur in hoc tit. Et privilegiis eorum, Epiſcoporum ſcilicet & Clericorum, & ceterarum perſonarum, veluti, ut invitis Epiſcopis teſtimonium non denuntietur: ut Presbyteri citra injuriam quæſtionis teſtimonium dicant: ut Clerici, & Monachi, & Xenodochi, & Prochotrophi, ſimileſque perſonæ excuſentur a ſordidis & extraordinariis muneribus, a parangariis, a metatis, a luſtrali auri collatione ſive functione auraria, a tutelis & perſonali-

bus

bus muneribus: ut injuriarum ſit publicum crimen, ſi facta ſit injuria Epiſcopo, vel Clerico: ut ſit popularis actio ex teſtamento, ſi quid relictum ſit venerabilibus locis, condictio ex lege, quæ inficiatione creſcat in duplum, & ex cujus cauſſa, ſi indebitum ſolutum ſit, non competat condictio indebiti; ut §. ult. Inſtit. de obl. quæ qua ex cont. & l. 46. hoc tit. ut irrita fiat ſubſtitutio precaria facta ſub conditione, ſi ſine liberis heres inſtitutus deceſſerit: herede tranſeunte in Clerum, aut Monaſterium, ac ſimiliter remittatur eidem conditio liberorum ſuſcipiendorum. Et de caſtrenſi peculio Clericorum, quod etiam inter privilegia connumerari poteſt, de quo eſt l. 34. & 50. Et de redimendis captivis, deque relictis redemtioni captivorum l. 28. 45. 49. Item de nuptiis Clericorum vetitis ſeu permiſſis, permiſſis ſcilicet Cantoribus, & Lectoribus, vetitis ceteris, & permiſſis primis; vetitis ſecundis, ac rurſus permiſſis ceteris, ſi coitæ ſint ante clericatum, vetitis poſt clericatum: & liberis poſt clericatum ſuſceptis numero ſpuriorum, nefariorum & inceſtorum adſcriptis, non naturalium l. 19. & 44.

III. Enarratio.

Orphanotrophis) nec aliter legitur in antiquis Aegidii, & Juliani Brodæi.

Sunt antiſtes) Vt in l. 7. h. t. ſacræ legis antiſtites, Theodoro Balſamoni ibid. *ἐπίσκοποι. Epiſcopi*. Hinc Antiſtitium pro Epiſcopatu Wibertus Archidiaconus in vita Leonis PP. *Qui poſtea ad antiſtitium Mediomatricæ urbis voto cleri & plebis magis, quam ſuo adſumtus*. Ve-

Veluti Paſtores) Gloſſæ: *Paſtor*, ἐπίσκοπος.

Patres) Divus Auguſtinus in pſalm. XLIV. *Hodie enim Epiſcopi, qui ſunt per totum mundum, unde nati ſunt? Ipſa Eccleſia patres illos appellat, ipſa illos genuit, & ipſa illos conſtituit in ſedibus patrum*. Petrus Antiochenus in epiſtola, qua reſcribit Dominico Gradenſi: ἄκουσον πῶς ἐπισκόπους καὶ ἀρχιερεῖς, πατέρας ὁ πιστὸς οἶδε λόγος καλεῖν, *audivit, quomodo Epiſcopos, & Sacerdotum principes, Patres fidelis ſermo appellare conſuevit*. Vide ſancti Gregorii Nazianzeni homiliam, quum Epiſcopus Saſimoenſis ordinatus eſt, & Divum Chryſoſtomum in oratione, quum presbyter eſt deſignatus.

Vicarii Chriſti) Sanctus Cyprianus in epiſtola LV. ad Cornelium: *Nec unus in Eccleſia ad tempus ſacerdos, & ad tempus judex vice Chriſti cogitatur*. Euſebius PP. in epiſtola ad Epiſcopos, & Diaconos Tuſciæ, & Campaniæ: *Caput enim Eccleſiæ Chriſtus eſt, Chriſti autem Vicarii ſacerdotes ſunt*. Vicarii Dei. Theophylactus in epiſtolam ad Titum cap. I. τὸν τόπον ἐπέχει τ. Θεοῦ: *vicem & locum Dei ſuſtinet*.

Optato milevitano) Libro I. de ſchiſm. Donatiſtarum: Anaſtaſius bibliothecarius in epiſtola ad Martinum Narnienſis Eccleſiæ Præſulem: *Quia cum Epiſcopatus apice &c.*

Primicerii presbyterorum) Neſcio an huc referri poſſit, quod ſcribit Auctor quæſtionum in utrumque teſtamentum, quæ D. Auguſtino tribuuntur, quæſtione CI. *Quid enim*, inquit, *eſt Epiſcopus, niſi primus presbyter, hoc eſt, ſummus ſacerdos? Denique non aliter quam compresbyteros hic vocat, & conſacerdotes ſuos. Num-*

Numquid & miniſtros condiaconos ſuos dicet Epiſcopus? Non utique, quia multo inferiores ſunt. Et turpe eſt judicem dicere primicerium.

Qui ſuperiorem inter Clericos) Clerici in hoc titulo ſeparantur ab Epiſcopis, ut apud ſanctum Baſilium in epiſtola LXXV ad Neocæſarienſes: ἀλλ' εἰσὶν ἐπίσκοποι κληθῶσιν εἰς ἀκρόασιν, ἔστι κλῆρος κατὰ πᾶσαν τῆς Θεοῦ παροικίαν, συναχθήτωσαν οἱ δοκιμώτατοι, &c. *At qui ſunt Epiſcopi vocentur illi, ut audiant, quæ objiciuntur, eſt clerus in unaquaque Dei parœcia: congregentur probatiores.*

Miniſtri divini muneris &c.) L. ſi quis 10. & l. omnes 33. hoc tit.

Ἐν διατάγαις) Libro II. capite XXXII.

Cura nuntiandi verbi Dei) Verbum Dei ſoli olim Epiſcopi in Eccleſia prædicabant. Procedente tempore Presbyteris permiſſum. Vide notas Jacobi Sirmondi ad ſermonem D. Auguſtini de verſu pſ. L. *Cor mundum crea in me Deus*, ſupplementi Operum D.Auguſt. Tom.I.

Σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου, &c.) D. cap. XXXIII. ſanctus Ignatius in epiſtola ad Trallianos: σύμβουλοι καὶ συνεδρευταὶ ἐπισκόπου, Conſiliarii & adſeſſores Epiſcopi: σύμπονοι δοθέντες τῷ ἐπισκόπῳ, *adjutores Epiſcopo dati*, Zonaras in canonem LVIII. Apoſtolorum.

Et D. Paullo) I. ad Timoth. v. 17.

Epiſcopis proximi) Epiſcopi ſunt ſacerdotes ſummi. D. Hieronymus adverſus Luciferianos IV. *Eccleſiæ ſalus in ſummi ſacerdotis dignitate pendet.* D. Auguſtinus in d. quæſtione CI. Tertullianus de baptiſmo capite XVII. *ſummus ſacerdos, qui eſt Epiſcopus*. Primi ſacerdotes. S. Ambroſius, ſive is eſt Hilarius, in epiſtolam

Veluti Paſtores) Gloſſæ: *Paſtor*, ἐπίσκοπος.

Patres) Divus Auguſtinus in pſalm. XLIV. *Hodie enim Epiſcopi, qui ſunt per totum mundum, unde nati ſunt? Ipſa Eccleſia patres illos appellat, ipſa illos genuit, & ipſa illos conſtituit in ſedibus patrum*. Petrus Antiochenus in epiſtola, qua reſcribit Dominico Gradenſi: ἄκουσεν πῶς ἐπισκόπους καὶ ἀρχιερεῖς, πατέρας ὁ πιστὸς οἶδε λόγος καλεῖν, *audivit, quomodo Epiſcopos, & Sacerdotum principes, Patres fidelis ſermo appellare conſuevit*. Vide ſancti Gregorii Nazianzeni homiliam, quum Epiſcopus Saſimoenſis ordinatus eſt, & Divum Chryſoſtomum in oratione, quum presbyter eſt deſignatus.

Vicarii Chriſti) Sanctus Cyprianus in epiſtola LV. ad Cornelium: *Nec unus in Eccleſia ad tempus ſacerdos, & ad tempus judex vice Chriſti cogitatur*. Euſebius PP. in epiſtola ad Epiſcopos, & Diaconos Tuſciæ, & Campaniæ: *Caput enim Eccleſiæ Chriſtus eſt, Chriſti autem Vicarii ſacerdotes ſunt*. Vicarii Dei. Theophylactus in epiſtolam ad Titum cap. I. τὸν τόπον ἐπέχει τοῦ Θεοῦ: *vicem & locum Dei ſuſtinet*.

Optato milevitano) Libro I. de ſchiſm. Donatiſtarum: Anaſtaſius bibliothecarius in epiſtola ad Martinum Narnienſis Eccleſiæ Præſulem: *Quia cum Epiſcopatus apice &c.*

Primicerii presbyterorum) Neſcio an huc referri poſſit, quod ſcribit Auctor quæſtionum in utrumque teſtamentum, quæ D. Auguſtino tribuuntur, quæſtione CI. *Quid enim*, inquit, *eſt Epiſcopus, niſi primus presbyter, hoc eſt, ſummus ſacerdos? Denique non aliter quam compresbyteros hic vocat, & conſacerdotes ſuos. Num-*

Numquid & miniſtros condiaconos ſuos dicet Epiſcopus? Non utique, quia multo inferiores ſunt. Et turpe eſt judicem dicere primicerium.

Qui ſuperiorem inter Clericos) Clerici in hoc titulo ſeparantur ab Epiſcopis, ut apud ſanctum Baſilium in epiſtola LXXV ad Neocæſarienſes: *ἀλλ' εἰσὶν ἐπίσκοποι κληθῶσιν εἰς ἀκρόασιν, ἔστι κλῆρος κατὰ πᾶσαν τῆ Θεῦ παροικίαν, συναχθήτωσαν οἱ δοκιμώτατοι*, &c. *At qui ſunt Epiſcopi vocentur illi, ut audiant, quæ objiciuntur, eſt clerus in unaquaque Dei parœcia: congregentur probatiores.*

Miniſtri divini muneris &c.) L. ſi quis 10. & l. omnes 33. hoc tit.

Ε'ν ὀρφανεῖαις) Libro II. capite XXXII.

Cura nuntiandi verbi Dei) Verbum Dei ſoli olim Epiſcopi in Eccleſia prædicabant. Procedente tempore Presbyteris permiſſum. Vide notas Jacobi Sirmondi ad ſermonem D. Auguſtini de verſu pſ. L. *Cor mundum crea in me Deus*, ſupplementi Operum D.Auguſt. Tom. I.

Σύμβυλοι τῆ ἐπισκόπυ, &c.) D. cap. XXXIII. ſanctus Ignatius in epiſtola ad Trallianos: *σύμβυλοι ϗ συνεδρευταὶ ἐπισκόπυ*, Conſiliarii & adſeſſores Epiſcopi: *σύμπονοι δοθέντες τῷ ἐπισκόπῳ, adjutores Epiſcopo dati*, Zonaras in canonem LVIII. Apoſtolorum.

Et D. Paullo) I. ad Timoth. v. 17.

Epiſcopis proximi) Epiſcopi ſunt ſacerdotes ſummi. D. Hieronymus adverſus Luciferianos IV. *Eccleſiæ ſalus in ſummi ſacerdotis dignitate pendet*. D. Auguſtinus in d. quæſtione CI. Tertullianus de baptiſmo capite XVII. *ſummus ſacerdos, qui eſt Epiſcopus*. Primi ſacerdotes. S. Ambroſius, ſive is eſt Hilarius, in epiſtolam

Iam ad Epheſios capite IV. Epiſcopi, inquam, ſunt primi ordinis ſacerdotes, Presbyteri ſecundi. Facundus Hermianenſis lib. XII. cap. III. *Quia ſacrificare præſumſit, quod licitum eſt ſingulo cuique, etiam ſecundi ordinis ſacerdoti*. Leo I. in ſerm. X. de laude Caritatis: *Non enim ſummos tantum antiſtites, aut ſecundi ordinis ſacerdotes &c.* Hincmarus Remenſis Opuſc. XV. cap. IV. *Hos LXXII. figuram Presbyterorum, id eſt, ſecundi ordinis ſacerdotum geſſiſſe ſciendum eſt*: & Opuſculo XLVIII. cap. XX. *De Presbyteris, videlicet ſecundi ordinis viris, non dimittenda ſunt*. Secundi ſacerdotes in conſtitutione Theodoſii, & Valentiniani, Appendicis Codicis Theodoſ. num. XX.

Diaconi utriuſque ſexus) In Diaconiſſa ætas LX. annorum exigitur, l. 9. h. tit. in qua legendum, *ſexaginta annis*. Theophanes: *Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε, γυναῖκα εἰς διακονίσσαν μὴ προβαίνειν, εἰ μὴ ὑπερβῇ τὰ ξ. ἔτη κατὰ τὸν Ἀπόστολον*, id eſt, interprete Anaſtaſio bibliothecario in hiſtoria Eccleſiaſtica: *Theodoſius legem ſcripſit, mulierem in diaconiſſam non promovendam, niſi ſexaginta traſcenderit annos, ſecundum Apoſtolum.*

Miniſtri ſacræ menſæ) Diaconum miniſtrare Epiſcopo, & Presbyteris, hoc eſt, Diaconatum exercere, aut ſi Græca malis *διάκονον ἐξυπηρετεῖσθαι τῷ Ἐπισκόπῳ, καὶ τοῖς Πρεσβυτέροις τοῦτ᾽ ἔστι διακονεῖν*. Auctor conſtitutionum Apoſtolic. lib. III. cap. ultimo.

Exorciſtæ) De exorciſtis Julius Firmicus Matheſ. lib. III. cap. V. *Erunt omnibus dæmonibus terribiles, quorum adventum pravi dæmonum ſpiritus fugiant, & qui ſic laborantes*

ho-

homines non vi verborum, ſed ſola ſui oſtenſione liberent : & quamvis ſit violentus dæmon, qui corpus hominum animumque quatiat, ſive ille aereus ſit, ſive terrenus, aut infernus iſtius hominis juſſione fugiet, quia præceptis ejus cum quadam veneratione tenebitur. Hi ſunt, qui a vulgo exorciſtæ dicuntur : & capite IX. *Faciet exorciſtas, & qui laborantes dæmonum incurſione homines aptis remediis liberent : unde ex his artibus maxima illis ſubſtantia conferatur.* Hi ſunt, qui, ut ait Vlpianus, vulgari verbo impoſtorum, exorcizare dicuntur, l. 1. de extraordin. cognit. Quid ſi Chriſtianos Vlpianus intelligat, qui exorciſmis dæmones fugant, depellunt, traducunt? Infenſiſſimum enim Chriſtianis Vlpianum fuiſſe conſtat ex Lactantio lib. v. Inſtit. cap. XI. Exorciſtæ igitur in l. 6. hoc tit. ſunt, qui adjuratione dæmonas effugant, de quibus Paulinus Nolanus in Natali IV. Felicis.

. . . . . primis lector ſervivit in annis.
Inde gradum cœpit, cui munus voce fideli
Adjurare malos, & ſacris pellere verbis.

Origenes hom. XXIV. in Joſ. *Si inimica virtus dæmonis obſideat alicujus corpus, adhibeantur autem multæ exorciſtarum invocationes &c.* Adde Cyrillum Hieroſolymitanum in præf. Catech.

Sacerdotum nomen ſol. pr. tr. Epiſc.) In l. 3. h. t. omnes ſacerdotes : in collectione Theodori Balſamonis : ἐπίσκοποι. Venantius Fortunatus lib. IX. epigramm. IX. *Jura Sacerdotum* (hoc eſt Epiſcoporum) *ſacro moderamine ſervans.* Sanctus Cyprianus epiſtola XXXIII. *Preces noſtras veſtris precibus adjuvate, ut Domini miſericordia favens nobis, cito plebi ſuæ, & ſa-*

ſacerdotem reddat incolumem, & martyrem cum ſacerdote lectorem. Ennodius de vita Epiphanii Ticinenſis Epiſcopi: *Interea per propoſitum ſibi callem vitæ curſu præpeti ſacerdos venerabilis incedebat*: & apud Cyprianum epiſtola LXV. ad Rogat. Sacerdotalis locus, & Sacerdotalis poteſtas pro Epiſcopali.

Imo Chriſtianis omnibus) D. Auguſtinus quæſtionum Evangelicarum libro II. q. L. *Sacerdotium Judæorum nemo fere fidelium dubitat figuram fuiſſe futuri ſacerdotii Regalis, quod eſt in Eccleſia, quo conſecrantur omnes pertinentes ad Corpus Chriſti, ſummi & vere principis Sacerdotum: nam nunc & omnes unguntur, quod tunc Regibus tantum, & Sacerdotibus fiebat*. Agobardus de privilegio & jure Sacerdotis. *Præmittendum ſane videtur breviſſime, quod omnes fideles vere membra ſummi Sacerdotis, Dei, videlicet, ac Domini noſtri Jeſu Chriſti mediatoris Dei, & hominum facti ſunt ab eo, Patris regnum, & ſacerdotes, & ſunt ſub capite ſummo unus ſacerdos*. Petrus Damian. epiſtolarum lib. VIII. I. *Conſtat ergo quemlibet Chriſtianum eſſe per gratiam Chriſti ſacerdotem*. Vide quæ diximus ad tit. Decretal. de vita & hon. cler.

Tetullianus) Vide de exhortatione caſtitatis cap. VII.

Quod idem & de Cleric. nom.) Vt I. Cath. D. Petri cap. ult. ver. III. vide Cujac. ad Novel. III.

Orphanotrophi) τ̃ ὀρφανῶν οἱ τ̃ροφεῖς, *Orphanorum curam habentes*. Codinus de offic. Conſtant cap. V. LXXV. in edit. Reg. ὀρφανοτ̃ρόφος ὢ μὲν φροντίζων ἢ ἐπιμελέμενος πάλαι τ̃ ὀρφανῶν, *Orphanotrophus olim curam habebat pupil-*

pillorum. Auctor anonimus in Romano Imp. μοναχὸν αὐτὸν ἀποχείρας ἅμα Θεοφανῇ Τειχιότῃ καὶ Παύλῳ ὀρφανοτρόφῳ ἀνθρώποις αὐτῷ. *Monacum ipſum detondens cum Theophane Tichiota, & Paullo, qui orphanorum apud eos curam habebant*. Hinc ὀρφανοτροφεῖον, *locus alendis orphanis conſtitutus*. Balſamon ad can. VIII. Synodi Calcedon.

Brephotrophi alumni infantium) Caper de verbis dubiis: *Alumnus dicitur ab alendo, & qui nutrit, & qui nutritur*.

Ptochotrophi) Chronic. Alexandrinum: πτωχοτρόφος φρουρὸς λιμένος, *Ptochotrophus cuſtos portus*. Anaſtaſius in hiſtoria Eccleſiaſtica: *Euphemius Presbyter & Ptochotrophus Neapoleos*: πτωχοτρόφος Νεαπόλεως, Theophanes. Hinc πτωχοτροφεῖον, & πτωχεῖον, *pauperum hoſpitium*. Theophanes: πολλὰ ἐχαρίσατο ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ πτωχείοις, *multa largiebatur Eccleſiis, & pauperum hoſpitiis*. Idem πενητοτρόφοι, *pauperum curam habentes*: & πενητοτροφεῖα, *pauperum hoſpitia*, apud Conſtantinum Manaſſem.

Xenodochi) Nicephorus in Chronico. D. Auguſtinus in Joannem tract. XCVII. *Xenodochia & monaſteria poſtea ſunt appellata novis nominibus, res tamen ipſæ & ante nomina ſua erant, & religionis veritate firmantur*. Hinc ξενοδοχεῖα, *Xenodochia*, id eſt, οἱ πρὸς κοινὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων κατεσκευασμένοι οἶκοι, *ædes ad omnes hoſpites excipiendos paratæ*. Joannes Cantacuzenus hiſtoriæ libro IV. cap. XXX. in fine. De his S. Baſilius in epiſtola CCCLXXI. ad Heliam: τίνα δὲ ἀδικοῦμεν καταγώγια τοῖς ξένοις οἰκοδομοῦντες τοῖς κατὰ πάροδον ἐπιφοιτῶσι; *Quid peccamus diverſoria peregrinis exſtruentes,*

qui

qui huc forte advenerint? Ea Julianus exſtrui jubet, ut ibi inopes ſine diſcrimine excipiantur, in epiſtola XLIX. ad Arſacium.

Qui advenas ægrotos, inop. debil.) Sanctus Epiphanius hæreſi LXXV. τοιαῦτα γὰρ τινὰ κατασκευάζουσι κατὰ φιλοξενίαν, καὶ τοὺς λελωβημένους, καὶ ἀδυνάτους ἐκεῖσε ποιοῦντες καταμένειν, ἐπιχορηγοῦσι κατὰ δύναμιν οἱ τῆς ἐκκλησιῶν προςάται, *hujuſmodi enim parant per hoſpitalitatem, in iis læſos, & debiles manere curantes, iis ſuppeditantes pro viribus Eccleſiarum præfecti.*

Debiles) Debiles ex morbo, quo levati ſunt, ut in l. dabimuſque 19. §. 1. D. de rebus auct. jud. poſſid.

Aſcetæ. vel aſcetriæ) Gloſſarium M. S. ἀσκητὴς ὁ ἐν τῷ κατὰ διάνοιαν κόσμῳ εὐσεβῶς, καὶ δικαίως ἀναστρεφόμενος, *Aſceta, qui in mundo pie, & juſta ratione verſatur.* Cyrillus Hieroſolymitanus Cathec. X. Ἄννα προφῆτις ἐγκρατὴς, εὐλαβεστάτη καὶ ἀσκήτρια μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ. *Anna prophetiſſa continens, religioſiſſima, & ſanctimonialis teſtatur de ipſo.* Hinc ἀσκητήριον, aſceterium. Vide Gloſſ. ad Cedrenum.

Devotæ virgines) Vide Joſephum Scaligerum Auſonianarum lect. lib. 1. cap. VIII.

Hermiæ hiſt.) Hiſtor. Eccleſ. v. 12.

Μοναχικὴ πολιτ.) Nihil mutandum puto. D. Gregorius Nyſſenus de peregrinatione Hieroſolymitana: Ἐγὼ τοὺς ἅπαξ ἀνατεθεικότας ἑαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ καλῶς ἔχειν φημὶ, πρὸς τὰ εὐαγγελίου διὰ παντὸς ἀποβλέπειν φωνάς. *Equidem eos, qui ſemel ſanctiori vivendi rationi ſe dediderunt, recte agere exiſtimo, ſi perpetuo ad Evangelii voces reſpiciant.* Vide ejuſdem epiſtolam ad Euſtath. Ambroſ. & Baſil. Iſidorus Peluſiotes lib. 1. epiſtol. XCVI. καλῶς

πρὸς

πρὸς ὑψηλὴν πολιτείαν ἐξέςης, *recte in ſanctiori vivendi ratione ſtetiſti.* Cedrenus: παιδευθεὶς τῆ μοναχικῆς πολιτείας, *Monaſticam vivendi rationem edoctus.* Joannes Scylitzes: τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἀσπάσασθαι, *Monaſticam vivendi rationem exſtinctam.* Joannes Cantacuzenus hiſt. lib. I. cap. XIV. τῆς μοναδικῆς πολιτείας εἰς ἄκρον ἐληλακώς, *qui ad culmen virtutis aſcenderat, & omnes vitæ monaſticæ numeros indeptus erat.* πολιτεία quidem generaliter accipitur pro ſanctiore vivendi ratione, quæ πολιτεία ὀρθή, *recta vivendi ratio.* Clementi Alexandrino Strom. III. Monachi tamen maxime videri poſſunt πολιτεύεσθαι θεῷ, *ſervire Deo.* Quamquam monachi dicuntur etiam philoſophicam vitam agere, Nov. V. cap. III. Dionyſius apud Suidam in μοναχός, ἐκεῖσε δὴ φροντιστήριον ἦν ἀνδρῶν φιλοσόφων τὸν βίον, μοναχοὶ δὲ οὗτοι κατονομάζονται, *ibi quidem ſchola erat virorum philoſophorum vitam agentium, qui quidem monachi dicuntur.* Sanctus Baſilius in conſtitutionibus monaſt. c. V. εἰ δέ τι δέοι διὰ τὴν ἀναγκαίαν χρείαν, καὶ ὑπαίθριον ἔργον ἐπιτελεῖν, οὐδὲ τοῦτο τὴν φιλοσοφίαν κωλύσει. Luitprandus hiſtoriæ V cap. IX. *Ad vicinam inſulam, in qua cœnobitarum multitudo philoſophabatur, tonſo ei, ut moris eſt cati te, ad philoſophandum tranſmittunt:* & capite X. *Ad vicinam inſulam, in quam patrem ſuum ablegarant, philoſophatum mittunt.* Vide quæ dixi ad tit. de juſtit. & iur. inſtit. lib. I.

Archimandritæ dicuntur) Avitus Viennenſis in epiſtola II. *Eutyches ergo pernicici, cujus mentio eſt, funeſtus incentor, Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ miniſter, ſed copioſæ monachorum multitudini præpoſitus fuit: cujus officii perſonas Epiſcopi Orientales Archimandritas appellant.*

Νοσοκόμων.) In l.42. Adde Sancti Baſilii dict. epiſtolam CCCLXXI. Hinc *νοσοκομεῖον*, *noſocomium*, Dorotheus doctrina IV. Nicetas Choniat. in Iſaacio Angelo: *μετέβαλε δὲ εἰς νοσοκομεῖον, καὶ τοὺς βασιλικοὺς δόμους*, *Regias ædes in noſocomium mutavit*. Joannes Cynnamus hiſtoriar. libro IV. *ἃ καὶ ἔξεστι τῷ γε βουλομένῳ ἐκ τῶν κοινῶν ἀναλέγεσθαι νοσοκομείων, ἃ ξενῶνας καλεῖσθαι ἔθος ἐστίν*, *& qui voluerit, ea legere poterit in noſocomiis, quæ vulgo xenonas vocant.* De Xenone vide Gloſſarium ad Nicetam. Adde Theodoretum hiſtor. Eccleſ. lib. v. cap. XVIII.

Γεροντοκόμων) In l. 46. §. 1. Hinc *γηροκομεῖον*. Balſamon ad Canon. VIII. Synodi Chalcedon. & *γηροτροφεῖν*. Nicephorus Gregoras hiſtor. 2.

Parabolanorum) L. 18. Parabolani ſic dicti quaſi temerarii, quod qui ægrotis adſunt, in periculis ſæpe non parvis verſentur, frequenti ægrotorum contactu. Eadem nimirum forma rationeque, qua beſtiarii Julio Firmico parabolarii ſunt, & Socrati *παράβολοι* VII. hiſtor. Eccleſ. qui paraboli auctori hiſtoriæ tripartitæ, lib. XI. XV. I. Cujac. ad Nov. III. Euſtathius ad Od. primam: *ὁ παράβολος ἄνθρωπος, ὁ κινδύνοις ἑαυτὸν παραβάλλων, ὃ ἐστι παρακινδυνεύων*. *parabolus, qui ſeipſum periculis exponit*. Concilium Chalcedonenſe actione I. *εἰσέτρεχον γὰρ εἰς τὴν ἐκκλησίαν στρατιῶται μετὰ ὅπλων καὶ εἰστήκεισαν οἱ μονάζοντες μετὰ Βαρσοῦμα, καὶ οἱ παράβολανοι, καὶ πλῆθος ἄλλο πολύ*. Vetus Interpres. *Irruebant enim in Eccleſiam milites cum armis: inſtabant monachi, qui cum Barſuma, & parabolani, & multitudo alia grandis*. Videamus an legendum ſit, *παράβολανοι*, & *parabolani*. Sed fortaſſe ego hic *παρά-*

ρά-

ῥάβδολοι. Itaque nihil temere adfirmo. De parabolanis vide Joſephi Scaligeri epiſtolam LX. ad Iſaacum Caſaubonum.

Ο' ὀπὶ τῆ πτωχείας) In l. 42. §. 9. hoc tit.

Defenſorum Eccleſiæ) ἐκκλησιεκδίκων, d.§. 9. vel ſimpliciter, ἐκδίκων apud Theophanem, & alios, de quibus in Gloſſario ad Cedr.

Α'ρχόντων ſive ἐξ.) d. l. 42. §. 10.

Qui ſunt χωρεπίσκοποι, *Chorepiſcopi*, ut Zonaras ait) In can. IX. Synodi Antioc. & Scholiaſtes Harmenopuli tit. IX. Epitomes can. Sed reprehenduntur a viris doctis. De Exarchi dignitate Joannes Cameniata in narratione de excidio Theſſalonicenſi cap. XXX. Ε'πίσκοπος μεν, inquit, οὐκ ἔστιν οὗτος, κατ' οὐδεν δὲ διαφέροντα βαθμὸν ἐκείνοις ἐπισκόποις, κεκλήρωται· ἔξαρχον γὰρ αὐτὸν ἴσμεν τῆς ἑλλάδος ἁπάσης, οὐδὲν τῆς τιμῆς ἐκείνων καθυστερίζοντα, *Epiſcopus quidem hic non eſt, haud tamen diſparem gradum ſortitus eſt: ſcimus enim eum totius Helladis exarchum eſſe dignitate Epiſcopis nihilo inferiorem*. Vide Codinum de Offic. Conſtantinop. cap. I. & Notas num. LIII.

Ruris aut ſuburbii) Dionyſius Exiguus in interpretatione d. can. X. Syn. Antioch. *Qui in vicis vel poſſeſſionibus Chorepiſcopi nominantur*: & in interpretatione can. III. Syn. Ancyranæ: *Presbyteri ruris offerre non poſſunt in templo civitatis præſente Epiſcopo, vel presbyteris urbis*. Epiſcopi Villani in epiſtola Damaſi PP. quam ſubdititiam eſſe merito quidam exiſtimant, Capitul. Caroli M. lib. VII. cap. CLXXXVIII. aut Vicani. Hincmarus Remenſis Opuſculo XXXIII. capite XVI. in fine: *Vicanus fieri conſentires Epiſcopus, qui Græce vocatur*

Chorepiſcopus: & Opuſculo XXXV. *Pene Vicarium Epiſcopum, quem Græci Chorepiſcopum vocant*. Et Chorepiſcopi igitur Vicarii Epiſcoporum. Fulgentius Ferrandus in Breviatione Can. cap. LXXIX. *Chorepiſcopi*, id eſt, *Vicarii Epiſcoporum*. Idem legitur in Capitulari Aquiſgranenſi cap. IX.

Archipresbyteri fere, ut Leo ait,) Vide Leonis I. Epiſtolam LXXXVIII.

In Synodo Neocæſar.) Canone XIII.

ὡς συλλειτουργοί) Qui ad exemplum & formam ſeptuaginta diſcipulorum eſſe noſcuntur. Leo I. epiſtola LXXXVIII. Vide Epiſtol. CXXVII. D. Hieronymi ad Fabiolam de XLII. manſionibus VI.

Sigebertus) In Chronico. Sigebertum exſcripſit Robertus Monachus cœnobii Sancti Mariani apud Altiſſiodorum Ordinis Præmonſtratenſis, auctor Chronici Altiſſiodorenſis: *Damaſus*, inquit, *Papa decrevit ne quid contra Epiſcopos præſumant Archidiaconi, qui dicuntur etiam Chorepiſcopi, id eſt, regionum vel villarum Epiſcopi*. Sigebertum tamen deceptum tradunt eruditiſſimi viri, quod Archidiaconos, id eſt, *πρώτους τῶν διακόνων*, cum chorepiſcopis confundat.

Qui *περιοδευταί* dicuntur) Nicephorus Calliſtus libro IX. cap. XLV. *Καὶ τινα περιοδευτὴν πολλῶν φόνων γενόμενον αἴτιον, τῆς ἐκκλησίας οὐ διεστήσε*, *quod periodeutem quemdam, qui multis necis cauſſam præſtiterat, Eccleſia non ejeciſſet*, Theodorus Balſamon. ad canon. LVII. Synodi Laodicenæ: *περιοδευταὶ δὲ εἰσιν οἱ σήμερον προβαλλόμενοι παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἔξαρχοι· οὗτοι γὰρ περιοδεύουσι καὶ ἐπιστηρίζουσι τὰ ψυχικὰ σφάλματα, καὶ καταρτίζουσι τοὺς πιστούς*, *Periodeutæ ſunt, qui*

hodie

hodie ab Epiſcopis promoventur exarchi: hi enim circumcurſant, & delicta animæ obſervant, & fideles inſtruunt. Codinus de offic. Conſtant. cap. 1. edit. Regiæ: ὁ περιοδευτὴς, περιπατῶν, καὶ παιδευόμενος τοὺς θέλοντας βαπτισθῆναι τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει, *Circitor, qui circumambulat, & in orthodoxa fide baptizari cupientes inſtruit.* Claudius Salmaſius falſus eſt, quum de primatu Papæ cap. 1. ſcribit, Juſtinianum l. 42. §. 9. Chorepiſcopum interpretari periodeutem vel viſitatorem. Imo manifeſte diſtinguit: μήτε ἐπίσκοπον, inquit, μήτε χωρεπίσκοπον, μήτε περιοδευτήν, *neque Epiſcopum, neque Chorepiſcopum, neque periodeutem*: & in fine d. §. ἢ χωρεπίσκοπος ἢ περιοδευτὴς, *aut Chorepiſcopus, aut periodeutes.* Sic etiam Gennadius in Encyclio (eum profert Meurſius in Gloſſario Græco-barbaro) ἢ χωρεπίσκοπον, ἢ περιοδευτὴν, ἢ πρεσβύτερον, *ſive Chorepiſcopum, ſive periodeutem, ſive presbyterum*, &c. Videamus etiam, an falſus ſit in ejuſdem libri capite 11. quum ait, periodeutas non ſic appellari, quod de loco in locum tranſirent, & omnem regionem perambularent, ſed unius vici præpoſitos, cui & erant affixi, haud minus quam Epiſcopus urbi, cui præſidebat, ita appellatos eſſe. Cujacius vero exiſtimat, Chorepiſcopum datum certo vico, vel pago ab Epiſcopo urbis, ſub qua vicus eſt, περιοδευτὴν, *periodeutem*, autem certo loco deputatum non eſſe, ſed hac illac circumire, & ubique implere abſentis Epiſcopi vicem. Zonaras ad d. can. LVII. Synodi Laodicenæ: περιοδευταὶ δὲ λέγονται, διὰ τὸ περιέρχεσθαι καὶ κατηρτίζειν τοὺς πιστοὺς, μὴ ἔχοντες καθέδραν οἰκείαν, *periodeutæ dicuntur, quia circumeunt, & perambulant, inſtruuntque*

fideles, *non habentes propriam cathedram*. Et ita vetus auctor in libro de hæreſibus num. XXII. *Hos*, inquit, *Origenes ita perfecte ſuperavit*, *ut eorum cauſſa periodeutes fieret*, *ac per ſingulas quaſque urbes per orientem eundo prædicaret*. Certe ſi quis dixerit periodeutas videri vico alicui adfixos fuiſſe. Theodoretus religioſæ hiſtoriæ capite XXVI. πείθοι τὸν θαυμάσιον Βάσσον, ὃς τηνικαῦτα πολλὰς περιώδευε κώμας τοῖς κατὰ κώμην ἱερεῦσιν ἐπιστατῆς, &c. & paullo poſt, ὑπεραγαθεὶς τοίνυν ὁ μέγας ἐκεῖνος Βάσσος, τὴν οἰκείαν ἀγέλην κατέλαβε, τὸ μέγα τοῦτο διηγούμενος θαῦμα πλείοσι γὰρ ἢ διακοσίοις θιασώταις ἐχρῆτο &c. *Suadet itaque admirando Baſſo*, *qui tunc multos vicos circumibat vicanis præpoſitus Sacerdotibus* &c. *Obſtupefactus magnus Baſſus ad gregem ſuum rediit magnum hoc narrans miraculum*; *thiaſotas enim ſive ſodales habebat ſupra ducentos*. Si quis inquam, ex hoc Theodoreti loco dicat, periodeutas videri alicui vico adfixos fuiſſe, dicam ego ex eodem loco non ita vico, pagove addictos fuiſſe, quin ceteras vicarias Eccleſias viſitarent.

Vt Zonaras) d. can. LVII.

Viſitatores) Sic Dionyſius Exiguus περιοδευτὰς interpretatur in d. can. LVII.

Qui paramonarii dicuntur) In l. 45. §. 3. h. t. Anaſtaſius biblioth. in hiſt. eccleſ. Manſionarium Sancti Joannis. Theophanes dixerat, παραμονάριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Auctor anonimus in vita Damaſ. PP. *Quidam vir manſionarius ipſius eccleſiæ &c.* alii manſuarios vocant.

Adſeculæ, buccelarii) Gloſſæ Iſidori *aſſecla*, *buccellarius*. Item, *ſcurra*: *paraſitus*, *buccellarius*.

Nicetæ in codice Græco-barbaro. Vide ibid. Gloſſarium. Vt

Vt invitis Epiſcopis) l. 7. h. t. Theodorus Balſamon Collectionis tit. III. totam legem ſic in compendium retulit ἐπίσκοπος ὀ μαρτυρεῖ, *Epiſcopus teſtimonium non perhibet*. Harmenopulus libro I. tit. IV. §. XVI. *Epiſcopi nec volentes, nec inviti ad teſtimonium dicendum in jus vocari poſſunt, ſed ad eos domum mittitur*, ex Novella CXXIII. cap. VI. Pſellus ad titulum XVI. Synopſeos Attaliottæ: ἀρχιερεὺς ὀ μαρτυρεῖ ὄτ᾽ ἄκων ὄτ᾽ ἑκὼν πώς, *Pontifex neque volens, neque invitus teſtimonium perhibet*.

Hincmarus Remenſis Opuſc. XLVII. CXIII. *Et ſacri Africæ Provinciæ canones, & lex Juſtiniana decernunt: Clerici de judicii ſui cognitione non cogantur in publico dicere teſtimonium, non autem in eccleſiaſtico judicio dicere teſtimonium prohibentur. Sicut etiam de Epiſcopis in Calcedonenſi Concilio legimus, unde in Synodis Romanis ab Eugenio & Leone* IV. *celebratis decretum eſt: Quamquam ſacerdotum teſtimonium credibile habeatur, tamen ipſi in ſæcularibus negotiis pro teſtimonio, aut conficiendis inſtrumentis non rogentur, quia eos in talibus rebus eſſe non convenit, ſi autem eventu aliquo cauſſæ interfuerint, & aliquid viderint aut audierint, ubi nullæ ad illud idoneæ ſæcularium inveniantur perſonæ, ne veritas occultetur, & malus ut bonus exiſtimetur, in providentia proprii ſit epiſcopi, ut aut coram ſe & competentibus judicibus, aut aliter veritatem honorifice teſtificentur. Et huic ſententiæ Juſtiniana lex conſonat.*

Vt presbyteri citra injuriam quæſt.) l. 8. χωρὶς βασάνων, *quæſtionibus non obnoxius*, non torquentur.

Vt clerici & monachi) Sanctus Baſilius in epiſtola CCLXXIX. & CCCIV. poſtulat a cenſitore, ut monachi ſecundum coſtitutionem in eorum gratiam editam tributorum ſolutione liberentur.

A parangariis) & angariis, l. 39. §. 1. De angariis & parangariis. vide Cujac. ad tit. Cod. de cur. publ. lib. XII.

A metatis) Hoſpites non ſuſcipiunt l. 1. Baſilica : μήτε μίτατα διδότωσαν, *neque metata dentur*. Balſamon ἐκ ὑπόκειν) μιτάτοις, *nec metatis ſubiiciuntur* . vide tit. C. de metat. & epidemit. lib. XII.

A luſtralis auri collatione) Luſtrale aurum quarto quoque anno pendi ſolitum , id eſt , ſingulo luſtro, & χρυσάργυρον , *chryſargyrum*, dicebatur, de quo dixi ad hiſtoriam Eccleſiaſticam Anaſtaſii. Appellatur etiam functio auraria in l. ſinguli C. de luſtr. aur. collat. vide Cujac. ad l. 1. C. eod.

A tutelis) l. generaliter 52. h. t.

Et perſonalibus muner.) l. 6. h. t.

Vt injuriarum ſit publ. cr.) l. ſi quis 10. quæ exſtat in regiſtro Gregorii libro XI.) & Capitul. Caroli M. VI. 113. Joannes Saresberienſis libro V. cap. V. & in appendice C. Theod. nu. XIV. ſi quis conferre velit.

Vt ſit popularis actio ex teſt.) l. θεσπίζομεν, 46. §. 6. & 7. h. t.

Vt irrita fiat ſubſtit.) l. θεσπίζομεν 53. §. 2. h. t.

Et de caſtr. pecul. cler.) Clericis peculium quaſi caſtrenſe habere permiſſum eſt, l. cum lege 10. h. t. nam clerici omnes militant in Palatio Chriſti, ut eſt in conſtit. XX. in Appendice Cod. Theod.

Et de redimend. captiv.) Etiam res ſacræ

ven-

vendi poſſunt, ut ex pretio captivi rediman-tur, l. ſancimus II. h. t. vide dicta nobis ad Theodori Balſamonis collectionem conſtitut. Eccleſ. & ad Juſtiniani inſtit. tit. de rerum diviſ.

Cantorib. & Lectorib.) l. *τῶν ἱερῶν κανόνων*, *ſacrorum canonum*. h. t. Nov. XXII. cap. XLII. can. XXV. Apoſtol. can. VI. Synodi in Trullo coactæ. Vide tamen Synodum Chalcedon. can. XIV. Cujac. ad d. Novel. ubi de ſecundis nuptiis in fine.

TIT. IV.

De Epiſcopali audientia, & de diverſis capitulis, quæ ad jus curamque & reverentiam Pontificalem pertinent.

Epiſcopi juriſdictionem non habent, quia nec forum legibus habent, ut ait Valentinianus No. de Epiſc. jud. nec apparitionem, nec exſecutionem, ſed eorum, ut judicum delegatorum, qui etiam notionem, non juriſdictionem habent, ſententias magiſtratus exſequuntur, l. 8. Sozomenus I. *εἰς ἔργον τὰ κρινόμενα παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἄγειν τοὺς ἄρχοντας, καὶ τοὺς διακονουμένους αὐτοῖς στρατιώτας*, *quæ ab Epiſcopis judicata ſunt, magiſtratus exſecutioni demandare debent, & milites ipſis miniſtrantes*. Et videtur Novella 120. *δικαιοδοτίαν* accipere pro notione. Itaque non de epiſcopali juriſdictione, ſed de epiſcopali audientia merito titulus inſcriptus eſt. Et ut Haloander diœceſim, ita audientiam male Accurſius juriſdictionem, & ita l. 25. ſub tit. prox. quum clericis in judicium vocatis pateat Epiſcopalis audientia. Et in ſu-

ſupradicta Nov. Valentiniani: clericus ſequatur forum rei, ſi adverſarius ad Epiſcopi vel Presbyteri audientiam non præſtat adſenſum, ex qua etiam apparet Presbyteros, qui ſecundum locum ab Epiſcopis obtinent, non eamdem, ut Aeriani dicebant, habuiſſe cognitionem, judicium, audientiam. Et hanc quidem habuere tantum Epiſcopi vel Presbyteri in clericos, & monachos in cauſſa religionis, vel negotio eccleſiaſtico, non in alios, vel in aliis cauſſis, niſi inter conſentientes, ut h. t. demonſtratur: qui & alia continet diverſa capitula pertinentia ad jus curamque & reverentiam epiſcopalem. Ad jus, veluti ut his in conſilium adhibitis defenſores civitatum, & ſitonæ, & tutores, vel curatores minorum, aut furioſorum inſtituantur, ut querela non numeratæ pecuniæ, vel dotis abſente magiſtratu, & quælibet alia præſcriptionum interruptio, vel conteſtatio apud eos inſtituatur, l. 21. 31. 32. Ad curam, veluti diſciplina Eccleſiæ, diſciplina clericorum & monachorum, & illud inter cetera, nec aleæ & ſpectaculis dediti ſint, & ne per vim vel uſurpationem aliquam eripiant judicatos addictoſque ſupplicio: quod forte uſurpabant exemplo pontificum Paganorum, quorum occurſus ſæpe ſervabat ductos ad ſupplicium. Pertinent etiam ad curam eorumdem pauperes, captivi, infantes expoſiti, cuſtodiæ, meritoriæ puellæ lenonum injuria captæ & oppreſſæ, & inſpectio operum publicorum rationumque civilium, & pleraque alia officia pia & ſancta, ne alii quam Chriſtiani advocati recipiantur l. 15. ne alii milites l. 20. quæ reducit, quod ante Honorius conſtituerat, & ut Zoſimus refert, mox mutaverat propter Ge-

Generichum copiarum Dalmaticarum ducem, ne defenſores plebis, l. 19. ne in Alexandria archigerontes, & diœcetæ, qui & ipſi defenſores fuerunt Alexandrinæ plebis l. 5. & de quibus, niſi vetus error inſideret, & Theodoſiano & Juſtiniano Codici, legeremus, ut ex Chriſtianorum numero deligantur. Et generaliter his additur l. 2. & 18. tit. ſeq. ne alii quam Chriſtiani orthodoxi ad Reipub. curam vel adminiſtrationem, vel juvenum inſtitutionem admittantur, datis, ut Cedrenus addit, hæreticis & paganis induciis trium menſium ad reſipiſcendum, nec alia ratione Gelimeri negavit Juſtinianus patriciatus dignitatem, quam quod Arianus eſſet, auctore Procopio. Ad reverentiam autem Epiſcoporum hoc maxime pertinet, ne ab eorum ſententia poſſit appellari, l. 8. ſi qui forte eos ultro judices optaverint, quum tamen alias a judice dato, ex conſenſu utriuſque partis ſine vinculo compromiſſi liceat appellare, l. ex conſenſu, D. de appell.

IV. Enarratio.

Ut judicium delegatorum). l. a Divo Pio 15. D. de re judic.

Sozomen. 1.) Cap. IX. hiſt. Eccl.

Στρατιῶται) *Præſides & apparitores eorum res judicatas ab Epiſcopis ad effectum perducere.*

De Epiſcop. aud.) Sulpitius Severus ſacræ hiſtoriæ libro II. *Aut ſententiam in refragantem ferre debuerant, aut ſi ipſi ſuſpecti habebantur, aliis Epiſcopis audientiam reſervare.*

Male Accurſius) Et Raphael Fulgoſius. Audientia pro foro eccleſiaſtico accipi videtur in

epiſtola XLIX. Aviti Viennenſis: *Ad Romanæ forſitan Eccleſiæ audientiam vocet*: & epiſt. LXI. *Non ſolum ad clericorum, verum etiam ad laicorum audientiam deſtinarem.*

Nov. Valentiniani) Hincmarus Remenſis Opuſculo XXXV. *Sicut tibi non licet de accuſatione, ſive criminalis cauſſæ, ſive civilis, relicto eccleſiaſtico, publico purgari judicio, ita etiam non licet tibi poſtpoſito, vel contemto eccleſiaſtico judicio, ad ſæcularia judicia convolare, vel quemcumque, nec etiam laicam perſonam pertrahere, neque ad forum ſuum ſequi, ſi ipſa laica perſona conſenſerit eccleſiaſticum ſubire ju dicium, ſicut lex Valentiniani, quam probat Eccleſia, demonſtrat.*

Qui ſecundum locum) Poſſid. de vita Auguſtini c. IV. *Quia locus presbyterii, licet ipſe majore dignus eſſet, appropinquaret tamen Epiſcopatui.* Ipſe Auguſtinus epiſtola XIX. ad Hieronymum: *Quamquam ſecundum honorum vocabula, quæ jam Eccleſiæ uſus obtinuit, Epiſcopatus Presbyterio major ſit, tamen in multis rebus Auguſtinus Hieronymo minor eſt.* Auguſtinus Epiſcopus Hieronymo Presbytero. Vide ad tit. III. ſup.

Vt Aeriani) Vetus auctor in libro de Hæreſibus numero LIII. ubi de Aerianis: *Presbyterum ab Epiſcopo nulla differentia debere diſcerni.*

Vel in aliis cauſſis) Sulpitius Severus hiſt. Sacræ lib. II. *Novum eſſe & inauditum nefas, ut cauſſam Eccleſiæ judex ſæculi judicaret.* Goffridus Vindocinenſis epiſt. XXIV. libri II. *Omnino enim injuſtum eſt, & ſacris canonibus, ſicut ipſe melius noſtis, penitus obviare videtur, ut Eccleſiaſtica cauſſa ſæculari, & peregrino judicio*

dicio terminetur. Sanctus Hilarius ad Conſtantium A. *Provideat & decernat clementia tua, ut omnes ubique judices, quibus provinciarum adminiſtrationes creditæ ſunt, ad quos ſola cura & ſolicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, a religioſa ſe obſervatione abſtineant, neque poſthac præſumant, atque uſurpent, & putent ſe cauſſas cognoſcere clericorum*.

Niſi inter conſent.) L. 7. & 13. h. tit.

Defenſores civitatum) L. jubemus 19 h. t.

Sitonæ) L. 17. h. t. l. 3. C. ut nem. in coempt. ſpecier. & ibi Cujac.

Et tutor. vel curat.) L. 30. h. t. &. §. nos autem, inſtit. de Attil. tut.

Vt querela non num. pec.) l. 21. h. t.

Præſcrip. inter.) l. 31.

Vel conteſtatio) l. 32.

Ne aleæ & ſpectac.) l. 34. h. t.

Eripiant judicatos) l. 6.

Quorum occurſus) Id forte uſurpabant clerici exemplo flaminis Dialis, de quo Gellius x. 15. & Veſtalium, de quibus Plutarchus in Numa.

Paup. capt.) l. 2. & 11.

Infantes expoſiti) l. nemini 24. h. t.

Cuſtodiæ) Qui cuſtodiuntur, l. 9. & 22.

Meritoriæ puellæ) l. ſi lenones 12. & l. 14. Suetonius Claudii cap. xv. *Cum ſcorta meritoria citari*, &c. Tertullianus ad Nation. cap. x. *Scortum hoc meritorium fuit*. Arnobius v. adverſ. Gent. *Divendere meritorii corporis formam*. Hinc meritorium pro lupanari, Julius Firmicus Matheſ. vi. 25.

Inſpectio publicorum operum) l. 25.

Ne alii milites) l. Conſtantini cautum, χριστιανὸς μόνους στρατεύεσθαι, *Chriſtianos ſolos milita-*

litare, ut ſcribit Cedrenus. Julius Pollux in Chronico: χριστιανοὺς μόνους ὀρθοδόξους στρατεύεσθαι, *Chriſtianos ſolos orthodoxos militare*, ut in l. 20. Pagani igitur arceantur a militia, Chriſtiani non orthodoxi, & Judæi. Divus Hieronymus in Eſaiam cap. III. *Nec mirum ſi apud Judæos perierit dignitas bellatorum, quum militandi ſub gladio, & arma portandi non habeant poteſtatem.*

Quod ante Honorii conſtitutionem) l. 21. C. Teod. de pagan. Zoſimus v. νόμος εἰσήχθη τοῖς οὐκ οὖσι χριστιανοῖς ζώνην ἐν τοῖς βασιλείοις ἔχειν ἀπαγορεύων, *Lex condita erat iis, qui Chriſtiani non eſſent, zonam in regiis habere prohibens.*

Vt Zozimus refert) d. lib. v.

Vt ex Chriſtianorum numero delig.) Cujac. tamen Obſerv. lib. XXIII. cap. III. Ergaſiotanos interpretatur artifices, & operarios civitatis Alexandrinæ. Theodorus Balſamon ἐργασιῶτας veſtit.

Ad Reip curam vel adminiſtr.) μὴ πολιτεύεσθαι, *non habere curam publicarum rerum.* Cedrenus pag CCCLXIX. edit Regiæ. Theophanes: ἐθέσπισεν ὁ βασιλεὺς ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἑλληνίζοντας, μήτε τοὺς αἱρετικοὺς εἰ μὴ μόνους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς, δοὺς αὐτοῖς καὶ προθεσμίαν ἕως μηνῶν τριῶν πρὸς ἐπιστροφήν, quæ Anaſtaſius bibliothecarius ita reddidit: *Juſtinianus Imperator promulgavit legem, ne militarent pagani, nec hæretici, niſi ſoli orthodoxi Chriſtiani, dans illis & inducias uſque ad menſes tres ad converſionem*: quaſi legerit, στρατεύεσθαι, *militare*, pro πολιτεύεσθαι, *curam publicarum rerum habere.*

Vel juvenum inſtitutionem) Sic Julianus edicto præceperat, ne quis Chriſtianus docen-

do-

dotum liberalium ſtudiorum profeſſor eſſet, ut ſcribit Oroſius libro VII. cap. XXX. vide quæ adnotavi ad l. 7. C. Theod. de pagan ex Divo Auguſt. & aliis. Adde Ambroſ. v. epiſtol. 30.

Auctore Procopio) Libro II. Vandal.

Ne ab eorum ſent. poſſit appell.) Ad reverentiam pertinet lex Conſtantini in Appendice Cod. Theod. num 1. qua cavetur, ut omnes cauſſæ Epiſcoporum ſententiis terminatæ, perpetuo ſtabilitatis jure firmentur, ne liceat ulterius retractare negotium, quod Epiſcoporum ſententia deciderit.

Si quis forte eos) Teſtatur D. Auguſtinus cauſſas ſæculares a Fidelibus ſæpe ad ſe delatas in pſalm. CXVIII. conc. XIV.

Liceat appellare) Vide ad tit. LV. libri II. & Conſultat. XII.

T I T. V.

De Hæreticis, & Manicheis, & Samaritis.

Ne quis exiſtimaret privilegia ſuperioribus titulis data Eccleſiis, & Epiſcopis, & Clericis, vel Monachis ad alios, quam Chriſtianos Catholicos pertinere, ſtatim initio hujus tit. conſtituitur, ut alieni ab hujuſmodi privilegiis ſint hæretici. Nam, & eorum Epiſcopos, aut Clericos hæc ſibi nomina falſo vindicare, & eorum conventus, & conciliabula non eſſe Eccleſias, ſed quaſi Eccleſias, l. 5. non συνάξεις, ſed παρασυνάξεις, non baptiſmata, ſed parabaptiſmata, l. 8. l. 14. Nov. 132. exiſtimari eſſe, ſed non eſſe. Et hæreticis l. 1. C. Th. eodem tit. adjungit ſchiſmaticos, recte: nam etſi hæretici continuo non ſint, qui divertunt a commu-

nio-

nionis unitate, nec ſchiſma, qui & ἀφωνισμός, dicitur, hæreſis ſit, plerumque tamen deſinit in hæreſim, ut de ſchiſmate Donatiſtarum ait l. 4. C. Theod. ne ſac. bap. iter. Quæ, ne hæreſis vocaretur, appellationem ſchiſmatis præferebat. Sic legendum. Et paullo poſt: ex geminatione baptiſmi contigiſſe, ut hæreſis ex ſchiſmate naſceretur. Et de iiſdem D. Auguſtinus in hæreſim ſchiſma verterunt. Definiuntur autem hæretici, l. 2. hujus tit. qui vel levi argumento deerrant a judicio & tramite catholicæ religionis, & nomen habent a pertinaci ſpiritu & opinione ſingulari, duræ frontis obſtinato piaculo, ut Theodoſius loquitur No. de Judæ. Sam. & hær. Frons enim hæreticorum, frons non eſt. Additur ſpecialiter in hoc tit. de Manichæis quaſi inſignioribus hæreticis, quos ad imam uſque ſcelerum nequitiam perveniſſe ait l. 5. & inceſta perverſitate religionis nomina lupanaribus quoque ignota, vel pudenda committere, No. Valentiniani de Manichæis, quæ ex D. Auguſtini libris licet agnoſcere, & Agathiæ hiſtoriæ lib. 2. & Cyrilli Hieroſolymitani Cath. 6. Et Diocletianus & Maximianus in Cod. Gregor. velut nova inopinataque prodigia in hunc mundum de Perſica gente prodiiſſe Manichæos. Additur & de Samaritis propter ſpeciales quaſdam conſtitutiones Græcas, quæ de eis ſunt in hoc tit. ſicut inter Nov. ſunt duæ de Samaritis. Horum ſecta mixta eſt ex Judaiſmo, & Paganiſmo. Manichæi ſunt ex Chriſtianiſmo ſecundum diviſionem Epiphanii. Verum licet variis hi omnes pœnis adficiantur, tamen eis ſollemnia ſepulturæ non negantur, l. 9. Et ſubjecti tantum Romano Imperio his pœnis ſubiiciuntur, non ſœde-

fœderati, velut Gotthi nominatim excepti, l. 12. quorum plerique Ariani erant, nec enim leges civiles exteros tenent.

V. Enarratio.

Nam & eorum Epiſcopos) L. 2.

Aut Clericos) Ceteros præter Epiſcopos vide ſup. tit. 3.

Et eorum conventus) L. 8. §. 3. conventicula, l. 6. Donatiſtarum conventicula in ſententia Marcellini poſt collationem Carthag. cum Donat. D. Auguſtinus epiſtola LVI. *Circuli atque coventicula Donatiſtarum, vel Maximianenſium.* Circuli ut in l. 8. §. 5. h. t. τὰ συστήματα τῶν αἱρετικῶν, μιαρὰ συστήματα, *conventicula hæreticorum, fœda conventicula.* Cyrillus Hieroſ. catech. VIII. Epiphanius Panarii libro II. τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἤτοι φωλεὰς καὶ σπήλαια οὕτω γὰρ εἴποιμι τὰς τῶν αἱρετικῶν συνελεύσεις, *ipſorum conventicula, ſive latebras, & ſpeluncas; ſic enim dixerim hæreticorum conventus*. Theophanes de Thedoſio. Εὐνόμιον μὲν ἐξώθησε τὰς παρασυναγωγὰς ποιοῦντα καὶ λαοὺς ἀπατῶντα, *Eunomium quidem expulit conventicula facientem, & multitudinem ſubvertentem.*

Conciliabula) Vetus Onomaſtic. *conciliabulum*, συνέδριον, συνέδρια τῶν παρανόμων αἱρετικῶν *conciliabula exlegum hæreticorum.* Cyrillus Hier. cath. IV.

Non eſſe Eccleſias) Sanctus Cyprianus epiſtola LXX. *Sanctificare autem non potuit olei creaturam, qui nec altare habuit, nec Eccleſiam.* Sanctus Auguſtinus libro v. de baptiſmo contra Donatiſtas cap. XXIII. *Eccleſiam ſicut habent Catholici, non habent hæretici.* Tertull. de præſcript.

Hæ-

Hæreticorum cap. XLII. *Plerique nec Eccleſias habent, ſine matre, ſine ſede, orbi fide, ex torres, ſine lare vagantur.*

Παρασυνάξειν) d. §. 3. & l. 14. h. t. παρασυναγωγαί, *falſa conventicula*. Theophanes loco ſupra citato, ut παραδιδάσκειν, *hæreticos falſa docere*, ait Sanctus Irenæus in præfatione libri I. & ut παραβαπτισταί, *falſo baptizantes*, dicuntur Ariano diſſertation. Epict. II. capite IX.

Exiſtimari eſſe; ſed non eſſe) Optatus Milevitanus libro I. *Interea dixiſti, apud hæreticos dotes Eccleſiæ eſſe non poſſe, & recte dixiſti: ſcimus enim hæreticorum Eccleſias ſingulorum proſtitutas, nullis legalibus ſacramentis, & ſine jure honeſti matrimonii eſſe, quas non neceſſarias recuſat Chriſtus, qui eſt ſponſus unius Eccleſiæ, ſicut in canticis canticorum ipſe teſtatur, qui quum unam laudat, ceteras damnat: quia præter unam, quæ eſt vera Catholica, ceteræ apud hæreticos putantur eſſe, ſed non ſunt.*

Nam etſi hæretici continuo non ſint) Creſconius Grammaticus apud Divum Auguſtinum contra Creſcon. lib. II. cap. III. *Inter nos*, inquit, *quibus idem Chriſtus natus, mortuus & reſurgens, una religio, eadem ſacramenta, nihil in Chriſtiana obſervatione diverſum ſchiſma factum, non hæreſis dicitur: ſiquidem hæreſis eſt diverſa ſequentium ſecta: ſchiſma vero eadem ſequentium ſeparatio.* Idem tamen Auguſtinus in libro de fide & ſymbolo cap. X. ſcribit, nec hæreticum, nec ſchiſmaticum ad Eccleſiam pertinere. *Nam & hæretici*, inquit, *& ſchiſmatici congregationes ſuas Eccleſias vocant, ſed hæretici de Deo falſa ſentiendo ipſam fidem violant. Schiſmatici autem diſciſſionibus iniquis*

a fra-

a fraterna caritate diſſiliunt, quamvis ea credunt, quæ credimus.

Deſinit in hæreſim) Hincmarus Remenſis Opuſculo XIV. *Sacra monſtrat auctoritas, cognata ſunt ſchiſma & hæreſis.* Rabanus Moguntinus in epiſtola I. ad Hincmarum Remenſem: *Nullum ſchiſma non ſibi aliquam confingit hæreſim, ut recte ab Eccleſia receſſiſſe videatur.*

Sic legendum) Sic etiam edi curavit Jacobus Sirmondus in Appendice Cod. Theodoſiani.

Divus Auguſtinus) in libro de hæreſibus.

Definiuntur autem hæretici) *αἱρετικὸς ἐςι πᾶς μὴ ὀρθόδοξος, hæreticus eſt omnis non orthodoxus,* l. 12. h. t. Sanctus Auguſtinus in libro de utilitate credendi, in prinic. *Hæreticus eſt, qui alicujus temporalis commodi, & maxime gloriæ principatuſque gratia, falſas, ac novas opiniones, vel gignit, vel ſequitur.*

Deerrant a judicio) *Rebelles ſacræ fidei.* Vigilius Epiſcopus Tridentinns in diſput. inter Sabell. Fotin. Arr. & Athanaſ. *Perfidi.* Lactantius V. 9. *Si qui autem doloris vel mortis metu, vel ſuapte perfidia, cœleſte ſacramentum deſeruerint &c.* Hinc perfidia pro hæreſi. Idem Vigilius: *Optime Athanaſius errorem perfidiæ in adjectis, & nuper inventis rerum novitatibus conſiſtere profitetur.* Phæbadius contra Arianos: *Incipientes igitur ab ipſo capite perfidiæ &c.* Facundus Hermianenſis libro II. *Nullus ignotus proceſſit hæreticus, nulla noſtris eſt temporibus nata perfidia &c.*

Et nomen habent) Tertullianus de præſcriptione hereticorum: *Hæreſes dictæ Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis ſive ad inſtituendas, ſive ad ſuſcipiendas eas utitur.* A per-

A pertinaci ſpiritu) Facundus Hermianenſis libro x. *Verum neque illud modeſtus quiſquam ſicut arbitror, definire præſumit, quod hæretici habendi non ſint omnes, qui non pertinaces, ſed ut imperfecti, & ad diſcendum parati minus aliquid in Chriſtiana fide cognoverint. Hæreticum facit pertinax offenſionis defenſio*: idem libro eodem, *Obſtinatio*, lib. 11. infi. *obſtinata defenſio falſitatis*, lib. 12. Idem contra Mocianum: *Hæreticum non humanæ infirmitatis ignorantia, ſed pervicacia facit*, animus obſtinatior, l. 2. ſup. de ſum. Trinit. Anaſtaſius bibliothecarius in epiſtola ad Joannem Diaconem: *Quum hæreticus non ex erroris tantum deceptione, quantum ex electione non recta & contentioſa pertinacia generetur*.

Quaſi inſignioribus hæret.) Sanctus Baſilius homil. 11. in Hexam. βδελύκτη τῶν Μανιχαίων ἄιρεσις, *execranda Manichæorum hæreſis*. Georgio Syncellio, πανώλεθριος ἀπώλεια, *exitialis perditio*, Anaſtaſio bibliothec. in Hiſt. Eccleſ. Leo I. ſerm. VI. de jejunio decimi menſis, *Arcem ſibi in Manichæorum ſtruxit inſania, & latiſſimam in eis aulam, in qua ſe exultantius jactaret, invenit: ubi non unius pravitatis ſpeciem, ſed omnium ſimul errorum impietatumque mixturam generaliter poſſideret. Quod enim in paganis prophanum, quod in Judæis carnalibus cæcum, quod in ſecretis magicæ artis illicitum, quod denique in omnibus hæreſibus ſacrilegum, atque blaſphemum eſt, hoc in iſtos, quaſi in ſentinam quamdam cum omnium ſordium concretione confluxit, &c.*

Nomina lupanaribus quoque ignota) Sanctus Auguſtinus libro I. contra Julianum Pelagianum: *Manichæi lupanar necdum reliquiſti*.

ſti. Leo dicto ſerm. VI. & ſerm. II. de Pentec. *Manichæus ergo magiſter falſitatis diabolicæ, & conditor ſuperſtitionis obſcenæ, eo tempore damnandus innotuit.*

De Perſica gente) Vide Agathiam d. lib. II.

Propter ſpeciales quaſdam) l. 12. 17. & 18.

Pœnis adficiantur) de quibus lex 4. 5. & aliæ. vide Auguſtinum adverſus epiſtolam Parmeniani lib. I. cap. XII. & libro II. contra Creſconium cap. XLVII. epiſtolam I. & Poſſidium in vita Auguſtini cap. XII. Leonis epiſtol. II.

Non fœderati velut Gotthi) de Gotthis fœderatis Malchus in Excerptis de legationibus: πρέσβεις ἐλθὸν ἐκ Θράκης τῶν ὑποσπόνδων Γοτθῶν, οὓς δὴ καὶ φοιδεράτους οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι, *Legati ex Thracia venerunt ſociorum Gotthorum, quos fœderatos Romani vocant.* Jornandes de rebus Gotthicis: *& ipſi dicti ſunt fœderati.*

Quorum plerique Ar. erant) Procopius libro I. Vand. τῆς γὰρ Ἀρείου δόξης εἰσὶν ἅπαντες, *Arianæ enim doctrinæ ſunt omnes.* Theophanes de Gotthis, hypogotthis, Gipedibus, & Vandalis: πάντες δὲ τῆς Ἀρείου ὑπάρχουσι κακοποιΐας, *omnes autem Arium improbe ſequuntur.* Vide Divi Auguſt. epiſtolam I. in pr. ubi de Gotthis. Jornandes libro citato: *Sic quoque Viſigothæ a Valente Imp. Ariani potius, quam Chriſtiani effecti.*

TIT. VI.

Ne Sanctum Baptiſma iteretur.

Hic titulus pars quædam eſt tituli ſuperioris: nam iteratio ipſa baptiſmi ſive ana-

baptiſmus per ſe hæreſis eſt, & hæreticorum quorumdam hi mores erant; veluti Donatiſtarum, Novatianorum, Eunomianorum, ut a Catholicis baptizatos rebaptizarent, id auferentes quod geminabant, ut eleganter ait l. 5. C. Th. de hær. quum tamen Catholici hæreticos ad ſe converſos, qui modo ab hæreticis baptizati eſſent in Trinitate, non rebaptizarent. Quod enim in conſtitutionibus & canonibus Apoſtolorum longe aliter cautum videtur, id de his acceperunt, qui non eſſent baptizati in Trinitate. Nec probarunt Tertulliani, Cypriani, & Africanorum quorumdam opinionem de rebaptizandis his, quos hæretici baptizaſſent. D. Auguſtinus de hæreſibus: Eccleſiæ catholicæ placuit, nec in ipſis hæreticis baptiſma commune reſcindere. Optatus de Donatiſtis: A Donatiſtis batptizatos ſimpliciter excipimus: abſit enim ut jam lotum revocemus ad fontem; abſit ut iteremus, quod ſemel eſt, aut duplicemus, quod unum eſt. Et Impp. Honorius & Theod. l. 58. C. Th. de hær. In modum ſemel nati hominis baptiſma ſemel a Deo concedi. Denique hic tit. eſt de Anabaptiſtis genere hæreticorum vel ob hoc ſolum, quod iterent baptiſma, initiationem, tinctionem, quæ fit columbo ſacro.

VI. Enarratio.

Anabaptiſmus per ſe hæreſ. eſt.). Species hæreſis eſt, Odofredus hic.

Veluti Donatiſt.) D. Auguſtinus libro de hæreſibus LXIX.

Novatianorum) S. Hieronymus in libello de hæreſibus: *Novatianus Novatianorum dogma*

ma inſtituit, *nolens apoſtatas ſuſcipere*, & *baptizans baptizatos*. Vide. D. Auguſtinum de baptiſmo contra Donatiſtas lib. III. 10.

Eunomianorum) Epiphanius hæreſi LXXVI. Εὐνομίος ἀναβαπτίζει τὰς ἤδη βαπτισθέντας ὀ μόνον τὰς ἀπὸ ὀρθοδόξων πρὸς αὐτὸν ἐρχομένας, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπ' αὐτῶν Ἀρειανῶν, *Eunomius rebaptizat jam baptizatos non ſolum eos*, *qui ab Orthodoxis venerunt*, *ſed* & *eos*, *qui ab ipſis Arianis*. Adde & Marcionitarum. idem Epiphanius adverſus Marcionitas hæreſi XLII. & Arianorum. D. Auguſtinus de hæreſ. ad quod vult deum XLIX. Hi omnes *baptiſma confrequentabant*, ut loquitur Avitus Viennenſis.

In Trinitate) Sanctus Hilarius Pictav. in Matth. can. XXXIII. infi.: *Ut qui crediderint*, *qui in Trinitate fuerint baptizati*, *omnia faciant*, *quæ præcepta ſunt*.. Optatus Milevitanus lib. V. *Nemo tinctus fuerat in Trinitate*, id eſt, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Ὁ βαπτιζόμενος εἰς τριάδα, βαπτίζεται εἰς πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα, *Qui baptizatur in Trinitatem*, *baptizatur in Patrem*, & *Filium*, & *Spiritum Sanctum*, ut ait Sanctus Baſilius homilia XVII. in ſanctum baptiſma; & de Fide: οὕτως βαπτίζομεν εἰς τριάδα ὁμοούσιον κατὰ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ κυρίου ὑμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰπόντος πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, *Sic baptizamus in Trinitatem conſubſtantialem*, *idque ex præcepto Domini noſtri Jeſu Chriſti*, *qui dixit*: *Euntes docete omnes gentes*; *baptizantes eos in nomine Patris*, & *Filii*, & *Spiritus Sancti*: nam ut ait Divus Auguſtinus VI. de baptiſ.

ptiſ. cap. XXV. *Quis neſciat non eſſe baptiſmum Chriſti, ſi verba Evangelica, quibus ſymbolum conſtat, illic defuerint?* Sunt enim certa Evangelica verba, *ſine quibus non poteſt baptiſmus conſecrari*; ut ibid. ait vir ſanctus.

Et canonibus Apoſtolorum) Can. LVII. quo cavetur, ut qui ab hæreticis baptizati ſunt fidelium appellatione non cenſeantur.

Id de his acceperunt) Theodorus Studita epiſt. 4. ad Naucratioñem: *Illud cogita, quod Apoſtolicus canon illos dicit hæreticos, qui in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti baptizati non ſunt, nec baptizant.*

In Trinitate) Qui baptiſmus Trinitatis dicitur Divo Auguſtino ſerm. in die Pentecoſtes II.

Tertulliani) Libro de baptiſmo cap. XV.

Cypriani) Epiſtola LXX. LXXI. & ſeqq. Facundus lib. XI. *Quum B. Cyprianus omnes hæreticos crederet baptizandos*. Vide eumdem contra Mocianum Scholaſticum ad finem.

Et Africanorum quorumd.) Epiſcoporum LXXXVII. de quibus in Concilio Cartag. apud Cyprianum. Concilium Romanum in epiſtola ad Gratianum & Valentinianum Imp. *Per Africam rurſum ſacrilegos rebaptizatores nutu Dei præcepiſtis expelli.*

Semel a Deo concedi) Adde. Divus Auguſtinus epiſtola CCIII. *Rebaptizare hæreticum hominem, qui hæc ſanctitatis ſigna perceperit, quæ Chriſtiana tradidit diſciplina, omnino peccatum eſt: rebaptizare autem Catholicum immaniſſimum ſcelus eſt*. Avitus Viennenſis in fragment. ex libris contra Arianos: *Unum baptiſma non iteramus, cui honorem ſuum etiam in Bonoſiacorum, aliorumque receptione ſervantes, ſi ſe in*

in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti baptizatos eſſe reſpondeant, quod bene confeſſi ſunt, ſervando recipimus, quod perperam crediderant, benedicendo ſanamus. Ferrandus Diaconus in Parænetico ad Reginum: *Patienter ferens propter ſcandalum, quod pati formidat, etiam reos lavacro ſecundi baptiſmatis pollui.* Hincmarus Remenſis Opuſculo XII. *Sicut ſive hæreticus, ſive ſchiſmaticus, ſive facinoroſus quiſque in confeſſione S. Trinitatis baptizet, non valet ille qui ita baptizatus eſt, a bonis Catholicis rebaptizari, ne confeſſio & invocatio tanti nominis videatur annullari, quia ipſe eſt, ut ſcriptum eſt, qui baptizat, qui diſcipulis ſuis juſſit, dicens: Ite, docete, omnes gentes bapt.* Vetus auctor libro I. de hæreſibus num. XLIV. *Omnibus notum eſt, nos hæreticos venientes non rebaptizare, ſed manum reconciliationis accedere, & ita divino populo tradere. De Paulianis autem ſancta Synodus Nicæna hoc conſtituit, ut prorſus baptizentur, & ita demum Catholico populo ſocientur.* vide ibid. cap. LXI. Auctor incertus in Breviario fidei adverſus Arianos: *Dicere enim ſolent de baptiſmo, quod in eo melius ſit illorum baptiſmum, quam noſtrum, quia qui de illis ad nos convertuntur, non eos rebaptizamus, ſed per manus impoſitionem reconciliamus. Illi vero, ſi quos de noſtris ſeducere poſſunt, inconſideranter rebaptizant.* Hincmarus Remenſis de divortio Loth. & Terb. interrogatione & reſponſ. IX. *Non ſanat baptiſmus perfidorum, non mundat, ſed polluit. Unde & ſecundum decreta canonum, & Sancti Innocentii, atque aliorum Pontificum Rom. in nomine S.Trinitatis ab hæreticis baptizati per manus impoſitionem gratiam Spiritus*

Sancti accipiunt: non autem in Sanctæ Trinitatis nomine baptizati baptizari jubentur. Vide Leonis M. epiſtolam LXXVII. in fine, & epiſt. XC. & can. XLIV. de conſecrat. diſtinct IV.

Initiationem) Conſtitutiones Apoſtolicæ libro III. 16. & 18. τελείωσιν. Vide D. Gregor. Nazianzenum orat. εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα, *in ſanctum baptiſma*. Chriſto enim initiamur. Hinc οἱ τελούμενοι, *qui initiantur*, apud Theodoretum in cantica cantic. capite I. ver. II.

Tinctionem) Tinctio, intinctio Tertulliano, tinctio Cypriano pro baptiſmo, & tingi apud Tertullianum pro baptizari. Iſidorus Originum VI. 19. *Baptiſmum Græce, Latine tinctio interpretatur, quæ idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo ſpiritu gratiæ in melius immutatur & longe aliud, quam erat, efficitur: prius enim deformitate peccatorum fœdi eramus: in ipſa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum*.

Columbo ſacro) Colymbo. Aelius Lampridius in Antonino Heliogab. *Marinæ aquæ colymbos exhibuit*; κόλυμβος, eſt piſcina, quæ & κολυμβήθρα in novo fœdere, & aliis auctoribus, ἀπὸ τοῦ κολυμβᾶν, *a natando*. Hinc κολυμβήθρα, *piſcina*, *pro baptiſterio*, apud Divum Chryſoſtomum: ἀντὶ βαπτιστηρίου. Gloſſæ Iſidori: *colymbus locus, ubi veſtes mundantur*. Sacer igitur colymbus, in quo mundantur intincti. Columbus autem τῷ υ in u mutato, ut Latini ſolent, auctore Theodoro Gaza in libello de origine Turcarum.

TIT. VII.

TIT. VII.

De Apoſtatis.

Ut ex ſchiſmate hæreſim naſci dixi tit. 5. ita poſſum dicere ex hæreſi plerumque naſci apoſtaſim, ut Tertullianus, hæreſes apoſtatas facere. Hi ſunt, quos poſteriores dixere Magaritas, qui penitus deſciſcunt a religione Chriſtiana, ex Chriſtianis facti Judæi, vel Pagani, vel Samaritani, vel Sarraceni; conſtitutiones ad peregrinitatem redigunt, & jubent exemplo reorum majeſtatis, & Manichæorum, & Donatiſtarum, l. 4. ſup. de hær. damnari etiam poſt mortem intra quinquennium inſtituta accuſatione l. 2. in vivos perpetua & publica accuſatio eſt l. 4. Et hoc quoque in apoſtatis proprium eſt, ut eorum crimen pœnitentia non aboleatur, l. 3 quum tamen hæreticorum aboleri ſæpius conſtitutum ſit, d. l. 41. C. Theod. tit. & eleganter d. l. 3. lapſis & errantibus ſubveniri, hi ſunt hæretici, non perditis, hi ſunt apoſtatæ, & animadvertendum eidem legi hæc verba eſſe perperam inſerta; quæ confundunt hæreticos cum apoſtatis, hæretica ſuperſtitione. Cujus rei ſatis res ipſa & Codex. Th & inferiora legis verba fidem faciunt. Item animadvertendum eſt l ult. hujus tit. eſſe fugitivariam, de hæreticis nimirum, non de apoſtatis, & partem l. 8. ſup de hær. ut conſtat ex actis Calcedonenſis ſynodi.

VII. Enarratio.

Vt Tertullianus) de præſcriptione hæreticorum cap. IV.

Magaritas) *μαγαρίζειν* dicitur, qui a fide Chriſtiana deſcivit. Leo Grammaticus καὶ μαθὼν ὡς διὰ δούλου τοῦ Σαμωνᾶ ταῦτα αὐτῷ γέγονεν, ἀναγκασθεὶς ἐμαγάριζεν αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ *Et dicens, ut per ſervum Simonis hæc ipſi evenerunt, coactus ipſe, & qui ſecum erant, deſciverunt*. Vide Gloſſarium noſtrum ad Cedrenum, & Notas ad hiſtor. Eccleſ. Anaſtaſii, & ibidem indicem Gloſſarum.

Deſciſcunt a religione) Exheredes fidei, Cyprian. in epiſtola XXXI. a fide devii.

Ad peregrinitatem redig.) l. ult. h. t. Hermainenſis lib. X. *Dicunt probare ſe poſſe neſcio; quos hæreticos poſt mortem fuiſſe damnatos.* Rigordus de geſtis Philippi Auguſti: *Etiam poſt mortem fuit excommunicatus, & damnatus.* Amalricus: *& a cœmeterio ſacro dejectus, & oſſa & cinis ejus per ſterquilinia ſunt diſperſa.* Adde auctorem Chronici Altiſſiodorenſis pag. CV. ver. Barlaamum, & Acyndinum: monachos poſt mortem excommunicatos ſcribit Joannes Catacuzenus lib. IV. cap. XXIII.

Pœnitentia non aboleatur) Africani Patres in codice canonum Eccleſiæ Afric. can. XCIII.

Sed hæc poſterior pars legis 3. h. t. non eſt in Baſilicis, ut obſervat Balſamon ad Photii Nomocan. tit. IX. cap. XXV. inhumanum enim viſum eſt hoc etiam crimen pœnitentia non aboleri. In d. l. 3. hæc verba notanda ſunt: quos etiam præcepiſſemus procul abjici, ac longius aman-

amandari, niſi pœnæ viſum fuiſſet eſſe majoris verſari inter homines, & hominum carere ſuffragiis. Divus Auguſtinus lib. II. contra litteras Petiliani Donat. cap. LXXXVI. de donatiſtis: *Nulla tamen lex regia vos juſſit occidi: fortaſſe propterea, ut quicumque veſtrum in pertinaci ſacrilegi furoris aura perſiſtant, cum parricidæ ſupplicio, & vita carnifice crucientur.*

T I T. VIII.

Nemini licere ſignum Salvatoris Chriſti humi, vel in ſilice, vel marmore ſculpere, aut pingere.

Ut hæretici, & Apoſtatæ, ita qui in pavimento ſculpunt, vel pingunt ſignum Salvatoris Chriſti erga religionem Chriſtianam contumelioſi eſſe videntur, & recte Tiberius Conſtantinus apud Paullum Diac. Crucem Domini, qua frontem noſtram, & pectora munire debemus, eam ſub pedibus conculcamus. Ideirco inhibetur hæc res cum h. tit. tum ſynodi habitæ Coſtantinopoli in Trullo c. 73. Et ſignum Salvatoris Chriſti vocat, ut veteres Theologi crucem, quæ veris Chriſtianis ſemper fuit ſancta & venerabilis l. decernimus, ſup. de Epiſc. & Cl. l. 11. tit. ſeq. προσκυνητὸν & τίμιον, *veneratione, & honore habitam*, dixit Nov. v. non quidem propter ſe, ſed propter Chriſti memoriam, qui pro nobis cruci ſuffixus eſt, ut Sybilla dixit, ὦ ξύλον μακάριστον, ἐν ᾧ θεὸς ἐξετάνθη, *o lignum beatiſſimum, in quo Deus crucifixus eſt*: & Cyrillus 6. contra Julianum, aliter quam Manichæi, qui id

id rejiciebant ὡς κεκατηραμένον ὄργανον, *tamquam organum execrandum.* Adeo vero fuit ſignum Chriſti ſanctum, ut in inſtrumentis pro fide & ſubſcriptione cederet, l. ult. inf. de ju. delib. & Leonis No. 72. & collocatione ejus profana loca expiari, & Deo conſecrari ſolerent, l. ult. Cod. Theod. de pag. ſac. Nov. v. & LXVII. & præferri quoque in Litaniis publicis, No. 133. & Chriſtiani etiam omnes, ut Tertullianus, Hieronymus, Auguſtinus, Chryſoſtomus ſcribunt, ad omnem actum & omnem inceſſum eo ſigno frontem terere, & ſe præmunire, & ſignum dici idem Chryſoſtomus pia interpretatione, ὅτι πάσας τὰ θεῦ τὰς παρακαταθήκας ὅσας ἂν λάβωμεν, τούτω καθάπερ τινὶ σημάντρῳ βασιλικῷ καὶ δακτυλίῳ σφραγίζομεν, *quod omnes Dei ſponſiones, quot quidem accepimus, hoc, ceu regio quodam ſigno, & annulo obſignamus.*

VIII. Enarratio.

Tiberius Conſtantinus) Gregorius Turonenſis hiſtoriæ libro v. cap. XIX. de Tiberio Imp. *Deambulans per palatium vidit in pavimento domus tabulam marmoream, in qua crux dominica erat ſculpta, & ait: Cruce tua, Domine, frontem noſtrum munimus, & pectora, & ecce crucem ſub pedibus conculcamus, & dicto citius juſſit eam auferri &c.* Almoinus de geſtis Francorum libro III. cap. IX. in Keneti regis Scotorum legibus religioſis hæc legitur: *Sepulchrum omne ſacrum habeto, idque crucis ſigno adornato, quod ne pede aliquando conculces caveto.*

In Trullo can. LXXIII.) ὡς ἂν μὴ καταπατῆται παρὰ τῶν βαδιζόντων τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρό-

τρόπαιον ἡμῶν, *ne noſtrum trpohæum, quod adverſus diabolum eſt, ab incedentibus conculcetur*, ut ait ibidem Balſamo. Alexius Ariſtænus ad aumdem canonem: πᾶσαν σπουδὴν χρὴ τιθέναι ἡμᾶς, τὴν ἀξίαν ἀποδιδόναι τιμὴν τῷ ζωοποιῷ σταυρῷ, δι' οὗ τοῦ πάλαι σεσώσμεθα πτώματος, *omni ſtudio curandum nobis eſt, ut dignum honorem vitali cruci reddamus, per quod a priſco lapſu ſalvi facti ſumus*.

Et ſignum Salvatoris, &c.) in l.un. h.t. Baſilica: τὸν ἅγιον σταυρόν, *ſanctam crucem*, ut in l. 18. C.Th de Judæis, & l. 11. C. Juſt. eod. D. Auguſtinus in Joan. tr. CXVIII. *Quid eſt, quod omnes noverunt, ſignum Chriſti, niſi crux Chriſti*. Cyrillus Hieroſolym. catech. XV. σημεῖον δὲ ἀληθὲς ἰδικὸν τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν ὁ σταυρός, *Signum Dominicum*. Maximus Taurin. hom. 11. de Cruce.

Quæ veris Chriſtianis) Qui *crucis religioſi* dicti Tertulliano Apologetici cap. XVI. & *crucicolæ*, Anſelmo de Virginitate.

Non quidem propter ſe &c.) Sanctus Ambroſius in oratione funebri de obitu Theodoſii Imperatoris: *Habet Helena, quæ legat: unde crucem Domini recognoſcat. Invenit ergo titulum*, REGEM ADORAVIT, NON LIGNVM *utique, quia hic gentilis eſt error, & vanitas impiorum*. ADORAVIT ILLVM QVI PEPENDIT IN LIGNO. D. Auguſtinus in ſerm. de Sancto Laurentio: *Non ſignum ligni te delectat, ſed ſignum pendentis*. Photius Patriarcha CP. epiſt. 1. ſectione XX. τοῦτον τοιγαροῦν ἕκαστον, τήν τε Χριστοῦ εἰκόνα φημι, καὶ αὐτὸν τὸν σταυρὸν, καὶ δὴ καὶ τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον παραπλησίως τῇ σεβασμιότητι καὶ προσκυνήσει ἐξοσιοῦντες οὐκ ἐν αὐτοῖς περιγράφομεν τὸ πε-

προσκυνοῦμεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας, ἀλλ' εἰς τὸν δι' ἡμᾶς ἀνανθρωπήσαντα πλείστῳ φιλανθρωπίας ἀφάτῳ, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπονείδιστον θάνατον ἑκουσίως ὑπενέγκοντα ταύτην ἀναφέρομεν καὶ ἀνιεροῦμεν. *Singula igitur iſta, hoc eſt, Chriſti imaginem & ipſammet Crucem, & figuram Crucis, pari modo, reverentia, & adoratione conſecrantes, non tamen ita cultum circumſcribimus, & ad eadem terminamus, ſed ad illum referimus, & in illo ſacrate ſtatuimus, qui per & propter humani generis amorem abundantiſſimum, & inexplicabilem incarnatus fuit, & ſponte ſua, & voluntate maledictam illlam mortem noſtra cauſſa ſubiit.*

Ω' ξύλον μακάριστον) Citat Hermias hiſtoriæ Eccleſiaſt. lib II. cap. I.

Vt inſtrum. pro fide) Iſaac Catholicus invect. l. in Armen. Ἐν ταῖς ἀσφαλαῖς τῶν Καρτίων πρὸς πίστωσιν τῶν γεγραμμένων ἐκτυποῦντες τὸν σταυρὸν διὰ μέλανος, τοὺς τούτων παραβαίνοντας καὶ ἀρνουμένους, ὡς ἀρνητὰς τοῦ Χριστοῦ κατακρίνομεν. *In chartarum ac inſtrumentorum ſigillis ad certam ſcriptorum fidem atramento crucem exprimentes, eos, qui ea tranſgrediuntur, ac negana, tamquam qui Chriſtum negant, condemnamus.* In Synodo apud Colichyth. ſub Wulfrido Archiepiſcopo Cantuariæ cavetur, ut quæ ſignantur vexillo crucis, firma ſint. Epiſcopus chartam ſignat cum cruce, & incauſto apud Matthæum Pariſ. Henrico tertio.

Vt Tertullianus) de Corona cap. tertio. *Ad omnem aditum & exitum, ad veſtitum, ad calciatum, ad lavacra, ad menſas, ad lumina, ad cubilia, ad ſedilia, quacumque nos converſatio exercet, frontem crucis ſignaculo terimus.* Cyrillus Hieroſ. cathec. IV. ποιεῖ

τούτῳ τῷ σημείῳ ἐσθίων καὶ πίνων καθήμενος, κοιταζόμενος, ἐξανιστάμενος, λαλῶν, περιπατῶν, ἁπαξαπλῶς ἐν παντὶ πράγματι, *Signo iſto utere tum edens, ac bibens, tum ſedens, ac cubans: de lecto ſurgens, loquens, ambulans: & ut ſemel dicam, in omni re, omnique negotio.* Vide ejuſdem catech. 18.

Hieronymus) In Ezechielem cap. IX. *Antiquis Hebræorum, quibus uſque hodie utuntur Samaritani, extrema, Thau littera crucis habet ſimilitudinem, quæ in Chriſtianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inſcriptione ſignatur.*

Auguſtinus) ſermone CXXXI. de tempore: *Crucem illam, in qua ille crucifixus eſt in corpore, nos geſtamus in fronte.* Idem ſermone XX. ex his, qui editi ſunt in ſupplemento operum: *Propterea & nos ſignum ipſum crucis in fronte portamus.* Vide auctorem anonymum in tractatu de rectitudine catholicæ converſat. inter opera D. Auguſt. tom. IX.

Chryſoſtomus) Homilia XXI. ad populum Antiochenum, & alibi paſſim.

Idem Chryſoſtomus) in homilia de adoratione pretioſæ crucis, tomo VI. operum edit. Pariſ.

T I T. IX.

De Judæis, & Cælicolis.

Poſteaquam dixit de Apoſtatis, qui ſcilicet prodita religione Chriſtiana defecerunt ad Judæos, vel Paganos, inde dicere inſtituit de Judæis, poſtea de Paganis. Et Judæis jungit Cælicolas. Judæorum ſectam non prohibet.

 Nam

Nam & circumciſio eis permittitur, l. circumcidere, D. ad l. Corn. de ſicar. & in ordinem Decurionum allegi poſſunt, l. 3. §. ult. de Decur. non etiam judicandi poteſtate fungi, l. ult. hoc. tit. Sed & neceſſitates, ut ait d. l. 3. id eſt munera civilia obire coguntur, l. 15. de exc. tut. l. 2. juſſio, hoc tit. Cælicolarum ſecta prohibetur l. 12. quorum nomen inauditum eſſe ait, & novum ſuperſtitionis crimen, & neſcio cujus dogmatis novi habuiſſe conventus, l. 43. Cod. Th. de hæt. Judeorum ſectam eſſe verum eſt, qui ut Juvenalis ait, nil præter nubes & cæli numen adorant: & in Catalectis Petronius: Judæus licet & porcinum numen adoret, & cæli ſummas advocet auriculas. Et Sophonias propheta inter eos quoſdam adorare militiam cæli: ſed miſcuiſſe ſe quoque eam Chriſtianiſmo ad aliquid, quandoquidem hanc ſectam hæreticis & dogmaticis adnumerat, & ut ad Chriſtianam religionem revertantur, quodammodo cohortatur, d. l. 12. & invenio in epiſtola Auguſtini CLXIII. Majorem Cælicolarum novi apud Donatiſtas baptiſmi auctorem inſtituiſſe, & multos illo ſacrilegio ſeduxiſſe: qui locus etiam probat exemplo Judæorum non male vulgo in l. 3. hujus tit. Cælicolis dari Majores, licet vox Cælicolis abſit a Cod. Th. & a quibuſdam manuſcriptis.

IX. Enarratio.

Judæorum ſectam non proh.) Judæorum collegia ab Auguſto permiſſa, Philo. vide Cujac. Obſerv. VII. 30. C. Cæſarem Auguſtum, & Claudium in gentem Judæam clementes

fuiſ-

fuiſſe ſcribit Hieronymus in Zachariam lib. II. cap. ult. Idem lib. III. in epiſt. ad Galat. cap. VI. Cajus Cæſar, & Octavianus Auguſtus, & Tiberius ſucceſſor Auguſti leges promulgaverant, ut Judæi, qui erant in toto Romano Imperii orbe diſperſi, proprio ritu viverent, & patriis cæremoniis deſervirent. Vide Joſephum Antiq. lib. XVI. cap. X. Severum, & Antoninum Judæos plurimum dilexiſſe, idem Hieronymus ſcribit in Danielem libro II. cap. XI. Alexandrum Severum Judæis privilegia reſervaſſe, Lampridius. Denique legibus ſuis vivere paſſi ſunt. Divus Auguſtinus in Pſalm. LVIII. *Per omnes gentes manent certe, & Judæi ſunt, & deſtiterunt eſſe, quod erant: id eſt gens iſta non ita ceſſit in jura Romanorum, ut amiſerint formam Judæorum, ſed ita ſubdita Romanis eſt, ut etiam leges ſuas teneat, quæ leges ſunt Dei.*

Nam & circumciſio) Judæis circumcidere περιτέμνειν, & ut loquitur Spartianus in Hadriano, *mutilare genitalia*, permiſſum eſt; unde, οἱ ἐκ περιτομῆς, pro Judæis circumciſis, de quorum circumciſione Michael Epheſius in librum II. de partibus animalium: ἐστὶ δὲ ἀκροποσθία τὸ περιέχων δέρμα τὸ βάλανον τοῦ αἰδοίου, ὅ καὶ τέμνουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ λέγουσι τὴν τοιαύτην τομὴν, περιτομήν. *Eſt autem præputium, pelles glandem pudendorum concludens, quam & Judæi, & Aegyptii incidunt, & hujuſmodi amputationum circumciſionem dicunt*: ἀκροποσθίαν, dicit, quæ in veteri, & novo fœdere ἀκροβυστία dicitur. Gloſſæ, ἀκροβυστία, *præputium*. Juvenalis, Sat. XIV. *mox & præputia ponunt*, Petron. in Catalectis:

Ni tamen & ferro ſucciderit inguinis oram. Tacitus hiſt. v. cap. v. *Circumcidere genitalia inſtituere, ut diverſitate noſcantur:* eamdemque rationem circumciſionis adfert Maimonides more Nevochim parte III. cap. XLIX. Vide Tertullianum adverſ. Jud. cap. III. Theodoret. quæſt. in Geneſ. qu. LXVIII.

Non etiam judicandi pot.) Auctor dialogi de altercatione Eccleſiæ & Synagogæ inter opera Divi Auguſtini: *Tributum mihi ſolvis, ad Imperium non accedis, habere non potes præfecturam, Judæum eſſe comitem non licet, Senatum tibi introire prohibetur, præfecturam neſcis, ad militiam non admitteris.* vide ſup. tit. IV. ubi de Judæis.

Cælicolarum ſecta) Cælicolæ erant Judæi Semichriſtiani, ad quos non pertinent verſus Juvenalis, nec qui in Catalectis, ſed ad Judæos veteres. Cælicolarum autem ſecta inde dicta videtur, quod cælum colerent, id eſt, adorarent. Gloſſæ Græcolat., *ὁ σέβων τὸν οὐρανόν, cælicola.* Aliter quam Judæi antiquiores, qui cæli nomine Deum intelligebant, ut Machabæorum libro priore cap. III. verſ. 19. *ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἰσχύς, e cælo fortitudo:* & cap. IV. v. 10. *βοήσωμεν εἰς τὸν οὐρανόν, clamemus ad cælum*, ſive Deum cæli, ut d. cap. VII. 18. *ἐναντίον τοῦ θεοῦ οὐρανοῦ, coram Deo cæli*, ſic enim habent LXX. & alibi ſæpe etiam in novo fœdere.

Vt Juvenalis ait Sat XIV. v. XCV. I.

Et cæli numen ad.) Auratus, Joſephus Scaliger Canterus, Douza, Voſſius, & Salmaſius, legunt *lumen*, id eſt, cælum *περιφραστικῶς, per circuitionem.*

*Et cæli ſumm. adv. aur.) Franc. Pithoeus lege-

legebat : *& cilli ſummas* , κίλλος , ὄνος ; *aſinus* . Somniarunt , inquit , nationes caput aſininum Deum fuiſſe Judæorum , quod refutant Joſephus,& Tertullianus , ille II. contra Appionem Grammaticum , hic Apolog. c. XVI. vide Petrum Cunæum de Republica Hebræorum libro II. 24. & lib. III. 6. Danielem Heinſium in laude aſini.

Inſtituiſſe) ἴσως legendum exſtitiſſe.

Et a quibuſdam manuſcript.) Non eſt in vett. Aegidii Menagii , & Juliani Brod.

T I T. X.

Ne Chriſtianum mancipium hæreticus vel Judæus , vel Paganus habeat , vel poſſideat , vel circumcidat .

Pars origine ſua tit. hic fuit tituli ſuperioris , id eſt,de Judæis tantum , ſed ex Græca conſtitutione Juliani & l. Deo nobis ſup. de epiſ. & Cl. idem Paganis interdicitur & hæreticis: ne Chriſtiana mancipia habeant jure dominii, vel poſſideant quo alio jure , veluti fideicommiſſi , aut bonorum poſſeſſionis : nefas eſſe religioſiſſima mancipia impiiſſimorum inquinari dominio , l. ult. C. Th. eod. tit & ſimiliter Euſebius IV. de vita Conſtantini , ἀθέμιτον εἶναι προφητοφόνταις & κυριοκτόνοις τοὺς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἐλευθερωμένους ζυγῷ δουλείας ὑπάγεσθαι , *Nefas eſſe prophеticidis , & dominicidis a Salvatore liberatos ſervitutis jugo ſubeſſe* . Sed adducitur generaliter, ne etiam alterius quam ſuæ ſectæ vel nationis hominem poſſideant . Et capitale eſſe, ſi eum hominem circumciderint ; ſi non circumciderint , multæ ſubjici XXX. libra-

librarum auri l. 2. Servum autem, ſi rem detulerit, liberum fieri, alioquin fiſco vindicari, ut l.2.C. Theod.eod. & Cedrenus,& Sozomenus probant. Nec ad Chriſtianos tantum homines eæ leges pertinent, qui ſcilicet baptizati ſunt in Trinitate, ſed etiam ad cathecumenos, id eſt, auditores baptiſmo deſignatos, ne impune circumcidantur, ut l. 2. & Nov. 37.

X. Enarratio.

Paganis interdicitur) Synodus Pariſienſis apud Flodoardum libro II. cap. V. *Ut Chriſtiani Judæis, vel Gentilibus non vendantur, & ſi quis Chriſtianorum neceſſitate cogente mancipia ſua Chriſtiana elegerit venudanda, non aliis niſi tantum Chriſtianis expendat: nam ſi Paganis, aut Judæis vendiderit, communione privetur, & emtio careat firmitate, Judæi vero ſi Chriſtiana mancipia ad Judaiſmum vocare præſumſerint, aut gravibus tormentis afflixerint, ipſa mancipia fiſci ditionibus revocentur*. Robertus monachus in Chronologia: *Commune Concilium Romæ ſub Alexandro Papa anno præterito celebratum ſtatuerat, nullum deinceps Chriſtianum mancipium fieri Judæorum*. Vide quæ diximus ad collectionem Theodori Balſam.

Quarto de vita C.) capite XXVII.

Et Cedrenus) cujus hæc verba ſunt: Κωνστάντιος δὲ καὶ Κώνστας ἐνομοθέτησαν, Ἰουδαῖον μὴ ὠνεῖσθαι δοῦλον, ἐπεὶ ἀφαιρεῖσθαι ἀυτὸν εἰς τὸν δημόσιον λόγον. εἰ δὲ καὶ περιτεμεῖν τολμήσει δοῦλον, ξίφει τιμωρεῖσθαι καὶ τὴν τούτου δημεύσθαι οὐσίαν. *Conſtantius, & Conſtans legem tulerunt, ne quis Judæus ſervum emeret; emtum publicari juſ-*

ſe-

ſerunt. Si quis circumcidere ſervum auſus eſſet, gladio feriri, & bona ejus publicari.
Sozomenus) l. III. 17.
Auditores bapt. deſign.) Catechumeni auditores, & audientes dicti. Tertullianus de pœnitentia cap. VI *Quia inter auditorum tirocinia deputatur*, & mox: *Prima audientis intinctio eſt*. Cyprianus epiſt. XII. ad Presbyteros, & Diac. &c. *Audientibus etiam ſi qui fuerint periculo præventi &c.* Vide Theophylactum in Joann. cap. I. Sunt enim *candidati Dei*, ut loquitur Tertullianus II. ad uxor. *candidati fidei*, ut Hieronymus in epiſtola ad Ruſticum, candidati baptiſmi.

T I T. XI.

De Paganis, Sacrificiis, & Templis.

Sequitur tit. de tollendis ſacrificiis Paganorum, & claudendis fanis, delubris, templis eorum, non etiam diruendis. Nam & ſi velint Impp. aras & ſenſu carentia ſimulacra avelli, nolunt tamen etiam ædificia templorum & publicorum operum ornamenta deſtrui l. 3. & recte ornamenta. Nam templa, quæ in agris & locis abditis conſtituta nulla ornamenta habent, Patres in concilio Africano deſtrui poſtulant. Eſt & de tollendis annonis templorum, l. ult. quas transfert ad milites l. 19. C. Th. eod. t. Longe igitur eſt deterior Paganorum conditio, quam Judæorum, quorum ſecta legibus prohibita non eſt: longe deterior quam hæreticorum, quibus omnibus non eſt propoſitum capitale ſupplicium, ſicut Paganis, qui exercent ſacra ſacrilega, l. 1. 2. 7. & ult. & Auguſtini Epiſtol.

ſtol. 48. ubi addit, quod etiam ad hunc tit. proprie pertinet, tam Catholicos, quam hæreticos, omnes laudare leges ab Imperatoribus datas adverſus ſacrificia Paganorum. Et ſunt Pagani cultores ſimulacrorum, & dæmonum, qui & gentiles l. 21. Cod. Theod. eod. l. 46. C. Theod. de hær. & Theod. Nov. de Jud. Gentiles a Judæis, quibus non Judæi gentes, ſunt & barbari. Pagani autem vulgari ſermone, ut Oroſius ait, quaſi ex agreſtium locorum compitis, & pagis alieni civitate Dei.

XI. Enarratio.

DE claudendis fanis.) Principes Chriſtiani Paganorum templa claudi juſſerunt, vel dirui. De Theodoſio, & Honorio vide Proſperum de promiſſ. & præd. Dei parte III. prom XXXVIII. & quæ diximus ad l. 3. C. Theod. de pagan. vel in alios uſus commutarunt. Hæreticorum etiam quaſi eccleſias, vel in uſus ſacros verterunt, vel non receperunt. Avitus Viennenſis epiſt. VI.

Fanis, delubr. templis) Hæc tria conjunguntur in l. ult. C. Th. eod. vide quæ diximus in præfat. ejuſdem tituli.

Senſu carentia) l. nullus 12. C. Th. eod. Lactantius de Orig. error. cap. II. *Omni enim ſenſu carent &c.* & lib. VI. 13. *Si Deorum cultores ſimulacra inſenſibilia excolunt.* Dixi ad d. leg. 12.

Ornamenta) Vide dicta a nobis ad l. 15. Cod. eod.

In Concilio Africano) Can. LVIII. C. Eccleſ. Africanæ.

Sacra ſacrilega) Optatus VI. *Quis vidit ſa-*

cra

cra ſacrilega? Hinc ſacrilegium pro idololatria apud Sulpitium Severum I. ut ibi obſervat Druſius.

Cultores ſimul) Pagani colere ſimulacra dicuntur in l. 6. C. Th. eod. D. Auguſtinus Retract. lib. 13. cap. XLIII. *Deorum falſorum multorumque cultores, quos uſitato nomine paganos vocamus.*

Et dæmonum) *Colunt dæmonum ſimulacra*, Sulpitius II.

Qui & Gentiles) ἐθνικοί Matth. XVIII. 17. γεντίλιοι, Gentes, Nationes, ἔθνη, Græci, res ead. Hinc Gentilitas apud Sulpitium Severum de vita Sancti Martini ſect. IV. & XVI. Cœlius Lactantius de Origine erroris cap XIII. *Priorem eſſe gentilitatem, quam Dei religionem.* Iidem, & Pagani. Anna Comnena Alexiados libro XIII. Εἴτε τοῦ Χριστιανικοῦ γένους ἐστιν, εἴτε καὶ ἀλλότριος τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, ὃς παγανὸς ἡμεῖς ὀνομάζομεν, *num Chriſtiani generis ſit, num ab ovile noſtro alienus, quos Paganos nuncupamus*. Hinc paganitas in l. ult. Cod. Theod. de ſpectac. & Græcitas apud interpretem Irenæi lib. II. cap. XL.

Vt Oroſius ait) Libro I. hiſtoriæ.

T I T. XII.

De his, qui ad Eccleſiam confugiunt vel ibi exclamant.

Poſteaquam dixit ſatis de iis, qui alieni ſunt ab Eccleſiarum Catholicarum privilegiis, hæreticis puta & Apoſtatis, & Judæis, & Paganis, quamquam Judæis maneant adhuc ſua privilegia quædam, redit ad earumdem Eccleſia-

cleſiarum privilegia, & exponit unum h.t. de Confugis (ſic appellantur, & in.l. ſi qua per calumniam, ſup. de Epiſ. & Cl.) ut præſidium, & ſecuritatem Eccleſiæ tribuant his, qui ad eas confugerint vexationis evitandæ cauſſa ſive ob reatum, ſive ob debita publica vel privata, ita ut inde temere abduci nequeant, ſed loci reverentia, & interceſſione defendantur, ut c. eos qui 87. diſt. Et quod adjicit aliud pertinet etiam ad Eccleſiarum venerationem, de his qui ibi exclamant ex l.5. & ult. ut nullus in eis tumultus moveatur, nulla ſeditio, nulli clamores concitentur ſuæ vel alienæ rei cauſſa.

XII. Enarratio.

Privilegia quædam) de quibus ad tit. de Judæis ſup.

De confugis) Vt confugium. Auctor incertus in vita Ludeuvici Pii: *Ad Imperatorem Ludovicum confugium fecit*. Glaber Rodulphus in vita Sancti Guillelmi cap. 1. *In quoddam caſtrum feciſſe confugium*, & in libro 1. domni Karoli, & Huldovici Auguſtorum: *Si quis ad Eccleſiam confugium fecerit*. Profert Hincmarus Remenſis de divortio Loth & Terb. reſponſ. ad interrog. XII.

Vt præſidium, & ſecurit.) Vt pagani ad templa confugiebant. Ovidius II. de Ponto 2.

Confugit interdum templi violator ad aram,
Nec petere offenſi numinis horret opem.

Achil. Tatius Clitoph. & Leucipp. VIII. ἐν τοῖς μὲν πονηροῖς αἱ τῶν ἱερῶν ἀσφάλειαι διδόασι καταφυγὴν, *& Deorum quidem ædes ſontibus qui ad eas confugiunt, præſidio ſunt*: & ibid. de Dianæ templo:

plo: *αὐτῇ μόῃ τὺς ἐπ' αὐτῇ καταφεύγοντας ἔξεσι σώζειν ἐς ταῦτα πρὸ δικαστηρίε γνώσεως: δεδεμένον δὲ ἐδένα λέλυκεν ἡ θεὰ, ἐδὲ θανάτῳ παραδοθέντα ἠλευθέρωσεν τῆς τιμωρίας τῶ δυστυχούντων εἰσὶν, ἐ τῶ ἀλιτρούντων δὴ οἱ βωμοὶ, ea enim ſola eſt, ad quam confugientes ad ſe, illos ſcilicet, quorum cauſſa nondum a judicibus cognita eſt, ſervare pertinet. Ac quamvis neminem illa umquam in cuſtodiam datum ſolverit, neminem umquam morti addictum e lictorum manibus eripuerit: infelicibus enim non impiis Deorum aræ præſidio ſunt.* Polyænus VIII. *κατέφυγεν ἱκέτης εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Χαλκιοίκε, ὅθεν ἀποσπᾶσαι ἱκέτην ἐκ ἦν θέμις, Supplex confugit ad fanum Minervæ Calcidicæ, unde fas non eſt ſupplicem extrahere.*

TIT. XIII.

De his, qui in Eccleſiis manumittuntur.

Et ſequitur aliud privilegium Eccleſiarum, & Clericorum, quum eſſet difficile ad Civitatem Romanam pervenire, nec manumiſſione quacumque eam ſervi adipiſci poſſent, ut Hermias ait, 1. c. 9. *πολλῆς δυσχερείας ἔσης περὶ τὴν κτῆσιν τῆς ἀμείνονος ἐλευθερίας, ἣν πολιτείαν ῥωμαίων καλοῦσι, quum multum difficultatis eſſet in adeptionem præſtationis libertatis, quam politiam Romanorum vocant:* ut qualiſcumque manumiſſio ſufficiat ſervis, cujuſcumque ætatis ſint, ut l. 2. inf. comm. de manumiſſ. ad obtinendam plenam, & juſtam libertatem, quæ modo fiat in Eccleſia teſte populo, & ſignatore Epiſcopo. Imo, & Clericorum ſervos manumiſſos quibuſcumque ver-

verbis, quacumque ſcriptura, quocumque loco, etiam abſente Epiſcopo, ad Civitatem Romanam perduci placet.

XIII. *Enarratio.*

In Eccleſia) Divus Auguſtinus ſermone v. ex editis a Sirmondo: *Servum tuum manumittendum manu ducis ad Eccleſiam. Fit ſilentium. Libellus tuus recitatur, aut fit deſiderii tui perſecutio.*

T I T. XIV.

De legibus, & conſtitutionibus Principum, & edictis.

Satis dictum eſt ſupra de jure ſacro, parte juris publici. Conſequens eſt dicere de reliquo jure publico, quod ſcilicet conſiſtit in populi, Senatus, Principis, Magiſtratuum Imperio, ex quo proficiſcuntur leges, & conſtitutiones, & aliæ partes juris civilis. Ac primum quidem in hoc titulo agitur de legibus publicis, & generalibus, quæ antiqua ſunt juſſa populi vel plebis: quales nullæ feruntur hodie, populi poteſtate translata in Principem, & conſequenter nullæ leges poſitæ ſunt de ambitu, quia ad curam Principum pertinet Magiſtratuum creatio, non ad populi favorem, l. 1. D. ad l. Jul. de amb. l. quidam de re jud. l. 2. de alb. ſcrib. Quamobrem conſtitutiones Principum hodie leges conſtat eſſe, reſcripta dico, ſubſcriptiones, adnotationes, pragmaticas, decreta, mandata, interlocutiones, orationes, edicta. Et decreta quidem, reſcriptaque, & interlocu-

cu-

cutiones leges ſunt, ſi, ut Leo ait No. 92, animus Principi fuerit, τὸ κριθὲν ποιεῖν νομοθέτημα, *quod viſum ac judicatum fuerit, legem facere*, ſicut ait l.3. princeps cenſuerit ea, quæ in certis negotiis ſtatuit, ſimilium quoque cauſſarum fata componere; alioqui ut Judicum, ita Principum res judicata aliis non noceret, vel prodeſſet: item ſi de his princeps orationem ad Senatum miſerit, ut quod ſibi placeret S. C. firmaretur, & firmatum ſit, cujus generis orationes mult referuntur in libris noſtris, & ſecundum l. 8. hujus tituli ſi obſervaretur, leges omnes generales principum orationes appellari poſſent: vel ſi legem edicti nomine nuncupaverit princeps, cujus nominis vis hæc eſt, ut per omnes populos programmate judicum in celeberrimis locis, veluti in foro, vel in theopropia, ut in ſcriptoribus ſacris legimus, in ſuggeſtu illo ſcilicet, & ambone, unde Chriſtianis recitatur verbum Dei, divulgetur d. l. 3. quod eſt anteferri l. reſcriptum C. Th. de hær. Hæ leges principum generales ſunt, & omnes populos tenent, paganos, & milites l. 3. §. Divus D. de ſep. viol. l. ult. D. de accuſ. & homines domus Auguſtæ, hoc. tit. & Auguſtum ipſum, atque Auguſtam, l. 4. ut olim populus quoque ſuis legibus tenebatur. Omnes autem, quæ in corpus juris referuntur, fere generales ſunt, paucæ ſpeciales, ſive perſonales, quæ pertineant ad perſonas, vel corpora, aut collegia certa, ſcrinia, officia, civitates, curias, provincias, ſcholas, quæ etſi non relatæ in corpus juris, nihilominus vim ſuam, & robur obtineant, ut eſt in Conſtit. Juſtiniani de Juſt. Cod. conf. tamen omnes non tenent, l. 2. hoc tit. & hæc differentia legum ut obſervare-

tur,

tur, ideo ſæpe monent nos auctores juris, quæ ſint edictales leges, generales leges, generalia reſcripta l. 1. §. ult. D. de leg. tut. l. quoties §. ſed ſi non in corpore, de hered. inſtit. l. Divi §. ult. ad l. Flac.

XIV. Enarratio.

Animus princ. fuerit) Ipſe Cujacius ad §. ſed & quod principi, inſtit. de jure natur. *Nec quod cognoſcens decrevit, aliter trahitur ad exemplum, quam ſi animus ei fuerit τὸ κριθέν, &c.*

Senatuſconſ. firmaretur) Marcus Imp. apud Juſtinum Apolog. II. ταῦτα δὲ καὶ τῆς συγκλήτου δόγματι κυρωθῆναι βούλομαι, καὶ κελεύω τοῦτο μου διάταγμα ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Τραιανοῦ προτεθῆναι πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγιγνώσκεσθαι, *hæc & Senatus ſententia confirmari volo, ac jubeo meam hanc conſtitutionem in foro Trajani propalam exponi, & exſculpi, ut ea legi poſſit.*

Veluti in foro) Vt in loco Marci Imp. ſupra citato.

Vel in theopropia) Divus Auguſtinus in epiſtola CLVIII. *quod autem ſcripſit eximietas tua, dubitare te, utrum in theopropia debeas eadem geſta jubere proponi, fiat, ſi poteſt illuc frequens confluere multitudo.*

Et ambone) His quæ dixi in Gloſſario ad Cedrenum, adde, Ducas hiſtoriæ Byzantinæ cap. XI. ἀνέβη ὁ κληθεὶς ἐπ' ἄμβωνος, καὶ ἐξελάλησε τὴν μιαρὰν αὐτοῦ προσευχήν, *vocatus ambonem aſcendit, & diras preces ſuas recitavit.* Joannes Cantacuzenus hiſtoriæ libro IV. cap. III. ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ἀναβὰς, ἵνα μᾶλλον διὰ πάντων διικνοῖτο ἡ φωνή, *in ambonem aſcendens, quo clarius ab omnibus exaudiretur.* Gloſſarium ineditum: ὀκρίβας, ὁ ἄμβων, *pulpitum, ambo.*

Di-

Divulgetur) *Differentiam ſenſus inter divulgata & provulgata, ſive promulgata enucleatores verborum hanc voluerunt eſſe, ut divulgata ſimpliciter tantum dicantur ad notitiam omnium propalata, &c.* Hincmarus Remenſis Opuſculo XXXIII. cap. X.

Scrinia) de ſcriniis vide Cujacium ad tit. Cod. de palat. ſacr. largit.

Omnes non tenent) Perſonales ſunt & ſpeciales.

T I T. XV.

De mandatis Principum.

Ex conſtitutionibus ſpecialibus principum ſunt privilegia, & decreta interpoſita in negotio aliquo, ita ut in exemplum non trahantur, l. 2. ſup. tit. prox. ſunt & mandata .i. præcepta ſive monita, quæ certis perſonis dantur a principe, veluti præſidibus, aut procuratoribus, quæ Dio LIII. intellexit his verbis: ἐντολάς τε τινὰς καὶ τοῖς ἐπιτρόποις, καὶ τοῖς ἀνθυπάτοις, τοῖς τε ἀντιστρατήγοις δίδωσιν, ὅπως ἐπὶ ῥητοῖς ἐξίωσι, *mandata quædam, & procuratoribus, & proconſulibus, & prætoribus dat, ut juxta dicta judicent*, aut juſſiones, quæ dantur Comitibus conſiſtorianis vel tribunis, & notariis executoribus imperialium juſſionum, vel referendariis palatii perferendæ ad præſides provinciarum, quæ niſi conſtent ex ſcripto, nullius momenti ſunt, l. 1. præterquam uno caſu, qui proponitur in l. 2. quam reſtitui, & expoſui. Obſ. XII. c. XXXI. & ſtultus eſt, qui pro ea repoſuit in hoc titulo Juſtiniani No 17 quæ fuit emiſſa poſt editionem Codicis, Beliſario Conſule.

XV. Enarratio.

Sunt privilegia) Privilegia ſunt, quæ de una tantum perſona concipiuntur in omnia tempora Duodecim autem tabulæ leges privis ſive ſingulis hominibus irrogari vetant, ſive, ut ait Vlpianus in l. 8. de legib. jura non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituuntur, Cujacius Obſervat. xv. 8. Heraclitus in epiſtola ad Hermodorum : οὐδεὶς γὰρ νόμος ἐφ' ἑνὸς, ἀλλὰ κρίσις, *nulla enim lex de uno, ſed judicium* Proclus in Parmenidem Platonis : οὐ γὰρ ἑνὸς, ἀλλὰ πολλῶν ὁ νομοθέτης ἡγεῖται, *non enim uni, ſed multis legis conditor præeſt*: & recte Divus Hieronymus in Jonam capite 1. privilegia ſingulorum communem legem facere non poſſe.

Præcepta ſive mon) Ea Græci vocant παραγγέλματα, & ὑποθήκας, Cujacius ad Novell. xvii. vide Julianum antec. conſtit. xxi.

In hoc titulo) In editione Ludovici Charondæ.

T I T. XVI.

De Senatuſconſultis.

Sequitur alia pars juris civilis, ſenatuſconſulta, id eſt, jura, quæ Senatus facit, ſive decreta ampliſſimi ordinis, quæ tamen in poſterum fieri vetat Leonis No. 78. tum forte Senatus etiam poteſtate translata in principem. Antiqua tamen ſenatuſconſulta manent, ſicut antiquæ leges. &, ut hic oſtenditur, contra ea elicita reſcripta, veluti contra S. C. Tertyllianum, aut contra S. C. Vellejanum, nullius mo-

momenti ſunt; imo ſi obſervaretur l. 8. ſupra de legib. nulla lex principis generalis valeret ſine S. C. quod & Probum conſtituiſſe Vopiſcus refert.

XVI. Enarratio.

Tum forte Senatus etiam*) Scribit Procopius in Arcana, Senatus auctoritatem Juſtiniani ævo pœne obliteratam: ἡ μὲν γαρ βελὴ ὥσπερ ἐν εἰκόνι ἐκαθῆστο, ἐδὲ τῆ ψήφε, ἐδὲ τοῦ καλε κυρία ἔσα, &c. *Senatus quidem veluti imago quædam ſupererat, quum neque ſuffragii, neque boni, & æqui poteſtatem haberet.*

Nulla lex Principis gener. &c.) Ex Symmachi ep. XXI. lib. X. conſtat, Senatuſconſulta conſtitutione Principis confirmari. *Supereſt,* inquit, *ut ea, quæ ſerenitas veſtra deliberanda legavit, cognito Senatuſconſulto lex Auguſta confirmet, &c.*

Vopiſcum refert) in Probo.

T I T. XVII.

De veteri jure enucleando, & de auctoritate juriſprudentum, qui in Digeſtis referuntur.

Sequitur alia pars juris civilis, reſponſa, & interpretationes juriſconſultorum veterum, qui ab Imperatoribus condendi juris, reſpondendi, ſcribendi, cavendi, interpretandi poteſtatem acceperunt: aliorum enim, qui eamdem poteſtatem non acceperunt, nulla auctoritas eſt, nec eorum ſcriptis judices alligantur, quum tamen a ſupradictorum ſcriptis recedere non poſſint, quæ ſunt pro parte

juris civilis, & eleganter Juſtinianus, dum ſibi vindicat Juriſconſultis auctoritatem parem in l. ult. ſup. de legibus, nihil tamen ſe eis derogare ait, quibus hanc facultatem olim dederit majeſtas Imperialis. Jubet autem priori conſtitutione tituli hujus in Digeſtorum L. libros Tribonianum, & anteceſſores, & togatos ampliſſimæ præfecturæ, quos ille ſibi in eo opere conficiendo adjutores delegerit, neceſſaria ut uſu recepta quæque conferre ex veterum juriſconſultorum ſcriptis, atque ita jus vetus, ut ipſe loquitur, purgare, & certum finitum conſtituere, atque incontroverſum, quod enucleare dicit, ut Modeſtinus enucleatos caſus, definitos jam & certos. Jus ergo vetus antiquam prudentiam juriſconſultorum vocat. De inſtitutionibus etiam componendis aliquid aſpergit. Poſterior conſtitutio utraque lingua conſcripta enarrat quid quaque parte Digeſtorum contineatur, & utrique operi parem atque Codici conſtitutionum vim tribuit: nec enim jam dicimus reſponſa prudentum, aut S. C. vim legis obtinere, perlatæ ſcilicet ad populum, ſed Imperatore ſuſtinente vicem populi, & ſibi ſoli vindicante auctoritatem condendi, & interpretandi juris, l. 19. pen. & ult. ſup. de legibus, dicimus reſponſa prudentum, & S. C. conſtitutionum vigorem obtinere, & quod in hoc titulo additur de auctoritate juriſprudentum, qui in Digeſtis referuntur, eo pertinet, quod præcipue priori conſtitutione definitur, ut omnium Juriſprudentum ſit eadem auctoritas, nec alter altero potior habeatur; ne Papiniano, puta, Vlpianus, vel Paullus, vel Martianus cedat, abrogata l. 1. C. Th. de reſp. prud.

XVII. Enar-

XVII. Enarratio.

Recedere non poſſint) §. reſponſa 8. inſt. de jure nat. & ibi Cujac.

Et interpretandi juris) Goffridus Vindocinenſis epiſtola xxx. lib. II. *Legumlatores jure debent eſſe legum expoſitores.* Solus etiam Princeps legum duritiam emendare poteſt, τὸ ἀπηνὲς αὐτῶν & ἀμείλικτον, *aſperitatem ipſarum & duritiem.*, Themiſtius oratione v.

TIT. XVIII.

De juris, & facti ignorantia.

Enarratis partibus juris civilis, ſubjicit generalem titulum de juris, & facti ignorantia. Juris enim nomen, & leges complectitur, & conſtitutiones, & S. C. & edicta prætorum, vel ædilium, & reſponſa prudentum, adeo ut & in Cod. Th. l. pen. hujus tit ponatur ſub titulo de conſtitutionib. prin. & edictis; ac forſitan in hoc poſſit etiam jus accipi ſpeciali er ex d. l. pen. pro conſtitutionibus, vel ſi quid conſtitutionum vim, & fidem obtinet. Et juris quidem ignorantia non excuſat, ut ſi neſcieris liberis petendam eſſe bon. poſſeſſionem intra annum, ſi neſcieris ex eo teſtamento legata non deberi, quod capitis deminutio teſtatoris irritum fecit, niſi forte militem, aut minorem XXV. aut ruſticum juxta illud Homeri, ἄγριον οὔτε δίκας εὖ εἰδότα, οὔτε θέμιστας, *ruſticum neque jura bene doctum, neque leges*, aut mulierem in damnis amittendæ rei ſuæ, & recte l. pen. inſ. de in integr. reſt. min. minoribus addideris

ris mulieres ex C.Th. & l. ult. hujus tit. & eſt etiam utriſque communis hæc vox juris, & legum, deceptis, non decipientibus ſubveniri, l. 2. §. pen. D. ad Vell. l. 1. C. Greg. ſi major ſuerit prob. facti, id eſt, rei geſtæ error excuſat. Jura certa ſunt, facta incerta.

XVIII. Enarratio.

Et juris quidem ignor. non exc.) Hincmarus Remenſis Opuſculo XIV. cap. VIII. *Legibus ſacris decretum eſt, ut leges neſcire nulli liceat, aut quæ ſunt ſtatuta contemnere. Quum enim dicitur nulli liceat leges neſcire, vel quæ ſunt ſtatuta contemnere, nulla perſona in quocumque ordine mundano excipitur, hac quæ ſententia non conſtringatur.* Vide & opuſc. XLVII. capite XIV. ubi verba legis adfert, & Aniani interpretationem, uti tunc moris erat.

Intra annum) L. 3. h. t. Hodie vero bonorum poſſeſſio aſcendentium, & deſcendentium extenditur uſque ad tricennium, ut ſcribit Græcus interpres ad l. 1. de bonor. poſſeſſ. Confundit jus prætorium cum jure civili. vid. titul. XXX. libri VI.

Quod cap. deminut.) Inteſtatus enim decedit is, cujus teſtamentum irritum factum eſt, inſtit. de hæredit. quæ ab int. defer. in princ.

Niſi forte militem) L. 1. h t. & l. regula 9. §. 1. D. eod. cui per conſtitutiones principales jus ignorare permiſſum eſt, l. ult. D. eod.

Aut minorem) l. 11. vide ad titulum XXXII. lib. II.

Aut ruſticum) Ruſticus paraſitus apud Quintilianum declamatione CCXCVIII. *Non igno-*

ignoro, judices, quamquam non a forenſi contentione ſolum, ſed ab univerſa converſatione longe remotus.

Juxta illud Hom.) Odyſſ. IX.

In damnis) l. 11. & l. ult. hoc tit. lib. 8. D. eod.

T I T. XIX.

De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat.

Perſequitur eam partem juris civilis, qua præcipue hic liber conſtat, quæ conficitur ex conſtitutionibus principum, quarum ſpecies ſunt edicta, reſcripta, mandata, l. 3. ſup. de legib. nam de edictis quidem & mandatis habuimus proprios titulos ſupra, ſed non de reſcriptis, de quibus ab hoc titulo tractare incipit: nam preces ſunt deſideria ſupplicantium comprehenſa libello principi dato, & reſcripta ſunt reſponſa principis ad preces. Preces ergo præcedunt, ſequuntur reſcripta, ſubſcriptiones, adnotationes, & ideo de precibus primum agit. Sed quidquid conſtituitur de precibus, idem obtinet etiam in reſcriptis: nam quod precibus oblatis poſtulari non debet, nec impetrari reſcripto, aut certe impetratum non valet. Idem e contrario ſi quid poſtulari poſſit. Vt ecce, non poteſt creditor poſtulare, ne debitor utatur exceptione peremtoria l. 2. & condemnatus aliquis non poteſt iterum ſupplicare adverſus ſententiam præfecti prætorio l. 5. Semel ſupplicare poteſt, ſemel ex reſcripto principis iterari & retractari judicium l. 1. in fin de ſent. præf. præt. l. 1. C. Th. de off. præf. præt. & judicium ſane criminale iterari frequens erat,

ut hiſtoria ſacra Severi docet, & l. 2. in fin. de cuſt. reor. Item non poſſunt poſtulari, quæ ſunt damnoſa fiſco, aut juri contraria in damnum alterius, l. 2. ergo & reſcripta ad hæc impetrata non valent. At contra poſtulare, & impetrare licet, ne debitor utatur exceptione dilatoria, d. l. 2. l. 3. §. ſi is pro quo, D. quod quis jur. & oblata ſatiſdatione, ut prorogetur tempus ſolvendæ pecuniæ, l. 4. & reſcripta igitur hujuſmodi valent. Etiam illud hoc titulo oſtenditur, offerri preces recte per ſervum alieno nomine, vel etiam ſuo nomine juſta ex cauſſa, l 1. & 6. & non tam eſſe neceſſarium precibus inſeri exempla inſtrumentorum, de quibus agitur, ut l. ut reſponſum, inf. de tranſ. quam vim, & mentem, & verba ipſa proprie, de quibus ambigitur, l. ult. hoc tit. l. verbum inf. de cauſſis ex quibus inf.

XIX. Enarratio.

L. 2.) In qua legendum, *remittitur*, ex vet t. & Baſilic. *μόνlω τlω πεμπορακίαν ἀναιρέπω ἀντιγραφήν*, & veteres interpretes hanc lectionem ſequuntur, Odofredus, Fulgoſius, & alii.

L 5.) In qua legendum *denuo*, ut in veteri Menagii, & in Baſilicis, *πάλιν*.

Retractari judic.) Vide ad titulum XLII. libri VII.

Vt hiſtoria ſacra Seu.) Libro II.

In damnum alterius) Valent, ſi alterum non lædant, & alteri proſint, l. 7.

Suo nomine) *δι' ἑαυτῶ*, *per ſe*, in Baſilicis

De quibus ambigitur) *ἐκ βασιλικῆς ἑρμηνείας δεό-*

δεόμενα, quæque indigent principis interpretatione, ut eſt in Baſilicis.

T I T. XX.

Quando libellus Principi datus litis conteſtationem facit.

Hic etiam titulus eſt de precibus, ad quas reſcripſit princeps, ergo & de reſcriptis, & hoc vult, libellum precum principi datum pro litis conteſtatione haberi, ſi modò ad eum reſcripſerit princeps: inanis enim eſt libellus ſine reſcripto. Reſcripto concedi jus conteſtationis, l. illam inf. de donat. Non habetur pro vocatione in jus in edicto de in jus vocando, nec pro accuſatione in S. C. Turpilliano, & tamen in cauſa præſcriptionum habetur pro litis conteſtatione, in hoc ſcilicet, ut datione libelli, & reſcriptione, perinde atque litis conteſtatione actiones tempore perituræ in tutum redigantur, ut loquitur l. ordinata, D. de lib. cauſ. & perpetuentur, atque adeo dentur heredi, & in heredem; quod non ita obtinet libello dato præf. prætorio, l. 1. inf. de off. præf. præt: Or & multo minus libello porrecto aliis magiſtratibus, vel judicibus, ac rurſus de dato principi, quod diximus, id Juſtinianus vult tantum pertinere ad actiones prætorias annales, non ad eas, quæ longiori tempore perimuntur, l. 2. hoc titulo, l. 3. inf. de præſ. 30. ann. Quando igitur libellus principi datus litis conteſtationem faciat, ſi quæras, dicam, quando actio eſt prætoria annalis, non quando eſt civilis: nec offendar l. 2. inf. de an. exc. quæ non de libello precum loquitur

oblato Principi, ſed de libello tantum querelæ, & proteſtationis, qui tunc offertur præſidi, quum nemo eſt, qui conveniri, & interpellari poſſit, & pro litis conteſtatione cedit, l. 2. D. de nau. fœn. l. 2. inf. de an. exc.

XX. Enarratio.

Et reſcriptione) L. 2. in qua non recte Baſilica prætermiſerunt, quod de reſcriptione principis ibi dicitur.

TIT. XXI.

Ut lite pendente, vel poſt provocationem, aut definitivam ſententiam nulli liceat Imperatori ſupplicare.

Satis fuiſſet dicere, ut lite pendente, vel poſt definitivam ſententiam nulli liceat Imperatori ſupplicare: nam poſt interpoſitam provocationem ſatis prohibetur, qui lite pendente ſupplicare prohibetur, ac ſimiliter poſt omiſſam provocationem, qui poſt definitivam ſententiam: ut brevior ſumma hæc ſit, ne lite pendente de re, qua de agitur, quidquam ſupplicare liceat, ut No. 82. & 113. ſed expectetur ſententia judicis, apud quem litigetur: & ut definitiva ſententia, quæ non eſt appellatione reſciſſa, reſcripto non reſcindatur, aut retractetur, etiamſi preces oblatæ principi fuerint ante definitivam ſententiam: nam etſi quando appellare non poſſum, ſupplicare poſſim, velut contra ſententiam præf. præt. non tamen ubi appellare poſſum, nec appello intra tempora conſtituta, poſtea licet mihi ſupplicare, aut

quod

Digitized by Google

quod ſupplicavi ante, de eo reſcriptum impetrare, quia ſententiæ ſemel adquievi. Docuit tit. 19. quæ non liceat ſupplicare, hoc vero docet, quo tempore non liceat.

XXI. Enarratio.

Licet mihi. ſupplicare) L. 2. in qua libri vet. habent, *per ſup. tenet auxilium*, quam lectionem ſequuntur veteres interpretes.

Aut quod ſupplicavi ante) d. l. 2. ibi, *terminatam reſcripto, vel conſultatione quæſtionem exquiſito ſuffragio refricare conabitur*: quæ Baſilica ſic interpretantur: *τὴν ἐξ ἀντιγραφῆς, ἢ τὴν παρὰ συνελεύσεως ἀρχόντων τμηθεῖσαν δίκην δι' ἑτέρας ἀντιγραφῆς ἀναξῦσαι*: litem reſcripto terminatam, vel conſultatione magiſtratuum alio reſcripto evertere. Et ita Fulgoſius heic, ſuffragio ſcilicet reſcripti alterius. Notandum præterea eſt, in d. l. vocem, *communium*, abeſſe a libris vett quam nec Græci agnoſcunt, qui & pronutiationem interpretantur *διαλαλίαν*, *interlocutionem*.

T I T. XXII.

Si contra jus, vel utilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratum.

Reperitur in hoc titulo l. ult. quod ſatis, ut arbitror, fuerat expoſitum tit. 19. non valere preces, aut reſcripta contraria juri, vel utilitati publicæ, quia haud dubie ſubreptionem arguunt impetrantis, ut l. 10. ſup. de ſacr. Eccleſ. l. 1. ſup. de S. C. l. 47. C. Th. de hær. &

Nov. Valentiniani: in damnum publicum non valere reſcripta. Sed adjicitur, ne etiam preces mendaces, aut per eas elicita reſcripta recipiantur, quod quidem mendacii crimen eſt falſo proximum l: ſi quis obrepſerit, D. ad l. Cor. de fal. & recte Auguſtinus in Joannem: Juris eſſe forenſis, ut qui in precibus mentitus fuerit, non illi proſit, quod impetravit: judex tamen reſcripto datus, judex manet, etiamſi preces, ad quas reſcribens Imperator judicem dedit, ſubreptitiæ, & mendaces ſint. Judicis datio valet, impetratio non valet, non eſt ergo reſcriptum omni ex parte inutile atque vitioſum. Sed de hac re aliter diſtinguitur in C. ſuper literis, de reſcr.

XXII. Enarratio.

Reſcripta contraria juri) Facundus Hermianenſis lib. II. cap. I. *Nam ſi legibus veſtris bene atque utiliter cenſuiſtis, ut quæcumque veſtra reſcripta contra ipſas, quas promulgaſtis, leges, in quibus vobis deſervitur, & quas vobis infringere licet, per ſubreptionem fuerint elicita, vacuentur, nec dicantur a vobis data, quæ generalibus conſtitutionibus veſtris inveniuntur adverſa &c.* Fulbertus Carnotenſis epiſtola XL. *De violentia hujuſmodi Conſtantinus A. talem contra ſe, & contra alios principes ſententiam dedit: Quæcumque, inquit, contra leges fuerint a Principibus obtenta, non valeant.* Vide ejuſdem Fulberti epiſtolam CXXXI.

In Joannem.) Tractatu VII.

Judex manet) L. 2. Placentinus exiſtimabat, datum judicem cognoſcere de veritate pre-

precum, non de cauſſa principali. Joannes, & Azo contra, ut refert Joannes Faber heic. Fulgoſius etiam Placentini ſententiam non probat, & judicem de negotio principali ſententiam laturum arbitratur.

T I T. XXIII.

De diverſis reſcriptis, & pragmaticis ſanctionibus.

De precibus ſupplicantium egit principaliter ſuperioribus titulis quatuor, nunc agit de reſcriptis principum, veluti de his, quæ duobus ſupplicantibus in cauſſa communi diriguntur ad unum tantum ut proſint utrique l. 1. de his quæ ad jus pertinent, ut ſint perpetua, nec anno finiantur l. 2. & ult. C. Th. eod. Jure veteri annalia fuiſſe videntur, quod nos ſequimur ex c. plerumque de reſc. Item de ipſis authenticis reſcriptis judicibus inſinuandis, non exemplis l. 3. & de his quæ ſunt ſine die, & Conſule l. 4. ut non valeant, ſi ſint beneficia perſonalia, idemque de ordinationibus Epiſcoporum cautum eſt in Concilio Milevitano. Nam generalia reſcripta, quæ modo relata ſunt in corpus juris, valent, etiamſi diem vel Conſulem adſcriptum non habeant, ut conſtat ex conſtitutionibus Juſtiniani de novo Cod. fac. & de Juſtin. Cod. conf. Divus Auguſtinus in collatione tertii diei cum Donatiſtis: Evidentiſſimis legibus definitum eſſe, imperialia conſtituta, etiamſi Coſſ. non legerentur, in dubium non vocari. Item de iiſdem beneficiis Principum, l 5. precibus extortis veluti tribunatu militari, centurionatu, præpoſitura

præfectura, primatu numeri: quæ & Cicero, & Suetonius, & Lampridius beneficia vocant ad ærarium delata, &, ut Hygenus ait, adſcripta in librum beneficiorum, ut hæc ſcilicet beneficia, & promotiones a judicibus non rejiciantur, aut contemnantur. Item l. 6. de reſcriptis, quæ non ſunt ſubſcripta encauto ſacro & manu principis, ut non valeant. Encauto ſcribo, non encauſto, quia ſic omnibus locis ſcriptum inveni, atque etiam in gloſſis encautum, ἐκκεκαυμένον. Et ait, diverſis: nam ex his alia jus faciunt, alia non faciunt, alia ſunt perſonalia, alia generalia, alia perpetua, alia temporalia, alia valent, alia non valent, alia adnotationes, & ſubſcriptiones ad libellum breves, l. 1. ſup. de prec. Imp. off. alia epiſtolæ, l. 2. C. Th. de Ep. & Cl. alia pragmaticæ juſſiones, ſive ſanctiones, quibus ſcilicet tractatu & conſilio adhibito princeps diligentius diffuſiuſque reſpondet ad preces, relationem vel ſuggeſtionem judicum, vel aliorum, & aliis quidem reſcriptis preces inſeruntur, non pragmaticis. Auguſtinus in collatione ſupradicta: In pragmatico reſcripto preces inſeri non ſolere. De omnibus autem reſcriptis etiam illud generaliter conſtituitur l. ult. ut non aliter valeant: quod tamen jus pontificium non probat, quam ſi hæc ſit eis injecta clauſula, ſi qui reſcriptum impetravit, docuerit eſſe vera omnia ea, quæ contulit in preces, quæ & aliis verbis varie ſolet inſeri: ſi ita res habet, ut a præſentibus ſupplicatur: ſi preces veritate nitantur: ſi deſideria petitorum veritate ſubſiſtunt: ſi veram cognoſcis eſſe querimoniam ſupplicantis: ſi vera eſt fides ſuggerentis. Denique ut judici, cui reſcriptum inſinuatur, prima hæc ſit cura

de

Digitized by Google

de veritate & fide precum. Et ſpecialiter de pragmaticis juſſionibus, ne fiant ad preces ſingulorum in privatis cauſſis, ſed in publicis ad preces civitatum, vel provinciarum, vel ſcriniorum, vel officiorum, vel cujuſcumque corporis, aut univerſitatis: fiunt tamen ſæpe ad relationem vel ſuggeſtionem judicum.

XXIII. Enarratio.

Non exemplis) Lex 3. ita legitur in vett. codd. *& ex noſtra manu ſubſc* quam lectionem ſequuntur Baſilica. In codice autem, qui Cujacii fuiſſe dicitur, adnotatum erat, in vet.cod. legi, *vel ex noſtra:* ut eadem auctoritate cenſeantur reſcripta, quæ manu principis ſubſcripta ſunt, quæ *una tincta ſubſcriptionis*, ut loquitur Lucifer Caralitanus in libello moriendum eſſe pro Dei Filio, id eſt, una ſubſcriptione munita ſunt, qua authentica. Atqui authentica ipſa non valent, niſi ſint ſubſcripta manu principis, l. 6. Itaque nihil temere mutandum in d. l. 3.

Si ſint ben. perſ.) Quia non valent niſi intra annum l. 2. & ult. C. Theod. eod.

In Concilio Milevit.) Canone LVI.

Quæ & Cicero) Libro V. epiſtolar. ad famil. 20. ad Meſſin. Rufum, & in ea pro Archia.

Suetonius) Tiberii capite XII.

Lampridius) In Alexandro Severo.

Hygenus) De limitibus conſtituendis.

Aut contemnantur) *Sacrilegii inſtar eſt, divinis ſup. quibus ad. vel dig. prom. obu. b.* Sic legitur in vet. Menagii, & Brodæi. Vegetius in prologo libri II. *Tanti Imperatoris non obedire mandatis plenum ſacrilegii videbatur. atque periculi.*

Encau-

Encauto ſacro) Excepta ex vett. gloſſis quæ habeo, *ſepia, incauſtum*. Perſius: *vaneſcat ſepia lympha*. In libro etiam Notarum *incauſtum* legitur, & apud Stephanum Tornac. ep. LXXXIII.

Encauto ſcribo) In libro Aegidii Menagii, & Iuliani Brodæi encauſto legitur. In Baſi, licis calamo exaratis ſcriptum potius videtur ἐγκαυςῆς, quam ἐγκαυτῆς.

Jus Pontificium) In capite 11. ext. de reſcript.

T I T. XXVI.

De ſtatuis, & imaginibus.

Inter beneficia principalia, quæ reſcriptis principum ad poſtulationem civitatum, vel aliorum corporum certis perſonis dantur de rep. vel de ſuo corpore ſive collegio bene meritis, ſunt ſtatuæ, & imagines, ἀνδριάντων ἀναςοιχείωσις, *ſtatuarum exſtructio*, l. 1. & ult h. tit. Sed & de ipſorum Principum ſtatuis, & imaginibus in civitate ſtatuendis in ornamentum civitatis neceſſe erat a Principibus concedi beneficium, l. 26. ſup. de epiſ aud. quod proprium eſſe Romanorum ut adfectarent, Nazianzenus ſcribit, ϛηλίτ. α τ̃ λίαν σπεδαζομένων εἰκόσι δημοσίαις τιμᾶσθαι τὰς βασιλεύοντας, *Summum ſtudium affectantium imaginibus publicis adorari principes*. Sed ab his rectiſſime l. 2. aufert omne faſtigium adorationis, quod ſolerent olim, ut Ambroſius ait VI. Hex. ſola ære fuſa principum capita, & ducti vultus de ære vel marmore adorari. Et recte Tiberius auctore Suetonio, qui eas inter ornamenta domorum, non inter ſimulacra Deorum poni voluit.

XXIV. Enarratio.

Statuæ, & imagines] Imagines ſeparantur a ſtatuis, Suetonius Tiberii cap xxvi. *Etiam ſtatuas atque imagines niſi permittente ſe poni.* Minutius Felix in Octavio: *Sub ſtatuis, & imaginibus conſecratis adliteſcunt.* Statuæ æreæ vel marmoreæ, imagines cereæ. Salluſtius in Iugurthino, Plinius libro xxxv cap. 11. Vide ad l. 1. inf. publ læt vel conſ. &c.

Omne faſtigium adorationis) Cyrillus Hieroſolymit. catech. x 1. εἰκὼν ξύλινη ἐπιγείȣ βασιλέως τιμᾶται, *Imago lignea terreni regis honoratur.* Sed citra adorationem. Γ᾽ὸσεβεῖς γὰρ ἡγοῦντο πάτερς εἶναι γοῦν αὐτοὺς καὶ ἐκάλουν διὰ δὲ τοῦτο καὶ ναοῖς αὐτοὺς ἐδεράπευον καὶ βωμοῖς, καὶ θυσίαις, ut ait Chryſoſtomus homilia 11. in epiſtolam Divi Paulli ad Rom. *Romani enim Imperatores ſuis diis pares opinabantur, quos etiam, eo nomine vocabant, ideoque templis, & aris, & ſacrificiis eos colebant.*

Auctore Suetonio) d. xxvi.

T I T. XXV.

De his, qui ad ſtatuas confugiunt.

Hic etiam titulus eſt de ſtatuis principum, quæ perinde atque Eccleſiæ ſuam confugis ſecuritatem præbent, l. capitalium, ad ſtatuas, D. de pœn. l quis ſit aud, D. de ædil. ed. & eleganter Theodoſius & Valentinianus Impp βωμὸν σωτηρίας, καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀφιδρύμασιν ἡ ἀρχαιότη ἀνέθηκε, *aram ſalutis & in noſtris ſtatuis antiquitas poſuit* De

Ec-

Eccleſiis dixere *βωμὸν ἐλέου*, *aram miſericordiæ*, l. ult. ſup. de his qui ad eccl. conf. & latine (fuit enim utraque lingua conſcripta) aram ſalutis, quia nihil intereſt, aram ſalutis dixeris, an aram miſericordiæ. Eæ igitur ſunt nobis duæ aræ miſericordiæ, ſive ſalutis, de ea, quæ fuit Athenis, Theophilus in. §. jus civile, De jur. nat. & alii plerique auctores.

XXV. *Enarratio.*

Confugis ſecuritatem præbent) Dio Chryſoſtomus orat. XXXI. *ὅποι μηδὲ τοὺς κακὸν δράσαντας, ἐάν περ καταφύγωσιν, ἔθος ἐστὶν ἀδικεῖν*, *ubi nec eos, qui ſcelus aliquod admiſerint, ſi eo confugiant, lædere moris eſt*, Sanctus Chryſoſtomus ſerm. XLVI. *οὐκ ὁρᾷς πόσοι τῶν ἐπηρεαζομένων εἰς ἀνδριάντων κατέφυγον πόδας, Nonne vides quam multi eorum, qui injuriis affecti ſunt, ad ſtatuarum pedes confugiant?* Procopius Gazæus in Exodum: *Quemadmodum Imperatoriæ ſtatuæ, quamvis ſint inanimatæ, eos, qui ad ipſas confugiunt, ſervare ſolent.*

Quæ fuit Athenis) Sextus Empiricus adverſus Mathemat. *παρὰ Ἀθηναίοις γοῦν ἐλέου βωμοί τινές εἰσιν, Apud Athenienſes quædam aræ miſericordiæ ſunt*. Eumenius in orat. pro reſtaur. ſcholis: *Inde eſt, quod Athenienſis humanitas aram Miſericordiæ inſtituerit*: *τὸν βωμὸν τῆς θεᾶς*, ſimpliciter appellat Heraclides Ponticus. Vide ad Theoph.

TIT.

T I T. XXVI.

De officio præfectorum prætorio Orientis, & Illyrici.

V. tit. II. *lib. ff.*

Quum ex partibus juris civilis reſiderent adhuc magiſtratuum edicta, formæ diſpoſitiones, quæ non minorem obtinent juris auctoritatem, quam leges, S. C. reſponſa prudentum, conſtitutiones, edicta, mandata, reſcripta Principum, ideo & hujus partis explicandæ cauſſa de magiſtratibus dicere inſtituit. Ex his ſunt præfecti prætorio, qui ſummam obtinent, & omnem judiciorum poteſtatem, omnium honorum apicem, ut Amm. Marcellinus ait, quum & patres dicerentur imperii, & patres provinciarum, auctore Caſſiodoro VI. & VIII. & XI. pleniſſimum imperium etiam in ſenatores, licet ipſi ante Alexandri conſtitutionem non fuerint ſenatores, ſed equites Romani, ut Lampridius ſcribit in Alexandro, & in Commodo, & Capitolinus in Pertinace, & Suetonius in Tito, ipſo ſolo Tito excepto, quem pater præfec. prætorio fecit, unde huic honori decus primum. Primæ igitur, & ſummæ poteſtati, quæ & *ἀρχὴ δευτέρα μετὰ τὰ σκῆπτρα, ſecunda poteſtas poſt ſceptra*, a Zoſimo dicitur, merito datur titulus primus. Fuere autem ſub imperio Juſtiniani duo in urbe præfecti prætorio, Orientis, l. raptores, ſuper de epiſc. & cl. & ſub eorum cura diœceſes quinque, Oriens, Aegyptus, Aſiana, Pontica, Thracia, & cujuſque diœceſeos provinciæ variæ. Sub diſ-

po-

poſitione præſidum ſingulorum erant provinciæ ſingulæ. Sub diſpoſitione præf. præt. diœceſes, id eſt, univerſitas quædam provinciarum. Fuit & alius præf. prætorio Illyrici, & ſub ejus diſpoſitione diœceſes duæ, Macedonia, & Dacia Joannes, ad quem mittuntur reſponſa non tantum ad Orientalem, ſed etiam ad Illyricianam advocationem videtur Orientis, & Illyrici præf. prætorio fuiſſe; & ad hos quidem præfectos reſpiciunt conſtitutiones hujus tituli, ut formæ, & edicta eorum generalia vim legis obtineant, l. 2. hoc tit. l. 27. in fi. de fidejuſſ. & ut ſub cura, & juriſdictione eorum ſint præſides provinciarum, ut l. ne quis inf. de decur. adeo ut promovere eos poſſint, l. 9. inf. de adv. div. jud. l. ult. inf. ad leg. Jul. rep. & removere atque in locum eorum alios ſubſtituere, & de criminibus eorum cognoſcere, l. 3. hoc tit. Caſſiodorus de præf. prætorio: Delicta provinciarum judicum punit. Et vero ſi diœceſes ſub cura ſunt præfectorum prætorio, & provinciæ diœceſum ſingulæ igitur, ſicut ſub cura præſidis provinciæ ſunt ſingulæ civitates ejus provinciæ l. pen. D. ad munic. l. cum unus §. pen. D. de reb auct jud. poſſ. l. 7. D. de interd. & rel. Mamertinus in Panegyrico Juliani: quum me prætoriis præfeciſti, provincias de te egregie meritas meæ fidei tutelæque mandaſti. Alia præf. præt. privilegia ſunt in l. 1. inf. de ſent. præf. & l. a. inf. de ſent. ex per. recit.

XXVI.

XXVI. Enarratio.

Formæ) Formæ, eparchica præfectorum prætorio . vide Cujacium Obſervat. VI. 10. Præfecti prætorio) τῆς αὐλῆς ὕπαρχοι, *aulæ præfecti*, Procopius, ἔπαρχοι τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, *Regiæ aulæ præfecti*, Eunapius in Aedeſio, Maximo, Proæreſio, & Libanio.

Qui ſummam obtinent) Symmachus in epiſtola ad Auſonium PP. *Potiris merito ſumma judicii*. Imperator Conſtantinus Ablavio PP. *Qui juditiorum ſummam tenetis*. Conſtitutio exſtat in Appendice Cod. Theod. num. I. v. Cujac. ad l. XL. C. de decur.

Vt Ammian. Marcell.) Lib. XXI.

Auct. Caſſ.) Lib. VI. 3. libro VIII. 20. lib. XI. 8.

Equites Rom.) Plin. in præfat. hiſtoriæ: *Et quod his nobilius feciſti, dum illud patri pariter, & equeſtri ordini præſtas præfectus pretorio ejus.*

In Tito) capite VI.

Ipſo ſolo Tito) Ante Titum Arretinus Clemens, quamquam Senatorii ordinis prætorianis præpoſitus, ut ſcribit Tacitus hiſt. IV. cap. LXVIII.

Primæ igitur, & ſummæ poteſt.) Quæ κορυφαία ἀρχή, *ſumma poteſtas*, Evagrio lib. III. cap. XLII.

A Zoſimo) Libro II. Socrates hiſt. II. δεύτερῳ δὲ κατὰ βασιλέα χρηματίζοντι, *ſecundo autem poſt regem decernente*. Libanius περὶ ἀπληστίας: ὕπαρχος ἥττων ἦν μόνου τοῦ τὸ σκῆπτρον ἔχοντος, *Præfectus ab eo tantum, qui ſceptrum tenet, ſecundus*. Eunapius in Proæreſio:

ſio: προϊὼν δ' εἰς τὸν ἔπαρχον τῆς αὐλῆς ἤλασεν· ἡ δ' ἀρχὴ βασιλεία ἐςὶν ἀπόρφυρος, τὸ γὰρ καλούμενον Ἰλλυρικὸν ἐπιςέϛατο, *ad præfecti prætorio munus tandem provectus eſt; eſt autem regnum ſine purpura, ſiquidem Illyrici præfectura illi fuit commiſſa*. Prudentius in prooemio Cathem. *Tandem militiæ gradu evectum pietas Principis extulit, Aſſumtum propius ſtare jubens, ordine proximo*.

Præfecti prætorio Orientis) Theodoretus in religioſa hiſt. cap. 11. Καί τις ἀνὴρ, μεγίςην ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένος, καὶ τῆς ἕω τὰ πηδάλια κατέχειν πεπιςευμένος, *vir quidam ſummo præditus magiſtratu, qui præfecturam gerebat Orientis*.

Sub diſpoſitione præf. præt.) Hinc convenit, quod idem Theodoretus ſcribit: τὴν τῶν μειζόνων ἀρχόντων καταλαβὼν, ἄρχοντα τῶν πλειόνων ἐθνῶν προςατεύοντα, *deligens majorum magiſtratuum principem plurimis gentibus imperantem*. Divus Hieronymus in epiſtolam ad Epheſ. cap. 1. *Quod præfectus* (prætorio) *in parte civili, Judices, provincias, & ordinem ſuum habeat*.

Diœceſes) Theodorus Balſamo: διοίκησιν interpretatur, τὴν πολλὰς ἐπαρχίας ἔχουσαν ἐν ἑαυτῇ, *diœceſim multas provincias in ſe continentem*, l. 1. in fin. ut judic. l. 3. C. Theod. de equor. collat. & tit. prox. inf.

Præfectus præt. Illyrici) Leo 1. in epiſtola LXXXIV. c. 1. ad Anaſtaſ. Theſſalon. Epiſc. *Illyrici præfecturam, & ſublimiſſimam inter mundanos apices poteſtatem*. Vide Eunapii locum ſup.

Illyrici) Ἰλλυρικόν ἐςι τὰ ἔσχατα τῆς νῦν ὀνομαζομένης Βουλγαρίας, *Illyricum eſt illius partis*

Digitized by Google

tis extremum, quæ nunc Bulgaria nuncupatur. Oecumenius in epiſtolam P. ad Rom. Caſſiodorus) VI. 3.

TIT. XXVII.

De officio præfecti prætorio Africæ, & omni ejuſdem diœceſeos ſtatu.

Fuit etiam ætate Juſtiniani alius præf. prætorio Africæ, quem ipſe conſtituit poſt multos annos Africa Vandalis liberata & reſtituta Romano Imperio. Et ſub ejus diſpoſitione provinciæ ſeptem Zeugitana, Tripolis, Numidia, Mauritania, & quæ proprie dicitur Africa, ſive proconſularis provincia Carthago, Sardinia inſula, & Byzacium, quæ corrupte Sex. Rufo Hieratium, putant plerique & corrupte appellari Byzantium, quos refellit Euſtathius in Dionyſium. Septem provincias facit Juſtinianus, alii ſex tantum, confuſa Zeugitana, & Carthaginenſi. Singulis autem provinciis ſeptem idem Juſtinianus ſuos conſtituit rectores. i. conſulares vel præſides, conſulares Zeugitanæ, Carthagini, Tripoli, Byzacio, & ad conſularem Byzacii ſcripta eſt l. 1. inf. de off. com. rer. pr. præſides autem ceteris conſtituit, & duces militares provinciis quinque Tripoli, Byzacio, Numidiæ, Mauritaniæ, Sardiniæ, ſimul ac definit, quid, hi omnes pro codicillis dignitati ſuæ inferre debeant ſcriniis ſacri laterculi ſive palatii, aut pro inſinuatione codicillorum ſcriniis & officiis præfecti præt. præſides provinciarum, vel ſcriniis magiſtri militum duces militares, & quæ commoda vel ſtipendia de publico ferant ipſi

ipſi, vel præf. prætorio, vel homines eorum, ſcriniarii, cohortales. Sed & hominum numerum ſtatuit, & ſuam præfecto præt. ac cuique duci ſedem, & alia pleraque de conſtituendis militibus limitaneis, & de diſciplina militari: denique de omni ſtatu ejus diœceſeos diviſæ, ſicut dixi, in provincias ſeptem. Fuit & ſæculo Juſtiniani quodam tempore præf. prætorio Italiæ, de quo Nov. LXIX. & LXX.

XXVII. Enarratio.

Proconſularis prov. Carth.) Rutilius Itiner. I.

Rexerat ante puer populos proconſule Pœnos. Salvianus VII. de Gubern. D. de Carthagine: *Illic honor proconſularis, illic quotidianus judex & rector, quantum ad nomen quidem proconſul, ſed quantum ad potentiam, conſul.*

TIT. XXVIII.

De officio præfecti urbi.

V. tit. 12. lib. I. ff.

Sequuntur tituli de officio præf. urbi, & de officio magiſtri militum, quia poteſtates ſunt præf. prætorianæ pares, l. 1. inf. de præf. præt. ſive vrb. germanæ poteſtates; l. advocatos, inf. de advoc. div. jud. licet in Senatus conſeſſu præf. urbi ceteris omnibus præferatur, quaſi prætorio cedente urbi, amplius quoque & ſpecioſius urbis eſt nomen, l. 3. hoc tit. Nov. 62. Sicut princeps Senatus olim fuit in Senatu dignitate, non poteſtate major. Hic eſt

eſt, ad quem cuſtodia & cura urbis regiæ totius ſpectat, & quicquid intra centeſimum lapidem admittitur, ultra centeſimum præf. prætorio cognitio eſt. Hic, ad quem ſpectat cura annonæ, cura excubiarum, cura corporatorum, veluti piſtorum, ſuariorum, boariorum pecuariorum, qui in certum corpus coacti, & ei corpori quaſi ſervitute quadam obſtricti ſunt in perpetuum, & cura thermarum, cura venalium rerum, cura ſpectaculorum ac popularium ſive factionum, Venetæ, Praſinæ Albatæ, Ruſſatæ; qua de cauſa Capitolinus in Pertinace dixit, præf. urbi cum omnibus participaſſe ſermonem. Idem quoque præf. urbi dicitur vice ſacra judicare, ſicut præf. prætorio, l. 11. 16. 18. 61. C. Th. de appell. l. 2. C. Th. de pac. Et hunc magiſtratum inſtituiſſe Auguſtum Suetonius auctor eſt, & Victor Aurelius.

XXVIII. Enarratio.

De officio præf. urbi) Vetus lapis: SECVNDO VRBI PRAEFECTO. Cledonius tamen in Arte: *Præfectus urbis*, inquit, *rationabilius dicitur, quam præfectus urbi, quia nomen eſt dignitatis, non participium: hoc enim eſt præfectus, quem Græci ὕπαρχον dicunt, ut videatur præire omnes: non ex eo quod præfectus ſit civitati*. Vide inf tit. XLIII.

Præfectus urbi) ὁ τὴν πόλιν ἐπιτετραμμένος. Lucianus de morte Peregrini. Nicetæ ἔπαρχος τῆς βασιλίδος πόλεως, *præfectus Regiæ urbi*, ἔπαρχος τῆς πόλεως, *præfectus urbi*. Nicephoro Calliſto IX. 9. Galenus I. ἀνατομ. εἰχ. ἐπάρχου τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἀνδρὸς τὰ πάντα πρωτεύοντος, *Præfecti Romanorum urbi, viri primas partes gerentis*,

rentis, quem Theophanes ὕπαρχον vocat, & alii, unde conſtat, quanti faciendum ſit diſcrimen inter ἔπαρχον, & ὕπαρχον, quod adfert Matthæus Blaſtares ὕπαρχοι λέγονται οἱ τῶν ἐπαρχιῶν ἐξάρχοντες ἔπαρχος δὲ ὁ τῆς Κωνςαντινουπόλεως, *Hiſparchi dicuntur, qui provinciis præſunt; eparchus vero Conſtantinopoli*, de quo etiam alibi dixi.

Ceteris omnibus præf.) Julianus in epit. Novellæ LXII. *urbicaria præfectura omnibus aliis præſideat dignitabit. i. ante ſedeat.*

Vide Cujacium ad leg. 1 inf. de dignitat. & Sirmondum ad Sidonium lib. 1. epiſt. 9.

Hic eſt, ad quem cuſtodia) Statius Papinius Soteriis pro Rutilio Gallico lib. 1. Sylvar.

Quem penes intrepidæ mitis cuſtodia Romæ.

Et quicquid intra centeſ. lap. admitt.) L. 1. §. 1. D. eod. Dio lib. LII. μέχρι πεντήκοντα ἢ ἑξακοσίων ςαδίων, *poſt quinquageſimum, & ſexageſimum lapidem*. Caſſiodorus VI. 4. *Ditioni tuæ non ſolum Roma commiſſa eſt (quamvis in illa contineantur univerſa) verum etiam intra centeſimum milliarium poteſtatem te protendere, antiqua jura voluerunt*. Vide Cypriani epiſt. LXXXII. Symmachi epiſt. CXXIII. libro IX. Sed & idem ſcribit ad præfecturam urbanam civilium rerum ſummam pertinere, epiſt. XXX. libri IX.

Hic, ad quem ſpectat cura annonæ) L. 1. hoc tit. ſub diſpoſitione præf. urbi erat præfectus annonæ, ut eſt in notitia dignitatum. Vide Zonar. in Theoph.

Cura excubiarum) Vrbanæ cohortes, quibus urbis cuſtodia commiſſa erat, excubias agebant, eis præerat præfectus urbi, ſub cujus diſpoſitione

tione erat præfectus vigilum, in d. Notitia Vrbanicianos milites Græci ἀστικὰς appellant. Baſilius Seleuciæ 1. de vita S. Theclæ: στρατιώτης ὁ ἦτος ἦν ἀστικός, *hic quidem miles urbanicianus erat*.

Cura corporatorum) L. pen. hoc tit. de corporatis, vide Cujacium ad tit. de navicul. l. 6. & ad titul. de privileg. corporat. urb. Rom. libro XI.

Veluti piſtorum) de his vide infra tit. XVI. lib. XI.

Suariorum) Suarii ſunt χοιρέμπόροι, *ſues ementes, & vendentes*, in Baſilic.

Porcinarii in l. 1. inf. de ſuar.) Forum ſuarium, d. l. 1. §. 5. ſub diſpoſitione præfecti urbi tribunus fori ſuarii in Notitia.

Boariorum) Negotiatores boarii in veteri inſcriptione,

Pecuariorum) Qui pecuariam negotiationem exercebant. Junius Columella VIII. de R. R. cap. 1.

Thermarum) Caſſiodorus VI. 4. in form. præfecturæ urb. *Habes copioſe, unde tibi gratiam tantæ civitatis adquiras: ſi merces diverſæ ſub nulla venalitate vendantur: ſi exhibitio ſalubriter accenſa thermarum, rapinarum ardoribus non tepeſcat.*

Cura venalium rerum) Cura carnis omnis, ut juſto pretio præbeatur, dict. §. 5. Cenſores a Cæſare creatos, qui ſtatuerent pretia rerum venalium ſcribit Appianus. Julianus in Miſopog. ſcribit ſe rei cuique modicum pretium ſtatuiſſe.

Cura ſpectacul. & prop.) d. l. 1. §. quies, quoque. Cujacius populares ibi accipit pro factionibus, & ad hos populares pertinere videtur

Tertullian. locus in libro de ſpectaculis capite III. *Nam apud ſpectacula, & in via ſtatur. Vias enim vocant, & cardines balteorum per ambitum, & diſcrimina popularium per proclivum*. Vide Caſſiodorum lib. I. 32. In veteri Gloſſario Latinogræco *populares* exponuntur *σϕατιῶται*. Vetus Juvenalis Scholiaſtes ad verſ. II. Sat. VII. *Popularibus, armatis militibus*. Caſaubonus autem apud Capitolinum in Marco Antonino, & in d.§. *6*. populares accipit pro turba populi.

Dicitur vice ſacra judic.) Vetus inſcriptio

CASTALIVS INNO
CENTIVS AVDAX V. C.
PRÆFECTVS VRBIS
VICE SACRA JVDICANS, &c.

Alia: CÆCINA DECIVS ALEINVS. V. C. PRÆFECTVS VRBI VICE SACRA IVDICANS. Alia: PRÆF. VRBI ELECTVS. AD COGNOSCENDAS VICE CÆSARIS COGNITIONES.

Sicut præf. præt.) Caſſiodorus VI. 3. *Poteſtate igitur nulla dignitas eſt æqualis: vice ſacra ubique judicat*. Vide Cujacium Obſerv. lib. XVI. 2.

Suetonius auctor eſt.) Auguſti cap. XXXVII.

Et victor Aurelius) Ineditus, opinor, qui penes Cujacium fuit, cujuſque auctoritate interdum ipſe utitur.

TIT. XXIX.

De officio Magiſtri militum.

Quæ poteſtas eſt præf. prætorio in privatos, & in præſides provinciarum, eadem eſt magiſtri militum ſive equitum, ſive peditum, ſive

ſive utriuſque militiæ in milites, & in duces vel comites militares ſingularum provinciarum, & inter privatum actorem, & reum militarem, l. pen. inf. de jud. l. pen. inf. de juriſd. ut e contrario præf. prætorio vel alterius civilis magiſtratus inter militarem actorem, & privatum reum, ut olim prætoris urbani inter peregrinum actorem, & civem reum, prætoris peregrini inter civem actorem, & peregrinum reum, quia actor ſequitur forum rei. Et, auctore Zoſimo, primus Conſtantinus magiſtros militum fecit a præf. prætorio in eos translata diſciplina militari, quæ ſcilicet olim ad præf. prætorio pertinebat, perinde atque annonarum erogatio. Sic. præf. prætorio auctoritatem etiam imminuit, aucto eorum numero, & factis patriciis, qui ante nulli fuerant, qui præf. prætorio antecederent.

XXIX. Enarratio.

Eadem eſt magiſtri militum) Qui στρατηλάτης, a Græcis dicitur. S. Baſil. epiſt. CCCLXXIV. Metaphraſtes Sept. in Euſtathio: ἄρχων τῶν στρατιωτικῶν ἐγνωρίζετο καταλόγων, *princeps militarium numerorum conſtitutus eſt*, & mox στρατηλάτην τοῦτον ἡ Ῥωμαίων οἶδε γλῶσσα καλεῖν, *magiſtrum militum hunc novit Romanorum lingua appellare*. Gloſſæ Græcol. στρατηλάτης, *magiſter militum*.

Sive peditum ſive equitum) Zoſims d. lib. II. 11. στρατηλάτας κατέστησε τὸν μὲν τῆς ἵππου τὸν δὲ τῶν πεζῶν, *magiſtros militum ſtatuit, hunc equitum, illum peditum*. Pæanius Eutropii metaphr. μάγιστρος τῶν ἱππέων.

Sive utriuſque militiæ) Vetus inſcriptio:

MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIÆ. Ἑκατέρας δυνάμεως στρατηγός, Zoſimus v. Penes magiſtros militum totius militiæ magiſterium erat.

Vt olim prætoris urb.) Vide Theophilum noſtrum libro I. tit. II. §. VII.

Et auctore Zoſimo) Libro II.

A præf. præt.) Quem & exercitus duxiſſe ſignificat Julius Capitolinus in M. Antonino, ubi de Furio Victorino præfecto prætorio.

Perinde atque annonarum.) Caſſiod. VI. 3. in form. PP. *Palatium ſua proviſione ſuſtentat: ſervientibus nobis procurat annonas.*

Qui præfectum præt. anteced.) Zoſ. d. lib. II.

TIT. XXX.

De officio quæſtoris.

v. tit. 13. lib. I. ff.

Magiſteriæ poteſtatis partem ſibi quæſtura vindicat Nam quæ beneficia olim permittebant arbitrio magiſtri militum, veluti tribunatus, præfecturæ, præpoſituræ numerorum, aut caſtrorum, ea modo ſub cura ſunt & ſollicitudine quæſtoris, & ſcrinio memoriæ, atque etiam reliquæ omnes dignitates, officia, conditiones, curæ minoris laterculi civiles, aut militares adjuncta ſubſcriptione principis. Laterculum minus eſt liber ſive abacus & notitia dignitatum adminiſtrationumque minorum, ducto nomine a quadrata figura, quaſi πλινθὶς, Gallico interpreti, *le petit roule*. Laterculum majus eſt notitia majorum, quod fuit ſub cura & di-

& diſpoſitione viri ſpectabilis primicerii notariorum, idque depictum videmus ſub primicerio notariorum in ea notitia laterculoque veteri dignitatum, quam Andræas Alciatus, & pleniorem Beatus Rhenanus luci reſtituerunt. Per quæſtorem igitur princeps largitur honores minoris laterculi, per primicerium tribunorum & notariorum honores majoris: & in formulis Caſſiodori idem ſit comes ſacrarum largitionum ſimul & primicerius notariorum, ut per eumdem princeps largiatur & pecunias ſuas & honores. Verum non illud præcipuum tamen quæſtoris munus fuit, ſed leges dictare, precibus reſpondere, conſilia dare principi, qua ex re a Symmacho dicitur precum arbiter, legum conditor, & a Caſſiodoro quæſtura dignitas litterarum, quod ea ſcilicet litteratis tantum deferatur juriſque peritis lib. 1. Var. & alibi quæſtor, ſive os principis, imago principis, vox legum, cuſtos legum, & in Nov. Valentiniani de hom. ca. fac. juſtitiæ, & legum cuſtos, theſaurus famæ publicæ, armarium legum. Idem poſtea *μέγας λογοθέτης*, *magnus rationum perſcriptor*, appellatus eſt, & noviſſime cancellarius, ut Nicetas ſcribit, VII. annal. Cur vero huic dignitati, aut quomodo quæſtoris nomen inditum ſit, quod ad eos proprie pertinet, qui ærario præſunt, ſi quæras dicam aſſumtos primum ex plebe, ut præfectos prætorio, ita homines litteratos fuiſſe, qui orationes, epiſtolas, libellos principis in Senatu recitarent, initio Canditatos Cæſaris dictos l. 1. D. eod. ſed quum non eſſet eis ingreſſus in Senatum, ut pote plebeiis, licet pecuniam publicam non curarent, donati ſunt honore & titulo quæſtorum, ut hoc honore

 freti

freti ingrederentur in Senatum: erat enim quæſtura, ut Aſconius ait, primus gradus in Senatum: ac poſt creſcente eorum auctoritate, jamque non recitantibus tantum, ſed & componentibus eis orationes, reſcripta, leges vice principis, idem quæſtorum nomen retinuerunt.

XXX. *Enarratio.*

Laterculum) Aldhelmus de laudibus virginitatis: *Nec laterculo dinumerari, nec calculo computari ullatenus valet.* Vide Cujacium ad l. 13. C. de proxim. ſacr. ſcrin. & ad Novell. VIII. Dixi ad Cedrenum.

Caſſiodori) Libro VI. 7.

Leges dictare precibus reſp.). Zozimus V. *Σαλούιος ὁ τὰ βασιλεῖ δοκοῦντα τεταγμένος ὑπαγορεύειν, ὃν Κοιαίστορα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου δεδώκασι χρόνοι, Salvius, qui Regis placitis dictandis præpoſitus eſt, quem quæſtorem vocare videntur, qui Conſtantini temporibus fuerunt.* Quem Sozomenus hiſtor. Eccleſiaſt. lib. VII. 13. τὸν ἐπὶ τοῖς γραμματεῦσι τοὺς θεσμοὺς τεταγμένον, *in ſcriptis ſanctiones digerentem*, vocat eum Caſſiodorus. *Quæſtorem* interpretatur. hiſt. Trip. Libro IX. An quæſtorem intelligit Eunapius in Chryſantio his verbis? *ὅς γε νομοθετικὴν εἶχε δύναμιν παρὰ τῶν τότε βασιλευόντων ἐπιτετραμμένος. Qui legum condendarum poteſtatem habuit demandatam ab imperatoribus, qui tunc temporis erant.* Claudianus de conſul. Manl. Theodori paneg.

. . . . terris edicta daturus.
Supplicibus reſponſa venis oracula regis
Eloquio crevere tuo, nec dignius umquam
Majeſtas meminit ſeſe Romana locutam.

Co-

Corippus I. in laudem Juſtini.

. . . . leges & jura gubernans,
Juſtitiæ vindex . . . . . .
Quæſtor Anaſtaſius Sancti pars magna Senatus,
Compoſitor morum, juris legumque ſacerdos.

Procopius in arcana: ὅσατε πρὸς αὐτοῦ βούλοιτο οὐ τῷ τὴν κοιαίστορος ἔχοντι τιμὴν ἧπερ εἰώθει ἐπίσελλειν οἴεσθαι, ἀλλά, &c.

Conſilia dare pr.) Cui adſidebat. Caſſiodor. I. 13. *Quæſtor lateri Cæſaris adhærens.*

A Symm.) Libro I. 17.

Et a Caſſiod. dig. litter.) Libro I. 12. & ibi v. 4.

Os principis) στόμα βασιλέος in epig. Poëtæ incerti Anthol. IV. Rutilius Itin. I.

Primævus meruit principis ore loqui.

Caſſiod. VI. V. *Quæſturam toto corde recipimus, quam noſtræ linguæ vocem eſſe cenſemus.*

Imago principis) Idem Caſſiodorus d. form. IV. *Talem denique oportet eſſe quæſtorem, qualem portare principis debet imaginem.*

Vox legum) Idem Caſſiodorus lib. VIII. 13. *Vox legum diceris, dum nos jura condimus.* Ita legit Fornerius. Vetus epigramma in collectione Pithoeana:

Cujus in orbe fui vox legum.

Sic legit Juretus. vide Theophylacti Simocattæ hiſt. libro I. cap. I.

Leg. cuſt.) Caſſ. VII. 14.

Μέγας λογοθέτ.) Vide Cujacium ad l. 2. C. de petit. bon. ſup. & l. ult. C. de diſcuſſor. Joannes Cinnamus hiſt. libro IV. Κόμησι τε ἄλλοις, καὶ δὴ καὶ τῷ Γιλιέλμου Καιτζιλεερίῳ συγγεγονώς, ὃν λογοθέτην ἄν τις εἴποι ἑλληνίζων ἀνήρ, &c. *Tum & aliis ſe comitibus conjungens,*

gens, & Gulielmi Cancellario, quem logothetam Græce dixeris.

Et noviſſime cancellarius) Fulgentius ſerm. LIII. *Gabriel illuſtris palatii cœleſtis cancellarius adſtipulatur.* Cujus hodie in Gallia ſuprema dignitas eſt, & fuit olim in Anglia. Petrus Cellenſis lib. I. epiſt. ult. ad Thomam Cancellarium: *Secundum poſt Regem in quatuor Regnis quis te ignorat.*

Vt Aſconius ait) In divinat.

Primus gradus in Senatum) Julius Capitolinus in vero. *In Senatu ante quæſturam non ſedit.*

T I T. XXXI.

De officio magiſtri officiorum.

Et hic quoque videtur ex militari magiſterio partem adeptus non inferior quæſtore. Nam & uterque illuſtris, & ex quæſtore plerumque magiſter officiorum fit, ut Caſſiodori formulæ docent, vel etiam unus idemque ſimul utroque honore fungitur: & officium magiſtri officiorum honor eſt juriſconſulti, ſicut quæſtoris officium, & philoſophi. Nam & quæſtori aderat, ut idem Caſſiodorus ait, & diſciplina morum ad eum in palatio pertinebat, quaſi judicem, & magiſtrum officiorum aulicorum, quales ſunt cubicularii, l. 3. inf. de præp. ſac. cub. caſtrenſiani, & miniſteriani, l. 3. & 4. inf. de caſt. & min. ſilentiarii, l. 4. inf. de ſilent. decani, l. 2. inf. de decan. qui omnes obſequio, & miniſterio principis dedicati erant. Denique magiſter officiorum eſt magiſter, *τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, munerum palatinorum,* (ſic lego in Theodoſio Sudæ) vel ut Theodoretus

retus ait, *ἡγεύμενος τῶν βασιλείων*, *miniſtrorum principis dux*. Sed & Senatores in conſiſtorium inducit, glorioſus, ut idem Caſſiodorus ait, donator aulici conſiſtorii, quaſi alter lucifer. Nam ſicut ille venturum diem promittit, ſic iſte deſiderantibus vultus regiæ ſerenitatis attribuit. Et curam gerit curſus publici l. 9. inf. de cur. pub. Curioſos curſus publici curagendarioſque conſtituit ex ſchola agentium in rebus, ex qua etiam ſibi officiales aſſumit, qua de cauſſa magiſterianos ubi legis, agentes in rebus ſemper interpretari licet, ſive officiales magiſtri officiorum. Hoc autem ex militari juriſdictione habet, quod ſub cura, & juriſdictione ejus ſint fabricæ armorum, & fabricenſes, & limites, ac limitanei milites, & ſcholares omnes, qui milites ſupernumerarii ſunt taxati in XI. ſcholis, ut ait l. ult. inf. de loc. videlicet ſi his adnumeres fabricenſes, & agentes in rebus.

XXXI. Enarratio.

Non inferior quæſt.) Ejus adeo crevit auctoritas, ut ipſi quoque Imperatorum filii hoc titulo ornarentur. Conſtantinus Porphyrog. de vita, & geſtis Baſilii Macedonis Imp. cap. XVI. *ὑποιεῖται τῦτον ὁ βασιλεὺς, ἐτύγχανε γὰρ κατάπαξ οἰκείας γονῆς ἄμοιρος, & τοῖς τ̃ μαγίστρων ὑπερλαμπρῦ τιμῆς ἀξιοῖ*, *eumdem Imperator pro filio, quod nullos ipſe liberos haberet, adoptat, & magiſtrorum præfulgente dignitate condecorat.*

Vt Caſſiodori form. doc.). Lib. IV. 6.

Vel etiam unus idemque ſimul) Corippus in Panegyrico Anaſtaſii quæſtoris, & magiſtri.

Quæſtor Anaſtaſi, quem Chriſti munere fidum
Cognovit princeps, geminoque ornavit honore.

Idem Caſſiod. ait) Libro VI. 6. Eſt magiſter τ̃ ἐν τῇ αὐλῇ, *officiorum palatii*. Zoſimus libro II. & III. Zonaras in Conſtantino.

Vel ut Theodor.) Libro V. capite XIX. Procopius libro II. τ̃ ἐν παλατίῳ ταγμάτων ἀρχηγὸς Κέλερ μάγιςρον Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν καλεῖν νενομίκασιν, *officiorum palatii Dux celer. magiſtrum Romani primatum dicere conſueverunt:* & κατ' ἐξοχὴν igitur μάγιςρος, ut Baſilii epiſt. CCCCXVI. Vide quæ diximus in Gloſſ. ad Cedrenum.

Ut idem Caſſiod. ait.) dicta epiſtola VI.

Curioſos curſus) Vide Cujacium ad tit. de curioſ.

Curagendarioſque) Vide Cujacium ad tit. de princip. ag.) reb. l. 5. & ad d. tit. curioſ. l. 1.

Agentes in reb.) Gloſſæ *agens in rebus*, μαγιςτριανός. In l. 1. tit. XXV. lib. III. qui dicuntur agentes in rebus, μαγιςτριανοί ſunt in Baſ. lib. VII. tit. V. cap. XCIII. Adde Michaelem Glycam p. 274. ædit. Regiæ.

Sive off. mag. off.) Hos intelligit Sanctus Hilarius in fragm. ex opere hiſtorico: *Palatium fervet, Epiſcopi circumcurſant, officiales magiſtri volitant.*

Fabricæ armorum) Vide Cujacium ad Novellam LXXXV. de armis.

TIT. XXXII.

T I T. XXXII.

De officio comitis ſacrarum largitionum.

Sequuntur alii magiſtratus, ſive dignitates illuſtres. Comes ſacrarum largitionum eſt is, cui gubernandi committuntur theſauri majeſtatis imperatoriæ, quos largitiones dicimus, & remunerationes plauſibili vocabulo, & dignitatem ipſam comitis muneraríam dignitatem Caſſiodorus, quaſi muneribus potiſſimum, & liberalitatibus exercendis theſauri imperii deſtinati ſint, quamvis & in alias pleraſque res inſumantur, & omnino talis eſt comes ſacrarum largitionum, qualis præfectus ærario olim, vel etiam diſpenſator, qui a Papinio demonſtratur his verbis: Jam creditur uni ſanctarum digeſtus opum, partæque per omnes divitiæ populos &c. & a Numatiano illo loco: Opum curam, quamvis ſit magna, ſacrarum. Præfecti nomen mutatum eſt in comitis nomen, quod & omnibus magiſtratibus datum eſt, qui ſacrum comitatum obſervarent, vel qui ex eo prodirent, & inde nomen poſtea porrectum eſt ad omnes, qui cui negotio præpoſiti eſſent, veluti ad navarchum, apud Euſtathium in Homerum, & Sudæ quoque generaliter definitur comes, *ὁ λαῶ ἄρχων, populi judex* quilibet. Porro in theſauris, ſive opibus imperii numeramus etiam veſtiarium, & ornamenta imperialia, qua de cauſſa non tantum ſpeciales quidam comites largitionum diffuſi per diœceſes, & comites metallorum, & rationales ſummarum, præpoſiti theſaurorum, procuratores monetarum, quandoqui-

dem & comiti ſacrarum largitionum curæ eſt, ut idem Papinius ait, quæ divum in vultus igni formanda liqueſcat Maſſa, quid Auſoniæ ſcriptum crepet igne monetæ: non inquam, hi tantum erant ſub diſpoſitione viri illuſtris comitis ſacrarum largitionum, ſed etiam procuratores gynecæorum. 1. textrinorum ſacrorum, & Procuratores baphiorum. 1. tincturarum pretioſi muricis, & procuratores linificiorum, & præpoſiti barbaricariorum 1. phrygionum, & præpoſiti baſtagarum, qui ſcilicet curant ſacris largitionibus, ſive ærario ſacro perferri canones collationeſque ſollemnes.

XXXII. Enarratio.

Comes ſacr. larg.) Zoſimus v. Πετρώνιος ὁ τῶν θησαυρῶν προεστώς, *Petronius, qui theſauris præeſt*. Julianus Imp. in Miſopogone: οἱ ἐπιτροπεύσαντες τοὺς θησαυρους ἐμοὺς, *adminiſtrantes meos theſauros*, & ſimpliciter, *comes ſacrarum*, *& magiſter*. Auctor incertus in Excerptis de Conſtantino M. *Comes ſacrarum*. Auctor vitæ ſancti Clementis Epiſcopi, κόμης σακρῶν, *comes ſacrorum*. In ſacra Imp. ad Synod. Exſtat autem in actis conciliabuli, quod inſeritur Concilio Epheſino.

Theſauri majeſt. Imp.) Julius Firmicus Math. III. cap. VIII. *Facit etiam magnis rationibus præpoſitos, taleſque, qui facultates regias prompta diſpoſitione ſuſtentent, & qui omnes redditus regios theſauroſque ſuæ habeant fidei diſpoſitionique commiſſos.*

Munerariam dignit.) Libro VI. 7.

Qualis præf. ær.) Qui olim præfectus ærario, poſteriorum Impp. ævo comes ſacrarum largitionum vocatus.

Vel

Vel etiam diſpenſator) de diſpenſatore, rationis privatæ vetus inſcriptio apud Gruter.

A Papinio) Libro III. Sylv. in lachr. Etruſci.

Et a Numat.) Rutilio Num. Itin. Libro I. & a Claudiano in Pan. de Manlii Theodori conſ.

Hinc ſacræ mandantur opes orbiſque tributa.

Poſſeſſi. Vide Cujacium ad l. 9. de ju. fiſc. & dicta nobis tit. ſeq.

Apud Euſtathium in Hom.) LI α. ναύαρχον τὸ τοιοῦτον φασίν. εἴη δ᾽ ἂν τοιοῦτος ὁ ἐς κόμης παρὰ τοῖς ὕστεροις, *navarchum hunc vocant, eſt autem is poſtea & comes nuncupatus.*

Veſtiarium) Vide Cujacium ad l. ult. C. de diſcuſſ.

Diffuſi per diœceſ.) Notitia Imp. R. *ſub diſpoſitione Com ſacr. larg. comites largitionum per omnes diœceſes.*

Comites metallorum) Notitia : *ſub. diſp. Com. ſac. larg. Præfecti theſaurorum. Comes metallor. per Illyricum Comes, & Rationalis ſummarum Aegypti, procuratores gynecæorum, procuratores baphiorum, procuratores monetarum, præpoſiti baſtagarum, procuratores linificiorum.*

Vt idem Papinius ait) loco ſupra citato.

Textrinorum ſacrorum) Firmicus Matheſeos III. capite VII. *Regiis textrinis faciet præpoſitos eſſe, vel præfectos.*

Procuratores baph.) de procuratoribus gynecæorum, & baphiorum Cujac. ad titulum de murileg. & gynec. l. 2. v. Hermiam v. 14.

Pretioſi muricis) purpuræ Imperatorum propriæ ἐπίτροποι κατὰ Τύρον ἁλουργοῦ βαφῆς, *curam*

ram habentes purpurei coloris ex Tyro. Citat. Cujac. ad d. l. 2. procuratores textrini Tyrii.

Procuratores linificiorum) τῶν λινουφείων linyphiorum.

Præpoſiti barbaricariorum) Vide Cujacium ad titulum de excuſat. artific. Locus Donati, quem citat, hodie legitur hoc modo: *Barbaricarii dicuntur, qui auro, & variis filis hominum, & aliarum rerum figuras exprimunt, acu pingentes*.

Id eſt phrygionum) Servius in illud XI. Aeneidos: *Pictus acu tunicas, &c. Pictus tunicas, pictus crurum barbara tegmina, id eſt, habebat veſtem Phrygionis arte perfectam*. Vide Salmaſium in Voſpici Carum, Car. &c.

Præpoſiti baſtagarum) Baſtagarii ſerviunt vecturæ rerum ad ſacrum ærarium pertinentium. Cujacius ad l. 4. dicto titulo de murileg. & βαςάγια ſunt κρεμαςῆρες Euſtathio ad il. λ. p. DCCCXXVIII. edit. Rom.

T I T. XXXIII.

De officio comitis rerum privatarum.

Uterque comes ab Imperatore ſignificatur his verbis in l. 3. inf. ubi Sen. vel cl. Cui noſtra ſerenitas ſacros noſtri nominis theſauros, aut res privatas noſtræ pietatis gubernandas injunxit. Ille, qui theſauros gubernat opeſque fiſcales, comes eſt ſacrarum largitionum, qui a Græcis comes, θησαυρῶν ἤτοι παροχῶν. Ille, qui propriam ſubſtantiam, ſive patrimonium principis, ſive dominicam, & divinam domum, comes rerum privatarum, quæ honeſtantur etiam largitionum nomine,

mine, l. properandum, §. ſin autem utraque, inf. de jud. l. ult. inf. de adſeſ. Paulinus in Euchariſtico: Nomine privatæ comitivam largitionis dans mihi, quam ſciret nullo ſubſiſtere cenſu. Bona igitur principis, aut fiſcalia ſunt, aut patrimonialia, & utraque propria, aut quaſi propria, & privata principis. Nam ita eſt ſcriptum l. 1. D. ne quid in lo. pub. res fiſcales, quaſi proprias, & privatas principis eſſe, & quod vulgo dicitur, omnia eſſe principis, id interpretatur rectè l. 3. inf. de quadr. præſc. ut omnia .i. tam fiſcalia, quam patrimonialia principis eſſe intelligantur. Quæ privati poſſident, ſunt in imperio principis. Propria bona, quæ princeps poſſidet, in patrimonio, & dominio principis. Fiſcalia quaſi in patrimonio, proprie in patrimonio principis non ſunt, hæc enim in heredem principis non tranſeunt, patrimonialia tranſeunt in heredem, vel in bon. poſſeſſorem, etiamſi non ſucceſſerit in imperio, l. 36. D. de leg 2. fiſcalium rerum eſt commercium, l. pacta §. ult. D. de contr. emt. Patrimonialium non item, l. 39. §. ult. D. de leg. 1. Denique ex hac bonorum diverſitate facti ſunt duo comites, unus, qui præeſſet fiſcali ſubſtantiæ, alter, qui propriæ, hic comes rerum privatarum dicitur frequentius, ille comes ſacrarum largitionum: facti etiam inde ſunt alii palatini largitionales, alii privatiani, qui huic vel illi comiti obſequuntur. Tres tantum ſunt ſub hoc titulo conſtitutiones Latinæ, nulla Græca deſideratur; & quæ a me adnotata eſt, l. 7. inf. de delat. ſecundum locum occupat infra tit. de off. div. jud.

XXXIII.Enar-

XXXIII. *Enarratio.*

Opeſque fiſcales) .Julius Firmicus Matheſ. libro III. cap. VI. *Fiſco præpoſitos*, *aut fiſci patronos*.

Comes eſt ſacrarum largit.) κόμης τῶν θείων λαργιτιόνων. Cyrillus in epiſtola ad Theopemptum, quæ exſtat in Concilio Epheſino.

Comes σακελλ. ἤτοι παρ.) Vide Scholiaſt. Baſil. quem adducimus tit. ſeq. Menander Protector in Excerptis de largitionibus libro II. τηνικαῦτα τῶν βασιλεῖ ἀνειμμένων προειστήκει θησαυρῶν οἵ γε ἀπὸ τῆς σακελλείας τῇ Ῥωμαίων προσαγορεύονται φωνῇ. λαργοὺς (lege λάργους) γὰρ οἱ Λατῖνοι τὸ σακέλλες ὀνομάζουσιν, *tunc immenſis præerat Principis theſauris, qui a largitate*, *&* *copia Romana lingua nominantur*; *largum enim Latini copioſum*, *&* *abundans vocant*.

Patrimonium princ.) Vetus epigramma in collectione Petri Pithoei.

> *Aulica quippe comes rexi patrimonia clarus.*

Comes rerum privat.) Zoſimus libro IV. τῇ τῶν βασιλικῶν ἐφεστὼς ταμιείων φροντίδι, *curæ regii ærarii præfectus*, & libro V. ὁ τῶν ἰδίᾳ τῷ βασιλεῖ ἀνηκόντων ταμιείων προβεβλημένος, *privato ærario ad Principem pertinenti præpoſitus*. Procopius in Arcana : ἐπίτροπος τῆς βασιλέως οὐσίας ἰδίας , *Procurator privatæ principis ſubſtantiæ* , κόμης τῶν θείων πριβάτων , *Comes ſacrarum privatarum rerum*, in actione I. Concilii Chalcedonenſis , κόμης πριβάτων , *Comes rerum privatarum*, Sanctus Baſil. ep. CCCCXV. Adde locum Theodoreti , quem adfert Cujacius ad l. 9. inf. de ju. fiſc. Qui poſteriorum

Im-

Imperatorum ævo λογοθέτης οἰκειακῶν, *rationum familiarium perſcriptor*. Gloſſæ nomicæ: κόμης τῶν πριουάτων, ὁ νῦν λογοθέτης τῶν οἰκειακῶν, *rerum privatarum comes, qui nunc rationum familiarium perſcriptor*. Georgius Pachimerius in hiſt. τοῦ μεγάλου λογοθέτου τῶν οἰκειακῶν, *magni rationum familiarium perſcriptoris*. Codinus de offic. cap. 11.

Quæ honeſtatur etiam largit. nom.) Gloſſæ Nomicæ: λαργιτιῶνες εἰσὶ δύο, τὰ σάκρα, καὶ τὰ πριυάτα, *largitiones duæ ſunt, ſacræ quidem, & privatæ*.

Id eſt, tam fiſcalia) Vide obſerv. xv. 30.

Palatini largitionales, &c.) Apparitores comitum, de quibus Cujac. ad tit. Cod. de palat. ſacr. largit. & ad tit. de privileg. cor. qui in ſac. pal. milit. libro XII.

Obſequuntur) Vt in l. 7. C. Th. eod. *privatis largitionibus obſecundant*.

T I T. XXXIV.

De officio comitis ſacri patrimonii.

At rurſus duplex eſt patrimonium, privatum, de quo ſuperior, & ſacrum, de quo hic titulus, atque ita ſeparatum legitur unum ab altero in edicto Juſtiniani 4. & 8. & in formulis Caſſiodori. Quod attente obſervandum eſt: alioquin prima ſpecie, idem videretur eſſe comes rerum privatarum, & comes ſacri patrimonii. Sed duo plane ſunt diverſi comites. Et comes rerum privatarum, ut dixi gubernat privatam principis ſubſtantiam per rationales, ſcilicet præpoſitos, procuratores, atque etiam comites quoſdam ſpeciales.

ciales. Comes patrimonii ſacri eſt veluti procurator penus, qui regias, ut Caſſiodorus ait VI. epulas ſolicita ordinatione diſponit, judex aulici apparatus, & epularum, cui, ut idem ſignificat lib. XII. commiſſæ ſunt apothecæ vel enthecæ aulicæ, & putem cellario principis dicatorum prædiorum in Cappadocia proventus quoque ad eum rediiſſe. Tres igitur erant principis περιουσίαι, *facultates*, quod & Græci interpretes notant, largitiones, privatæ, patrimoniales. Et hic quidem titulus nullam habuit Latinam, Græcam habuit conſtitutionem, quæ deſideratur.

XXXIV. Enarratio.

IN formulis Caſſiodor.) Libro VI. 7. 8. & 9.

Per rationales) Notitia Imp. R. *ſub diſpoſitione comitis rerum privatarum*, *Rationales rerum privatarum*. Lampridius Alexandro Severo: *Vbi aliquos voluiſſet vel rectores provinciis dare, vel præpoſitos facere, vel procuratores, id eſt, rationales, ordinare*. Hi ſuberant comiti rei privatæ, & rem privatam principis in ſingulis provinciis procurabant.

Comes patrimonii ſacri) Comes patrimonii in Concilio Hiſpan. tit. de fiſco Barcinonenſi. Inſcriptio vetus: MODERANTI INLVSTREM SACRI PATRIMONII COMMITIVAM.

Vt Caſſiodorus ait) d. epiſtola VIII.

Vt idem ſign. lib. XII.) epiſtola IX.

Apothecæ vel enth. aulicæ.) *Sacræ annonæ præpoſitum* appellare videtur Firmicus Matheſ. VI. 3. De apotheca, & entheca vide Iſidorum Originum XV. 5.

Græci interpr. not. τρεῖς ἦσαν τὸ παλαιὸν αἱ

τῶ

τοῦ βασιλέος περιουσίαι λαργιτιόνες, πριβάται, καὶ πατριμονιάλιαι, tres erant olim Principis facultates, largitiones, privatæ, & patrimoniales, ad titulum I. libri VII. Baſil.

TIT. XXXV.

De officio proconſulis & legati.

v. tit. 16. lib. 1. ff.

POſt illuſtres dantur ſpectabiles, ex quibus primi ſunt proconſules, qui in provincias certas, veluti Aſiam, Achaiam, Africam ſortito mittuntur cum imperio conſulari, ut tam bella, quam civilia regant ex ordinatione Auguſti, ut Suetonius, & Strabo ſcribunt, ſeparatas ab his, quas ipſe ſibi recepit, adjuncto etiam legato uno, ſi qui mittitur prætorius vir ſit, vel legatis tribus, ſi conſularis, ut Dio ſcribit I. III. datis a Senatu, ut in Gordianis Capitolini, & Probo Vopiſci, vel probatis a principe, quibus ſuam juriſdictionem mandent, atque etiam criminum cognitionem extra ordinem, l. ſolet, D. eod. De proconſule eleganter Salvianus VII. Quotidianus judex & rector, quantum ad nomen quidem proconſul, ſed quantum ad potentiam conſul. Male autem inter primam & ſecundam legem hujus tituli quidam poſuere titulum novum de officio comitis ſacri palatii.

XXXV. Enarratio.

Dantur ſpectabiles) Collatio Carthag. cum Donat. ipſo princ. Divus Auguſtinus epi-

piſtola CLIX. *Ad virum clariſſimum, atque ſpectabilem proconſulem*, l. præcipimus 32. inf. de apoch. public. lib. X.

Vt Suetonius) Auguſti cap. XLVII.

Et Strabo) Libro IV.

Quibus ſuam juriſdictionem) Theodorus Hermopolites πλὴν ἐπὶ μὲν τῶν χρηματικῶν ἐπιτρέπει αὐτοῖς καὶ ἀποφάσεις ἐκφέρειν· ἐπὶ δὲ τῶν ἐγκληματικῶν. τὰ μὲν ἄλλα πάντα ἐξετάζειν ἀπόφασιν δὲ μὴ διδόναι, ἀλλὰ ἀναφέρειν τὰ κεκριμμένα τῷ ἀνθυπάτῳ, *In civilibus quidem cauſſis permittit eis etiam ſententiam ferre; in criminalibus autem cetera quidem examinare eis permittitur, ſententiam autem ferre non poſſunt, ſed rem ad Proconſulem remittere debent.*

TIT. XXXVI.

De officio comitis Orientis.

Sequitur comes Orientis, qui etiam eſt ſpectabilium numero, & latiſſimam juriſdictionem habet, namque Oriens ei totus regendus committitur: qui conficitur ex XV. provinciis, Palæſtinis tribus, Syriis duabus (Optatus tamen Milevitanus facit Syrias tres Ciliciis duabus, Phœniciis duabus, Cypro, Euphratenſi, Oſroena, Meſopotamia, Iſauria, Arabia.

XXXVI. Enarratio.

COmes Orientis) De ejus officio Zoſimus lib. V. ὁ δὲ κόμητα τῆς ἑώας πεποίηκεν· αὐτῷ δὲ ἡ ἀρχὴ βούλεται τὸν προβεβλημένον αὐτῆς ἐφεστάναι πᾶσι τοῖς τὰς Ἑώας ἐπαρχίας ἰθύνουσι, καὶ

ἐπὶ

ἐπὶ τοῖς ὃ κατὰ τὸ δέον φρατομένοις Ἀθωύνειν, *hic comitem Orientis creavit: hæc autem dignitas exigit, ut qui eam conſecutus ſit, omnibus Orientis provinciis recte præſit, & iis, quæ aliter ac opus erat geſta ſint, moderaretur.*
Ex provinciis) Notitia Imp. ſect. XIII.
Optatus tamen Milevit.) Libro V.

TIT. XXXVII.

De officio præfecti auguſtalis.

v. tit. 17. lib. 1. ff.

Præfectus Auguſtalis eſt etiam ſpectabilis, ſic dictus, quod Aegypto in provinciam redacta, ei regendæ primum ſit ab Auguſto conſtitutus ex Equitibus, non ex Senatoribus, ut Tacitus ſcribit XII. & Dio III. & Arrianus II. de exped. Alex. ne ſub potentiori præfecto, ut ſunt leves & mobiles Aegyptii, facile ad res novas impellerentur, quos & eadem ratione in alienam civitatem cives allegi noluerunt Romani Impp. ut Joſephus ſcribit II. contra Appionem. Idem vero dicitur etiam præfectus Aegypti, l. 35. D. ex quib. cau. maj. l. 1. inf. de poſtul. Et præfectus, non proconſul, aut conſularis, quod vetuſtius eſſe videtur conſtitutione Auguſti, quum ex oratione Ciceronis in Gabinium Trebellius Pollio referat faſces conſulares Alexandriam ingredi non licere, quæ fuit ſedes præfecti Auguſtalis. Sub cura autem ejus provinciæ VI. Lybiæ duæ, Thebais, Aegyptus, Arcadia, Auguſtamnica, & præſides earum, l. 2. hoc tit. Et non ex Conſulibus tantum Romanis, ſed etiam ex ſuo Auguſtali Alexandrinos

nos annum numeraſſe Chronica Alexandrina, quæ habet Cl. Puteanus V.C. & erudiſſimus, manifeſto comprobant. Invenio eodem tit. præfecti Auguſtalis etiam præſidem Daciæ, quo plus auctoritatis haberet, Hadrianum Imp. ornaſſe apud Spartianum.

XXXVII. *Enarratio.*

IN provinciam redacta) Priſcianus libro XVIII. *Auguſto Imp. Alexandria provincia facta eſt.*

Facile ad res novas impell.) Q. Curtius XIV. *Aegyptii vana gens, & novandis, quam gerendis aptior rebus.* Flavius Vopiſcus in Saturnino: *Sunt enim Aegyptii novarum rerum cupientes.*

Præfectus Aegypti) Vetus inſcriptio Grut. p. CCCCXIV. 8.

Ἔπαρχος Αἰγύπτου, *Præfectus Aegypto.*) ſanctus Athanaſius in ep. ad Orthod. τῆς Αἰγύπτου ἄρχων, *Aegyptum regens.* Dionis epit. in Auguſto, Αἰγυπτίων ἄρχων, *Aegyptiis imperans.* Syneſio epiſt. XCIV. ut præfectura Aegypti, ἡ Αἰγυπτίων ἀρχή, *Aegyptiorum præfectura*, epiſt. C. quæ Αἰγύπτου ἀρχή, Athenæo III.

Et præſides earum) Vetus inſcriptio: *Præſes provinciæ Aegypti.*

L. 35. D. ea quibus cauſſis mai.) Græci ibidem. ὁ Αὐγουστάλιος Ἀλεξανδρείας. Socrates hiſtoriæ Eccleſ. VII. 12. meminit. ὑπάρχου Ἀλεξανδρείας, *Præfecti Alexandriæ*, vita S. Eugeniæ: *Commodus Imperator direxit illuſtriſſimum virum Philippum ad Aegyptum, ut præfecturam ageret Alexandriæ, & omnes poteſtates, quæ per totam Aegyptum adminiſtrabantur,*

tur, ejus arbitrio deſervirent.
Apud Spartianum) In Hadriano.

T I T. XXXVIII.

De officio vicarii.

Vicarius quoque ſpectabilis eſt, quæ media eſt dignitas inter illuſtres & clariſſimos, ut ait Juſtinianus Nov. 7. in fine. Nam inferiores his quidem ſunt equeſtres, perfectiſſimæ, egregiæ dignitates non Senatoriæ. Senatoriarum tripertita dumtaxat diviſio eſt, & qui ſuperilluſtres eſſe dicuntur, hi illuſtres ſunt, & patricii, & illuſtres igitur, & adjectione tantum patricii ſuperilluſtres. Nec tamen omnes Senatores illuſtres ſunt, aut ſpectabiles, aut clariſſimi: quidam ſunt expertes harum dignitatum omnium, l. 52. 54. C. Th. de hæret. Vicarius autem pro præfecto prætorio mittitur in tractum, vel diœceſim aliquam aliquot in ſe provincias continentem, veluti Thraciarum, quæ provincias continet VI. vel Ponticam, quæ XI. vel XII. ſi ex conſtitutione Valentis, cujus meminit interpres Nazianzeni, feceris Cappadocias tres, primam, cujus Metropolis Cæſarea, ſecundam, cujus Metropolis Tyana, tertiam, cujus Metropolis Muſyciſſus, vel Aſianam, quæ XI. ut Theodoretus ſcribit v. Sed octo tantum ponit ſub diſpoſitione vicarii notitia vetus dignitatum Orientis. Fuit etiam in Illyrico Vicarius Macedoniæ, l. ult. inf de div. off & app. & aliquando in Occidente vicarius urbis Romæ & juriſdictio ejus intra XL. lapidem. Vicarius Italiæ, & ſub eo provinciæ X. Vicarius Africæ, & ſub eo provinciæ quinque,

ſicut

ſicut ſub vicario Britanniarum. Vicarius VII. provinciarum in Gallia. Germaniæ, Belgicæ, Aquitanicæ, Narbonenſis, Lugdunenſis, Maximæ Sequanorum, Novempopuloniæ: e quibus Narbonenſis, & Germania, & Belgica, & Aquitanica rurſum dividuntur in primam, & ſecundam, Lugdunenſis in primam, ſecundam, tertiam, Senoniam, Alpes in maritimas. Pœninas, & Grajas, & in Narbonenſi ſecunda facile comprehenderim Viennenſem, ut ſint ſummatim provinciæ ſeptem, quarum etiam mentio fit in conſtitutione Conſtantini ad Agricolam præfectum Galliarum relata a Nicolao Cuſano 3. de con. cath. Fuit & vicarius Hiſpaniarum, & ſub eo provinciæ VII. quæ olim regebantur a proconſule, ut ſcribens de vicario Hiſpaniarum recte ſubjiciat Sulpitius Severus in hiſtoria ſacra; nam jam proconſulem habere deſierant. Hi ſunt vicarii præfecturæ prætorianæ pari poteſtate præditi, & in legibus ſæpe dicuntur vices agere præfectorum prætorio, aut agere vicariam præfecturam, & l. 1. D. de leg. 3. vice præfecti ex mandatis principis cognoſcere, & in l. 6. inf. de mo. mul. ſcripta ad præfectum prætorio, his verbis demonſtrantur, qui vice veſtra (ſic legendum) adminiſtrationis gubernacula ſuſceperint. Verum non ut alii, qui funguntur vice prætorum, aut præſidum, nihil proprium habent, ita poſſim idem ſtatuere de vicariis præf. prætorio. Nam etſi dicuntur vicarii propriam juriſdictionem habent datam a principe, & ut ait Caſſiodorus, cum præfectis portionem aliquam, quod ſumſiſſe videtur ex l. 1. hujus tit. quæ vicarios præfecturæ prætorianæ trahere portionem ait, moxque ſubjicit, eoſdem diſce-

ceptationis principalis repræſentare reverentiam, quod Caſſiodoro eſt vice ſacra judicare tamquam præf. prætorio, & habitu militari.

XXXVIII. Enarratio.

Vicarius quoque ſpectabilis eſt) Collatio Carthag. cum Donatiſtis, ipſo princ. *Spectabilis Vicarii.*

Perfectiſſimæ, egregiæ dign. V. Lactantium v. 14. infi.

Perfectiſſimos Græci *διασημοτάτους* vocant) Gloſſæ Græc. Lat. *διασημότατος*, *perfectiſſimus*.

Qui ſuperilluſtres) Vide Cujacium ad t. 1. libri XII.

Vicarius autem pro præf. præt.) Cledonius in arte: *Vicarius dicitur is, qui ordine codicillorum vices agit ampliſſimæ præfecturæ.* Auctor vitæ Sancti Apollinaris martyris: *Scripſit ad vicarium præfecturæ.* Julius Firmicus Matheſ. libro III. capite V. *Faciet præſides riparum, duces, vicarios, præfectos prætorio.* Legendum opinor, *vicarios præfectorum prætorio.*

In tractum vel diœceſim) Tractus eſt diœceſis, l. un inf. ut omnes judic. tam civil. quam milit.

Veluti Thraciarum) Sanctus Baſilius epiſt. CCLXIV. *διὰ τοῦ βικαρίου τῆς Θράκης ἐπέστειλα τῇ θεοσεβείᾳ σοῦ. Per Thraciæ vicarium pietati tuæ ſcripſi.* Mentio ejus in veteri inſcriptione.

Vel Ponticam) Meminit vetus inſcriptio. De vicario Ponticæ vide edictum Juſtiniani VIII.

Valentis, cujus meminit int. Nanzianz.)In orat. patris funeb. *δευτέρας*, inquit, *Καππα-*

δοκίας μητρόπολις Τύανα καὶ τρίτης ὁ Μοισὶ κυσσος. τὴν γὰρ Καππαδοκίαν μίαν οὖσαν εἰς δύο ἔτεμον, εἶτα πάλιν εἰς τρεῖς. ταῦτα δὲ πρὸς λύπην τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐποίει ὁ βασιλεὺς Οὐάλης. *Secundæ Cappadociæ Metropolis Tyana, & tertia Mœſicyſſus; Cappadociam enim, quæ una erat, in duas diviſerunt: poſtea rurſus in tres: hæc autem mœrente D. Baſilio effecit Imperator Valens.*

Vel Aſianam) De vicario Aſiæ Eunapius Sardian. in Maxim. ſub finem, ubi de Clearcho, & vet. inſcript.

Vt Theodoretus ſcribit libro v.) Capite XXVIII.

Vicarius urbis Romæ) De quo Caſſiodorus 4. 41. & VI. 15. & Ammianus Marcellinus XXXVIII.

Juriſdictio ejus intra XL. lapid.) d. form. XV.

Vicarius Africæ) Divus Auguſtinus de C. D. libro XXII. 8. *Apud Carthaginem quis novit, præter admodum pauciſſimos, ſalutem, quæ facta eſt Innocentio ex advocato vicariæ præfecturæ*: & homilia LXIX. de verbis Apoſtoli, quum eſſemus in carne: *interpella contra illos Eccleſiam non dico judices publicos, non Proconſulem* (Africæ) *non Vicarium, non Comitem, non Imperatorem, ſed Deum Patrem, & Chriſtum, & Spiritum Sanctum.*

Sub vicario Britanniarum) Ammianus. *Ex Vicario Britanniarum.*

Vicarius VII. prov. in Gal.) de quo Caſſiod. III. 16. & 17.

In conſtitut. Conſt.) Honorii A. Jacobus Sirmondus ad Apollin. Sidonium, quem vide.

Fuit & vicarius Hiſpaniarum) Vetus inſcr. VICARIVS PRÆFECTVRÆ PER HISPANIAS.

Am-

Ammianus XXIII. *Venuſto vicariam commiſit Hiſpaniæ.*

Sulp. Sever. in hiſt. ſac.) lib. II.

Vices agere præf. præt. &c.) Cledonius ſup. Hinc vicaria præfectura, in geſtis purgationis Cæciliani, & Felicis.

Qui vice veſtra) Sic legitur in veteri Juliani Brodæi.

Et ut ait Caſſiod.) lib. VI. 15.

Quod Caſſ. eſt) d. form. XV. *vice ſacra ſententiam dicis.*

TIT. XXXIX.

De officio prætoris.

v. tit. 14. *lib.* 1. *ff.*

Adjungitur ſpectabilibus prætor quibuſdam locis, ſed plerumque clariſſimis, quare fecerim libentius ab hoc titulo clariſſimorum, i. tertii ordinis initium. Quæ autem magna olim fuit vis imperii juriſdictioniſque prætoriæ, ea cœpit onus eſſe Senatorum in edendis populo ſcenicis, & circenſibus voluptatibus, quod ſuſtinuere etiam prætores olim, l. ſi ut certo §. interdum, D. Comm. & in fabricis operibuſque publicis, l. 13. Cod. Theod de præt. & quæſt. idque oneris fere tantum prætura retinuit, adeo ut vocarentur ad eam inviti, ut Zoſimus expoſuit lib. II. atque etiam præſentibus deficientibus abſentes Senatores, qui in provinciis, non in urbe domicilium haberent, & minores XXV. annis l. 1. & 2. Cod. Theod. eod ubi ſicut prætores, & conſules, ita quæſtores, accipere oportet pro inani nomine

& onere populo edendi muneris, ut illo Lampridii loco in Servero, (Quæſtores candidatos ex ſua pecunia juſſit munera populo dare) non pro ampliſſima illa dignitate, de qua actum eſt tit. xxx. cui etiam non ſufficeret minor ætas, nec ad alios honores, l. ad remp. D. de mun. & hon. qui etiam non patent feminis, & hanc tamen præturam onerariam ſubeunt quodammodo in ſpecie l. 17. Cod. Theod. eod. tit. pauciſſima autem retinuit prætura ex juriſdictione, & imperio priſco, & fere ea tantum, quæ referuntur in l. 1. hujus tit. l. ult. inf. de præd. min. & tandem functione ejus etiam liberati ſunt Senatores abſentes Nov. Valentiniani, & Martiani, & generaliter omnes, qui prætores deſignati eſſent ſumtibus, & erogationibus faciendis in urbis fabricas, aut populi voluptatibus, l. 2. hoc tit. l. 1. inf. de prætor. niſi quid vellent expendere ſua ſponte. Etiam illud additur eadem Nov. ut hi tantum deſignentur S. C. legitimo legitime celebrato. Fuere primis temporibus XVIII. in antiqua Roma, poſt in nova modo tres, modo quatuor, modo quinque, modo octo, & tandem ex ea Nov. tres, & deſignati ut dixi, S. C. ut l. 12. 13. 15. Cod. Theod. eod. tit. ubi additur legitimo vel legitime celebrato i. loco, & numero competenti, & locus quidem definitur Nov. 62. numerus quinquaginta ſcilicet Senatorum l. 9. C. Theod. eod. Hoc enim numero præſcribi S. C. ſolet. Lampridius in Severo: Nullam conſtitutionem ſacravit ſine XX. juriſperitis, & doctiſſimis ac ſapientibus viris, iiſdemque diſertiſſimis non minus L. ut non minus in conſilio eſſent ſententiæ, quam quum S.C. fieret. Et S.C. vero dum prætores deſignari conſtituitur, nominatio, & deſigna-

gnatio cenſualibus, quæ fuit aliquando conceſſa, abrogatur l. 13. 26. 27. Cod. Th. eod. Quidam codices habent, De officio prætorum, ut in digeſtis, ſed ut proconſulis, & vicarii, ita prætoris appellatione omnes continentur.

XXXIX. Enarratio.

Fuere prim. temp. XVIII.) L. 2. §. deinde, D. de orig. jur.

Poſt in nova) L. 3. 13. 20. & 25. Cod. Th. de Prætor.

Quam quum S. C. fier.) Hodie legitur: *quam Senatuſconſultum conficerent*. Caſ. legit: *ut non minus in conſilio eſſent, quam quot ſc. conſ.* Salmaſius: *Ut non minus in eo eſſet ſententiarum, quam Senatuſconſultum quum fieret.* Probabilior eſt emendatio Cujacii, vel Caſauboni.

T I T. XL.

De officio rectoris provinciæ.

V. tit. 28. lib. 1. ff.

Proconſul, comes Orientis, præfectus Auguſtalis, de quibus actum eſt ſupra, ſunt rectores provinciarum, ſed ſpectabiles. Hi, de quibus hoc tit. agitur, clariſſimi, veluti præſides, correctores, conſulares, & unius tantum provinciæ, illi fere plurium: & hi quoque ſub cura illorum, & hi rurſus, qui in his libris ſæpiſſime ordinarii judices appellantur; Græce, ἐμβάθμοι interpretatur Nov. XX. & CXII. qui non tantum exactionibus tributorum, civilibuſque negotiis, ſed etiam militaribus occupabantur

l. 2. §. in bonorum, D. quis or. in bon. poſſ. Et publici judices, l. 7. ſup. inf. de pag. ſacr. atque ideo l. 2. §. ult. D. de jud. his eſſe jus multæ dicendæ, quibus publice judicium eſt, i. qui publici, & ordinarii judices ſunt. Hi fratres a principe appellabantur in conſtitutionum ad eos directarum ſubſcriptionibus, ut Caſſiodorus ait, ut nobilitate pretioſi nominis affecti vilitate criminum abſtinerent, & ſimili modo magiſter officiorum frater cariſſimus Auguſtorum in Nov. Th. de princ. ag. in reb. & Nov. de lampad. & Nov. de meta. Et comes rerum privatarum in eiſdem Novellis, l. 3. De tironib. & Nov. Majoriani de bo. cad. & comes ſacrarum largitionum in eiſdem Novellis Theodoſii, l. 3. de palat. Addit idem Caſſidorus, rectorem provinciæ in præfecti prætorio militem cum ipſius tamen conſcientia judicare, quod confirmat l. 4. hujus tit.

XL. *Enarratio.*

Ordinarii jud. appell.) Joannes Epiſcopus Theſſalonicenſis de Chriſti reſurrectione, *τί γαρ ἀπεκρίθησαν Πιλάτῳ οἱ Ἰουδαῖοι: εἶπον ὅτι ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα δῆλον οὖν ὅτι πρὸς τὸν Ῥωμαίων νόμον ἀπεκρίθησαν, μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἀποκτεῖναι οὐδὲ γὰρ εἶχον ξίφους ἐξουσίαν, μὴ ὄντες ἄρχοντες ὀρδινάριοι. Quid enim reſponderunt Pilato Judæi: dixerunt nobis neminem licet occidere, manifeſtum igitur, quod ſecundum Romanas leges reſponderunt; non licere ipſis occidere, non enim habebant gladii poteſtatem, quum non eſſent ordinarii magiſtratus.*

Non tantum exactionibus tributorum) L. 10. ad quam Theodorus Hermiopolites ſcribit, pala-

alatinos inſtare debere præſidibus, ut tribu-
a exigant: imo vero & ipſis præſidum offi-
ialibus in tributis exigendis opem ferre: ὀ-
χλεῖν γὰρ κατεπείγειν τοὺς ἄρχοντας εἰς ἀπαίτησιν τῶν
δημοσίων μᾶλλον δὲ καὶ συμπονεῖν τοῖς τούτων ταξεώ-
ταις εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν τελῶν, *premere, &
urgere præſides in publicis vectigalibus exigendis;
quin imo, & horum officialibus præſto eſſe in tri-
butis colligendis.*

Ut Caſſiodorus ait) VI. Var. 21.
Addit idem Caſſiod.) loco citato.

TIT. XLI.

Ut nulli patriæ ſuæ adminiſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur.

Pars hic titulus eſt ſuperioris, nimirum de rectore provinciæ, ut nemo ejus provinciæ fiat rector, aut præſes, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet. Anaſtaſii conſtitutio Græca, cui ſimilis l. ult. inf. de cr. ſac. & vetuſtior Antonini apud Xiphilinum: μηδένα ἐν τῷ ἔθνει, ὅθεν ἀρχαῖόν ἐστιν ἄρχειν, *nemini in ea gente, unde originem ducat, licet imperare*, niſi ſcilicet hic honos ab ipſo principe ultro ei concedatur, ut Caſſiodorum legimus patriæ ſuæ Lucaniæ, & Brutiorum correctorem fuiſſe lib. 1. Var. ac ſimiliter nemo poteſt in patria ſua officium fiſcale adminiſtrare, vel præſidi adſidere ultra menſes quatuor, l. 10 inf. de adſeſ. l. 1. C. Theod. eod. niſi cui id princeps ſpeciali beneficio permiſerit l. 38. D. ex quibus ca ma. l. 3. D. de off. adſeſ. Et rationem reddit Paullus ſentent. v. ne aut gratio-

 ſus

ſus, aut calumnioſus apud ſuos eſſe videatur, & attigit Caſſiodorus ſupradicto loco ſcribens, glorioſum eſſe in patria ſua præſidatu fungi præclare, ubi neceſſe eſt; ut aut gratiam parentela provocet, aut odium longæ contentiones exaſperent. At contra prætores in urbe non fiunt, niſi qui in ea domicilium habent, l. 2. ſup. tit. 39. quia prætorum tum erat juriſdictio parva, & prætura onus potius, quam honos, addeo ut plerique eam detractarent, eademque ratio magiſtratuum municipalium, vel generaliter in urbe, ubi eſt ſedes imperii, & magiſtratuum ingens copia, & obſervatores actu cujuſque multi, civibus, & incolis magiſtratum capeſſere licet, in provinciis præſidatu fungi non licet, quoniam longe majus eſt præſidis imperium, quam cujuſque magiſtratus in urbe l. 7. §. ult. & l. 8. de off. proc.

XLI. *Enarratio.*

Vt nemo ejus provinciæ) Syneſius epiſtola LXXIII. ad Troilum: *ὁ συγκαταπεφθῆναι τὸν νόμον γέγονας. αἴτιος ἐπὶ τοῖς πάλαι πρόσφατον, ὃς ἀνατείνεται πολλὰ καὶ χαλεπὰ τοῖς μνηστεύουσι τὴν τῆς ἐνεγκούσης ἀρχὴν, num tu novæ ſupra veterem mittendæ legis auctor extitiſti, quæ lex multa, & acerba minatur iis, qui patriæ ſuæ imperium ambiant.* Vide epiſtolam præced. in fine.

Apud Xiphilinum) In M. Antonino. Zonaras.

Libro I. variar.) Epiſt. III.

Paullus v. ſentent.) Tit. XII. §. in ea provincia.

TIT. XLII.

TIT. XLII.

De officio præfecti annonæ.

Clariſſimis adnumeratur præfectus annonæ, & ſequenti tit. præf. vigilum. Senatoriæ igitur dignitatis ſunt. Et ſub Alexandro Vlpianum legimus præfectum prætorio, & præf. annonæ fuiſſe, l. 4. inf. loc. l. 4. inf. de contr. ſtip. Porro ſuperiores legitimi magiſtratus ſunt, hi duo præf. annonæ, & præf. vigilum extraordinarii pro tempore, & neceſſitate exigente conſtituti, l. 2. §. capta, D. de orig. jur. & hi ſunt, qui extra ordinem jus dicere dicuntur, l. ſi in aliquam, inſi. D. de offic. proc. & tamen excuſantur a tutelis, & curationibus, l. adminiſtrantes §. 1. D. de excuſ. perinde atque hi, qui ordinariam poteſtatem gerunt, §. ei qui poteſtatem, Inſt. eod. Ceterum præfectus annonæ cognoſcit etiam criminaliter de his, quæ ad utilitatem annonæ publicæ pertinent, & ad accuſandum admittit etiam mulieres, ſi qui dicuntur annonam flagellaſſe, l. ult. §. ult. D ad l. Jul. de ann. l. mulierem, D. de accuſ. & canonem frumentarium urbis per officia ſua exigit, l. 2. inf. de appar. præf. an l. 1. inf de can. frum. urb. Rom. per centuriones, & milites ſuos, l. ult. § ultim D de pig. act. & dat ex contractu magiſtri, & negotiatione convehendæ annonæ exercitori actionem extra ordinem in eos, qui cum magiſtro contraxerunt, l. 1. §. eſt autem, D. de exerc. act nam & navicularios, qui annonæ urbis ſerviunt, conſtat fuiſſe ſub ejus cura, qui etiam petentes veniam ætatis apud eum de ſuis moribus probationes implent, l. 1.

 Cod.

Cod. Th. de his qui ven. æt. imp. & negotiatores, ut opinor, qui annonam urbis adjuvant, & in privilegiis navicularii junguntur, l. ſemper §. negotiatores, D. de jur. imm. nam. & de pecunia debita ex negotiatione annonæ cognoſcit l. ult. D. quod cum eo &c. Fuerunt etiam ſub cura ejuſdem menſores frumentarii, l. menſores, D. de excuſ. & piſtores, & fundi dotales piſtorum emolumentis adſcripti, l. 12. &, 7. Cod. Th. de piſtor. &, ut Caſſiodorus ait, per officinas piſtorum præf. annonæ diſcurrit, penſumque, & munditiam panis exigit. Solicitius auro penſari panem, quo Quirites aluntur. Et quamvis juriſdictio præf. annonæ videatur eſſe pars juriſdictionis præf. urbi, & ille ſit ſub diſpoſitione præfecti urbi, tamen præf. urbi nihil poteſt diſponere de annonariis neceſſitatibus ſine præf. annonæ, l. 1. ſup. de off. præf. urb. l. 1. Cod. Th. de cond. in pub. hor. & ab eo appellatur princeps non præfectus urbi, l. ult. D. quod cum eo &c. Loco autem hujus tituli alii ponunt male titulum de quadrimenſtruis brevibus, vel, ut in quibuſdam libris ſcriptum legi, de quadrimenſtruis tam civilib. quam militaribus, eſt enim de his l. ult. ſup. 31. & l. 1. ſup. 32. non ſpecialis ullus tit.

XLII. *Enarratio.*

Præfectus annonæ) Mentio ejus in veterum inſcriptionum corpore p. XXXII. 6. CCCXIII. 6. CCCXXVI. 5. MLXXXVI. 6. Epictetus Arriani libro II. cap. X. περὶ τοῦ σίτου ὤν.

Flagellaſſe.) Vide Obſerv. X. 19.

Caſſiodorus.) Lib. VIII. 18.

Mun-

Mundit. pan.) Mundus panis opponitur ſordido, & furfuraceo. Vide Caſaub. ad hiſt. Aug. ſcript.

Sine præf. annonæ) Vide Sirmond. ad Sidon. 1. epiſt. 10.

T I T. XLIII.

De officio præfecti vigilum.

V. tit. 15. *lib.* 1. *ff.*

Præfectus vigilum ſpectabilis appellatur in l. 3. D. eod. Sed qui in hoc libro inſtituitur ordo, eum ponit inter clariſſimos, neque eſt novum, ut idem modo ſpectabilis cenſeatur, modo clariſſimus, exemplo ſunt prætores, ſilentiarii, tribuni, notarii, & alii plerique. Porro cuſtos hic eſt nocturnus urbis, judex obſcurus, arbiter ſilentioſus, incendiariorum, & furum indagator, & eleganter Caſſiodorus præf. vigilum, furta in furibus facis, dum illos noctu circumvenis. Conſtantinopoli prætor plebis appellatus Nov. 13. Vigiles milites ſunt, qui eis obſequuntur: nam & jure militari teſtari poſſunt l. un. D. de bon. poſſ. & teſt mil. & habentur pro abſentib reip. cauſſa, licet præſentes ſint, l. ſi maritus §. legis, D. ad l. Jul. de adulter. ut ſi quid damni pertulerint, dum eam militiam exercent, merito ex edicto reſtitui poſſint in integrum, meritoque dixerit Caſſiodorus, eis tempora momenti eſſe prolata. Erant ex libertinis, ut Strabo, & Suetonius, & Dio ſcribunt, & Latini, ſi ſex annis militaſſent, lege Viſellia perducebantur ad civitatem Romanam, auctore Vlp. tit. de Latinis. Ce-

 terum

terum de criminibus, quæ graviorem animadverſionem deſiderant, præf. vigilum cognoſcit quidem, ſed non pronuntiat; reos, ſi liberi homines fuerint, remittit ad præf. urbi l. 3. §. 1. l. ult. D. eod. l. 1. hoc tit. Caſſiodorus in formula præf. vigilum. Si tibi leges fures punire minime præcipiunt, tamen eos indagandi licentiam contulerunt. Et ita legatus proconſulis reos puniendos remittit ad proconſulem, l. 1. ſup. de off. proc. Et ſimiliter prefectus annonæ cognoſcit quidem de crimine fraudatæ annonæ publicæ, ſed non etiam pronuntiat, verum remittit reos, ut opinor, ad præf. urbi, uti eos vel condemnet, vel abſolvat, niſi ſpecialiter præfecto annonæ datum ſit jus gladii; ſit enim uterque præf. ſub diſpoſitione præf. urbi. Equites Romani petentes veniam ætatis, mores ſuos probant præfecto vigilum; l. 1. C. Theod. de his qui ven. ætat. quia & ipſe præf. vigilum creabatur ex equeſtri ordine, auctore, Dione, ex Senatório ordine ſecundum Nov. 13. ut non male Tribonianus hoc tit. eum adjunxerit Senatoriis dignitatibus, poſtremum tamen, & prælato præf. annonæ.

XLIII. Enarratio.

Præfectus vigilum) Cledonius in arte: *Præfectus vigilibus bene dicitur, quia hic participium eſt præfectus, non nomen: præponitur enim diſciplinæ nocturnæ.* Divus Auguſtinus in libro de Grammatica: *Sane ſunt nomina ſub duplici enunciatione, ut tribunus militum, præfectus urbis, præfectus fundis, præfactus annonæ, præfectus vigilibus.*

Porro cuſtos hic eſt noct.) Caſſiodor. VII. 7. Cu-

7. Cuſtos Romanæ Civitatis diceris : & mox: *Eris ſecuritas ſoporantium, munimen domorum, tutela clauſtrorum, diſcuſſor obſcurus, arbiter ſilentioſus*. Appulejus Metam. III. *Sum namque nocturnæ cuſtodiæ præfectus*.

Incendiar. & fur. indag.) L. 3. §. 1. D. eodem.

Eleganter Caſſiod.) In d. formula VII.

Prætor plebis) πραίτωρ τῶν δήμων, *prætor popularium*. Theophylactus Simocatta hiſt. M. lib. VI. 10. Meminit Joannes Cantacuz. lib. IV.

Vigiles milites ſunt) ἡ ϛρατεία τῶν νυκτοφυλάκων, *militia cuſtodum nocturnorum*. Appian. V. de bell. civ.

Meritoque dix. Caſſ.) Lib. VII. 8.

Vt ſtrabo) Lib. 5.

Et Suetonius) Auguſti cap. XXV.

Et Dio) Libro LV.

Caſſiodor. in form. pr. vig:) d. form. 7.

Niſi ſpec. præf. ann. dat. ſit jus glad.) Vetus inſcr. PRÆFECTVS ANNONÆ VRBIS SACRÆ CVM IVRE GLADII.

Auctore Dione) d. libro LV.

TIT. XLIV.

De officio civilium judicum.

Poſt ſpeciales titulos ſingulorum magiſtratuum dantur generales, & quia magiſtratuum, ſive Judicum una diviſio hæc eſt, alios eſſe civiles, alios militares, quid ſit proprium civilium hoc titulo declaratur, quid proprium militarium titulo ſequenti, quid commune omnium tit. 48. Civiles ſunt, quibus inter pri-

privatos, vel inter militem actorem, & privatum reum juriſdictio eſt, veluti præf. urbi, prætor, & ceteri, de quibus hoc tantum in hoc titulo conſtitutum invenitur, ut benigne audiant allegationes eorum, qui ſe adſerunt eſſe immunes a publicis functionibus, allegationem immunitatis ſuſpendere exactionem tributorum, l. 2. Vt honorati, principales nimirum civitatum, qui perfuncti ſunt omnibus muneribus civilibus, & ceteri omnes, qui honorariam adepti ſunt dignitatem civilem, vel militarem, l. 1. inf. de hon. veh. vel qui conſulatum, aut aliam dignitatem adminiſtraverunt, ut in Nov. Valentiniani de hono. & qui in gr. præf. quibus jus eſt conſidendi in ſecretariis judicum, l. ult. inf. de off. div. jud. cum judice non ſedent interim, dum eorum lis agitur, conteſtatur, & diſceptatur, l. 1. hoc titulo.

XLIV. Enarratio.

Qui perfuncti ſunt omnibus hon.) Paſſim legimus in veteribus inſcript. Honores omnes adeptus, omnibus honoribus in Republica ſua functus, omnibus perfunctus honoribus Illi dicuntur honorati, vel qui honorem gerunt.

Cum judice non ſedent) *τῦτο δὲ πρὸς τιμὼ τῶν ἀρχόντων ἐπενόησε, καὶ πρὸς τὸ ἔχειν φόβον τὺς δικαζομένυς καὶ μὴ καταφρονεῖν τῶν ἀρχόντων δικαστῶν Hoc autem ad honorem magiſtratuum inventum eſt, ut hi, quorum lis agitur, timeant, & magiſtratus, qui judicaturi ſunt, non contemnant.*

TIT. XLV.

T I T. XLV.

De officio militarium Judicum.

Militares judices ſunt, quibus non inter privatos, aut inter militem, & privatum reum, l. 2. hoc titulo, ſed inter milites, aut inter privatum actorem, & militem reum jurisdictio eſt, veluti comites, & magiſtri equitum, & peditum viri illuſtres, l. pen. inf. de juriſd. om. jud. & viri ſpectabiles duces, aut comites rei militaris. Civiles judices habent etiam ſuos milites, ſuam militarem manum, ideſt, lictores, & apparitores, ſed horum officio in cauſſis privatorum milites judicum militarium fungi non poſſunt, nec ſe eorum actibus immiſcere.

XLV. Enarratio.

Suam militarem manum) L. 68. D. de rei vind. *διὰ στρατιωτῶν*, Græci ibid.

Lictores, apparit.) Exſecutores, viatores, *ἐκβιβαστάς*.

T I T. XLVI.

De officio tribuni, & comitis rei militaris.

Ex militaribus judicibus inferioribus. & minoris laterculi ſunt tribuni, & comites rei militaris viri clariſſimi, l. 1. ſup de off. quæſt. tribuni ſcilcet minores cohortium, ſeu numerorum, & præfecti, & præpoſiti caſtrorum hono-

honorati comitiva dignitate, de quorum officio deſideratur Græca conſtitutio in hoc titulo. Superiores, magiſtri ſcilicet, & duces ſunt illuſtres, vel ſpectabiles, & emittuntur ex majori laterculo.

XLVI. Enarratio.

Ex majori laterc.) De majori, & minori laterculo vide ſup. tit. xxx.

TIT. XLVII.

Ne comitibus rei militaris, vel tribunis lavacra præſtentur.

Etiam illud additur de tribunis, & comitibus rei militaris inferioribus i. clariſſimis (legendum enim eſt in l. 1. hujus tituli, aliorumve minorum comitum, in l. 2. C. Th. eodem, inferiorum) ne a provincialibus, qui eos hoſpitio excipiunt, exigant etiam privata balnea, hoc enim licere illuſtribus ſolis comitibus, & magiſtris utriuſque militiæ, l. 6. inf. de metatis.

XLVII. Enarratio.

Aliorumve minorum com.) In vet. Cod. Juliani Brodæi legitur ut vulgo.

TIT. XLVIII.

De officio diverſorum Judicum.

Hic titulus eſt communis omnium judicum civilium, & militarium, ne ob publica

a tributa ullius judicis auctoritate matres fa-
nil. domo extrahantur in forum, & quod de
iduis additur in l. 2. C. Th. eod. ne e patria
ia trahantur in ſacrum comitatum relatum a
Triboniano proprio titulo, quam imp. int.
id. &c. & l. 3. Theod. eod. tit. ut provinciales
rætorium judicibus non componant, ornent,
iſtruant, ſed ut ipſi ſibi judices id compo-
ant, ſi velint, & ut contenti ſint annonis &
ellariis, quæ accipiunt ex horreis publicis, nec
uidquam præterea exigant a provincialibus,
t l. 32. C. Th. de erog. mil. ann. Commu-
ia hæc ſunt præcepta omnium judicum, nec-
on etiam quod habet l. 2. hujus tituli. Con-
itutio Græca, quæ ſpecialiter de comite rei
ivatæ loquitur, & generaliter de omnibus
idicibus urbanis, & provincialibus, a me re-
ituta in l. 7. in fin. de delat. Et quod l. 3. ne
dices confundant invicem dignitatum gradus,
ita ne minor judex majorem in relationum
iarum ſubſcriptionibus quaſi parem, fratrem
ideat nominare, & l ult. ut honoratis non
egetur conſeſſus in ſecretariis judicum.

XLVIII. Enarratio.

Lex 2. hujus tituli) Qua cavetur, ne quemquam admittant deferentem alium quemdam theſaurum inveniſſe: ut tamen eum admittant, qui rem, vel hereditatem ad fiſcum pertinentem ab alio detineri nuntiet, dato fidejuſſore ad ſummam quinque librarum auri, quo caveat ſe rem exſecuturum, & probaturum, Cujacius ad l. 7. inf. delator. ex his Theodori Hermopolitæ: δὲ πολλάκις φράσεσι τὶς λέγων, οὐδένα κατέ-

χει

χει πρᾶγμα διαφέρον τῷ δημοσίῳ, ἢ κληρονομίαν διαφέρουσαν αὐτῷ, τοῦτον καὶ δέχεσθαι διορίζεσθαι, καὶ ἀπαιτεῖσθαι ἄχρι πέντε λιτρῶν ἐγγυώμενος αὐτὸν ὡς ἐπεξέλθοι τῷ πράγματι, καὶ ἀποδείξει τὴν προσαγγελίαν ἀληθῆ, at ſi pluries aderat quis dicens, ille rem detinet ad Fiſcum pertinentem, vel hereditatem ipſi delatam, hunc & admitti ad accuſandum uſque ad quinque libras, fidejubens ipſum negotium proſecuturum, & vera nuntiaſſe probaturum.

Subſcriptionibus) ſic legitur in Codice Brodæi.

Fratrem audeat nominare) Baſilica, καὶ *μηδέ ποτε τούτοις ἀναφέροντες τολμήτωσαν ἀδελφοὺς αὐτοὺς ἀποκαλεῖν, nec enim in ſuis ad eos relationibus fratres eos audeant nominare.*

T I T. XLIX.

Vt omnes judices tam civiles, quam militares poſt adminiſtrationem depoſitam L. *dies in civitatibus, vel certis locis permaneant.*

Eſt etiam hoc commune omnium judicum provincialium ex conſtitutione Zenonis, ut perfuncti adminiſtratione, poſtquam ſucceſſorem acceperunt; clariſſimi in Metropoli provinciæ, quam adminiſtraverunt, ſpectabiles in majoribus potioribuſque civitatibus adminiſtratæ diœceſeos (de illuſtribus nihil exprimitur, quia aulicæ ſunt poteſtates) dies L. permaneant, & in publico faciant ſui copiam, ut volenti cuilibet ſit cum eis civiliter aut criminaliter experiundi poteſtas de furtis, aut criminibus, de furtis lege Julia repetundarum, de aliis

iis criminibus, veluti peculiaribus aut manu-is, id eſt, de prædationibus & concuſſioni-s aliis legibus, vel S.C. ut l. ult. inf. de mo. ul. quam rem Zeno vult definiri intra xx. s, & interim reum juratoriæ cautioni com-tti, qua adfirmet ſe in judicio permanſu-n uſque ad terminum litis. Confirmatur c præſcriptio L. dierum Juſtiniani Nov. 8. 128. 161. & ex Nov. quidem 8. intelligitur *hac* conſtitutione Zenonis procul dubio eſ-legendum, nec ullam ante præfinitum tem-de provincia diſcedendi excuſationem ei uat, vel divina revocatoria, vel codicilli Quod autem quidam ſcribunt, idem fuiſſe tum lege Julia repetundarum, prolata Cice-is auctoritate, falſum eſt. Nam quod Cice-ſcribit 11. & v. epiſt. lege Julia cautum, rectores provinciarum ex provincia dece-nt, antequam rationes pecuniæ publicæ in vincia confectas, & conſolidatas depoſuiſ-, non eſt de excipiendis actionibus om-n, qui eos de furto, vel aliis criminibus ipellare voluerint, & magis pertinet ad l. am reſiduorum, ut l. ſacrilegi §. ult. D. ad il. pecul. quam ad l. Iuliam repetundarum. o conſtitutio Zenonis locum habet, non um in judicibus, ſed etiam in adſeſſoribus, eſticis & cancellariis iudicum l. 3. l. 8. inf. dſeſſ. & vel in manipulariis, qui infimus nilitiæ gradus militarium judicum, & mi-is, l. 1. inf. ad l. Iul. rep. Ex No. Theodo-& Valentiniani de trib. fiſc. erant præſcripti menſes, quos ante non liceret iudicibus incia decedere, & forſitan in l. vlt. C. Th. dſeſſ. legendum eſt, per continuos tres men-non per continuum triennium, & in ea-dem

dem Nov. eleganter hæc quoque harum conſtitutionum redditur cauſſa, ut coram poſiti bene actæ rei fruantur laudibus, aut certe ſi direptionis alicujus conſcii docebuntur, diſceſſus celeritate ſe non ſubtrahant.

XLIX. Enarratio.

Vt volenti cuilibet) Ex militaribus ſunt comites: ergo huic conſtitutioni convenienter Caſſiodorus in formula Comitivæ provinciæ, quæ 1. eſt lib. VII. *Nec quidquam præſumas facere, niſi quòd privatis poſſis legibus vindicare &c.* Pet. Faber.

Id eſt, de prædationibus) Vide A. Gellium XIII. 22. ad finem.

Procul dubio eſſe leg.) In vetuſto Brodæi legitur ut vulgo.

T I T. L.

De officio ejus, qui vicem alicujus judicis obtinet.

Et hic quoque titulus de quocumque judice accipiendus eſt, ſive de eo, qui cujuſcumque judicis vicem obtinet. Is vero non eſt vicarius, non legatus, non is, cui præſes mandat juriſdictionem ſuam, ſed is, qui, ut eſt ſcriptum l. 1. D. de tut. & cur. dat moderamen provinciæ temporis cauſſa obtinet, præſide ſcilicet defuncto, vel quia ei provincia ad tempus regenda commiſſa eſt: atque ita nonnumquam procurator Cæſaris vice præſidis fungebatur, l. 1. inf. de ped. Iud. l. 2. inf. de pœn. l. 3. inf. ubi cau. fiſc. ut Pontius Pilatus procura-

ra-

rator Cæſaris erat in Syria vice præſidis, vel etiam quæſtor ille olim, qui cum proconſule, aut proprætore in provinciam mittebatur pecuniæ publicæ cauſſa. Porro ei, qui vicem alicujus judicis obtinet, permiſſa ſunt eadem, quæ judici, cujus locum tuetur, quod ei leges ſpecialiter dederunt, & eſt apud eum legis actio, perinde atque eſſet apud judicem ipſum, l. 2. h. t. quæ tamen omnia legatum proconſulis, vel eum, cui præſes mandavit juriſdictionem, conſtat non habere.

L. *Enarratio.*

Is vero non eſt vicarius) Vide ad tit. XXXVIII. ſup.

Non legatus, non is, cui præſes, &c.) Hi vicariam operam præſtant.

Vt Pontius Pilatus procur. Cæſ.) Sanctus Cyprianus de idolorum vanit. *Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat*. Juſtinus in dialogo ad Tryphonem: Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τοῦ γενομένου ἐπιτρόπου τῆς Ἰουδαίας ὑποτάσσεται, *Jeſu Chriſti crucifixi ſub Pontio Pilato, qui in Judæa procurator erat*. Gallicus interpres non recte vertit, *Procureur pour lors & Preſident en Judæe*. Joſephus belli Jud. II. 14. πεμφθεὶς δὲ εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου Πιλάτος Rufinus vertit: *Miſſus a Tiberio in Judæam Pilatus, quum curandam accepiſſet regionem*, ut apud Tacitum, *Achajam curabat*, Annali v. & Ann. VI. *Aliam curaverat*. Neſcio an Rufinus ſcripſerit, *procurandam*; ἐπίτροπος enim eſt procurator. Gloſſæ: ἐπίτροπος, *procurator*. Atqui Divus Hierony-

mus

mus comment. in Matthæum capite XXVII. Pilatum præſidem vocat. Iuvencus presbyter hiſt. Euangel. libro IV. *Conſuluit Præſes populum*. Sanctus etiam Hilarius præſidem vocat, enarrat. in Pſalm. II. & Leo I. in ſerm. II. de paſſ. D. & ſerm. VI. & alibi. Maximus Taurinenſis homilia. I. de accuſato & iud. D. apud Pilat. quia Lucæ III. legitur *ἡγεμονεύοντος*, *procurante*. Hinc Pilatus, τῆς Ἰουδαίας ἡγεμὼν dicitur a Georgio Sincello in Chronografia, & Theofylacto in Matth. cap. XXVI. Reſpondet Cujacius Obſervat. XIX. 13. & in Notis Mercator. I. 27. Præſidis nomen generale eſſe, quo continentur omnes provincias regentes. Ergo & procuratores Cæſaris, qui vice Præſidis funguntur.

Leges ſpecialiter ded.) Vide Cujacium ad Novellam VIII. ad finem.

Conſtat non hab.) Hoc ita, niſi quum legato mandata eſt juriſdictio, ut ſcripſi pluribus ad ipſum Cujacium cap. XIX. lib. XV. Obſervat. P. Faber.

T I T. LI.

De adſeſſoribus domeſticis, & cancellariis judicum.

Et hic quoque titulus eſt de adſeſſoribus quorumcumque judicum. Adſeſſores ſunt juriſprudentes, qui conſilia juvant judicum, vel qui conſiliis ſuis judices adjuvant, l. 7. hoc tit. l. 1. C. Th. de Com. qui ill. ag. adſ. Macarius Homilia 15. ὅταν γένηται ἄρχων, λαμβάνει ἑαυτῷ βοηθὸν καὶ συγκάθεδρον, *quum aaſit magiſtratus adjutorem adſeſſorem ſibi adjungit*: non ſunt judices: nam nec libellis ſubſcribere poſſunt, l. 2. hoc titulo, nec cauſſas audire,

&

& judicare abſente magiſtratu, l. 13. & l. pen. hoc. tit. quarum una eſt Zenonis, altera Juſtiniani, utraque ejuſdem ſententiæ, & his pauciſſimis verbis perſtricta in Baſilicis: Μηδέποτε χωρὶς τῶν ἀρχόντων οἱ σύμπονοι δικαζέτωσαν, τὰ ἐκείνων τιθέντες ὀνόματα, *nequamque ſine Judicibus adſeſſores judicent, illorum nomina ponentes*. Habentur in judicum partem, ut Caſſiodorus ait XI: & Impp. l. omnis, Cod. Theod. de his quæ adm. trad. ſunt quædam uniuſcujuſque judicis portio videtur adſeſſor. Et chartis judicum ſigna ſua inponunt, l. ult. hoc titulo, qua ex re & comites dicuntur, & participes, Comites ſcilicet ſedendi, ut Cicero loquitur, & participes conſiliorum, aut participes conſiliarii, & quaſi pars Iudicum, vel ſimpliciter conſiliarii, & conſiliatores, ut βουληφόρον ἄνδρα, *prudentem virum*. Fulgentius interpretatur conſiliatorem virum, & inde adſeſſum pro conſilio illo verſu Propertii: Turpior adſeſſu non erit illa meo, & adſeſſorium in Pandectis liber, quo quæ ad eà conſilià judiciaque pertinent, explicantur. Dixi juriſprudentes, ut l. 1. hoc titulo; l. 1. D. eod. nam ab eis iuriſprudentia exigitur, quæ non exigitur in magiſtratu, cui adſident. Cicero pro Plancio: P. Rom. magiſtratuum virtute, & innocentia contentus eſt: quotus enim quiſque diſertus, quotus quiſque juris peritus eſt? Denique imprudentia imputatur adſeſſori, non magiſtratui, l. 2. D. quod quiſque jur. Cancellarii autem ſunt, qui judicibus ſunt a ſecretis, milites electi ad ſecreta judicum periculo, primatum officii ex eodem officio, l. 8. hoc titulo, ut in Baſil. ἀπὸ τῆς τάξεως ὀφείλουσιν εἶναι, *ex eodem officio debent eſſe*, ne quis ea verba,

ex

ex eodem officio, temere, etiamſi non habeantur in C. Th. tollenda putet, ſic dicti, quod ſcribendis, & expediendis epiſtolis, juſſionibus, edictis, relationibus, reſponſis, ſententiis judicum operam darent loco quodam proximo conſiſtorio, vel ſecretario judicum, clauſo reticulis ſive cancellis, ut ſit hodie etiam in curiis: quod ex Caſſiodoro compertiſſimum eſt: & per hos etiam ad judices admiſſionem fieri Agathias ſcribit I. hiſtor. hoc addito de eorum appellatione, πάτους ἔθος Ῥωμαίοις ἐκ τῶν κιγκλιδῶν ἐπονομάζειν καὶ τῆς ἐν τούτοις ἐπιμελείας, *hos ex cancellis fori adnominare, & ex cura, quæ in his adhibetur, mos Romanis eſt.* Qui ſunt à ſecretis principum, tribuni & notarii dicuntur. Qui a ſecretis judicum, cancellarii. Domeſticos judicum, de quibus & l. 1. inf. ad leg. Jul. rep. quoniam lego arceri a publicis actibus neceſſitatibuſque, l. 4. hoc titulo, puto nomen commune habere cum domeſticis protectoribus principum, eamdemque ſuſtinere militiam, & creari ex officio judicum periculo primatum, d. l. 8. & annonas de publico ferre, Caſſiodorus docet IX. Var. ſicut adſeſſores, & cancellarios, ut tit. ſeq.

LI. *Enarratio.*

Adſeſſores ſunt Juriſp.) Divus Auguſtinus Confeſſ. VIII. 6. *Alipius otioſus ab opere Juriſperitorum poſt adſeſſionem tertiam, &c.*

Qui conſ. juvant. jud.) δικαζομένοις σύμμαχοι. Libanius de vita ſua. *Gregorius Thaumaturgus in orat. Panegyr. in Origenem*: ὁ πότε ἄρχων τῶν Παλαιστίνων τοῦτον παραλαβὼν ἐξαίφνης ἄκοντα μόνον κεχωρισμένον τοῦ ὁμοκοίτου, ἤγαμεν ἐνταῦθα, συνε-

συνεπιβοηθήσοντα καὶ κοινωνήσοντα τῶν τοῦ ἔθνες ἄρχοντος πόνων νομικὸς γαρ τις ἦν καὶ ἔστιν ἴσως ἔτι, *tunc qui Palæſtinæ præerat, hunc adjumens, illico invitum ſolum ex collegio ſeparatum huc duxit, adjuvantem, & labores ſimul ferentem eum gentis illius Præſide; juris enim conſultus erat, & eſt adhuc fortaſſe.* Iidem dicti σύμπονοι, & συνεδροι τε και σύμβουλοι, *adſeſſores, & conſiliatores.* Heliodorus Aetiop. x quæ duo ſæpiſſime conjunguntur, ut apud Zoſimum v. & quem Sybilla σύμβουλον vocat, Lactantius *conſiliatorem* interpretatur, libro VI. cap. IV. & XI. πάρεδροι in Nov. LX. cap. II. Gloſſæ. πάρεδρος *adſeſſor.*. Vlpianus in Midianam: πάρεδροι γὰρ ἐδίδοντο τοῖς νεωτέροις, οἱ νῦν καλούμενοι συγκάθεδροι, *adſeſſores enim dati ſunt junioribus, qui nunc vocantur Syncaihedri,* l. ὐ μόνον, D. de excuſat. vide Harmenop. IV. tit. II. §. XI. Glcſſæ: συγκάθεδρος *adſeſſor* conſeſſor Anaſtaſio in hiſt. Eccleſiaſt. vide quæ ibi diximus, & Cujacium ad Novell. CXIX.

Nec cauſſas audire) Nec judices ſine adſeſſoribus, Achilles Tatius Clitoph. & Leuc. VIII. σὺ μὲν γὰρ συμβούλους ἔχεις, καὶ οὐδὲν ἄνευ τούτων ἔξεστι σοί. *Tu adſeſſores habes, ſine quibus nihil tibi decernere licet.*

Vt Caſſiodorus ait) Libro XI. *z.*

Comites ſedendi) Vt apud Homerum Il. IV. οἱ δὲ θεοὶ παρὰ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο, *Dii autem apud Jovem conſedentes tractiabant.* Sic Latinus interpres Irenæi de hæreſibus libro II. c. XL.

Vt Cicero loquitur) Epiſtol. ad Attic. v. II. edit. Aldi anni 1544 videſis editionem Sebaſtiani Corradi, quæ prodiit ann. 1549. & Sim. Boſium.

Conſiliatores) Plin. IV. ep. 17. *Conſiliator & rector*. Facundus Hermian. libro IV. *Conſiliatoribus igitur vobis in his, quæ incurrunt, utor*. Vtitur Auſon. in Conſul. Gloſſæ: *γνωμοδότης, conſiliarius, conſiliator, ſuaſor*. Lactantius lib. II. *Eo conſiliatore uſus eſt*.

Fulgent) Mythologiæ III. cap. I.

Propertii) Elegia XII. libri IV.

Adſeſſorium) L. 12. D. de pact. l. 5. §. hac lege, D. de injur.

Quæ non exigitur in magiſt.) Vide lib. XII. Obſervat. cap. ult.

Vt in Baſilic.) Libro VI. tit. I. cap. XVII.

Secretario judicum) *σηκρήτῳ τῶν δικαστηρίων*, *ſecreto judiciorum* in Cod. can. Eccleſiæ Africanæ cap. XCVII. Divus Auguſtinus Soliloq. cap. XXVI. *In Libro tuo ſcripta de me in ſecreto Conſiſtorii tui*. Vide Gloſſarium noſtrum ad Cedr.

Sive cancellis) M. Tullius pro Sextio. *Tantus in fori cancellis plauſus excitatus*. Græci *κιγκλίδας* vocabant. Sanctus Baſilius Seleuciæ de vita S. Teclæ lib. I. *ἔσω δὲ τῆς δικαστικῆς κιγκλίδος παρελθὼν, καὶ στὰς ἐπὶ τοῦ βήματος τοιῶνδε ἀπήρξατο λόγων*, *extra fori cancellos exiens, & ſtans ſuper tribunali, hæc fari cœpit*. Etymologicum *δρυφάκτοι, αἱ τῶν δικαστηρίων θύραι, ἤγουν τὰ καγκέλλα*, *ſepta, fores judiciorum, ſive cancelli*.

Quod ex Caſſiodoro) Lib. XI. 6. IX. variar. 12.

TIT.

T I T. LII.

De annonis & capitu adminiſtrantium, vel adſeſſorum, aliorumve publicas ſolicitudines gerentium, vel eorum, qui aliquam conſecuti ſunt dignitatem.

His omnibus judicibus, de quibus actum eſt titulis ſuperioribus, & adſeſſoribus domeſticis, cancellariis eorum, & aliis omnibus, quibus curatio, officium, miniſteriumve publicum aliquod injungitur, ut comiti commerciorum, cui curæ eſt, ne commercia illicita exerceantur, cuique ſoli a barbaris comparandi ſerici in uſum principis jus poteſtaſque eſt, & ſine quo cum barbaris ultra fines conſtitutis negotiari non licet, & magiſtro lineæ veſtis, magiſtro æris, comiti auri, & rationali utriuſque ærarii, ac ſimilibus omnibus de publico præbentur ſalaria, i. annonæ, & capita, & adſeſſoribus ea Alexandrum inſtituiſſe Lampridius ſcribit, & confirmat l. 4. D. de off. adſeſſ. Annonæ ſunt veluti panis, vinum, oleum, liquamen, laridum, &c. quibus vitam toleramus. Capita ſunt pabula equorum, mulorum, camelorum, quibus vehimus nos, aut ſarcinas, impedimentaque noſtra. Ammianus Marcellinus xxii. pabula jumentorum, quæ vulgo dictitant capita. Heſychius καπιτὸν, παράβλημα ἄλογον, *capitum pabulum brutorum*. Igitur in l. 2. inf. de cur. publ. & l. 9. inf. de ju. fiſc. alimenta pecorum, vel pabula ſunt capita, ſumtus familiæ, annonæ. Dicitur ſingulari numero capitum, ut l. 2.

ſup. de off.præf.præt.Afr.& Nov.Theod.de tribus fiſc. & Caſſiodori VII. ad equos capitum definitum, & patrio caſu, capitu, inflexione Græca. Porro ſolebant hæc præberi in ſpeciebus ipſis. Verum hac conſtitutione rediguntur ad pretia definita in delegationibus, quæ eo nomine ſingulis officiis dantur. Delegationes, quæ & delegatoriæ, ſunt notitiæ, quæ ſingulis adminiſtratoribus & officiis delegantur, quibus annonæ ejs debitæ taxantur, & capita, aut pretia eorum, quæ ſumant ex tributis illius, vel illius provinciæ, vel ex publicis horreis.

LII. Enarratio.

Cuique ſoli a barb.) L. 4. & l. ult. inf. de commerc. & mercat.

Lampridius ſcribit) In Alexandro.

Ἀλόγων) Item: *καπιτὰ κτηνῶν τροφή.*

Delegationes) *Delegatio* apud Suidam exponitur, annonæ tranſvectio. & in veteri Gloſſario. MS. *δηλεγατίων κατὰ Ῥωμαίους ἡ ἐκταγὴ τοῦ σιτοπομπείου καὶ ἡ ἀννόνων μετακομιδή, delegatio ſecundum Romanos mulcta transmittendi frumenti, & annonæ tranſvenctio.* Sed hæ Gloſſæ magis pertinent ad annonam militarem, & delegatores, qui expeditionis tempore provident copiis militaribus; & ideo ceſſante bello nullæ erant delegatorum partes. Julius Pollux in Chronico: *ἀλλὰ κατὰ πόλεμον κινούμενον δηλιγάτωρ ἐκάθητο ἐν τῇ πόλει καὶ ὅτε ἐπαύετο ὁ πόλεμος ἐκουφίζετο καὶ ὁ δηλιγάτωρ. Sed per bellum motum delegator ſtatuebatur in urbe, & bello ceſſante, auferebatur & delegator.* Vide Novellam CXXX. cap. 1.

Quæ

Quæ & delegatoriæ) L.miſſi 7. inf.de exaction. tribut.

T I T. LIII.

De contractibus judicum, vel eorum, qui ſunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis; & ne adminiſtrationis tempore proprias ædes ædificent ſine ſanctione pragmatica.

Vt ſuperior, ita hic titulus communis eſt judicum omnium, & adſeſſorum, vel domeſticorum, quo Juſtiniani conſtitutione judices urbani ſeparantur a provincialibus, ita ut urbani ex pragmatico principis emere, & proprias ædes ædificare poſſint, non etiam donationem accipere, quæ tamen ſi facta fuerit, poſt depoſitam adminiſtrationem confirmari poteſt, vel ratihabitione donatoris, vel ſilentio quinquennii. Provinciales autem ne ex reſcripto quidem principis emere per ſe, vel per aliam perſonam quidquam poſſunt præter ea, quæ victus quotidiani ſunt, nec domum ædificare, aut navem, ut l. aufertur, §. quod a præſide, D. de jur. fiſc. nec ducere uxorem, l. qui in provincia, l. præf., D. de rit. nup. ac multo minus donatum ſuſcipere: quo verbo etiam hereditatem ſignificari teſtamento extranei relictam conveniens eſt his, quæ de hac conſtitutione ex Theophane retulit Anaſtaſius bibliothecarius: & quæ in eos forte collata fuerit donatio inter vivos, aut venditio, nec ratihabitione, nec ſilentio quinquennii confirmatur, nimirum abrogata, l. 5. & 6. C. Th. de

 his

his quæ adm. vel off. pub. ger. quæ admittit præſcriptionem quinquennii, & abrogata etiam Nov. Valentiniani de conſ. his quæ adm. vel pub. off. ger. diſt. vel don. qua nos tamen in Gallia utimur magis. Et ratio differentiæ inter urbanos, & provinciales, quia major eſt in provinciis præſidibus graſſandi copia, ſi ſua poteſtate abuti velint; idcirco durioribus legum inculis coercentur, ac ſimiliter, ut diximus tit. 14 mittuntur in provincias exteri & incogniti provincialibus, in urbe fere cives aut incolæ magiſtratus capeſſunt. Qui ſunt circa eos, dixit, ut l. 33. D. de rebus cred. pro adſeſſoribus vel domeſticis, & aliis officiis; & rurſus ſecundum hanc conſtitutionem Juſtiniani, quód excipitur in l. non licet, D. de contr. emt. niſi ſpecialiter quibuſdam hoc conceſſum ſit, habet locum in urbe tantum; & addenda alia exceptio ex l. qui officii. D. eod. niſi paterna a fiſco detrahantur, ut l. milites, D. de re mil. & l. princeps Cod. Th. de his quæ adm. vel off. pub. ger. Videnda hac de re Nov. Leonis 84.

LIII. Enarratio.

Anaſtaſius bibliothecarius) In hiſtoria Eccleſiaſtica: *Faciens*, inquit, *ſingularem Codicem, & vocans eum novellas conſtitutiones, in quibus non permittit principem in locis, quibus præeſt, emere poſſeſſionem, aut ædificare domum, aut hereditare extraneam perſonam, niſi quis ſibi cognatus exiſtat.* v. Theophanem edit. Reg.

TIT.

TIT. LIV.

De modo multarum, quæ a judicibus infliguntur.

Pertinet etiam hic titulus ad judices omnes, de quibus actum eſt ſupra. Omnes enim, qui judicationem habent, id eſt, qui publice judicium exercent, multæ dictionem, & pignoris capionem habent, qua ſuam tueantur juriſdictionem, & coerceant inobedientes, l. 2. §. ult. D. de re jud. l. aliud §. ult. D. de ver. ſign. & excepti tantum inveniuntur procurator Cæſaris, & curator Reip. l. 2. & 3. hoc tit. & deſenſor plebis, l. 5. tit. ſeq. Sed nec ad infinitum cuilibet judici multam dicere licet, l. 5. inf. quam prov. non eſt nec. Modus, quem ſequi unuſquiſque debet in multa dicenda, hoc titulo definitur. Præfecto prætorio ſupremæ multæ irrogandæ jus eſt, l. 4. hoc tit. Caſſiodorus: Magna, inquit, quantitate multat errantes, & plerumque omnis multa accedit fiſco, niſi ſpecialiter deputetur publicis operibus, vel curſui publico, vel aliis neceſſariis cauſſis l. 5. hoc tit. vel pauperibus, l. 2. ſup. de epiſc. aud. quod fit in omnibus cauſſis eccleſiaſticis, l. 20. Cod. Theod. quor. ap. non rec. & Caſſiodorus VIII. Var. Multa autem eſt pecuniaria coercitio: non eſt ſatis: nam & pœna quædam eſt pecuniaria coercitio. Pecuniaria igitur coercitio, quæ arbitrio judicis irrogatur. Nam etſi certum modum judex non poſſit excedere, intra eum modum tamen ſui arbitrii res eſt; quin etiam poſteaquam multam irrogavit, ex cauſſa moderari eam, & remittere, verbi gratia, propter indi-

piam rei, i. neceſſitatem ſolutionis, l. ult. in fine, hoc tit. l. 6. §. pen. & ult. D. de off. præf. reprehenſa, ut ait, exactorum avaritia. Bene reprehenſa & comprehenſa; l. 16. C. de don. int. vir. non punita: Minus enim eſt reprehendere, l. 7. §. ad tempus, D. de interd. & rel. Cicero pro Flacco: non modo reprehendendum, ſed etiam condemnandum putas. Et omnino abrogari contrario judicio, moderari vel remitti multæ dictio, ſicut nec quælibet alia ſententia ab eodem judice poteſt, a ſuperiore poteſt. Plinius IV. epiſt. Prætor Senatori multam dixit, egit ille in Senatu cauſſam ſuam ſic ut deprecaretur: remiſſa eſt multa....

LIV. Enarratio.

Procurator Cæſaris) Id eſt rationalis. In vetuſto Menagii ſic legitur; id eſt rationales. Sic etiam Brodæi membranæ.

Caſſiodorus Libro VI. 3.

Et Caſſiod. VIII. var.) XXIV.

Certum modum) Definitum modum, ultra certum modum condemnare non licet.

Remitti) *Nec putent factum facile eſſe, ut aut præcipiti perſuaſione condemnent, quem culpa non ingravat, aut erubeſcenda varietate judicii pro arbitrio proprio immutandum eſſe, quod lex juſſerit*, l. ult. in fin. Sic legitur ille locus in veteri Brodæi.

Plinius IV. epiſt.) epiſtola XXIX.

TIT.

TIT. LV.

De defenſoribus civitatum.

Magiſtratus, de quibus actum eſt ſupra, vel in urbe Roma veteri, aut nova Rempublicam adminiſtrant, vel in aula principis, vel in provinciis, & ex his aliis diœceſes regendæ commiſſæ ſunt, aliis provinciæ ſingulæ. Hi, de quibus ſunt hi poſtremi tres tituli, non urbis, non provinciæ, non diœceſeos, non aulæ, ſed civitatum ſingularum poteſtates ſunt. Et defenſores civitatum in primis, ſimiles tribunis plebis, qui olim in urbe fuerunt: nam & defenſores plebis dicuntur, defenſores locorum, patroni, parentes ruſticorum, & ſuburbanorum, l. 3. & 4. hoc tit. l. 1. tit. ult. hujus libri l. ult. inf. de prin ag in rebus, & prehenſionem habent, ſicut i tribuni plebis, l. 22. ſup. de ep. aud. Nov. 15. in qua plenius ſcripſimus de officio & juriſdictione eorum. Sed invenio etiam ad eorum curam pertinere perſecutionem ſervorum fugitivorum Reip. ex l. mancipia inf. de ſer. fugit.

LV. Enarratio.

Civitatum ſingul. poteſtat. ſunt) Oecumenius in acta Apoſtolorum capite XXVIII. defenſores civitatum comparat ἀγοραίοις, qui minores erant judices in Aſia: εἶδος ἦν δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εὐτελῶν οἱ ἀγοραῖοι. οἳ τινες ἐδίκαζον τοῖς πένησι, καὶ ἀγοραίοις ἀνθρώποις, διὸ καὶ ἀγοραῖοι ἐκαλοῦντο, ὥσπερ εἰσὶν ἔκδικοι κατὰ πόλεις τινάς. οἱ δὲ ἀνθύπατοι τὰς τῶν πλουσίων, ἢ τὰς

τ̃ ἐγκλημάτων δίκαις ὑπήκουον, ſpecies erat judicium in Aſia minorum, Agoræi, qui pauperibus, & plebeis hominibus judicant: ideo Agoræi populares vocabantur, ut ſunt defenſores uniuscujuſque urbis: proconſules vero divitum, & criminum cauſſas cognoſcebant.

Ad eorum curam pert.) Commerciorum diſpoſitionem ad hos pertinuiſſe colligas e Caſſiodori lib. VII. variar. form. XII. de defenſoribus cuj. civitat. P. Faber.

TIT. LVI.

De magiſtratibus municipalibus.

In quibuſdam civitatibus erant defenſores tantum; l. in hac inf. de donat. in quibuſdam defenſores plebis, atque etiam magiſtratus municipales, plurimum Duumviri, ſimiles duobus Conſulibus populi Romani. Et ſumebantur quidem Duumviri ex ordine decurionum, defenſores ex plebe l. 2. ſup. tit. prox. utrique decreto clericorum, honoratorum, poſſeſſorum, decurionum; l. 8. eod. l. 1. D. ad l. Jul. de amb. Nov. Leonis 46. & 47. ex quibus tamen hodie etiam creatio eorum pertinet ad principem. Vtrique habent jus conficiendorum actorum l. penult. ſup. tit. prox. l. 2. hoc titulo, præſentibus ſcilicet tribus curialibus & exceptore publico, ut in l. 151. C. Th. de decur. & Nov. Theod. de tribus fiſ. Vtrique habent jus dandi tutoris l. 3. D. de tut. & cur. da. §. nos autem. Inſt. de Att. tut. Ceterum quam invenio legis actionem aliquando eſſe apud magiſtratus municipales, l. ult. inf. de man. vind. l. 4. D. de adopt. & Paulli II. ſent. tit. XXV. nuſquam in-

invenio eſſe apud defenſores plebis, & rurſus quam invenio multæ dictionem non eſſe apud defenſores l. 5. ſup. tit. prox. ſuſpicor fuiſſe apud magiſtratus municipales, licet pœnali judicio juriſdictionem ſuam tueri non potuerint, eo ſcilicet, de quo agitur l. 1. D. ſi quis jus dic. non obt. nam & pignoris capionem habent, l. quemadmodum §. magiſtratus, D. ad l. Aquil. l. 4. §. 1. de dam. inf. l. 3. §. 1. D. de reb. eor. &c. & modicam coercitionem in ſervos, l. 12. D. de juriſdict. l. ſi privatus, D. qui & a quib. man. l. 15. §. adjicitur, D. de injur. Major igitur eſt magiſtratuum, quam defenſorum poteſtas.

LVI. Enarratio.

Magiſtratus municipales) Hos Græci *ϛρατηγοὺς* vocant. Gloſſæ: *ϛρατηγός*, *magiſtratus*, *duumvir*: & *magiſtratus*, *σϐατηγός*. Inſtit. de Attil. tut.) Et l. 30. ſup. de ep. aud.

TIT. LVII.

De officio juridici Alexandriæ.

V. tit. 20. lib. 1. ff.

Conſtitutio hujus tituli docet, etiam Juridico Alexandriæ jus eſſe actorum conficiendorum. Fuit & jus dandi tutoris & legis actio, l. 1. & 2. D. eod. §. nos autem, Inſt. de Att. tut. & juriſdictio in Alexandrina civitate, & inde Juridici nomen proprium, quod poterat eſſe commune, *δικαιοδότης* Straboni, æquidicus antiquis inſcriptionibus, ſub præfecto Augu-

ſtali, & ipſe Auguſtalis. Ordo autem ſive curia Alexandriæ initio nulla fuit; ſed neque ullus Alexandrinus in Senatum urbis cooptari potuit ex lege Auguſti, poſt Severus Alexandrinis jus curiæ dedit, Antoninus jus in Senatum coeundi, auctore Dione lib. II.

LVII. Enarratio.

Legis actio) Et ideo apud eum fiunt emancipationes, & manumiſſiones, Thalelæus ad leg. 2 inf. comm de manumiſſ.

δικαιοδότης) Gloſſæ: *Juridicus*, δικαιοδότης. Juridicus Aegypti, vetus inſcriptio Gruteri p. ccclxx II. I.

Straboni] Libro xvII.

Aequidicus) Vetus inſcriptio pag. DCCIV. 9.

Alexandrinis jus curiæ ded) Spartianus in Severo. Vide Cujacium ad l. 56. Cod. de decurionibus.

CO-

CODICIS IVSTINIANI

LIBER SECVNDVS.

TITVLVS PRIMVS.

De edendo.

V. tit. 13. lib. 2. ff.

Expositis officiis diverſorum judicum, ordinem tractandum ſuſcipit, quo de jure ſuo quiſque apud judices experitur; & initium facit ab editione actionis, ut Vlpianus quoque, & Paullus libris ad edictum, ut inde fiat veriſimile etiam ab editione cœpiſſe edictum perpetuum, cujus ordo utique magis obſervatur in Codice, quam in Pandectis, & vero Pandectæ initium faciunt a vocatione in jus, non ab editione actionis, & defendi poſſunt hac ratione, quod eodem fere tempore & reus vocaretur in jus, & ei ederetur actio, quæ res efficit, ut omnium actionum inſtituendarum principium dicatur proficiſci a titulo de in jus vocando in §. ult. Inſt. de pœn tem. lit. ut æque contra poſſim dicere, omnium actionum inſtituendarum principium proficiſci a titulo de edendo: nam facile conſtitui non poteſt, editio vocatione, an vocatio editione tempore prior fuerit, conjunctæ potius & adfines videntur, atque contiguæ.

Eſt

Eſt autem edere actionem demonſtrare ſpecialiter genus futuræ litis, l. 3. hoc tit., vel exprimere ſpeciem & nomen actionis, l. ult. inf. de interd. Editio, præparatio, & initium litis. Conteſtatio initium litis atque judicii, & de editione actionis eſt tantum in hoc titulo l.3. Aliæ leges pertinent ad quæſtiones adfines, an reus edat actori rationes ſuas, an actor reo, an acta publica edantur cuilibet poſtulanti, proprie ad edicta de edendo non pertinent, quæ ſunt tantum de edendis actionibus, & inſtrumentis litis, & de edendis rationibus argentariorum. Invenio & reis accuſatores edere crimina v. ſentent. Paulli.

I. *Enarratio*.

Libris ad edictum) L. 1. 2., 7. & 9. D. eod. Edictum perpetuum) Quod Hadrianum vocat Pæanius Eutropii metaphraſtes VIII. quoniam auctoritate Hadriani Imperatoris a Salviano Juliano J. C. compoſitum eſt:

Vocaretur in jus) Placet quibuſdam, actionem editam ante vocationem in jus, & utuntur auctore Terentio in Adelph. act. 2. ſc. 1. Aeſchinus enim Sannionem lenonem in jus vocaturus actionem ei edit his verbis.

Nam ego liberali illam adſero cauſſa
manu.
Nunc vide, utrum vis argentum accipere,
an cauſſam meditari tuam.
Delibera hoc, dum ego redeo, leno.

Et in ea ſententia eſt Cujacius Obſerv. libro x. cap. x. Per contrarium vocationem in jus præceſ-

ſiſſe argumento eſt Plaut. in Aulularia act. IV. ſc. X.

Jam quidem ad Prætorem, hercle, te rapiam,
& ibi ſcribam dicam.

Specialiter genus) Vt edere actionis genus in Novella Valentiniani de Epiſc. jud. ſpecialiter genus litis edere, l. 2. C. Hermogen. de calumniat. Ammianus Marcellinus libro XXX. *Vt nondum ſe patroni poſt ſpeciem litis triennium editam cauſſentur inſtructus.*

Conteſtatio, initium litis atque jud.) L. 1. inf. de lit. conteſt. & l. 3. hoc tit., ex quarum legum conjunctione conſtat, quæ ſit differentia inter editionem actionis, & litis conteſtationem. Editio eſt litis præparatio: per hanc enim reus actionis ſpeciem cognoſcit, d. l. 1. quæ omnino inſtituenda eſt, ut judicium procedat. Collatio Carthaginenſis cum Donatiſtis III. *Quum iſte cardo ſit cauſſæ, ut is, qui alterum in judicium vocat, inſtituere actionem debeat, & provocare ad reſponſionem, advertat prudentia tua, eos proſequi debere, utrum nobis, vel quam inſtituant actionem, ut reſpondere poſſimus.* Litis vero conteſtatio eſt initium judicii, l. amplius 15. D. rat. rem hab. In l. 3. inf. de litis conteſtat. verba illa, *ante inchoatam litem*, ſic interpretantur Baſilica: πρὸ τῆς προκατάρξεως, *ante litem conteſtatam*; & mox, verba illa, *ſin autem & liti præbuit exordium:* ſic etiam auctores Baſilicων exponunt: εἰ δὲ καὶ προκατήρξατο, *ſed etſi litem conteſtatus ſit.*

Edat actori) Edere & exhibere rationes promiſcue dicimus, l. 1. & 2. h. t. ut edere nomina creditorum, Seneca de benefic. II. cap. VII.

Rationes ſuas) Codicem rationum, l. argen-

gentarius 10. §. 1. D eod.
Rationes ſuas) L 1. hoc tit.
Actor reo) l. 5. hoc tit.
Acta publica) L. 2.
Rationibus argentar.) L. 1. §. 2. & 3. l. 4. D. eod.
V. Sentent. Paulli) Tit. XVI. §. ult.

TIT. II.

De in jus vocando.

V. tit. 4. lib. 2. ff.

In jus vocare non eſt libellum dare judici, l. 5. D. eod. l. quęſitum D. ad Turpill. non interpellare judicem defenſionis ſuę audiendę gratia, l. 14 D. eod. ſed ducere vel trahere invitum ad judicem agendi gratia, quo genere, hi quibus reverentiam debemus honeſte non vocantur, niſi pręmiſſa venia. Venia conſervat reverentiam illęſam.

II. Enarratio.

In jus vocare eſt ad Prętorem, vel alios, qui juriſdictioni pręſunt vocare juris experiundi cauſſa, l. 1. D de in jus voc. l 2 D. ſi quis in jus vocatus non ier. εἰς δικαστήριον καλεῖν, *in jus vocare*. Theophilus §. 3. Inſt. de pœna tem. litig. id eſt, in jus, vel in judicium vocare, ut in l. 2. §. pretor. D. qui ſatiſd. cog. vocationis formulę erant hę in jus te voco, in jus eamus, in jus veni, in jus ambula, quę notiſſimę ſunt ex Plauto, Terentio, & aliis. Is autem, qui in jus vocatus eſt, protinus ſequi debet. Auctor ad Herennium

nium libro II. *Lege jus eſt, id quod populi juſſu ſancitum eſt, quod genus, in jus ut cas, quum voceris*, aut manu, ſeu vi duci, rapi, & trahi poteſt, niſi ſatiſdet judicio ſiſti, l. ſi vero 5. §. ult. eod. l. ſed etſi 11. D. de in jus voc. Auctores noſtri videntur uti verbo duci tamquam leniore, argumento inſcriptionis l. 48. D. de verb. ſign. qui neque ſequantur, neque ducantur. Titus Livius lib. II. *Quum in jus duci debitorem vidiſſent*. Alii vero rapi. Plautus in Rud. act. III. ſc. VI. *Rapi te obtorto collo mavis*: & mox: *In jus rapiam exſulem*. Horatius I. Sat. 9. aut trahi. Plautus in Pœn. act. 3. ſc. V. *obtorto collo ad Prætorem trahor*. Valerius M. libro V. cap. III. *Patriam ſuam in jus ad aliam civitatem pertraherent*. Si in jus vocatus non ſequatur, rapitur, trahitur. Seneca ex Cleanthe: *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt*. In epiſtola Jacobi cap. II. *καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια, & ipſi ad judicia vos trahunt*. Lucianus δικαστηρίοις: ἐπεὶ μικρὲ πρὸς τὸν δικαστήριον. *A. μὴ ἄγε με, ſequere, ſceleſte, in jus A. ne me agas*

Ad judicem) Ad Prætorem, l. 1. §. 1. D. de fer. nam & Prætor ipſe judex olim appellabatur, auctore Livio III. Cujacius Obſ. X. 10. & ita accipitur in l. 41. D. de minor. Cujac. ibid. vel alios, qui juriſdictioni præſunt, l. 2. §. ſi quis in jus vocat, non ad pedaneum judicem, l. 3. §. 1. D. ne quis eum, qui in jus voc.

Agendi gratia) Apud Prætorem prius quam judex detur ſpecialis, quodammodo agendi poteſtas datur, ut M. Tullius ait II. de inventione, Cujac. d. c. X.

Reverentiam) l. parentes 6. l. patronum 10. §. 2. l. generaliter 3. eod. l. 1. 2. & 3. h. tit hono-

norem, d. l. 10. §. 3. l. 2. hoc t. Hodie quia non ducuntur, qui in jus vocantur, conſquenter ut ejuſmodi perſonas in jus vocemus, nihil indigemus petitione veniæ, Cujac. d. cap. 10. Honeſte) l. 4. §. 2. D. eod.

Præmiſſa venia) Permiſſu Prætoris; juſſu, præcepto, venia edicti petita, d. l. 4. l. 8. l. 10. §. 3. d. l. 13. *συγγνώμη*, Theoph. §. 3. inſt. de pœna tem. litig. Gratiam facit Prætor ædicti, quo vetabat ejuſmodi perſonas in jus vocari, dum permittit vocari, l. 2. h. t.

T I T. III.

De Pactis.

V. tit. 14. lib. 2. ff.

Fruſtra adverſarium in jus vocaſti, & ab eodem fruſtra ſtipulatus es judicio ſiſti, ſi tecum poſtea de re tranſegerit ante vel poſt diem, in quem ſiſti promiſit. Nam, etſi contemnat promiſſionem judicio ſiſtendi cauſſa factam, vel ſtipulatio non committitur, vel eliditur exceptione pacti, aut tranſactionis: ideoque in hoc judiciorum conſtituendorum exordio, quo plerumque litium tranſactiones fiunt inter partes, quæ pactorum ſpecies ſunt, titulos dedit de pactis, & de tranſactionibus. Pactum eſt conventio, cujus nullum neque nomen proprium ſubeſt, neque cauſſa. Vel res, de qua convenit, quæ nomen non habet aliud, quam pacti, quæque nondum ullà ex parte paciſcentium ſumſit effectum. Denique pactum nudum, ſolum, ſimplex, quod *κατ' ἐξαίρετον, per excellentiam*, nudum dicatur, non *πρὸς διαστολὴν*, *diſcriminis ergo*.

Græ-

Græci ita definiunt, ſi neque datione, aut facto ullo præcedente convenerit tantummodo addendo, vel faciendo, quæ definitio etiam in ſtipulationem cadit. Sed hæc proprium, & ſpeciale nomen habet, quod lex dedit ut appareret non inanem, non ineſficacem conventionem eſſe, non inane nomen. Sed, & ſi definieris, conventionem eſſe, quæ placiti fine ſtetit, ut l. ſi tibi inf. de loc. l. ſi diviſionem inf. fam. etc. ut Quintiliani declamatione quadam, intra verba primumque promiſſum ſtetit: idem conveniet emtioni venditioni, quæ tamen contractus eſt non pactum, quia ei jure gentium proprium nomen inditum eſt.

III. Enarratio.

Eliditur exceptione pacti, aut tranſ.) L. 2. D. ſi quis caution. jud. ſiſt. cau. fact.

Quo plerumque litium tranſact.) Conſultius utique eſt rem tranſactione dirimere, quam in ambiguam litem deſcendere, ut ſunt judiciorum incerta, ut ait Calp. Flaccus in declamat. XVII. vere Divus Chryſoſtomus in homilia XVI. in epiſtolam Divi Paulli ad Corinthios, *ἐὰν γὰρ αὐτοὶ οἱ τῶν ἔξωθεν δικαστηρίων συνήγοροι μυριάκις ταῦτα λέγουσιν· ὅτι βέλτιον ἔξωθεν διαλύεσθαι, nam ipſi quoque patroni judiciorum externorum milites hæc dicunt, melius eſſe rem extra judicium tranſactione dirimere.*

Quæ pactorum ſpecies ſunt) Pactum eſt genus, tranſactio ſpecies, l. 2. D. de tranſact.

Neque nomen proprium) L. 2. D. eod.

Neque cauſſa) Cauſſa eſt datio vel factum. V. Cujacium ad dictam legem ſeptimam.

Sumſit effectum) de dando tantum, vel

fa-

faciendo convenit, veluti, dabo tibi Stichum, tu mihi Pamphilum, vel dabo tibi Stichum, tu mihi domum ædificabis.

Pactum nudum, ſolum) Vt ſola proprietas, ideſt, nuda in l. qui uſumfructum 36. §. 1. D de uſufr. ut apud Græcos γυμνόν, *nudum*, eſt μόνον, *ſolum*, ut obſervat cl. v. Daniel Heinſius in librum 1. Silii Italici.

Non πρὸς διαστολὴν) Non quod aliud ſit veſtitum cohærentia contractus; ut loquuntur interpretes.

Græci ita definiunt) Vide Harmenop. I. IX. II.

Declamatione quadam) Declamat. CCLXVII.

Quia ei jure gentium) Contractuum nomina propria jure civili prodita ſunt, l. 3. D. de præſcript. verb.

TIT. IV.

De tranſactionibus.

V. tit. 15. lib. 2. ff.

Tranſactio eſt pactio, qua lis, vel controverſia, & res aliqua dubia perinde ac judicato dirimitur. Nec enim minus ex tranſacto, quam ex judicato eventus litis pendet, l. ult. D. mand Vel deciſio litis, aut controverſiæ facta conſenſu partium. Controverſia eſt litis cauſſa. Lis eſt controverſia, quæ jam conteſtata eſt tabellis obſignatis, vel res in judicium deducta. Pacti nomen latius patet, quam tranſactionis. Nam pactum fit etiam de re certa, & indubitata donationis cauſſa, veluti pactum de non petendo debito. Tranſactio eſt pactum, quod

quod ſit tantum de lite incerta, neque judicata, aut de re dubia, l. 1 D. eod. veluti de conditionis incerto, l. 1. ſub de pact. atque ita numquam ſit gratuito, numquam donationis cauſſa, ſed aliquo dato, vel retento, vel promiſſo, l 38. hoc tit. & a donatione ſeparatur. l. ex conducto § Pap. D. loc. l quidam, D. de donat l. tutores § ab eo, D. de adm. tut. Denique tranſactio refertur ad litem, vel negotium aliquod ambiguum: & ut quidam ait, eſt, *εἰρηνικὴ συναλλαγή*, *permutatio cum pace facta*.

IV. Enarratio.

Perinde ac judicato) L. 20. h. t.

Conſenſu partium) Libero arbitrio, & voluntate, l. 41. h. t.

Controverſia eſt litis cauſſa) Varro VI. de L. L. *Quibus res erat in controverſia, ea vocabatur lis.*

Quæ jam conteſtata eſt) Nec enim proprie lis eſt, antequam conteſtetur, ſed controverſia. Cujacius obſerv. IX 21.

Tabellis obſignatis) Litis conteſtatio fiebat teſtibus præſentibus, ut notiſſimum eſt ex Feſti loco in *v. conteſtari*, eaque tabulis perſcribebatur, quas teſtes obſignabant. Macrobius III. Sat. cap. XVI. hæc profert ex oratione C. Titii, qua legem Fanniam ſuaſit: *Jubent dicere. Quorum negotium eſt, narrant. Judex teſtes poſcit. Ipſus it mictum. Ubi redit, ait ſe omnia audiviſſe. Tabulas poſcit. Litteras inſpicit*. Locum Macrobii Cujacius adfert ad tit. de lit. conteſtat. II. Decretal. ſed pleniorem interpretationem deſiderabat v. inf. t. IX. libri III.

Vel

Vel res in judicum deducta) L. 1. inf. de lit. conteſtat.

Donationis cauſſa) L. 1. D. eod.

Εἰρηνικὴ σωαλ.) Vt Chryſoſtomus de polit. mor. φιλικὴ διάλυσις, *amica deciſio*, qua finitur τὸ τῆς δίκης ἄδηλον τέλος, *litis incertus finis*.

TIT. V.

De errore calculi.

Poſt titulum de tranſactionibus datur hic titulus, quaſi pars illius, ut intelligatur, corrigi tranſactionem, ſi erratum ſit in computatione, niſi ſpecialiter etiam de errore computationis tranſactum, vel judicatum ſit, quod idem, & de dolo, & de falſo ſuperiore titulo proditum eſt. Valde autem pertinet ad conſtitutionem hujus tituli hæc ſententia Paulli. Ratio calculi ſæpius ſe patitur ſupputari, atque ideo poteſt quocumque tempore retractari, ſi non longo tempore evaneſcat.

V. Enarratio.

Niſi ſpecialiter etiam de err. comp. tranſ.) Sive, ut ajunt Græci, κατὰ πλάνην γενόμενος ψηφισμὸς ἀναζέπεται· εἰ μὴ ψῆφος ἢ διάλυσις γέγονε περὶ αὐτοῦ, *computatio per errorem facta retractatur, niſi de errore computationis tranſactum, aut judicatum ſit*.

De dolo) L. actione 4.

De falſo) L. ſi ex falſis 42.

Hæc ſententia Paulli) Lib. v. ſent. tit. v. in editione, quæ ex Cujac. recenſione auctior prodiit.

TIT. VI.

TIT. VI.

De poſtulando.

V. tit. 1. *lib.* 3. *ff.*

Recte ſequitur pacta, & tranſactiones titulus de poſtulando. Nam ſi rem pacto non decidant inter ſe partes, quid aliud ſupereſt, quam ut deſideria ſua exponant apud judicem per ſe, vel per advocatum? & fuit eodem quoque ordine in XII. tab. ita perſcriptum: Rem ita ni pagunt, in comitio, aut in foro ante meridiem cauſſam conicito i. agito. Poſtulat qui cauſſam agit & tuetur ſuam, vel alienam, quod fit non litis conteſtatione tantum partibus præſentibus, ſed & qualitercumque etiam adverſario abſente, aut nullo adverſario exiſtente. Poſtulationis enim nomen latiſſime patet. Fuit autem ſub hoc tit. propoſitum edictum prohibitorium de his, qui apud judices poſtulare non poſſunt, quibus conſtitutiones addunt etiam alios, puta, non Chriſtianos, l. ult. & eos qui depecti ſunt partem litis, quam tuendam ſuſceperunt l. 5. & qui ſunt ex numero judicum, quos tamen olim non fuiſſe prohibitos conſtat ex III. epiſt. Plinii, & qui dati a judice non invenienti patronum, pro eo poſtulare detrectant ſine cauſſa l. pen.

VI. Enarratio.

Exponant apud judicem) Id enim eſt poſtulare, l. 1. §. 1 D. eod.

Rem ita ni pagunt) Sic legitur apud Quintilianum libro I. cap. VI. & Priſcianum X. Alii ma-

malunt, *paeunt*, Terentius Scaurus de orthogr. *Item* XII. *tabulæ*, *ubi eſt : ni pagunt, per hanc formam, quod male quidam per c enuntiant : eſt enim præpoſitum ejus, pepigi a pago*. Vide Cujacium ad l.6. D. de pact. & A. Gellium XVII. II.

Partibus præſentibus) Vide ſup. ad titulum IV.

Qui apud jud. poſtulare non poſſ.) Ne ſine delectu paſſim apud Prætorem poſtularetur, ut eſt in l. 1. eod. Lactantius de diu. pr. cap. VII. *Incurſantque paſſim ſine delectu omnia*.

Quam tuend. ſuſcep. l.5.) In qua legendum videtur, *ſcævitate*. Iſidorus in Gloſſis : *ſcævitas, iniquitas*.

Ex numero judicum) L.6.

Ex III. epiſt. Plinii) Epiſtola IX. ad Minutianum.

T I T. VII.

De advocatis diverſorum judiciorum.

Sequitur titulus de his, quibus poſtulare pro aliis licet, quique poſtulant in foro diverſorum judicum, præf. pretorio puta aut pręf. urbi, aut præſidum. Horum variæ ſunt appellationes. Nam & patroni dicuntur, & advocati, & cauſidici: quod cur quæque facta ſint expediant, ut Appulejus ait 1. Apol. & oratores, rhetores, ſcholaſtici, togati. Fuit quidem olim differentia inter patronos, & advocatos. Illi agebant cauſſas, hi advocabantur in conſilium. Cicero pro Cluentio: Quis enim umquam non modo in patroni, ſed in laudatoris, aut advocati loco viderat: & Aſconius Pædianus: Qui

de-

defendit alterum in judicio, aut patronus dicitur, ſi orator eſt, aut advocatus, ſi aut jus ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico. Sed hodie his nominibus abutimur, & advocamus patronum, ut agat litem noſtram, invocamus judicem, vocamus adverſarium, evocamus teſtem, ita ſcilicet hæc in jure verba diſtinguenda ſunt. Porro certus fuit in unoquoque foro advocatorum numerus ingenuorum, vel libertinorum, certa matricula, l. ult. ſup. de adſeſſ. certum corpus, conſortium, collegium ſub primiceriis, qui priores & primates dicuntur hoc tit. & qui intra hunc numerum, ſtatuti dicebantur, qui ultra, ſupernumerarii. Statuti privilegiarii: nam & fori privilegium habent & immunitatem, & ſi filiifam. ſint, quod ex ea profeſſione adquirunt, id omne ſibi habent & poſſident, tamquam caſtrenſe peculium, & filii eorum, quoties in locum Statutorum demortuorum ſupernumerarii ſufficiendi ſunt, præferuntur ceteris ſupernumerariis etiam in advocationis officio exercendo antiquioribus, nihilque impendunt pro introitu. Habent & pleraque alia conſtit. conceſſa privilegia reverentia ſtudiorum, ut ait l. 5. reverentia litterarum, contemplatione litteratæ militiæ, ut Nov. Valentiniani de poſtul. ſupernumerarii non ſunt privilegiarii, ac propterea ſtatuti ſuo foro numquam excedunt, ſupernumerarii oberrant circum fora omnia, & publica quoque ſolatia ſive annonas & præbendas illi habent, hi non item: & hac diſtinctione habita apud Photium diaconus quidam contendit, clericis quidem non licere advocatis eſſe ſtatutis, ſed ſupernumerariis eſſe licere, aut certe talibus, quales ſunt hodie om-

nes nulli addicti certo foro, nulli ordini, vel matriculæ, vel ſalario publico.

VII. Enarratio.

Nam & patr. dic & advoc. & cauſidici) Gloſſæ: δικολόγος, *cauſidicus*, *patronus*, *advocatus*. Plinius epiſt. iv. lib iii. *Legati provinciæ Bæticæ queſturi de proconſulatu Cæcilii Claſſici, advocatum me a Senatu petierunt. Factum eſt Senatuſconſultum perquam honorificum, ut darer provincialibus patronus, &c.* Denique promiſcue hodie patronus vel advocatus dicitur, qui cauſſis agendis operatur, l. 1. §. 4. D. de extraod. cognit. Gloſſæ: *patronus cauſſæ*, συνήγορος

Oratores) L. omnes 33. §. 1. ſup. de Epiſc. & cleric. Gloſſæ ῥήτωρ, *orator*. Tacitus Ann. 1. *Orator publicæ cauſſæ.*

Rhetores) Demoſthenes rhetor, apud Gellium 1. 8.

Scholaſtici) Marcellini & Fauſtini libellus Precum: *Perorans hoc ipſum per gentiles ſcholaſticos, faventibus ſibi judicibus.* Divus Auguſtinus tract. vii. in Joannem: *Qui habent cauſſam, & volunt ſupplicare Imperatori, quærunt aliquem ſcholaſticum juriſperitum, a quo ſibi preces componantur.* Scholaſticus de foro, can. Oſius, diſtinct. lxi. Quod ait Auguſtinus de precibus componendis, confirmat Petrus Chryſologus ſerm. lxx *Ad amoris indicium rex ipſe officio functus eſt advocati, ut preces, quibus reſponſurus erat, ipſe dictaret.*

Togati) Ambroſius epiſtola xiii. libri xii. *Marcellinus togatus*: Gloſſæ συνήγορος, *advocatus*, *togatus*, *patronus*, *iσ. togatus*.

Fuit

Fuit quidem olim differentia) Colloquium ſcholaſticum : *Demus cauſidico honorarium, & advocatis, & juriſperitis, ut ſtudioſius defendant nos:* δῶμεν δικολόγῳ τίμιον, καὶ τοῖς συνηγόροις, καὶ τοῖς νομικοῖς, ἵνα σπουδαιότερον ἐκδικήσωσιν ἡμᾶς.

Agebant cauſſas) Lucretius IV. *Cauſidici cauſſas agere, & componere leges.*

Advocabantur in conſilium) Advocatum & patronum intelligit Ovidius Amorum libro I. eleg. XIII.

Nec tu conſulto, nec tu jucunda diſerto.

Aſconius Pedianus) In divinationem.

Advocamus patronum) Agroetius de Orthographia: *Advocatur, daturus patrocinium.*

In l. ſi procurator 18. D. rat. rem. hab ibi: *quod advocat*, Baſilica vertunt, συνηγορήσῃ, *patronum advocavit.*

Invocamus judicem) Vt jus publicum, l. ult. D. de eo quod met. cau.

Vocamus adverſ.) In jus vel in judicium.

Evocamus teſtem, l. 3. §. teſtes, D. de teſtibus.

Priores & primates) L. 22. & l. 26 h t.

Statuti dicebantur) Vide Photium Nomocan. tit. 8. c XIII.

Tanquam caſtr. pecul.) Novel. Theod. de poſtu[illegible] 4. & 8. hoc tit.

Solatia) Vt l. 15. & paſſim h. t.

Apud Photium) Nomocan. tit. VIII.

TIT. VIII.

De advocatis fiſci.

Recte jungitur hic titulus ſuperiori, non quaſi ille ſit de his, qui privatorum, hic de his, qui fiſci cauſſas agunt, ſed etiam quia ex

corpore illorum deliguntur advocati fiſci ſecundum ordinem,quo recepti ſunt in numerum advocatorum, id eſt, ex formula forenſi, ut Spartianus loquitur in Antonino Geta, qui cauſſis fiſcalibus interveniant, & delatorum intentiones exſequantur, ut l. 5. §. advocatum, D. de his, quæ ut ind. l. 5. infr. de delat. & quos, deficiente alio accuſatore, ut fit hodie, & feciſſe Maximum Imperatorem Galliarum Sulpitius refert in hiſt. ſac. princeps opponat accuſatores reis. Hi quoque multa habent privilegia, atque etiam liberi eorum, & hi potiſſimum, qui in foro præfectorum prætorio fiſci cauſſas agunt, communia in eodem foro cum advocatis LXIV. prioribus, & in foro præfecti urbi cum XV. l. 15. & 16. ſup. tit. prox. & inde Nov. Theod. de poſtul. Curiales, inquit, qui poſt LXIV. priores advocatos in ampliſſimo foro poſtulant, per ſubſtitutum munia ſuæ civitatis agnoſcere: & hæc privilegia omnia præponuntur titulo ſuperiore. Hic titulus eſt de officio advocatorum fiſci, veluti ne, abſentibus his, procurator Cæſaris diſceptet cauſſas rei privatæ, vel ærarii ſacri, l. ult. ne alii cuiquam adſint contra fiſcum, quamdiu ſunt advocati fiſci, etiamſi de publico nondum ſalarium acceperint l. 1. ac ne depoſito quidem officio in ea cauſſa, quam, quum erant advocati fiſci, egerunt pro fiſco, l. 2. niſi forte ſuo, aut liberorum, aut parentum, aut pupillorum ſuorum nomine, l. pen. & ult. D. de poſtul. Nam & adverſus quem advocatus quis fuit, ejus filii pupilli tutor relictus, in eadem cauſſa pupillo adeſſe poteſt, ut ex Maſſurio Sabino Gellius refert V. c. XIII. & principis reſcripto confirmatur d. l. ult. Ac præterea ne advocati fiſci ſupri-

primant jura fiſcalia, ne ſub nomine fiſci falſas accuſationes inſtituant, l. 3. & eleganter Philoſtratus in Cyrino, advocationem, ſive patronatum fiſci, patronatum ærarii, l. pen. ſup. tit. prox. vocat. *τὴν τοῦ ταμείου γλῶτταν*, *ærarii linguam*, & Baſilius in epiſt. *συνήγορον τοῦ ταμείου*, *ærarii advocatum*, qui interveniat pro fiſco in aula apud Comitem theſaurorum, ideſt, ſacrarum largitionum. In provinciis ſcilicet apud procuratorem Cæſaris, in urbe apud præfectum ærarii.

VIII. Enarratio.

Advocati fiſci) Quos Græci *φισκοσυνηγόρους* *fiſci advocatos* vocant. Gloſſæ: *φίσκος*, *συνήγορος*; *fiſci advocatus*, puto legendum, *φισκοσυνήγορος*. Heſychius *φισκοσυνήγορος*, *fiſci advocatus*, *ὁ ταμείων συνήγορος*, *ærarii advocatus*. Zoſimus in inſcriptione lib. *Ζωσίμου ἀπὸ φισκοσυνηγόρων*, *Zoſimi advocati fiſci*. Advocatus fiſci, ſumma fiſci patrocinia tractabat, ceu loquitur Eumenius in Panegyrico Conſtantino.

In hiſtoria ſacra) lib. II. ad finem.

Philoſtratus in Cyrino) Libro II. de vit. Sophiſt.

Baſilius in epiſtolis) Epiſtola LXXXIV. ad Sophronium magiſtrum.

T I T. IX.

De errore advocatorum, vel libellos ſeu preces concipientium.

De advocatis hoc quoque proprio titulo adnotandum cenſuit, errorem advocatorum

non nocere litigatoribus abſentibus, nocere præſentibus, nec contradicentibus intra triduum, & addit errorem quoque libellionum nihil nocere litigatoribus, l. 2. ſeparantur libelliones ab advocatis. Hi agunt, illi ſcribunt, & ita l. moris. D. de pœn. alias interdicitur advocatione, alias libellorum conceptione: libelli, qui & epigrammata Ariſtoteli in Rhetoricis, preces vel inſcriptiones in crimen, vel conventiones, vel acta, vel litteræ dimiſſoriæ: latius igitur libellorum, quam precum nomen.

IX. Enarratio.

Errorem advocatorum) Error advocatorum corrigi poteſt uſque ad ſententiam. Græci, & Odofredus ad l. ult. hoc tit. ὃ τοῦτο ἐν τοῖς δικαστηρίοις παρεδέχθη, ὃ πολιτεύεται, *& hoc in judiciis receptum eſt, & obſervatur,* ut hic ait Hermopolites.

Intra triduum) In d. l. ult. *in continenti, id eſt, triduo proximo*. Sic in l. quoties 29. D. ſol. matrim. incontinenti Græci interpretantur, ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν συνάπτων, *intra dies tres continuos*, ut illico in l. ult. in fin. de judic.

Ariſtoteli in Rhetoricis) Libro 1. cap. XIII.

Vel acta) Græci, ὑπομνηστικόν, *memoria.*

TIT. X.

Ut quæ deſunt advocatis partium, judex ſuppleat.

Hoc quoque dignum erat de advocatis proprio titulo indicari, poſſe judicem ſupplere ea, quæ deſunt partibus, vel advocatis, di-

dicere puta, & quærere ea, quæ dicto, quæſitoque opus ſunt, etiamſi is, cujus res eſt, ea neque dicat, neque poſtulet: de qua re dubitabatur, propterea quod, ut eſt apud Gellium XIV. c. II. patrocinari hoc videtur eſſe, non judicare. Sed ut negotio poſſit judex congruam imponere ſententiam & certam, ſane nonnumquam cogitur vicem ſupplere advocatorum, aut partium: & ſimiliter recte l. ult. inf. de appell. judicem abſentis litigatoris partes adimplere, atque ea re hunc titulum malim ita concipere, ut quæ deſunt advocatis, vel partibus, judex ſuppleat.

X. *Enarratio.*

Ea, quæ dicto quæſitoque) Græci ad leg. ult. D. de petit. hereditat. *σημείωσαι, ὅτι ὁ δικαστὴς τῆς λιτιγατόρων δικαιολογίας ἀναπληροῖ, κἂν πρὸς φάκτον ὁρῶσιν· ἐν γὰρ τῷ τιτ. ι. τοῦ β βιβλ. τοῦ Κώδικος φησὶν, ὅτι ὁ δικαστὴς ἀναπληροῖ, τὰ πρὸς νόμον ἐλλειπῶς λεχθέντα τῷ λιτιγάτορι, ἢ τῷ συνηγόρῳ. Nota judicem defenſiones litigatorum ſupplere, licet factum reſpiciant: nam tit.* 10. *lib.* 2. C. *dicitur, judicem jus, quod litigator, aut advocatus omiſerit, ſupplere poſſe.* Quo ex loco etiam conſtat; recte in veteribus hic legi, *vel partibus*. Græci igitur conſtitutionem hujus tituli ſic acceperunt, ut judex ea ſupplere poſſit, quæ partes omiſerunt: nempe ſi ea, quæ juris ſunt, omiſerint, non etiam quæ in facto conſiſtunt. Sic etiam Hermopolites: *νόμους γὰρ*, inquit, *γινώσκειν, οὐ φάκτα ὁ δικαστὴς ἀναγκάζεται, leges enim ſcire, non facta judex cogitur*, ut idem ait, & ita quoque Odofredus hic. Vide Baſilic. lib. VIII. I. in fin. & Conſtantinum

Harmenopulum I. IV. 18.

Vt quæ def. advocat. vel part.) Sic legitur in vet. Juliani Brodæi, & Julii Pacii.

T I T. XI.

De cauſſis, ex quibus infamia alicui non irrogatur.

V. tit. 2. lib. 3. ff.

Quia infames advocati eſſe non poſſunt, niſi exceptis perſonis quibuſdam, l. 1. §. ait prætor D. de poſtul. nec ſi hoc facile velint, & ferant adverſarii, ut Paullus ait 1. ſent. tit. 11. & l. quos. D. eod. quia ea res pertinet ad dignitatem judicis, ne apud eum temere infames audiantur, ideo hoc titulo, ut perſeveret dicere de his, qui pro aliis poſtulare poſſunt, exponit cauſſas, de quibus tamen ambigi poterat, ex quibus infamia non irrogatur, ne quis temere advocato objiciat infamiam, quæ etiam procuratori objici poteſt tam ex ſua, quam ex mandatoris perſona, quia honor eſt per procuratorem litigare poſſe, quo indignus eſt infamis: quamquam in procuratore hæc hodie exceptio ſubtilius non ſpectetur, relicto principali negotio §. ult. inſt. de excep. Advocatorum major eſt dignitas, qui tacentibus procuratoribus verba faciunt apud judicem, aut certe advocatorum corpus ſeminarium dignitatum, ut Valentinianus ait in Nov. de poſtul. ex quo ſcilicet ſumuntur & patroni fiſci, &, quæ ampliſſima dignitas eſt, quæſtores ſacri palatii, ut in formulis Caſſiodori. Et ſane indecorum eſſet, ſi infamis famæ forſitan

tan alterius tuendæ adſiſteret, qui ſuam neſcierit conſervare. Sic autem, ut propoſui, concipiendus eſt titulus: nam cauſſæ in eo illæ potius recenſentur, quibus infamia non irrogatur, & præter vet. lib. etiam in Baſilicis ita concipitur: *περὶ αἰτιῶν δι' ὧν ἀτιμία τινὶ οὐ προσγίνεται, de cauſſis, per quas infamia alicui non irrogatur*. Illæ non recenſentur, quibus infamia irrogatur, ſed intelliguntur per conſequentiam, ut quum dicitur, eum, qui abſtinet bonis paternis, vel qui ſuis bonis ceſſit, non eſſe infamem, hoc dicitur ad differentiam ejus, cujus bona ex edicto poſſeſſa, & diſtracta ſunt, & quod dicitur, non notari infamia eum, qui nomine Reipublicæ ſuæ cauſſam aliquam egit, nec obtinuit, hoc dicitur ad differentiam delatorum. Eſt autem infamia læſæ dignitatis ſtatus, vel macula exiſtimationis, vel damnum famæ, quæ & diffamia dicitur. Auguſtinus in quæſt. vet. teſt. Senatoribus fœnus diffamia eſt: qua de re Lampridius in Alexandro, & l. 2. & 3. Cod. Theod. de uſur. infamis, qui honeſtioris nobiliſque perſonæ decore, & jure privatur, l. 2. inf. de ſec. nupt.

XI. Enarratio.

Ex quibus inf. non irrog.) Exempli cauſſa, inter infames non habetur, *qui quum plus, debiti nomine tributorum exegiſſet*, in duplum condemnatus eſt l. 2. h. t Sic legitur in vet. Aegidii Menagii, & Juliani Brodæi, quæ lectio confirmatur auctoritate Baſilic libro XXI. tit. 3. ſed & ita legerunt veteres inerpretes. Ait, *plus debiti*, ut Papinianus in l. in ratione II. §. quod vulgo dicitur, ad leg Falcid. *plus*

quartæ, & Scævola, *amplius ſui debiti*, in l. tutores 61. de condict. indeb. Claudius Salmaſius contra veterum librorum fidem ſic legendum putabat: *qui quum plus debiti nomine debitorem exegiſſet*, ut lex de tributis non loquatur, ſed de privatis debitis: de Trapezit. fœn. lib. II. in fine. Res eſt, ut dixi.

Vt in formulis Caſſiod.) VII. 19.

Etiam in Baſilicis) d. tit. III.

Illæ non recenſentur, quibus inf. irrog.) Sed recenſentur etiam, quibus inf. irrogatur, ut damnati injuriarum, l. 5. & 10. Quintilianus declam. CCL. *Injuriarum damnatum ignominioſum eſſe voluit*.

Qui abſtinet bonis paternis) L. 7. & II. ad quam v. Baſ. d. t. III. cap. X.

Vel qui bonis ceſſit ſuis) Licet turpe ſit creditoribus ſuis dequoquere, ſive, ut eſt in concione quinta earum, quæ Simeo magiſter, & logotheta collegit ex operibus Sancti Baſilii: *αἰσχρὸν τὸ δανεισάμενον ἀποστερεῖν, turpe eſt æs alienum defraudare*.

Cujus bona ex edicto) quod erat ignominioſum. Vide Cujacium inſtit. qui, & quibus ex cauſ. man. non poſſ. §. I.

Reipublicæ ſuæ) L. 9. nam ei tantum irrogatur infamia, qui calumniæ cauſſa bona ad populum pertinere nuntiavit, Baſil. d. t. III. cap. VIII. vide ibid. ſchol.

Eſt autem infamia, læſæ &c.) Infamis eſt læſæ dignitatis ſtatus legibus, ac moribus improbatus, & in aliquo deminutus, Odofredus, Fulgoſius ex l. cognitionum 5. §. I. D. de var. & extr. cog.

Vel macula exiſtimat.) L. verbum 17. hoc tit.

Vel

Vel damnum famæ.) l. 2. inf. ut int. cert. temp. Ovidius Amorum III. 2.

. . . . *famæ damna puella tulit*.

Detrimentum exiſtimationis, l. 3. inf. de calumniat. *detrimentum pudoris*, Ammianus Marcell.

In quæſtion. vet. teſt.) Quæſtione CII.

TIT. XII.

De procuratoribus.

V. tit. 3. lib. 3. ff.

Non ſolum advocati, ſed etiam procuratores alium defendunt in judicio, patrocinantur, adſunt, adſiſtunt, ſuperſunt, poſtulant pro alio: idcirco advocatis proxime procuratores recte conjunguntur. Advocati ſunt oratores, vel juriſperiti, qui cauſſis alienis agendis adſunt. Procuratores, qui vice, mandato, nomine alieno litem perſequendam ſuſcipiunt, & vel in rem ſuam ac proprium lucrum, ſi verbi gratia, donandi animo mandata eis ſit actio, vel in rem alienam, ſi mandata ſit non donandi animo, ſed hac mente, ut ex cauſſa judicati emolumentum ad mandatorem rediret, quales jure antiquo conſtitui non poterant, exceptis quibuſdam cauſſis, ut Inſt. t. de his per quos ag. poſſ. Advocati perſonam ſuſcipiunt, Procuratores negotium: & inde advocato meo ſum ſuſceptus, vel cliens, procuratori mandator, vel dominus; nec enim cum advocato contraho mandatum, ſed applico me in fidem ejus, & clientelam quaſi patroni.

XII. *Enarratio*.

Adſunt) Vt in l. hoc jure 19. §. 1. D. de donat. *Si tibi adſuero*. Baſilica: συνηγόρησα τοί. Tacitus annal. III. *Patronos petenti, M. Lepidus, & L. Piſo Livinejus Regulus adfuere*.

Adſiſtunt) in l. un. ſup. tit. x. *negotiis adſiſtunt*. Baſilica: τῶ συνηγόρων.

Superſunt) Suetonius Auguſti cap. LVI. *Ne ſi ſupereſſet, eriperet legibus reum*.

Vice, mandato) Collatio Carthagin. III. *Puto importunum eſſe alienam cauſſam velle defendere, & in id medium negotium mittere, quod præter ruborem non poteſt unuſquiſque ſine mandato in judicio ventilare*.

Procuratotes negotium) Aſconius Pedianus in Divinat. *Procurator dicitur, ſi negotium ſuſcipit*.

Advocato meo ſum ſuſceptus) Quintilianus II. 12. *Cum periculo ſuſcepti litigatoris*. Divus Auguſtinus quæſt. CII. in mixtis. *Numquid ſi malæ vitæ ſit advocatus, contra ſuſceptum ejus pronuntiabitur?, Hoc eſt officium advocati, ut ſecundum juris ordinem ſuſcepti ſui cauſſam peroret &c.* Adde ejuſdem epiſtolam LIX. & lib. de cura pro mortuis capite IV.

Vel cliens) M. Tullius I. de officiis *Patrocinio ſe uſos, aut clientes appellari, mortis inſtar putant*.

Applico me in fidem ejus) M. Tullius IV. in Verrem: *Sicilia ſe ad amicitiam fidemque pop. Rom. applicuit*. Plinius epiſtola IV. libri III. *Legati rurſus inducti, iterum me jam præſentem advocatum poſtulaverunt, implorantes fidem*

meam,

meam, quam eſſent contra Maſſam Bæbium experti, allegantes patrocinii fœdus. Denique advocatus fidem ſuſcipere dicitur in l. 1. §. 4. D. de extraord. cogn.

Et clientelam) Cicero VI. in Verrem: *Quam in te tantam virtutem eſſe, aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam hanc tam illuſtrem, tam ſplendidæ provinciæ traducere ad te? auferre a certiſſimis antiquiſſimiſque patronis?*

Quaſi patroni) Clientes per initia dicti tenuiores, qui ſe in potentiorum fidem patrociniumque dedebant. Patroni autem, qui eos in fidem ſuam clientelamque recipiebant adverſus potentiores. Civitates quoque, & provinciæ patronos ſibi cooptabant. Aerea tabula, quam vir cl. Nicolaus Fabricius Pereſchius Senator Aquiſextienſis olim exhibuit mihi.

FELICITER
DD. NN. CRISPO ET CONSTANTINO NOBB.
CAES. ET COSS. X KAL. MAI.
QVOD. Q. ARADIVM VAL. PROCVLVM
V. C. PRÆSIDEM PROV. VALBYZAC.
FAVSTIANENSES PATRONVM COOPTARINT, CVM LIBERIS POSTERISQVE EJVS SIBI LIBERIS POSTERISQVE SVIS TESSERAM HOSPITALEM CVM EO FECERVNT VTI SE IN FIDEM ATQVE CLIENTELAM VEL SVAM VEL POSTERORVM SVORVM RECIPERET. ATQVE ITA IN HAC RE SPLENDIDISSIMVS ORDO EIVSDEM CIVITATIS FAVSTIANENSIS LEGATIONEM PROSECVTVS EST. Verum quum ejuſmodi patronorum cooptandorum, & clientium recipiendorum mos exoleviſſet, hoc tamen cum ipſo nomine remanſit, ut patroni dicantur, qui cauſſas alienas agunt, & pro quolibet orant, ut ſtante Re-

pu-

publica patroni clientium cauſſas defendendas ſuſcipiebant.

T I T. XIII.

Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare, vel actiones in ſe transferre.

Pars eſt tituli ſuperioris; nam vetat potentiores, id eſt, eos, qui gratia, & opibus pollent, ad agendum procuratores fieri. Puto potentiores cauſſam orare pro quolibet, & adverſus quemlibet poſſe, l. quiſquis ſup. de poſtul. Sed non poſſunt etiam agere procuratorio nomine adverſus mediocres, qui, ut ait Cajus, in l. 3. D. de al. jud. mut. ca. fa. potentioribus pares eſſe non poſſunt, quod dictum proverbii ſpeciem habet: nam, & Pindarus: χαλεπὰ δ' ἔρις ἀνθρώποισιν ὁμιλεῖν κρεισσόνων, *difficilis, &c. dura lis eſt cum hominibus potentioribus conferri*: & Heſiodus: ἄφρων δ' ὅς κε ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν, *amens eſt, qui adverſus potentiores contendere velit*. Et patrocinii nomine in hoc titulo ſignificatur procuratio, non advocatio: nec enim minus, imo magis patrocinium litiganti præſtat procurator, qui quaſi rem ſuam agit, urget, inſtat, imminet rei ſemper, quam advocatus. Et quod adjicitur, vel actiones in ſe transferre, eo pertinet, ut intelligatur, neque potentiori recte mandari actionem, ut eam intendat procuratorio nomine, ſicut diximus, neque ut eam intendat ſuo nomine, omni jure, & emolumento litis in ſe translato, quam operam a poten-

tentioribus eliciunt facile creditores vel prece, vel pretio, aut. pactione certa, & longe alia eſt cauſſa conſtitutionis Anaſtaſii in l. pen. inf. mand. ea enim eſt de redemtoribus actionum alienarum . Conſtitutio autem Claudii, de qua agitur in hoc titulo, eſt de his, qui actionum ſuarum alios redimunt exactores, deque redemtis actoribus , & rurſus hoc diſtat hic titulus a titulo, ſive edicto de alienatione judicii mutandi cauſſa facta, quod hic titulus eſt de lite, ſive actione, edictum de re translata in potentiorem ab eo, qui ejus rei nomine verebatur ipſe judicium accipere . Punitur autem hoc titulo tam potentior , qui ſuſcepit, quam creditor , qui ei ceſſit actionem : hic enim jus crediti amittit, ille vero extra ordinem, prout præſidi provinciæ viſum fuerit : nam ex conſtitutione Claudii hujus rei coercitio pertinet ad præſidem , etiamſi Senator, aut clariſſimus ſit is , qui alienam actionem ſuſceperit exſequendam, quum tamen alias de Senatorum delictis jure veteri cognitio ſit principis, vel præf. prætorio, vel præf. urbi, non præſidis provinciæ , ut dicemus lib. 3. tit. 24. Potentiores ſunt, qui opibus, & gratia valent , & conventu ſunt difficiles .

XIII. Enarratio.

Pares eſſe non poſſunt) Phædrus libri II. fab. VI.

Contra potentes nemo eſt munitus ſatis. Dio Chryſoſtomus oratione XXXVI. ἀνδράσι δὲ προτέροισιν ἐρίζέμεν οὐκ ἐθελήσω οὔτε Πλάτωνι, οὔτε Ὁμήρῳ· οὐ γάρ τοι οὐδὲ τῷ Εὐρύτῳ φησὶ συνενεγκεῖν ὁ ποιητὴς, ὅτι ἤριζε πρὸς τοὺς

κρεί-

κρείττονας. Cum primis virtute viris contendere nolim: neque cum Platone, neque cum Homero; neque enim Euryto bene ceſſiſſe Poeta ait, quod contenderit cum fortioribus. Valerianus Cemelienſis Homilia xiv. *Difficile autem ſine periculo vitæ ſuæ tranſigit, cui adverſus ſubliniorem poteſtatem cauſſa dimicationis incumbit*.

Nam & Pindarus) Nemeor. Od. x.

Heſiodus) ἐργ. α.

Alios redimunt exactores) Joannes Hieroſolymitanus Homilia xxxii. in Matthæum: *Sicut ſolent homines facere malam cauſſam habentes, confugiunt ad potentes viros, ut ſi per juſtitiam non poſſunt, vincant per perſonam*.

Hic enim jus crediti amittit) l. 2. in qua vulgo legitur, *actiones*, nec aliter in veteri Menagii. Alii habent *cautiones*, ut in Cod. Theod. & in libris Baſilic. εἰς ὄνομα δυνατοῦ προσώπου παρασκευάζει γενέσθαι τὸ γραμματεῖον, *potentioris perſonæ nomen inſeri cautioni curat*.

Etiam Senator) Idem ſcribit hoc loco Theodorus Hermopolites.

T I T. XVI.

De his, qui potentiorum nomine titulos prædiis adfigunt, vel eorum nomina in lite prætendunt.

Additur de potentioribus, ne rei, qui conveniuntur ſuo nomine contradictoriis libellis falſa nomina Senatorum, vel aliorum potentum inſerant, ne falſos tiulos prædiis, quorum nomine conveniuntur, imponant, qui prædia ſcilicet adſerant potentioribus, quod plerumque faciunt poſſeſſores vel diffidentia cauſ-

cauſſæ ſuæ, vel adverſarii perterrefaciendi, aut ſubmovendi gratia, dum ita ſcilicet quodammodo negant ſuum eſſe prædium, & adſerunt ejus eſſe, quem titulus commendat: qua de re D. Auguſtinus in hunc fere modum Pſal. 21. Ne domum ipſius petat aliquis, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces, ipſe vult eſſe poſſeſſor, & frontem domus ſuæ de alieno titulo muniri, ut quum titulus lectus fuerit, conterritus quis potentia nominis abſtineat a petitione. Porro non licet etiam ſine titulo in litibus potentioris nomen ementiri, & prætendere, quod eſt ἐπιφημίζειν. Et potens, qui hæc fieri ſcit, & patitur, ipſo jure notatur infamia, quaſi redemtor calumniæ, & αὐτομάτως, ut Græci notant ex his verbis legis, adficiendi ſunt publicæ ſententiæ nota, etiamſi nulla condemnatio intervenerit. Is autem, qui potentum nomine abutitur, cauſſa cadit, vel ſi injuſtam cauſſam habuerit, plumbatis cæſus damnatur in metallum.

XIV. Enarratio.

Abſtineat a poſſeſſione) Idem tractatu VII. in epiſtolam I. Joannis: *In poſſeſſionibus veſtris, ubi dominari vultis, titulos potentis auſi eſtis infigere. Cognoſcit ille titulos ſuos, vindicat ſibi poſſeſſionem ſuam. Non delet titulos, ſed intrat, & poſſidet.* Vide Cujacium ad l. 3. C. de bon. vacant libro X.

Ἐπιφημίζειν) Baſilica: Potentiorum nomina objicientes actores perterrent, & potentiorum illorum nomine titulos prædiis, quorum cauſſa conveniuntur, adfigunt, vel prætendunt, ſeu famam ſpargunt, rem ad hunc, vel

vel illum potentem pertinere, ἐπιφημίζουσι.

Cauſſa cadit) Si juſta ſit lis Theodorus Hermopolites: ὐ λέγει ἵνα ἀπόφασις ἐκφέρηται κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἵνα ὡς ἀπὸ κοινῆς, ἢ δημοσίας ἀποφάσεως ἀτιμοῦται· αὐτομάτως γὰρ βούλεται τοῖς τοιούτοις προσώποις ἀτιμίαν ἐμπήγνυσθαι, *non dicit, ut ſententia adverſus ipſos feratur, ſed ut communi ac publica ſententia indignus habeatur; ſponte enim vult hujuſmodi perſonas dedecore affici.* Item: ἐν μὲν ταῖς ἀδίκοις ὑποθέσεσιν, ἐπειδὴ ὐδὲν ζημιοῦται, ἐὰν μόνον εἴπωμεν αὐτὸν τῆς δίκης ἐκπίπτειν τότε χώρα κατ' αὐτοῦ τῇ διηνεκεῖ εἰς τὸ μέταλλον τιμωρία, ἐὰν δέ τις δικαίαν ἀγωνιζόμενος τοιοῦτό τι πράξῃ, ἀργεῖ μὲν ἡ τοῦ μετάλλου καταδίκη, ζημιοῦται δὲ ὁ τοῦτο ποιήσας τῇ ἐκπτώσει τῆς δίκης. *In injuſtis quidem cauſſis quando nulla pœna afficitur, ſi tantum dixerimus ipſum cauſſa cadere, tunc locus adverſus ipſum continuæ ad metallum pœnæ: ſi autem quis juſte litigans, tale quid egerit, ceſſat quidem metalli pœna, punitur autem id faciens, ut cauſſa cadat.*

Plumbea cæſus) Baſilica d. tit. x. μολίβδῳ πανταχόθεν περισφιγγόμενος, τοῦτ' ἔστι, κλοιοφορῶν, ἢ πλουμαπιζόμενος (pro πλουβαπιζόμενος) &c. *plumbo undique conſtrictus, hoc eſt, cervicis ligamina ferens, ſive plumbatis cæſus.* De plumbatis vide Anaſtaſium in Cornelio, & Cujac. ad tit. XIX. libri X.

TIT. XV.

T I T. XV.

Ut nemo privatus titulos prædiis ſuis, vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat.

De titulis etiam hic agitur non jam potentiorum, ut titulo ſuperiore, ſed principis nomine, aut ſacrarum neceſſitudinum principis, ut additur in Nov. Theod. de trib. fiſ. ne quis eos ſine auctoritate judicis imponat prædiis ſuis, vel alienis, etiamſi ſit injuſtus poſſeſſor, aut prædo is, qui ea tenet, vel etiam ſi in ea cauſſa ſint prædia, ut fiſco vindicari debeant. Eum, qui ſuo prædio impoſuerit titulum principis, prædium amittere, & titulo non depoſito, prædium vindicari fiſco, & ut ait Auguſtinus, in Serm. principem titulum non deponere, & poſſidere prædium, quia invenit ibi titulum ſuum: eum vero, qui alieno prædio titulum principis impoſuerit, ſi plebejus ſit, quaſi ex cauſſa criminis extremi, adfici extremo ſupplicio, ſi honeſtior, plecti maxima capitis deminutione. Tabulas tituloſve impune disjici, & frangi a quolibet, quantumvis licet nomine principis inſcriptos. Prædium non publicari, cui inſcio domino vel poſſeſſore alius titulos regios impoſuerit. Denique judicum eſſe titulos adfigere prædiis nomine principum redactis, aut redigendis in fiſcum, ut l. 3. inf. de bon. vac. l. 2. inf. de aquæduc. l. ult. D. de req. nec abſ. dam. l. 11. & 20. C. Th. de bo. proſ. non privatorum, non procuratorum, actorum conductorumve prædiorum principalium, ut eſt in Nov. Tiberii de divis domib.

Idem-

Idemque conſtituitur de velis purpureis principis, ſeu de imaginibus, & characterib. ut eſt in Nov. Tiberii, ne quis ſcilicet vela regia ſuſpendat ædibus ſuis, vel alienis. Solebant foribus ædium prætendi vela, ut recte Aeſchylus χονφόροις, dixerit, βῆλον· ἑρμεῖον πυλῶ (eſt enim vox veli Græca) & Stephanus: βῆλον τὸν ὄδὸν τῆς θύρας, & inde levato velo, id eſt, aperta fore, l. pen. inf. de nauf.

XV. Enarratio.

Impoſuerit titulum principis) τὴν προσηγορίαν βασιλικὴν, Græci. Theodorus Hermopolites: οἷον ἵνα τυχὸν θήσει ἐν τῷ εἰσόδῳ τοῦ ἀγροῦ πινακίδιον, ἢ σκουτάριον ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, καὶ γράψῃ ἐν ἐκείνῳ, ὅτι ὁ παρὼν ἀγρὸς τοῦ σεβαστοκράτορος ἐστιν, ἢ τοῦ μεγάλου δομεστίκου ἢ κρεμάσῃ βῆλον βασιλικὸν ἐν τῷ ἀγρῷ, ὥστε νομίζεσθαι αὐτὸν εἶναι βασιλικόν. *Similiter quum forte in ingreſſu agri tabellam ponet, ſive ſcutaria, ſive quid aliud hujuſmodi, & ibi ſcribat, ager hic Auguſti eſt, magni familiaris. vel regium in agro velum ſuſpendat, ut exiſtimetur regium illum eſſe.* In alio codice legitur σκουτάριον. Titulus prædium adſerit Principi. Huc alludere videtur Cæſarius, vel Euſebius Emiſſenus in homil. 3. de Paſcha: *Hæc eſt illa crux, quam impoſtibus regiis ſignatam in fronte geſtamus, quam juſtiſſime in poſſeſſione receptam dominus Cardinalis, & Imperator legitimus impreſſit, ut nos vere dici domus divina poſſimus.*

Et, ut ait Auguſtinus) Sermone LXII. in Evang. ſecundum Joannem: *Plane in ipſis de-*

præ-

prædationibus ſuis titulum illius poſuerunt, ut prædæ ipſorum quaſi defenderentur per titulum potentis. Quid facit Chriſtus, quando tales convertuntur, qui foris ab Eccleſia titulum ejus baptiſmatis acceperunt? Ejicit prædatorem, titulum non deponit, & poſſidet domum, quia invenit ibi titulum ſuum.

Ne quis vela regia ſuſpendat) l. 2. h. t. vela purpurea, ῥάκη ὑποπόρφυρα. Agathias libro v. Huc reſpicit Fulgentius ſerm. XLII. *Intrat cœleſtis Imperator, mortis extinctor, humani generis liberator, non per vela purpurea, non cortinis tranſitur auratis, ſed ipſe præcedentibus in ſpiritu Angelicis legionibus ingreditur perpetuus Imperator. Nullus levat velum, nemo aperit oſtium.*

Solebant foribus æd. præt. vela) Sueton. Claudii cap. 10. *Interque prætenta foribus vela ſe abdidit.* Martialis XI. 46.
Divus Auguſtinus ſermone LXIII. *Honora in eo, quod nondum intelligis, & tanto magis honora, quanto plura vela cernis. Quanto enim quiſque honoratior eſt, tantò plura vela pendent in domo ejus. Vela faciunt honorem ſecreti: ſed honorantibus levantur vela: irridentes autem vela, & a velorum vicinitate pelluntur:* & a foribus ſcholarum. Divus Auguſtinus ſermone XIX. de verbis Apoſtoli, quum eſſemus in carne: *Tam pauper ut proſcholus eſſet Grammatici, ſed plane Chriſtianus, quamvis ille eſſet paganus Grammaticus: melior ad velum, quam ad cathedram: debebat ſcilicet potius in proſcolio ſtare, quam docere.* Vide eumdum Confeſſion. libro I. cap. XIII. Cujacium ad l. 5. C. de naufrag. lib. X.

Eſt enim vox veli Græca) Auctor ἱεραχοσοφί-

σοφίου : Βῆλον ἤγουν παραπέτασμα, ſive, ut Plutarchus ait in Alexandro, τὸ πρὸ τῆς θύρας παρακάλυμμα, *velamen, quod pro foribus habetur.*

Levato velo) Auctor conſtitutionum Apoſtolicarum libro II. cap. LII. ποιοῦνται τὰς ἐξέτασιν μετὰ συμβουλίας πολλοῦ, ἢ παραπετάσματος μέσου. *Per plures dies quæſtiones exercent cum multo conſilio, & velo interjecto.* In l. I. Cod. Theod. de offic. rect. prov. *Non ſit venale judicis velum, non ingreſſus redemti.* Acta Euplii diaconi : *Calviſianus intra velum interius ingrediens ſententiam dictavit, & foras egreſſus tabellam legit, &c.*

T I T. XVI.

Vt nemini liceat ſine judicis auctoritate ſigna imponere rebus, quas alius tenet.

Tit. XIV. fuit de titulis potentiorum, XV. de titulis regiis, hic vero XVI. eſt de titulis propriis, ne quis rei mobili, vel immobili, quam alius detinet, ipſe ſuam forte, aut ſibi debitam vel obligatam eſſe contendit, ante ſententiam ſigillum ſuum imprimat, vel titulos ſui nominis adfigat, niſi velit ſuis omnibus rebus quaſi publicatis titulos fiſcales apponi, quæ eſt pœna Nov. 17. imo & extremum ſupplicium Nov. 164. Poſt ſententiam ſi vicerit, licet cuique rei ſuæ ſuum titulum vel ſignum, imponere. Titulus præfert nomen domini, Signum characterem, ſive apoſphragiſma annuli ſignatorii.

XVI. Enar-

XVI. Enarratio.

Titulus præfert nomen) Siculus Flaccus de limitibus agrorum: *Vnicuique poſſeſſori per ſingulos agros certa ſpatia, quæ ſuis impenſis tuentur, etiam titulos finitis ſpatiis poſitis habent, qui indicent cujus agri, quod ſpatium, quis dominus tueatur.* Petrus Ravennas ſermone CLIV. in Sanctum Stephanum: *Sicut dominum prædiorum limitibus adfixi tituli proloquuntur, ita nomina ipſa ſæpe ſanctorum merita indicant, teſtantur inſignia.*

Signum) Theodorus Hermopolites: *ἐκτυπῶσαι μὲν ἐϛὶ τὸ διὰ τοῦ δακτυλίου ἢ τοῦ βουλλοτηρίου αὐτοῦ σφραγίσαι ἐν τῷ κηρῷ, formare quidem eſt, annulo ſive ſigno ipſius conſignare in cera.*

Sive apoſphragiſma) Plinius x. epiſt. XVI.

T I T. XVII.

Ne fiſcus vel reſp. procurationem alicui patrocinii cauſſa in lite præſtet.

Quod de potentioribus t. XIII. idem iſto cavetur de fiſco, & Rep. ne procurationem litis alienæ in perniciem privatorum ſuſcipiat, nec hoc prætextu, quod is, cujus lis eſt, debitor ſit fiſci, vel Reip. nec quod partem litis donaverit fiſco, vel Reip. quæ donatio non recipitur, l. 2. hoc tit. l. res §. lites. D. de ju. fiſ. & illud quoque mandatum nullum; ſi debitor fiſci mandet fiſco actionem adverſus debitorem ſuum l. 3.

XVII. Enarratio.

Debitor ſit ſiſci vel Reipublicæ) Idemque alterius creditor, vel debitor.

Quæ donatio non recipitur) Paullus ſentent. libro v. tit. XII.§.litem, l.quicumque 3.in fin. de litigioſ. hoc enim invidioſum eſt l. 2. & 3. hoc tit. invidiam fiſco facit. Quintilianus declamat. CCLXXIX. *Non vociferatione ſaltem invidiam facere apud populum conatus eſt*. Tertullianus de fuga in perſecut. *Malo invidiam ei facere*, *&c.* Zeno Veronenſis in ſerm. de Job : *Non ut Deo invidiam faceret* : quod eſt *invidioſis vocibus Deo concinnare invidiam*, eidem Zenoni in ſermone de reſurrectione, & quaſi odium, ut apud Tertullianum adverſus Hermog. cap. XIII. *invidia malorum*.

T I T. XVIII.

De negotiis geſtis.

V. tit. 5. lib. 3. ff.

Sequitur titulus de procuratoribus voluntariis, qui ſine mandato dominorum ſua ſponte litibus ſe vel negotiis alienis immiſcent. Hi ſunt, qui geſtores appellantur. Procuratores, qui ex mandato conſtituuntur, de quibus actum eſt ſupra, neceſſarii ſunt, non voluntarii: nam etſi beneficii, & nudæ voluntatis ſit mandatum ſuſpicere, neceſſitatis tamen eſt conſummare id, quod ſuſceperis ſemel, l. in commodato §. ſicut D. comm. §. mandatum Inſtit. de mand. etiamſi nondum quidquam

quam gerere cœperis, l. ſi remunerandi §. 1. D. mand. Qui autem ſine mandato accedit ad negotium alienum, non ante obligatur, quam id gerere cœperit: verum ubi cœperit, deſerere, quod inchoavit, non poteſt, d. §. ſicut. At aliis quoque ejuſdem amici negotiis gerendis non obſtringitur: propria enim voluntas finem ei adminiſtrationis facit, ut ait l. tutori, hoc titulo 1. ut Græci interpretantur, ὅτε βύλεται, ἀφίςαται, *quum voluerit, ceſſat*, quia ſatis abundeque ſufficit, ſi cui vel in uno negotio amici labore conſulatur, quæ verba l. tutori, ſumta ſunt ex Papiniano in l. tutores §. qui ſe, D. de adm. tut. Ergo negotiorum geſtorum actio datur tantum voluntario procuratori, actio contraria ſcilicet, niſi donandi animo ſumtus fecerit, puta affectione paterna, maritali, domeſtica, vel obſequio libertino, l. 1. 5. 11. 12. 13. 15. hoc titulo, & niſi poſt denunciationem, & prohibitionem domini, l. ult. hoc titulo. Directa datur domino negotiorum in geſtorem doli vel culpæ nomine. Et rurſus contraria directo tantum datur geſtori voluntario, utiliter datur etiam ei, qui vel ex neceſſitate officii, quod invitus ſuſcepit, vel quaſi ex neceſſitate ſervili errans in ſtatu conditionis ſuæ negotia aliena geſſit, veluti curatori adoloſcentis, aut furioſi, vel ei, qui falſo ſervum ſe opinabatur ejus eſſe, cujus negotia geſſit, quum liber eſſet, & viciſſim in eumdem adoleſcenti, aut furioſo eive, ad quem, res pertinet, l. ob negotium, hoc titulo l. 3. §. pen. l. 6. §. ſi quis quaſi ſervus, D. eod. nam ut ex mandato eſt mutua actio directa, & contraria, ita ex negotiis geſtis directa in geſtorem, contraria in dominum etiam invitum, &

ignorantem, l. 2. l. ſolvendo, D. eod. licet actio mandati non detur in invitum, vel ignorantem, l. qui fide, D. mand. Oriuntur quidem ex geſtione negotiorum alienorum etiam mandati, & tutelæ, & protutelæ, & funeraria, & de in rem verſo, & actio in factum ex edicto de rebus auctoritate judicis poſſidendis, ſed quæ hoc titulo proponitur negotiorum geſtorum, ſola ſibi vindicavit nomen, vel negotiorum ſimpliciter, ut l. 6. Cod. Theod. de denunc. res. dicuntur & aliæ omnes actiones, quæ ſunt ex contractu, vel quaſi ex contractu, eſſe ex negotio geſto: nam contractus omnis negotii contractus eſt, & contractus dicitur per defectionem: nam plena oratio eſt negotii contractus. Sed non ſunt ex alieno negotio geſto, illa tantum πλειάς actionum eſt ex alieno negotio geſto.

XVIII. *Enarratio.*

Sua ſponte) L. tutor 20. h.t. & quod dicitur in l. 16. *negotium ſororis tuæ gerens*, Græci ſic interpretantur, ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, quod eſt, *ſponte*.

Vt Græci interpretantur) Libro XVII. Baſilic. tit. 11. cap. XX.

Voluntario procuratori) Sic Cicero negotiorum geſtorem vocat in Bruto.

Actio contraria) Si utiliter geſſit, l. 2. D. eod.

Doli, vel culpæ nomine) Negotiorum geſtor dolum, & omnem culpam præſtat, Paul. ſentent. libro 1. tit IV.

L. ſolvendo) Et l. pen.

Et funeraria) Funeraria imitatur actionem ne-

negotiorum geſtorum, ſi quis aliquem ſuis ſumtibus funeraverit: niſi quaſi heredis negotium gerens, hoc egerit, quo caſu eſt actio negotiorum geſtorum. Alias ſimilis tantum negotiorum geſtorum actioni funeratitia, quia negotium, quod quis pro defuncto geſſit, funerando eum ſuis ſumtibus, ejus non fuit, quum is moreretur. Cujacius in Par. D. de relig. & ſumt. fun.

Actio in factum ex edicto) Actio negotiorum eſt de geſtis negotiis alienis, non propriis aut communibus. At creditor (miſſus in poſſeſſionem bonorum debitoris abſentis, & indefenſi) non alienum negotium geſſit, ſed commune ſibi cum aliis creditoribus ut ſuum negotium: quandoquidem ſibi, & ceteris creditoribus poſſideat (& ſi plures, l. D. ut in poſſ. leg. l. 9. §. generaliter, & §. præſtat, D. de reb. auctor judic. poſſid. Agi igitur cum creditore non poteſt actione negotiorum geſtorum, ſed agitur actione in factum de geſto communiter. Cujacius ad l. 14. D. de rebus auctor jud. poſſid.

Eſſe ex negotio geſto) Contractus nihil aliud eſt, quam negotium, dicimus contractum & contrahere per defectionem: nam plena ſententia eſt contrahere negotium. Cujac ad l. 2. C. de pact.

Negotii contractus) In l. 2. & l. ſi in area 33. D. de condict. indeb l. in omnibus 57. D. de oblig. l. in negotiis 5. D. de reg. jur.

Illa tantum πλειάς actionum) Mandati, tutelæ, &c. de quibus ſupra.

XIX. Enarratio.

In rem ſcripta, vi ipſa in perſonam) L. merum 9. §. ult. quod met. cau. §. præterea 31. Inſtit. de action.

Moreque) Vt in l. iſti. quidem 8. D. quod met. cau.

Eſaiæ LVIII.) Verſ. 6. violentiorum contractuum obnexus. Tertullianus adverſus Marcion. IV. 37. Itaque reſcinditur extortum metu mortis, vel cruciatus corporis, vel capitalis accuſationis, l. 4. & 7. h. t. Baſiliç. lib. x. tit. 1. cap. XXX.

TIT. XX.

De dolo malo.

V. tit. 3. lib. 4. ff.

Sequuntur geſta dolo malo, quo verbo & geſta vi aut metu comprehenduntur, l. item ſi cum §. eum qui, D. quod met. cau. Sed & innumera alia, quæ etiam prætor reſcindit, data in perſonam actione famoſa quanti ea res eſt, de dolo malo cauſſa cognita: nec enim paſſim indulgetur, non certe ſi alia actio ſit, l. 2. hoc tit. non adverſus parentes, vel patronos, ſed in factum, quæ detracta infamia eamdem vim habet, quam actio de dolo malo, l. ſi ſuperſtite, hoc tit.. Et rurſus hæc actio, quæ olim dabatur intra annum utilem, hodie ex eo tempore, quo dolus admiſſus eſt, datur ex conſtitutione Conſtantini intra biennium continuum, & ex die, quo impetrata vel conteſtata eſt, finiri de-

bet intra biennium continuum, l. ult. hoc. tit. Actio famoſa breviori tempore conſtringitur. Diuturnior eſt actio quod metus cauſſa, quæ non eſt famoſa, & in quadruplum durat quadriennio continuo, atque etiam poſt quadriennium in ſimplum. Vt autem quæ dicebatur olim de eo quod vi metuſve cauſſa, hodie dicitur de eo quod metus cauſſa, quia metui ineſt vis, ita hæc, quæ dicebatur de dolo malo & fraude l. 1. D. de his qui not. inf. hodie dicitur ſimpliciter de dolo malo, quia dolo malo ineſt fraus. De vi & fraude loquimur, quæ eſt contra bonos mores: nam vis, quæ moribus fit, & fraus, quæ fide bona, in has actiones non cadit.

XX. Enarratio.

Dolo malo, δόλῳ κακῷ, *dolo malo*, Homerus IL. IV. τῷ μὴ δικαίῳ, *iniquo*, Sophocles, καλῇ καὶ ἐπαινετῇ πανουργίᾳ, *bono, & laudabili dolo*. Sanctus Baſilius: *Dolus ergo quid eſt? quando aliud agitur, & aliud ſimulatur, quando itaque aliud eſt in intentione, aliud in factis, dolus dicitur*. Divus Auguſtinus de diverſis, ſermone XIIV. Sanctus Baſilius homilia in pſalm XXXIII. ἐστὶ δὲ ὁ δόλος κακοποιΐα λαθραία ἐν προσποιήσει τῶν βελτιόνων τὸν πλησίον προσφερομένη. *Dolus eſt maleficum latens ad fallendum vicinum adhibitum ſub ſimulatione rei melioris*, vel, ut idem ſcribit in regulis brevioribus, Interrog. LXXVI. δόλος τὸ πρὸς ἐπιβουλὴν περίεργον, ὅταν τις ἀγαθόν τι σχηματιζόμενος, καὶ τοῦτο ὥσπερ δέλεαρ τινὶ προθεὶς, δι' αὐτοῦ τὰ τῆς ἐπιβουλῆς ἐργάσηται. *Dolus eſt ea, quæ ad inſidiandum alteri adhibetur, accurata ſollertia, quum quis ſci-*

ſcilicet per ſimulationem alicujus boni, eo alicui velut illecebra quadam propoſito, quæ ad inſidias pertinent, exſequitur. Vide tamen legem 1. D. eod.

Ex conſtit. Conſtantini) l. ult. hoc tit.

Intra biennium continuum) Actio de dolo intra biennium continuum inchoanda & finienda eſt.

Durat quadriennio continuo) Actio metus cauſſa intra annum datur in quadruplum, poſt annum in ſimplum, l. item ſi 14. §. 1. D. quod met cau. annus utilis mutatus eſt in quadriennium continuum.

Et fraus, quæ fide bona) Homerus IL. IV. κακοῖσι δόλοισι· κεκοσμημένη, *malis dolis ornata*. Euſtathius: πρὸς διαφορὰν κεῖται δόλων ἑτέρων ἀγαθῶν, οἷς ἐπαινετῶς ἄν τις κοσμοῖτο, *ad differentiam aliorum dolorum bonorum, quibus quis cum laude ornaretur.*

T I T. XXI.

De in integrum reſtitutione minorum.

Sequuntur geſta cum minore quam XXV. annorum natu, quæ perinde ac geſta metus cauſſa, vel dolo malo, in conſilio cauſſa cognita, reſcindit prætor intra annum utilem jure veteri, intra quadriennium continuum jure novo, poſtquam is XXV. annum implevit, videlicet ſi minor læſus & deceptus probêtur in re, etiam ſi dolus abſit adverſarii, l. minoribus, hoc tit. & poſtulaverit ſe in integrum reſtitui, hoc eſt, in eum locum & in eam cauſſam reponi, unde excidit. In integrum reſtitutio eſt redintegratio amiſſæ cauſſæ, l. 2. inf. tit. 40. & dicitur

proprie de circumſcriptis adoleſcentibus ingenuis, aut libertinis, quia auxilium hujus ætatis proprio nomine non cenſetur; nec enim actionis beneficio tribuitur, ſed cognitione prætoria. Quæ ex metus cauſſa, aut doli, aut abſentiæ, aut capitis minutionis, vel ex aliis cauſſis reſtitutiones dantur, actionis reſtitutoriæ, vel reſciſſoriæ nomen habent. Et duxit quidem ordinem a negotiis geſtis pro alio ad geſta metus cauſſa, vel dolo malo, vel cum adoleſcente, ſed confirmatur etiam hic ordo ex eo, quod edicto ſuperiore de poſtulando hæc inerant verba: Qui ex omnibus his in integrum reſtitutus non erit, l. 1. §. deinde, D. de poſtul. quæ de in integrum reſtitutionibus tractatum efflagitabant. Item quod ſub titulo ſuperiore de procuratoribus hæc quoque incidebat quæſtio, an cauſſa in integrum reſtitutionis agi per procuratorem poſſet: ut inf. tit. 48. Item quod de potentioribus quum eſſet actum ſup. tit. 13. & 14. ad quos re vel lite translata conſtabat ei, ad quem ea res pertinet, dari reſtitutionem in integrum ex edicto de alienatione judicii mutandi cauſſa facta, inde probabilis ſumeretur occaſio tractandi de omnibus cauſſis reſtitutionum, & ad extremum de ea, quam præbet alienatio facta judicii mutandi cauſſa inf. tit. 54.

XXI. Enarratio.

In conſilio cauſſa cognita) Vt prætor ſcilicet juſtitiam reſtitutionis examinet, l. 1 D. eod. Edictum autem, quo Prætor in integrum reſtitutionem pollicetur, naturali æquitate nititur, id eſt: minorem læſum & deceptum *reſtitui in integrum æquum eſt & bonum*, ut verbis

utar

utar Terentii in Phormione.

Jure novo) L.ult. inf. de tempor. in integr. reſtit.

Redintegratio) Manuſcripti omnes ibi legunt, *integratio*. Gloſſæ Lat. Gr. *integratio*, *ἐπανάληψις*. Terent. in Andr. act. III. ſc. III. *Amantium iræ amoris integratio eſt*.

Cognitione prætoria) l. quod ſi minor 24. §. ult. D. de minoribus.

T I T: XXII.

De filiof. minore.

Poſt generalem titulum de reſtitutione adoleſcentium, ſequuntur ſpeciales, quibus quæſtiones multæ ad eum tractatum pertinentes explicantur, ac prima quidem hæc, an etiam filiof. minori XXV. detur reſtitutio in integritum, ſi pater ejus ſit major: nam ſi filiumf. minorem reſtituis in integrum, per conſequentias videris reſtituere patrem, qui major eſt, quod eſt alienum a propoſito prætoris. Sed hæc dubitatio removetur, quia reſtitutio filii ſoli filio prodeſt, non patri ex eadem cauſſa ſuo nomine obligato, l.3. ſed utrum, D. de min. l ult. inf. tit. 42. Suo, inquam, nomine. Secus, ſi filij nomine, ſi peculiari nomine, l.patri in pr. D.eod. Itaque filiusf. minor XXV. ann. in integrum reſtitui poteſt, ſi ſit obligatus ſuo nomine, ut in caſu l.1. (quæ in Baſilicis eſt ſecunda) ſi fidejuſſerit pro extraneo, vel pro patre, ipſo ignorante: nam ſi non ſit obligatus ſuo nomine, ut ſi ei, pro quo fidejuſſit, heres exſtiterit, quo genere perimitur obligatio fidejuſſoria, d. l. 1 vel ſi pecuniam mutuam acceperit contra S.C. Macedonianum, non eſt neceſſaria reſtitutio,

l.2. hoc tit. Imo etſi obligatus ſit, uno caſu in integrum reſtitutio filiof. denegatur, d. l. 2. & d. §. ſed utrum, puta, ſi juſſu patris mutuam pecuniam acceperit. Juſſus efficit, quominus exiſtimetur contra S. C. mutuam pecuniam accepiſſe, & ut conventus filiusf. non reſtituatur in integrum.

XXII. Enarratio.

Si peculiari nomine) Quia patris periculum agitur, qui de peculio tenetur. Vide Cujac. ad l.3. ſed utrum 4. D. de minor.

Vt ſi ei, pro quo fidei, heres exſtit.) L.5. D. de fidejuſſ. l.95. §. quod vulgo, D. de ſolution.

Contra Senat. Macedon.) Ex Senatuſconſulto actio non datur: ergo nec reſtituitur.

Puta, ſi juſſu patris) Nam eatenus ſaltem viſum eſt ſublevandos eſſe creditores, qui alias Senatuſconſulto Macedoniano ſatis opprimebantur. Cujac. ad d. §. 4.

TIT. XXIII.

De fidejuſſoribus minorum.

Vt patri, ita fidejuſſori reſtitutio in integrum rei principalis lubrico juventæ lapſi non prodeſt. l. Stichum §. quod vulgo, D. de ſolut. niſi ſalva ſit adverſario translatio judicii in alium l. minor D. de proc. l. ſi pupillus ſe hereditate D. de adq. hered. vel niſi fidejuſſor ignoraverit minorem eum eſſe, pro quo interceſſit, argumento l. ſi Titius D. de fidejuſſ. Reſtitutio autem minoris circumſcripti dolo adverſarii etiam fidejuſſori prodeſt l.7. in fin. D. de excep. l.1. & 2. hoc tit.

XXIII. Enar-

XXIII. Enarratio.

Lubrico juventæ lapſi) Tacitus Annal. VI. *Donec minor filius lubricum juventæ exiret.* in l. ult. in fin. tit. XXXIV. ætatis lubrico: τῷ σαθρῷ τῆς ἡλικίας, Baſ. ætatis fragilitate.

Niſi ſalva ſit adverſario) minore lapſo reſtituto, fidejuſſoribus ejus ſubvenitur, quum alium habet adverſarius, in quem transferre judicium poſſit. Cujacius ad leg. in cauſſæ 11. D. de minorib.

Vel niſi fidejuſſor ignoraverit) Vide eumdem ad Paullum ſentent. lib. 1. tit. IX. §. qui ſciens.

Circumſcripti dolo adverſarii) Reſtitutio, quæ circumſcripto datur, fidejuſſori prodeſt, quæ lapſo, non item. Cujac. ad l. 3. §. ſed utrum, & ad l. in cauſſæ.

T I T. XXIV.

Si tutor, vel curator intervenerit.

Non prodeſt reſtitutio patri ejus, qui beneficio ætatis reſtitutus eſt, ut tit. 22. non prodeſt fidejuſſori, ut tit. 23. Hic vero tit. 24. oſtendit eam quoque non prodeſſe tutori, vel curatori, nec ideo minus reſcindi geſta cum minore XXV. ann. ſi captus probetur, quod geſta ſint auctore tutore, vel curatore, vel nomine ejus per tutorem ipſum, vel curatorem, qui utique ſemper eſt major XXV. ann. ſcilicet quod poſſit adoleſcens ſuum ſervare a tutore vel curatore: nam non ut ex prima, & ſecunda edicti cauſſa reſtitutio ceſſat, ſi alia actio ſit, aliave ratio

tio ſervandæ rei, juriſque ſui, ita ex ætatis cauſſa, l. in cauſſæ 2. §. Pomp. D. de minor., quin imo favore ætatis & ordinarium minori, & extraordinarium auxilium ſuppetit, & electo uno, non conſumitur aliud, veluti electa actione tutelæ, vel neg. geſtorum, non conſumitur jus petendæ reſtitutionis in integrum, l. ult. hoc tit. Ceſſat quidem reſtitutio, ſi minor ipſo jure munitus ſit, ſi contractus ipſo jure non valeat d. l. in cauſſæ, l. ſive generalis D. de jur. dot. l. 4. in fin. tit. 26. l. pen. in fin. tit. 30. ſed non, ſi ei alia actio competat, qua ad jus ſuum pervenire poſſit.

XXIV. Enarratio.

Quod geſta ſint auctore tut. vel curat.) Quod ſi præſens quidem eſſe tutor, vel curator, ſed tamen plene non notat, quæ agerentur, minoribus in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt, ut heic notat Hermopolites.

Nam non ut ex prima, & ſecunda ed. for.) Ex prima, & ſecunda ſpecie reſtitutionis, id eſt, ſi metu, vel dolo quis inciderit in captionem.

Veluti electa actione tutelæ) Si curatores elegererint, & ſolidum, quod eis abeſt, conſecuti non fuerint, poſtulare non poterunt, ut rebus propriis reſtituantur. Per contrarium, ſi reſtitutionem elegerint, nec per eam ſatis eis conſultum ſit, adverſus curatores redire poſſunt, nec ullum ex electione damnum paſſuri ſunt.

TIT. XXV.

TIT. XXV.

Si in communi eademque cauſſa in integrum reſtitutio poſtuletur.

Non prodeſt etiam reſtitutio minoris fratri conſorti, & quamvis communis res ſit inter fratres, non eſt commune auxilium reſtitutionis in integrum, l. 2. inf. Si unus ex plur. appellav.

XXV. Enarratio.

Fratri conſorti) Fratres conſortes dicuntur, qui pro indiviſo commune patrimonium habent D. Auguſtinus in ſermone I. de diverſ. *Expectabatur in illo etiam legitimæ ætatis acceſſus, ut quod faceret, firmiſſime faceret. Nondum autem fecit, quia ipſos agellos habet cum ſuo fratre communes, & ſub indiviſo eos poſſident.* Reſtitutio autem minoris non prodeſt fratri majori xxv. annis. Theodorus Hermopolites ad illa verba legis un. *vobis non mandantibus, nec ratam tranſactionem habentibus*, adnotat, tranſactionem mandatu meo factam, & eam, quam poſtea ratam habui, ejuſdem poteſtatis eſſe.

TIT. XXVI.

Si adverſus rem judicatam.

Ab hoc titulo incipit enumerare cauſſas, ex quibus ſolet minoribus dari reſtitutio in integrum. Prima hæc eſt, ſi contra eos litigantes

tes tutorum, vel curatorum auctoritate, vel contra tutores, aut curatores, aut procuratores litigantes eorum nomine judicatum ſit: nam ſi læſos eſſe doceant, litem inſtaurari placet, quod eſt reſtitui rem adverſus ſententiam, vel adverſus rem judicatam: quod hodie non fit, niſi allegetur error juris, aut facti. Excipitur res judicata pro libertate l.ult. inf. tit. 30. præponderat enim prævaletque libertatis favor.

XXVI. Enarratio.

Tutorum, vel curatorum auctor.) l. pen. & ult. h. tit. Sed ſi abſque tutorum, vel curatum auctoritate condemnati ſint, ſententia non valet, & in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt: ſatis enim ipſo jure munitus eſt.

TIT. XXVII.

Si adverſus venditionem.

Secunda hæc eſt, ſi quid rei ſuæ minores vendiderint, vel ſi quid tutores, aut curatores eorum vendiderint figmento tituloque venditionis potius, quam venditione vera, ita ut ex ea lædi contingat minores injuratos, aut juratos ex ſcripto tantum: nam objurati corporaliter, puta, tactis ſacroſanctis Evang. manu ſublata, ut apud Orpheum: *ὅρκια δειμαίνοντες ἐσημήναντο δὲ χερσίν, juramenta extimeſcentes, ſignificabant autem manibus*, vix reſcindunt venditionem a ſe factam, quamvis læſi, & reipſa decepti ſint, & obſervanda eſt differentia inter duo genera dandi jurisjurandi ex lege: nam etſi inſtrumento juraverit minor, ſe

eſſe

eſſe majorem, reſtitui poteſt, ſi inſtrumentis probaverit, ſe minorem fuiſſe. Si corporaliter, nullo modo l. 3. inf. ſi min. ſe maj. dix. Et epiſcopi, vel clerici corporaliter jurare vetantur, non ex ſcripto, ſi vera eſt diſtinctio Balſamonis tit. 19. nomocanonis tit. 17. qua in concordiam adducit l. cum clericis ſup. de epiſ. & cl. cum l. 3. & 6. ſup. de his qui ad Eccl. conf. Titulus autem licet ſit de venditione tantum, porrigitur etiam ad emtionem, ſi plus, quam oportet, emerint, l. patri §. prædium, D. de min.

XXVII. *Enarratio.*

Figmento tituloque) l. 2. hoc tit.

Nam objurati) Feſtus: *Objurare jurejurando obſtringere, ut eſt in Pantaſilea: formidabant objurare.*

Objurati corporaliter) Arnulphus Lexovienſis in epiſtola ad Alexandrum PP. *Iuramento corporaliter interveniente.*

Puta, tactis ſacroſanctis Evangeliis) Theophanes Tauromenitanus homilia XII. *ὁπηνίκα τὶς ἀντίδικος ὢν ἐνορκῶσαι σὲ βούλεται, καὶ σοι προτίθησιν ἔμπροσθεν τὴν σεβασμίαν τῶν Εὐαγγελιῶν πυκτίδα, quum adverſarius tuus objurare te compellit, & ponit ante te venerandum Evangeliorum librum, &c.* Joannes Cantacuzenus hiſtoriæ libro I. cap. XV. *εἰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς τὸν ὅρκον εὐαγγελίοις, καὶ ταῖς σεβασμίαις εἰκόσι κελεύεις πιστὸν ποιεῖν*, &c. *Si me per ſacra Evangelia, & venerandas ſanctorum imagines fideliter jurare jubes, &c.*

Vel manu ſublata) Danielis XII. 7. *ὕψωσε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν,*

νον, καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα. *Suſtulit dexteram ſuam, & ſiniſtram ſuam in cœlum, & juravit per viventem in ſæcula.* Adde Deuteron. XXXII. 40.

Vt ap. Orpheum) In Argonauticis ver. CCCLII.

Si corporaliter, nullo modo) Theodorus Hermopolites tentat, minoribus etiam objuratis corporaliter ſubveniri poſſe, idque ex verbis legis I. quaſi diceret Imperator: *Reſtitui quidem potes, quamvis corporaliter juraveris, ſed nolo te hortari, ut reſtitui poſtules, ne videar auctor eſſe perjurii.* Verba ejus hæc ſunt: σὺ δὲ γίνωσκε, ὅτι καὶ σωματικῶς ὀμνύων ὁ ἀφῆλιξ, καὶ τὴν ἰδίαν πρᾶξιν βεβαιῶν, ἀποκαθίςαθαι δύνασθαι, καὶ ἀνατρέπειν αὐτήν· ὁ γὰρ βασιλεὺς ἐνταῦθα τοῦτο πρὸς τὸν ἀφήλικα λέγειν δοκεῖ, ὅτι σὺ μὲν κατὰ τῆς ὁμολογίας σοῦ, καὶ κατὰ τοῦ ὅρκου ἀποκαθίςαθαι δύνασαι, ἐγὼ δὲ προτρέπειν σε εἰς τοῦτο οὐ βούλομαι, ἵνα μὴ γένωμαι ἐπιορκίας, καὶ ἀπιστίας σοι πρόξενος. *Noveris quidem, quod & corporaliter jurans minor, & ſua negotia firmans, in integrum reſtitui poteſt, & illa revocare: Princeps enim hic ad minorem id dicere videtur, quod poſſis quidem adverſus tuam confeſſionem, & jusjurandum reſtitui; ad id tamen te hortari nolo, ne ſiam perjurii, & perfidiæ auctor.*

T I T. XXVIII.

Si adverſus venditionem pignorum.

Tertia cauſſa hæc eſt, creditores pignora ſibi obligata ex contractu minorum, vel capta ex cauſſa judicati, ut l. 1. hoc tit. l. 1. inf. de præd. min. non item ex contractu hereditario, ut l. 2. hoc tit. jure ſuo diſtraxerint, & ex

ea

ea re minores magno detrimento adficiantur.

XXVIII. Enarratio.

Magno detrimento adficiantur) Puta, ſi minores fraudati ſint ſupra dimidiam juſti pretii. Fingendum autem pignus legitime diſtractum, vel ex pacto convento; ceterum venditio nulla eſſet, ut hic ſcribit Theodorus Hermopolites: *μεγάλην δὲ νόησον ζημίαν, ὅταν εἰς ἐλάχιστον πάνυ τίμημα διαπωληθῇ, ὥστε μηδὲ εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ δικαίου τιμήματος αὐτὸ ἐξαρκεῖν, ὑπόθου δὲ ὅτι καθὼς ὁ νόμος γίνεσθαι τὰς διαπράσεις τῶν ἐνεχύρων ὁρίζεται, καὶ τὸ τοῦ νέου διεπράχθη ἐνέχυρον, ἢ ὅτι συμπεφωνημένον εἶχε τοῦτο διαπιπράσκειν ὁ δανειστής· ἐὰν γὰρ μὴ κατὰ τούτους τοὺς τρόπους αὐτὸ διεπώλησεν, ἀνίσχυρος ἡ πρᾶσις ἐγένετο, καὶ ἡ δεσποτεία τῷ νέῳ διέμεινε. Magnum autem exiſtima detrimentum, quum in minimum omnino pretium divendium ſit, ut nec ad dimidium juſti pretii ſufficiat. Pone autem, quod ſicut lex fieri pignorum venditionem definit, & pignus minoris diſtractum ſit, vel quod conventum fuerit, a creditore vendi; etenim niſi hoc modo diſtraxerit, venditio firma non eſt, & venditio penes minorem manet.*

T I T. XXIX.

Si adverſus donationem.

Eſt & hæc cauſſa probabilis dandæ reſtitutionis in integrum, improbabilis donationis enormitas, ut ait l. 4. in fin de inoff. don. Si minor xxv. ann. immodicam & ſtultam rerum mobilium donationem fecerit auctore cura-

ratore, non etiam ſi ſervato modo patrimonii ſui eam ſponſæ fecerit antè nuptias, quando, ut ait l. 1. Cod. Greg. ſi adver. don. ſp fac hujuſcemodi cauſſam communis voti complendi ratio provocat. Dixi rerum mobilium: nam prædiorum donatio ipſo jure non valet ulla ex cauſſa l prædia, inf. de præd. min quæ conjungenda eſt cum l. 1. hujus tit. Idem datur ei reſtitutio adverſus donationem, ſi patri donanti alteri res mobiles jampridem ſibi emancipato donatas, inconſulta ætatis facilitate conſenſum accomodaverit, l. 2. hoc tit.

XXIX. Enarratio.

Rerum mobilium donationem) Cujuſmodi ſunt ζῶα περισσὰ, καὶ ἐσθὴς τετριμμένη, καὶ τόκοις παρόμοια, *animalia ſuperflua, veſtis attrita, fructus, & his ſimilia*. Theodorus Hermopolites: *Sed etſi*, inquit, *ponas res eſſe immobiles, addes etiam cum decreto factam donationem*. Alioquin, inquit, reſtitutio neceſſaria non eſt, qui ipſo jure ſatis munitus eſt. εἰ δὲ καὶ θεματίσεις ταῦτα ἀκίνητα, προσθεῖς καὶ κατὰ δεκρέτου γενέσθαι τὴν δωρεάν.

T I T. XXX.

Si adverſus libertatem.

Et alia, ſi ſervum manumiſerit. Nam etſi a prætore non poſſit adverſus libertatem reſtitui in integrum, a principe poteſt magna ex cauſſa, ut ſi temere actorem bonorum ſuorum, & columellam manumiſerit, cujus damnum ad totius domus everſionem pertineat, l. 10. D. de min. *XXX.*

XXX. *Enarratio.*

Actorem bonorum ſuorum) Servum, cui rerum adminiſtratio totiuſque patrimonii dominici cura demandata erat, ſervum in primis ei utilem, quemque non ſine damno rei ſuæ minor manumiſit, ſive, ut ait Theodorus Hermopolites: τυχὸν γὰρ τὸν ἐλευθερωθέντα δοῦλον ποιητὴν, καὶ διοικητὴν εἶχε τῶν πραγμάτων αὐτοῦ, καὶ πᾶσαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἐπὶ χεῖρας ἔχοντα, καὶ πραγματευόμενον καὶ ὠφελοῦντα τοῦτον κατὰ πολύ. *Fortaſſe enim liberatum ſervum habuit actorem, ac adminiſtratorem rerum ſuarum, & omnem ſubſtantiam ipſius in manibus habentem, & negotia gerentem, & ipſum plurimum adjuvantem.*

Et columellam) Donatus in Phorm. act II. ſc. I. *Columellæ apud veteres dicti ſervi majores domus*, & ibi adfert Lucillii verſum. Vide & Martial. lib. XI. ep. XCI.

L. 10. D. de minor.) Ad quam vide Cujacii recit.

T I T. XXXI.

Si adverſus tranſactionem, vel diviſionem minor reſtitui velit.

Placet etiam reſtitui minorem in integrum cauſſa cognita, ſi forte cum adverſario ſuo inconſulto tranſegerit tutore, vel curatore auctore, vel ſi cum coherede aut ſocio diviſionem fecerit, l. pen. inf. com. divid. Tranſactioni diviſio ſubjicitur, quaſi ſpecies generi, quia diviſio plerumque fit tranſigendi cauſſa,

& tran-

& tranſactionem Græci hoc loco ἀπαρτισμὸν vocant, quaſi finem & conſummationem negotii.

XXXI. Enarratio.

Inconſulto) Damnoſe.
Diviſionem fecerit) Vide locum Auguſtini in enarrat. tituli xxv.
Α'παρτισμὸν vocant) Baſilic. libro x. tit. xiv.
Quaſi finem, & conſumm:) Eſt enim ἀπαρτίζω, perficio, conſummo, & ἀπαρτισμὸς, conſummatio.

TIT. XXXII.

Si adverſus ſolutionem a debitore, vel a ſe factam.

Reſtituitur etiam minor, ſi per errorem juris ſolverit indebitum legatum, ut l. 2. hoc tit puta, exiſtimans jure factum teſtamentum, quod ipſo jure nullum erat, ut l. 11. in fin. de teſt. man quæ conjungenda eſt cum d. l. 2. Et recte l. pen ſup. tit. 21. minoribus conſuli in his, quæ ignoraverunt, i. ignorantibus jus, ut l. 5. D de l Cor. de fal. l. 6. inf. de his quæ ut ind. Reſtitutus autem minor adverſus ſolutionem a ſe factam condicit id, quod ſolvit. Item reſtituitur ſi ei pecunia a debitore recte ſoluta ſit, & hanc perdiderit, ut l. 1. & reſtitutus agit cum debitore priſtina actione, perinde ac ſi debitor non ſolviſſet: neceſſaria eſt reſtitutio, quia debitor liberatur, etiamſi curator non intervenerit: & ſi intervenerit, vix minor reſtituitur, l. ait prætor, D. de min. maxime ſi per ju-

judicem facta ſit, ut l. 25. inf. de adm. tut. Igitur de ſolutione a minore facta eſt l. 2. de ſolutione a debitore facta minori, vel curatori ejus l. 1. nec in vet. lib. aut in Baſilicis ita conceptus eſt titulus, ut vulgo, *ſi adverſus ſolutionem a tutore*, ſed generalius, *ſi adverſus ſolutionem a debitore, vel a ſe factam*, ἐὰν κατὰ τὴν διάλυσιν τὴν παρὰ τοῦ χρεώστου ἢ παρ᾽ ἑαυτοῦ γεγενημένην: & obſervandum in eadem l. 1. minorem reſtitui adverſus ſolutionem curatori factam poſſe aliquem ſtatuere facillime, niſi cohibeatur d. l. ait prætor, ſimulque animadvertat, non præciſe legem reſtitutionem polliceri, ſed an ſit tribuenda per cauſsæ cognitionem æſtimari poſſe, hoc tantum edicere.

XXXII. Enarratio.

Condicit id, quod ſolvit) L. illud 25. D. de minor.

Si adverſus ſolutionem a debitore &c.) Sic in veteribus Aegidii Menagii, & Juliani Brodæi.

In eadem l. 1.) In qua recte libri veteres, *promiſſum beneficium*, ut in Baſilicis, ἐπαγγελθεῖσα βοήθεια, promiſſum auxilium.

TIT. XXXIII.

Si adverſus dotem.

Item datur minori reſtitutio adverſus dotem, ut puta, ſi ultra vires bonorum ſuorum dotem dederit, l. ſi ex cauſſa §. in dotis, D de min. vel ſi omnia bona, quod fit quidem jure l. 4. in fin. de jur. dot. (quæ, cum l. unica hujus

tit.

tit. conjungenda eſt) quoad ratio patitur, ut ait. l. quæro, D. eod. & modus ſcilicet legis Papiæ, aut Nov. 22. librarum auri C. Sed lædi ex ea re quandoque mulier, hereſque ejus poteſt dolo fallaciiſque mariti effundens in dotem omnia bona ſua, vel minoris æſtimans res dotales : qua ex cauſſa etiam majori ſuvbenitur, l jure §. ult. l. ſi res §. 1. D. eodem. Sed majori judicio dotis concepto in bonum & æquum, minori etiam per reſtitutionem in integrum. Reſtituitur etiam adverſus dotem, ſi duriorem aliquam pactionem dotis fecerit, quam numquam faceret major, l. minor ſe §. ult. D. de minor. vel ſi ex intervallo patri ſtipulanti ſoluto matrimonio dotem ſibi reddi conſenſum adhibuerit, l. 3. §. ſed utrum in fin. D. eod.

XXXIII. Enarratio.

Dolo fallaciiſque) κατὰ περιγραφὴν καὶ ἀπάτην τινά, ut in Baſilicis.

T I T. XXXIV.

Si adverſus delictum ſuum.

Delicta alia contrahuntur opera conſulta, alia per ignorantiam: in his minori ſubvenitur per reſtitutionem in integrum, ut pœna liberetur, quam commiſit: ut ſi mater minor xxv. ann. per errorem juris liberis impuberibus tutorem non petierit, l. 2. hoc tit. vel ſi eodem errore matrimonio contracto inceſtum jure civili commiſerit, l. ſi adulterium §. ſtuprum, D. ad l. Jul. de adult. In illis veluti furto, adulterio, homicidio, non item, quæ contra leges

ges admittuntur dolo malo, & quæ legibus antiquis etiam nominatim in impuberibus vindicantur. Et ratio differentiæ, quod illa veniant ex animo, hæc ex contractu, id eſt, ex re ipſa tantum: ſic enim legendum eſt in l. 1. Sed quum delictum non ex animo, ſed ex contractu venit, ut in Baſil. ἀλλ' ὅτι τὸ ἁμάρτημα μὴ ἀπὸ ψυχῆς πονηρᾶς, ἀλλ' ἀπὸ συναλλάγματος ἔρχεται. Et contractum igitur accipio pro facto ipſo, ſive delicto, ut l. ſi rerum, D. de re judic., vel, ut loquitur Ariſtoteles, pro involuntario contractu.

XXXIV. Enarratio.

Matrimonio contr.) Quid ſi minor intra annum luctus ſecundo nupſerit marito, an excuſabitur ab infamia ceteriſq. pœnis, l. 1. & 2. inf. de ſec. nupt. ſic videtur arg. leg. minorib. inf. de iis quib. ut indig. quamvis miles non excuſetur, l. decreto, ſup. de cauſ. ex quib. infam. P. Faber.

Quæ contra leg. adm.) Quæ & naturali jure probra exiſtimantur, l. probrum, D. de verb. ſignif. P. Fab.

Quæ legibus antiquis) Plinius XVIII. 3. *Impubem Prætoris arbitratu verberari*. A. Gellius libro 11. cap. XVIII.

Sic enim legendum eſt in l. 1.) In veteri Brodæi ſic legitur: *Si cum delictum non ex animo, ſed ex contractu, videlicet culpa in contra, ſed extra venit, noxia non committitur*: vitioſam ſcripturam propoſui, ut ſi qui meliores codices nacti fuerint, partim ex antiquo Brod. partim ex ſuis emendent.

Vt in Baſilicis) Libro X. tit. XVII.

Vt

Vt loquitur Ariſtoteles) Lib. v. Ethicorum Nicomach. cap. 11.

Pro involuntario contr.) Nam delictum & crimen contrahi dicitur, l. 1. D. de legib. l. 2. §. 2. D. de condict. ob turp. cauſ. vide quæ dixi ad tit. I. lib. IV. Inſtitut.

TIT. XXXV.

Si adverſus uſucapionem.

Sed & ſi quis rem minoris ſuſceperit, ei ſubvenitur, reſciſſa uſucapione. Vſucapio eſt adquiſitio dominii per poſſeſſionem juſtam juſti temporis. Si adverſus præſcriptionem non datur titulus propter l. ult. inf. in quib. cau. in int. reſt. &c.

XXXV. Enarratio.

Vſucapio eſt adquiſ. domin.) L. un. hoc tit. Iſidorus originum lib. v. cap. xxv. *Vſucapio eſt adeptio dominii per continuationem juſtæ poſſeſſionis.*

Juſti temporis) Temporis lege definiti, l. 3. de uſurp. & uſucap.

Non datur titulus propter l. ult.) Vide ibid.

TIT. XXXVI.

Si adverſus fiſcum.

Hoc titulo oſtenditur, non tantum adverſus privatum, ſed etiam adverſus fiſcum minores deceptos reſtitui venditionis a ſe, vel a fiſco factæ, vel alterius contractus reſcindendi cauſ-

cauſſa: & adverſus privatum notionem eſſe præſidis, adverſus fiſcum: procuratoris Cæſaris, adjuncto præſide, & præſente advocato fiſci.

XXXVI. Enarratio.

Præſente advocato fiſci) L. 2. ,παρόντος τοῦ καθολικοῦ, *præſente Catholico*, in Baſilicis.

T I T. XXXVII.

Si adverſus creditorem.

Creditor proprie is eſt, qui pecuniam credidit. i. mutuam dedit, & debitor, qui accepit, Hic ſi minor ſit xxv. ann. paterſam. adverſus creditorem bonæ fidei reſtituitur, reſciſſa cautione creditæ pecuniæ, ſi ea pecunia in rem ejus verſa non ſit. Dico paterſam. Nam filiusſam. qui mutuam pecuniam accepit, non eſt debitor. Dico creditorem bonæ fidei ex l. Stichum §. quod vulgo D. de ſolut. Nam is, qui ſciens perdituro credidit, creditor non eſt l. ſi vero non remunerandi, §. ſi adoleſcens, D. mand. l. quod ſi minor. §. pen. D. de minor. Similis eſt tit. lib. vII. Sed qui ad præſcriptionem longi temporis pertinet, non reſtitutionem minorum.

XXXVII. Enarratio.

Creditor proprie is eſt) Vide tit. II. libri IV.

In rem ejus verſa non ſit) Si locupletior factus ſit, non reſtituitur: ſicut & pupillus locupletior factus tenetur ex reſcripto D. Pii.

Non eſt debitor) Debitor enim intelligitur is, a quo invito exigi pecunia poteſt, l. debitor 108. D. de verb. ſignific. filius autem familias tutus eſt exceptione Sc. Maced.

T I T. XXXVIII.

Si ut ſe hereditate abſtineat.

Reſtituitur etiam minor abſtinendi cauſſa, qui temere damnoſæ hereditati permiſcuit ſe, vel qui adivit, aut pro herede geſſit, aut bon. poſſeſſionem agnovit, quod etiam eſt pro herede geſſit, l. 12. inf. de ju. delib. qua in re ſervanda eſt forma prodita Nov. Juſtin. 119. §. πρὸς τούτοις l. etiam, §. ult. D. de min. Et abſtinendi verbo addamus, vel repudiandi, ut l. 7. §. pen. D. eod. l. 2. hoc tit. quæ communis eſt huic titulo, & ſequenti.

XXXVIII. *Enarratio.*

Abſtinendi cauſſa) Titulus ita legitur in veteribus, *Si ut ſe hereditate abſtineat.*

T I T. XXXIX.

Si ut omiſſam hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem, vel quid aliud adquirat.

Et ex diverſo idem quoque reſtituitur adquirendi cauſſa, ſi intra tempora conſtituta hereditatem non adierit, vel bon. poſſeſſionem non agnoverit: id enim eſt proprie omittere hereditatem, vel bon. poſſeſſionem: ſed & ſi alio

alio genere hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem ſibi delatam amiſerit. Adjicit vel quid aliud, quamquam de eo nihil in conſtitutionibus ſub titulo poſitis ſit expreſſum, ſed quod in eis de hereditate, & bon. poſſeſſione, facile trahitur ad legatum, & fideicommiſſum, vel quid aliud.

XXXIX. Enarratio.

Reſtituitur adquirendi cauſſa) Quod minori favorabiliter præſtatur. D. Auguſtinus in epiſtola CCXVI. *Ut etiam rebus, quibus renunciaſti, te poſt renunciationem inſerueris, quod nec apud humanas ipſas leges ullo modo defendi poteſt.*

Ad legatum) L. ait Prætor 7. §. & ſi ſine dolo, D. de minor.

TIT. XL.

In quibus cauſſis in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt.

Variæ quidem jam ante variis locis ſunt demonſtratæ cauſſæ, in quibus minori non eſt neceſſaria reſtitutio in integrum, quaſi ipſo jure munito ſatis, ut ſi rem mobilem vendiderit ſine curatoris auctoritate, l. 3. tit. 21. vel immobilem ſine decreto, l. 2. tit. 29. vel ſi creditor, curatoris fidem ſecutus, cum eo principaliter contraxerit, ignorans curatorem eum eſſe, & rem agere alterius, l. pen. tit. 24. vel ſi res judicata ſit contra minorem indefenſum l. pen. tit. 26. vel ſi minor xx. ann. ſervum manumiſerit contra legem Aeliam Sentiam l. pen. tit.

30. Sed quia reſtant aliæ quædam, de his viſum eſt proponi debere titulum ſpecialem, in quo quæ præter eas continentur, eæ ſunt, ſi quum non defenderetur, ultus non ſit necem defuncti: nec enim ei ob eam rem hereditas eripitur, quaſi indigno, quæ majori eriperetur, l. 1. hoc t. Item ſi non interpellaverit perſonam debitoris ex contractu bonæ fidei, vel ex legati, aut fideicommiſſi cauſſa, ut ex mora fructus, & uſuræ cederent. Nam & ſine interpellatione minori debentur ipſo jure ex ſolo tempre tardæ ſolutionis conſtitutione Severi uſque ad legitimam ætatem, l. cum vero §. apparet, D. de fideicomm. l. Titia §. 1. D. de leg. 2. l. 3. hoc tit. conjuncta, l. 5. inf. de act. emt. Item ſi tutore dativo litigante pupilli nomine, qui non ſatiſdedit rem pupilli ſalvam fore, res contra eum judicata ſit, l. pen. hoc tit. conjuncta l. 3. inf. de tut. vel cur. qui ſat. non ded. Item ſi in inſtituenda querela inofficioſi teſtamenti minori objiciatur præſcriptio quinquennii, l. 2. hoc tit. vel in petenda bon. poſſeſſione, & generaliter ex l. ult. ſi qua alia objiciatur præſcriptio temporis, adverſus quam potuerit reſtitui in integrum, præter præſcriptionem XXX. aut XL. ann. quia aliæ præſcriptiones ipſo jure non currunt adverſus minores XXV. ann. & ob id opinor in hoc libro poni quidem tit. Si adverſus uſucapionem, ſed non etiam, ſi adverſus præſcriptionem longi temporis, quæ tamen minori non reſtituto objici poterat, ut l. 3. inf. quibus non ob. lon. temp. præſ. minori ſcilicet, qui pupillus non eſſet.

XL. Enar

XL. Enarratio.

Quæ majori eriperetur) Aimoinus de geſtis Francorum lib. IV. cap. XVIII. *Idcirco in publico Francorum conventu a quibuſdam proceribus ſecundum leges Romanas, quæ faciunt a paterna eos decidere hereditate, qui noluerint interfecti necem vindicare, omnibus paternis exſpoliati ſunt*.

Si in inſtituenda querela inoff.) Nam ipſo jure querela inofficioſi integra ei ſervatur: & ob id in integrum reſtitutio neceſſaria ei non eſt.

Præter præſcriptionem XXX. aut XL. ann.) Præſcriptio XXX. aut XL. ann. curr. adverſus puberes minores XXV. ann. aliæ ipſo jure non currunt: *Melius etenim eſt intacta eorum jura ſervari, quam poſt cauſſam vulneratam remedium quærere*, ut eſt in l. ult. h. t. Ariſtoteles Politic. lib. V. cap. 3, *βέλτιον ἐξ ἀρχῆς ὁρᾶν, ὅπως μὴ ἐνέσονται τοσοῦτον ὑπερέχοντες, ἢ ἐάσαντας γενέσθαι, ἰᾶσθαι ὕστερον. Satius in ipſo initio proſpicere, ut quum adeo præſtantes non ſint, remedium adhibeatur, quam mederi poſtremo.* Suidas: *ἀρχὴν ἰᾶσθαι λῷον ἢ τελευτήν, initio ſanare potius eſt, quam poſtremo*. In epiſt. Ceretii. Salonii, & Veranii Epiſc. ad Leonem PP. *Scientes pæne ſera eſſe remedia, quæ adactis jam vulneribus apponuntur*. Ait autem poſt cauſſam vulneratam, ut Symmachus epiſtolarum libro 2. 30. negotium vulneratum. *Quo animo*, inquit, *acceperim Sicilienſe negotium vulneratum, facile conjectas.*

Qui pupillus non eſſet) L. 3. inf. de præſc. rig. vel quad. an.

T I T. XLI.

Qui, & adverſus quos in integrum reſtitui non poſſunt.

Hactenus dixit de cauſſis, in quibus minoribus neceſſaria eſt reſtitutio in integrum, vel non. Nunc tractare incipit, qui minores, & adverſus quos in integrum reſtitui non poſſunt: ac primum non temere in integrum reſtitui minores, quos conſtat eſſe attentos, & diligentes patresf. quoſque veriſimile non eſt ætatis infirmitate lapſos: nec quemlibet minorem utique ſemper in conſilio prætoris, aut præſidis haberi pro minore, ac ne lapſos quidem, vel circumſcriptos, re cum parentibus, aut patronis utriuſque ſexus geſta, reſtitui adverſus eos, niſi adverſus matres, quæ ſecundas nuptias contraxerunt ex Nov. CLV. quod quacumque ex cauſſa reſtitutio poſtuletur, videatur quodammodo ſugillari pudor, & gravari opinio ejus, adverſus quem reſtitutio poſtulatur: & olim forſitan famoſa fuit actio de circumſcriptione adoleſcentium ex lege Lætoria, uti ne propter te, fidemve tuam captus fraudatuſve ſiem, quodque honeſtius, & melius ſit adoleſcentem æqui boni conſulere damnum, quod fecit, quam retractare, quod cum his perſonis geſſit, in quas etiam fraudis ſuſpicio non cadit. Et in ſequentibus titulis plerique alii demonſtrantur eſſe minores, qui in integrum reſtitui non poſſunt.

XLI. Enar-

XLI. Enarratio.

Ex lege Lætoria, uti ne &c.) Cicero de Officiis libro. III. Quanti verba illa, VTI NE PROPTER TE, &c. ut heic.

Fraudis ſuſpicio) L. penult. infra de adopt.

T I T. XLII.

Si minor ſe majorem dixerit, vel probatus fuerit.

Et hoc titulo quidem non poſſe in integrum reſtitui minores, qui jurarunt, vel forte ut ſibi pecunia crederetur, dolo malo ſe majores eſſe dixerunt, & perſuaſerunt, vel etiam dolo ſcientes ſe eſſe minores, prætori, aut præſidi impoſuerunt, & falſo probaverunt ſe eſſe majores, quia in his malitia ſupplet ætatem, ut ait l. 3. ideo non reſtituuntur adverſus eos, quos deceperunt, & idem dicitur de minoribus, quod de mulieribus l. 2. §. pen. D. ad Vell. deceptis, non decipientibus ſubveniri, l. 1. Cod. Greg. ſi ma. fu. prob. l. 2. hoc titulo: nam, ſi minorum dolus abſit, ut ſi per errorem, aut per fraudem adverſarii majores probati fuerint, non immerito poſtulant auxilium, l. 1. 3. 4. hoc titulo. Probare autem majorem, & perfectam ætatem Græcis hoc loco eſt πράττειν τὴν λεγομένην τελειότητα, & probationem ſequi ſolet decretum prætoris, vel præſidis permittentis adminiſtrationem rerum ſuarum his, qui majores probati fuerint. Et probatur ætas teſtibus, vel inſtrumentis l. 2. tit. 44. veluti tabulis profeſſionum, l. 2. D.

de excuſ. l. 1. hoc titulo, quæ ibi a Græcis vocantur, *ἀπογραφαὶ τοῦ πατρός*, *profeſſiones patris*, quod plerumque conficiantur a patre natis filiis. Appulejus 2. Apol. Pater natam ſibi filiam more ceterorum profeſſus eſt, tabulæ partim tabulario publico, partim domo adſervantur. Sed fidem faciunt etiam confectæ a matre, vel avo, l. etiam, D. de prob. probatur etiam ex adſpectu d. l. 3. d. l. 1. Cod. Greg. T. minor. 25. D. de minor. & ex adſpectu, ut opinor, neceſſariæ patris, maxime ſi quæratur de pubertate marium. Ariſtoph. σφήκ. παίδων δοκιμαζομένων αἰδοῖα πάρεστι θεᾶσθαι, *in pueris probandis verenda licet adſpicere*. Plato legum XI. τὴν τοῦ τῶν γάμων χρόνου συμμετρίαν τε καὶ ἀμετρίαν ὁ δικαστὴς σκοπῶν κρινέτω, γυμνοὺς μὲν τοὺς ἄῤῥενας, γυμνὰς δὲ ὀμφαλοῦ μέχρι θεώμενος τὰς θηλείας. *Tempus nuptiis conveniens, vel non conveniens, judex adſpiciens judicet, nudos quidem mares, feminas vel nudas ad umbilicum uſque intuitus*. Quintilianus decl. 279. Poſtea nudari filium, atque in conſpectu judicum conſtitui cogit. Idem in Inſtit. quæſtionem hanc centumviralem eſſe ait, pubertas annis in habitu corporis æſtimetur: quam definivit tandem Conſtitutio Juſtiniani ſedata controverſia, quæ hac in re erat inter Caſſianos, & Proculianos, a qua nec abhorret, l. 4. inf. qui teſt. fac. poſſ. & ſecundum eam impubes eſt, qui nondum pervenit ad annum XIV. etiam ſi facies, vel alia pars corporis pubertatis computet ætatem, & contra pubes, qui pervenit ad annum XIV. etiamſi ex habitudine ejus ætatis non videatur eſſe.

XLII. Enar-

XLII. *Enarratio.*

Minores, qui jurarunt) Reſtituuntur jurati ex ſcripto, non ſi corporaliter juraverint, tit. XXVII. ſup. ex l. 3. hoc tit.

Se eſſe minores prætor aut præſ. impoſ.) Theodorus Hermopolites: ἀπὸ μόνης τῆς τοῦ ἰδίου σώματος ἐμφανείας τὸν δικαστὴν πεπείσε, *ex ſolo corporis adſpectu judici perſuaſit ſe eſſe majorem:* quæ quidem probatio ſatis lubrica, & periculoſa eſt. Aeſchines contra Timocratem: εἰσὶ φύσεις ἀνθρώπων πολὺ διαφέρουσαι ὀφθῆναι ἀλλήλων τὸ περὶ τὴν ἡλικίαν: ἔνιοι μὲν γὰρ νέοι, ὄντες προφερεῖς καὶ πρεσβύτεροι φαίνονται· ἕτεροι δὲ πολὺν ἀριθμὸν χρόνου γεγονότες, παντάπασι νέοι δοκοῦντες εἶναι. *Hæc inter homines naturæ diſcrimina ſunt, ut ex adſpectu ſatis non poſſit ætas dignoſci; quidam enim juvenes ætate provecti eſſe videntur. Alii, ſeniores quum ſint, omnino juvenes apparent.*

Malitia ſupplet ætatem) τῆς κακίας ἀναπληρωσάσης τὸ ὑστέρημα τῆς ἡλικίας, *malitia ſupplente, quod ætati deeſt*, ut ait Hermopolites in l. 1. inf. de reputat. quæ fi. ſive, ut eſt in Baſilicis: ἡ κακία αὐτοῦ ἀναπληροῖ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελές. *Malitia ejus ſupplet, quod ætati imperfectæ deeſt.*

Græcis hoc loco eſt) Libro x. Baſilic. tit. XXV. cap. I.

Natis filiis) Juvenalis ſat. IX. *& libris actorum ſpargere gaudes argumenta viri.* Vetus Scholiaſtes: *Apud ærarium patres nomina deferebant natorum filiorum.*

Idem in Inſtitut) Libri IV. capite II.

Conſtitutio Juſtiniani) L. ult. inf. quando tut. vel curat. eſſe deſin.

T I T. XLIII.

Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur.

Hoc autem titulo oſtenditur, non poſſe in integrum reſtitui minores in ea cauſſa, in qua, jam ante petita reſtitutione in integrum, repulſam paſſi ſunt, niſi novas proferant defenſiones, ne res ſemel rite judicata temere retractetur: & hoc eſt, quod Paullus ait 1. ſent. integri reſtitutionem pluſquam ſemel non eſſe decernendam.

XLIII. Enarratio.

Niſi novas proferant defenſiones) L. 2. & 3. h. t. in l. 2. vox *judicem* non eſt in libris vett. nec in Baſilicis. in l. 3. *iterum* legitur in Cod. Brodæi. Auctores Baſilicon legerunt, *iteratum*: vertunt enim ἐπιδευτερούμενον. 1. Sententiarum) Tit. VII. §. integri.

T I T. XLIV.

De his, qui veniam ætatis impetraverunt.

Et præterea hoc titulo non poſſe in integrum reſtitui minores, qui a principe extra ordinem, ut ait l. 3. D. de minor. vel ex Novel. Leonis 28. a magiſtratu veniam ætatis impetraverunt, in his ſcilicet, quæ geſſerunt poſt impetratam veniam, l. 5. inf. tit. 52. ne qui cum eis contrahunt, principis auctoritate circumſcripti videantur, l. 1. hoc titulo. Neque vero impetrant veniam ætatis. i. jus legitimæ

æta-

ætatis, & rerum ſuarum adminiſtrationem, niſi impleverint mares annum xx. & feminæ xviii. Celerior eſt curſus prudentiæ muliebris, quæ ætas proprio nomine a Conſtantino firmata appellatur, l. 1. Cod. Theod. eod. nec enim perfecta, juſta, legitima dici poteſt, l. ult. hoc titulo, ſed exigitur, ut & hujus ætatis ſe eſſe mares per ſe probent, inſinuata venia, quam a principe impetraverunt, l. ult. inf. de ſponſ. ſi Senatores ſint apud præf. urbi, ſi plebei apud prætorem; & omnes in provinciis apud præſidem ſimul, ac teſtibus ſe eis moribus eſſe præditos, ut mereantur veniam ætatis. De maribus loquor: nam feminæ propter pudorem, & verecundiam non coguntur prodire in publicum, ut l. 1. ſup. de off. div. jud. l. 2. §. ſin autem, inf. de jur. prop. cal. & ſatis eſt ab eis firmatam ætatem probari per procuratorem, l. 2. hoc titulo. Vis autem hujus beneficii principalis hæc eſt, ut minor xxv. ann. curatione liberetur, & rerum ſuarum adminiſtrationem recipiat, & in omnibus pro majore habeatur, l. 10. inf. de appel. l. ult. inf. ſi ma. fac. al. fa. ſine dec. præterquam ſi prædia velit alienare, aut obligare ſine decreto, l. pen. hoc titulo: quod & in formula veniæ ætatis ſic Caſſiodorus excepit, ita ut alienandis ruſticis, vel urbanis prædiis conſtitutionum ſervetur auctoritas, ne quum opinioni præſtare volumus, utilitatem publicam lædere videamur. Olim venditio ei permiſſa erat, & pignoratio etiam ſine decreto, donatio nullo modo, l. ult. inf. ſi major fact. alien. rat. l. tutores §. ab eo, D. de admin. tut.

Non eſt debitor) Debitor. enim intelligitur is, a quo invito exigi pecunia poteſt, l. debitor 108. D. de verb. ſignific. filius autem familias tutus eſt exceptione Sc. Maced.

T I T. XXXVIII.

Si ut ſe hereditate abſtineat.

Reſtituitur etiam minor abſtinendi cauſſa, qui temere damnoſæ hereditati permiſcuit ſe, vel qui adivit, aut pro herede geſſit, aut bon. poſſeſſionem agnovit, quod etiam eſt pro herede geſſit, l. 12. inf. de ju. delib. qua in re ſervanda eſt forma prodita Nov. Juſtin. 119. §. πρὸς τούτοις l. etiam, §. ult. D de min. Et abſtinendi verbo addamus, vel repudiandi, ut l. 7. §. pen. D. eod. l. 2. hoc tit. quæ communis eſt huic titulo, & ſequenti.

XXXVIII. *Enarratio.*

Abſtinendi cauſſa) Titulus ita legitur in veteribus, *Si ut ſe hereditate abſtineat.*

T I T. XXXIX.

Si ut omiſſam hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem, vel quid aliud adquirat.

Et ex diverſo idem quoque reſtituitur adquirendi cauſſa, ſi intra tempora conſtituta hereditatem non adierit, vel bon. poſſeſſionem non agnoverit: id enim eſt proprie omittere hereditatem, vel bon. poſſeſſionem: ſed & ſi alio

alio genere hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem ſibi delatam amiſerit. Adjicit vel quid aliud, quamquam de eo nihil in conſtitutionibus ſub titulo poſitis ſit expreſſum, ſed quod in eis de hereditate, & bon. poſſeſſione, facile trahitur ad legatum, & fideicommiſſum, vel quid aliud.

XXXIX. Enarratio.

Reſtituitur adquirendi cauſſa) Quod minori favorabiliter præſtatur. D. Auguſtinus in epiſtola CCXVI. *Vt etiam rebus, quibus renunciaſti, te poſt renunciationem inſerueris, quod nec apud humanas ipſas leges ullo modo defendi poteſt.*

Ad legatum) L. ait Prætor 7. §. & ſi ſine dolo, D. de minor.

T I T. XL.

In quibus cauſſis in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt.

Variæ quidem jam ante variis locis ſunt demonſtratæ cauſſæ, in quibus minori non eſt neceſſaria reſtitutio in integrum, quaſi ipſo jure munito ſatis, ut ſi rem mobilem vendiderit ſine curatoris auctoritate, l. 3. tit. 21. vel immobilem ſine decreto, l. 2. tit. 29. vel ſi creditor, curatoris fidem ſecutus, cum eo principaliter contraxerit, ignorans curatorem eum eſſe, & rem agere alterius., l. pen. tit. 24. vel ſi res judicata ſit contra minorem indefenſum l. pen. tit. 26. vel ſi minor XX. ann. ſervum manumiſerit contra legem Aeliam Sentiam l. pen. tit.

30. Sed quia reſtant aliæ quædam, de his viſum eſt proponi debere titulum ſpecialem, in quo quæ præter eas continentur, eæ ſunt, ſi quum non defenderetur, ultus non ſit necem defuncti: nec enim ei ob eam rem hereditas eripitur, quaſi indigno, quæ majori eriperetur, l. 1. hoc t. Item ſi non interpellaverit perſonam debitoris ex contractu bonæ fidei, vel ex legati, aut fideicommiſſi cauſſa, ut ex mora fructus, & uſuræ cederent. Nam & ſine interpellatione minori debentur ipſo jure ex ſolo tempre tardæ ſolutionis conſtitutione Severi uſque ad legitimam ætatem, l. cum vero §. apparet, D. de fideicomm. l. Titia §. 1. D. de leg. 2. l. 3. hoc tit. conjuncta, l. 5. inf. de act. emt. Item ſi tutore dativo litigante pupilli nomine, qui non ſatiſdedit rem pupilli ſalvam fore, res contra eum judicata ſit, l. pen. hoc tit. conjuncta l. 3. inf. de tut. vel cur. qui ſat. non ded. Item ſi in inſtituenda querela inofficioſi teſtamenti minori objiciatur præſcriptio quinquennii, l. 2. hoc tit. vel in petenda bon. poſſeſſione, & generaliter ex l. ult. ſi qua alia objiciatur præſcriptio temporis, adverſus quam potuerit reſtitui in integrum, præter præſcriptionem XXX. aut XL. ann. quia aliæ præſcriptiones ipſo jure non currunt adverſus minores XXV. ann. & ob id opinor in hoc libro poni quidem tit. Si adverſus uſucapionem, ſed non etiam, ſi adverſus præſcriptionem longi temporis, quæ tamen minori non reſtituto objici poterat, ut l. 3. inf. quibus non ob. lon. temp. præſ. minori ſcilicet, qui pupillus non eſſet.

XL. Enar-

XL. Enarratio.

Quæ majori eriperetur) Aimoinus de geſtis Francorum lib. IV. cap. XVIII. *Idcirco in publico Francorum conventu a quibuſdam proceribus ſecundum leges Romanas, quæ faciunt a paterna eos decidere hereditate, qui noluerint interfecti necem vindicare, omnibus paternis exſpoliati ſunt*.

Si in inſtituenda querela inoff.) Nam ipſo jure querela inofficioſi integra ei ſervatur: & ob id in integrum reſtitutio neceſſaria ei non eſt.

Præter præſcriptionem XXX. aut XL. ann.) Præſcriptio XXX. aut XL. ann. curr. adverſus puberes minores XXV. ann. aliæ ipſo jure non currunt: *Melius etenim eſt intacta eorum jura ſervari, quam poſt cauſſam vulneratam remedium quærere*, ut eſt in l. ult. h. t. Ariſtoteles Politic. lib. V. cap. 3. *βέλτιον ἐξ ἀρχῆς ὁρᾶν, ὅπως μὴ ἐνέσονται τοσοῦτον ὑπερέχοντες, ἢ ἐάσαντας γενέσθαι, ἰᾶσθαι ὕστερον. Satius in ipſo initio proſpicere, ut quum adeo præſtantes non ſint, remedium adhibeatur, quam mederi poſtremo.* Suidas: *ἀρχὴν ἰᾶσθαι λῷον ἢ τελευτήν, initio ſanare potius eſt, quam poſtremo*. In epiſt. Ceretii. Salonii, & Veranii. Epiſc. ad Leonem PP. *Scientes pæne ſera eſſe remedia, quæ adactis jam vulneribus apponuntur*. Ait autem poſt cauſſam vulneratam, ut Symmachus epiſtolarum libro 2. 30. negotium vulneratum. *Quo animo*, inquit, *acceperim Sicilienſe negotium vulneratum, facile conjectas.*

Qui pupillus non eſſet) L. 3. inf. de præſc. trig. vel quad. an.

TIT. XLI.

T I T. XLI.

Qui, & adverſus quos in integrum reſtitui non poſſunt.

Hactenus dixit de cauſſis, in quibus minoribus neceſſaria eſt reſtitutio in integrum, vel non. Nunc tractare incipit, qui minores, & adverſus quos in integrum reſtitui non poſſunt: ac primum non temere in integrum reſtitui minores, quos conſtat eſſe attentos, & diligentes patresf. quoſque veriſimile non eſt ætatis infirmitate lapſos: nec quemlibet minorem utique ſemper in conſilio prætoris, aut præſidis haberi pro minore, ac ne lapſos quidem, vel circumſcriptos, re cum parentibus, aut patronis utriuſque ſexus geſta, reſtitui adverſus eos, niſi adverſus matres, quæ ſecundas nuptias contraxerunt ex Nov. CLV. quod quacumque ex cauſſa reſtitutio poſtuletur, videatur quodammodo fugillari pudor, & gravari opinio ejus, adverſus quem reſtitutio poſtulatur: & olim forſitan famoſa fuit actio de circumſcriptione adoleſcentium ex lege Lætoria, iti ne propter te, fidemve tuam captus fraudatuſve ſiem, quodque honeſtius, & melius ſit adoleſcentem æqui boni conſulere damnum, quod fecit, quam retractare, quod cum his perſonis geſſit, in quas etiam fraudis ſuſpicio non cadit. Et in ſequentibus titulis plerique alii demonſtrantur eſſe minores, qui in integrum reſtitui non poſſunt.

XLI. *Enarratio.*

Ex lege Lætoria, uti ne &c.) Cicero de Officiis libro. III. Quanti verba illa, VTI NE PROPTER TE, &c. ut heic.

Fraudis ſuſpicio) L. penult. infra de adopt.

T I T. XLII.

Si minor ſe majorem dixerit, vel probatus fuerit.

Et hoc titulo quidem non poſſe in integrum reſtitui minores, qui jurarunt, vel forte ut ſibi pecunia crederetur, dolo malo ſe majores eſſe dixerunt, & perſuaſerunt, vel etiam dolo ſcientes ſe eſſe minores, prætori, aut præſidi impoſuerunt, & falſo probaverunt ſe eſſe majores, quia in his malitia ſupplet ætatem, ut ait l. 3. ideo non reſtituuntur adverſus eos, quos deceperunt, & idem dicitur de minoribus, quod de mulieribus l. 2. §. pen. D. ad Vell. deceptis, non decipientibus ſubveniri, l. 1. Cod. Greg. ſi ma. fu. prob. l. 2. hoc titulo: nam, ſi minorum dolus abſit, ut ſi per errorem, aut per fraudem adverſarii majores probati fuerint, non immerito poſtulant auxilium, l. 1. 3. 4. hoc titulo. Probare autem majorem, & perfectam ætatem Græcis hoc loco eſt πράττειν τὴν λεγομένην τελειότητα, & probationem ſequi ſolet decretum prætoris, vel præſidis permittentis adminiſtrationem rerum ſuarum his, qui majores probati fuerint. Et probatur ætas teſtibus, vel inſtrumentis l. 2. tit. 44. veluti tabulis profeſſionum, l. 2. D.

de excuſ. l. 1. hoc titulo, quæ ibi a Græcis vocantur, *ἀπογραφαὶ τῦ πατρὸς*, *profeſſiones patris*, quod plerumque conficiantur a patre natis filiis. Appulejus 2. Apol. Pater natam ſibi filiam more ceterorum profeſſus eſt, tabulæ partim tabulario publico, partim domo adſervantur. Sed fidem faciunt etiam confectæ a matre, vel avo, l. etiam, D. de prob. probatur etiam ex adſpectu d. l. 3. d. l. 1. Cod. Greg. T. minor. 25. D. de minor. & ex adſpectu, ut opinor, neceſſariæ patris, maxime ſi quæratur de pubertate marium. Ariſtoph. σφήκ. παίδων δοκιμαζομένων αἰδοῖα παρέςι θεᾶσθαι, *in pueris probandis verenda licet adſpicere*. Plato legum XI. τὴν τῦ τῶν γάμων χρόνου συμμετρίαν τε καὶ ἀμετρίαν ὁ δικαςὴς σκοπῶν κρινέτω, γυμνοὺς μὲν τὺς ἄῤῥενας, γυμνὰς δὲ ὀμφαλοῦ μέχρι θεώμενος τὰς θηλείας. *Tempus nuptiis conveniens, vel non conveniens, judex adſpiciens judicet, nudos quidem mares, feminas vel nudas ad umbilicum uſque intuitus*. Quintilianus decl. 279. Poſtea nudari filium, atque in conſpectu judicum conſtitui cogit. Idem in Inſtit. quæſtionem hanc centumviralem eſſe ait, pubertas annis in habitu corporis æſtimetur: quam definivit tandem Conſtitutio Juſtiniani ſedata controverſia, quæ hac in re erat inter Caſſianos, & Proculianos, a qua nec abhorret, l. 4. inf. qui teſt. fac. poſſ. & ſecundum eam impubes eſt, qui nondum pervenit ad annum XIV. etiam ſi facies, vel alia pars corporis pubertatis computet ætatem, & contra pubes, qui pervenit ad annum XIV. etiamſi ex habitudine ejus ætatis non videatur eſſe.

XLII. *Enarratio.*

Minores, qui jurarunt) Reſtituuntur jurati ex ſcripto, non ſi corporaliter juraverint, tit. xxvii. ſup. ex l. 3. hoc tit.

Se eſſe minores prætor aut præſ. impoſ.) Theodorus Hermopolites: ἀπὸ μόνης τῆς τοῦ ἰδίου σώματος ἐμφανείας τὸν δικαστὴν παρέπεισε, *ex ſolo corporis adſpectu judici perſuaſit ſe eſſe majorem:* quæ quidem probatio ſatis lubrica, & periculoſa eſt. Aeſchines contra Timocratem: εἰσὶ φύσεις ἀνθρώπων πολὺ διαφέρουσαι ὀρθῶσαι ἀλλήλων τὸ περὶ τὴν ἡλικίαν: ἔνιοι μὲν γὰρ νέοι, ὄντες προφερεῖς καὶ πρεσβύτεροι φαίνονται, ἕτεροι δὲ πολὺν ἀριθμὸν χρόνου γεγονότες, παντάπασι νέοι δοκοῦντες εἶναι. *Hæc inter homines naturæ diſcrimina ſunt, ut ex adſpectu ſatis non poſſit ætas dignoſci; quidam enim juvenes ætate provecti eſſe videntur. Alii, ſeniores quum ſint, omnino juvenes apparent.*

Malitia ſupplet ætatem) τῆς κακίας ἀναπληρωσάσης τὸ ὑστέρημα τῆς ἡλικίας, *malitia ſupplente, quod ætati deeſt*, ut ait Hermopolites in l. 1. inf. de reputat. quæ fi. ſive, ut eſt in Baſilicis: ἡ κακία αὐτοῦ ἀναπληροῖ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελές. *Malitia ejus ſupplet, quod ætati imperfectæ deeſt.*

Græcis hoc loco eſt) Libro x. Baſilic. tit. xxv. cap. 1.

Natis filiis) Juvenalis ſat. ix. *& libris actorum ſpargere gaudes argumenta viri.* Vetus Scholiaſtes: *Apud ærarium patres nomina deferebant natorum filiorum.*

Idem in Inſtitut) Libri iv. capite 11.

Conſtitutio Juſtiniani) L. ult. inf. quando tut. vel curat. eſſe deſin.

 TIT. XLIII.

TIT. XLIII.

Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur.

Hoc autem titulo oſtenditur, non poſſe in integrum reſtitui minores in ea cauſa, in qua, jam ante petita reſtitutione in integrum, repulſam paſſi ſunt, niſi novas proferant defenſiones, ne res ſemel rite judicata temere retractetur: & hoc eſt, quod Paullus ait 1. ſent. integri reſtitutionem pluſquam ſemel non eſſe decernendam.

XLIII. Enarratio.

Niſi novas proferant defenſiones) L. 2. & 3. h. t. in l. 2. vox *judicem* non eſt in libris vett. nec in Baſilicis. in l. 3. *iterum* legitur in Cod. Brodæi. Auctores Baſilicon legerunt, *iteratum*: vertunt enim ἐπιδευτερούμενον. 1. Sententiarum) Tit. VII. §. integri.

TIT. XLIV.

De his, qui veniam ætatis impetraverunt.

Et præterea hoc titulo non poſſe in integrum reſtitui minores, qui a principe extra ordinem, ut ait l. 3. D. de minor. vel ex Novel. Leonis 28. a magiſtratu veniam ætatis impetraverunt, in his ſcilicet, quæ geſſerunt poſt impetratam veniam, l. 5. inf. tit. 52. ne qui cum eis contrahunt, principis auctoritate circumſcripti videantur, l. 1. hoc titulo. Neque vero impetrant veniam ætatis, i. jus legitimæ

æta-

ætatis, & rerum ſuarum adminiſtrationem, niſi impleverint mares annum XX. & feminæ XVIII. Celerior eſt curſus prudentiæ muliebris, quæ ætas proprio nomine a Conſtantino firmata appellatur, l.1. Cod. Theod. eod. nec enim perfecta, juſta, legitima dici poteſt, l. ult. hoc titulo, ſed exigitur, ut & hujus ætatis ſe eſſe mares per ſe probent, inſinuata venia, quam a principe impetraverunt, l. ult. inf. de ſponſ. ſi Senatores ſint apud præf. urbi, ſi plebei apud prætorem; & omnes in provinciis apud præſidem ſimul, ac teſtibus ſe eis moribus eſſe præditos, ut mereantur veniam ætatis. De maribus loquor: nam feminæ propter pudorem, & verecundiam non coguntur prodire in publicum, ut l. 1. ſup. de off. div. jud. l.2. §. ſin autem, inf. de jur. prop. cal. & ſatis eſt ab eis firmatam ætatem probari per procuratorem, l.2. hoc titulo. Vis autem hujus beneficii principalis hæc eſt, ut minor XXV. ann. curatione liberetur, & rerum ſuarum adminiſtrationem recipiat, & in omnibus pro majore habeatur, l.10. inf. de appel. l. ult. inf. ſi ma. fac. al. fa. ſine dec. præterquam ſi prædia velit alienare, aut obligare ſine decreto, l. pen. hoc titulo: quod & in formula veniæ ætatis ſic Caſſiodorus excepit, ita ut alienandis ruſticis, vel urbanis prædiis conſtitutionum ſervetur auctoritas, ne quum opinioni præſtare volumus, utilitatem publicam lædere videamur. Olim venditio ei permiſſa erat, & pignoratio etiam ſine decreto, donatio nullo modo, l. ult. inf. ſi major fact. alien. rat. l. tutores §. ab eo, D. de admin. tut.

XLIV. Enarratio.

Mares annum XX.) Nam, ut ait Procopius Gazæus in Leviticum, annus viceſimus initium eſt ætatis ad res gerendas habilis, & ſexageſimus finis.

Inſinuata venia) Thalelæus ad leg. 5. inf. de ſponſal. ibi: *in competenti judicio comprobatam didiciſti*, inquit, *libro* 11. *Codicis tit.* XLIV. *conſtit.* 11. *poſt petitam veniam principale reſcriptum inſinuari etiam debere*: ὅτι δεῖ κατὰ τὴν αἴτησιν καὶ ἐμφάνισαι τὴν ἀντιγραφήν, libro XVIII. Baſil. tit. 11.

Caſſiodorus) Variarum VII. 41.

TIT. XLV.

Si major factus ratum habuerit.

Vltimus caſus, quo non reſtituuntur in integrum minores, hic eſt, ſi quæ in minori ætate geſſerunt, majores facti rata fecerint, quia per ratihabitionem in integrum reſtitutioni renunciare videntur, & nihil intereſt facto, an ſilentio ratum habuerint, ut Paullus ait, 1. Sent. ſilentio anni utilis jure veteri, quadriennii continui jure novo.

XLV. Enarratio.

Et nihil intereſt facto) Puta, ſi confirmaverit. Baſilica: δεκτὰ ἀπεδέξω, καὶ ἐβεβαίωσας αὐτά, *rata habueris, eaque confirmaveris*.

Vt Paullus ait 1. Sentent.) Tit. IX. §. ſi major.

Qua-

Quadrienni continui) L. ult. inf. tit. LI.

TIT. XLVI.

Ubi, & apud quem cognitio reſtitutionis agitanda ſit.

Sequitur alia inſpectio, ubi, id eſt, in quo foro, & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitetur. Et placet agitari, ſive minor eam petat, ſive major, in foro ejus, adverſus quem petitur reſtitutio, ſecundum regulam, quæ dictat, actorem ſequi forum rei, & non tantum pro tribunali apud magiſtratum urbanum, vel provincialem, ſed etiam apud judicem datum a principe, vel a magiſtratu ordinario ſpecialiter in hanc ipſam rem, vel in aliam, in quam incidat quæſtio reſtitutionis, ex qua apparet eam in modum contradictionis objici poſſe vel apud eum, cui a magiſtratu mandata ſit jurisdictio omnis, vel hæc ſpecies; eſt enim cognitio hujuſmodi jurisdictionis, & mixti imperii: ideoque mandari cuilibet poteſt, mandatoque generali comprehenditur. Sed & quibuſdam caſibus non in foro rei hæc cauſa agitur, ſed in conſiſtorio principis, veluti adverſus libertatem, l. 10 D. de min. vel adverſus rem judicatam a procuratore Cæſaris, vel ab eo, qui vice ſacra judicat, veluti vicario, aut præf. urbi, vel a judice dato a principe, l. 1. hoc titulo, l. 3. ſupra ſi adverſus rem judicatam, l minor autem §. pen D de minor Verum enim vero apud magiſtratum municipalem hæc cognitio non agitatur; nec enim ei ſuo jure competit ſine mandatu præſidis, l. ea quæ, D. ad municip. neque

neque judici compromiſſario, neque arbitro electo communi, nudoque conſenſu partium, neque arbitro dato a judice pedaneo, habente ſcilicet notionem tantum, non juriſdictionem, l. ult. veluti arbitro rationibus excutiendis, aut bonis æſtimandis, aut fidejuſſoribus probandis;

XLVI. Enarratio.

In foro ejus, adverſus quem) L. 2. h. t.
A procuratore Cæſaris) παρὰ τῦ καθολικῦ, a *Catholico*. Baſilica.
Aut bonis æſtimand.) L. 2 inf. de uſur. legat.

T I T. XLVII.

De reputationibus, quæ fiunt in judicio in integrum reſtitutionis,

Sequitur alia inſpectio de reputationibus i. de his, quæ adoleſcenti petenti reſtitutionem in integrum imputantur, ut ea vel reddat, vel compenſet: exempli gratia, ſi reſtitutus adverſus venditionem, & traditionem fundi, deſideret etiam fructus ſibi reſtitui, quos emtor percepit, cum fructibus compenſare debet uſuras, vel pretium reddere cum uſuris, & ſumtus meliorati fundi. Et ſimiliter reſtitutus adverſus tranſactionem, reddit, quod accepit ex cauſſa tranſactionis, & viciſſim ei redditur, quod dedit cum acceſſionibus, & omni cauſſa. Item reſtitutus abſtinendi gratia, reddit id omne, quod ex hereditate percepit, aut dolo malo fecit, quo minus percipere poſſet. Et eadem ratione, ut ſit in mulierum expromiſſioni-

miſſionibus ex Senatuſconſulto Vellejano, reſtituto minore adverſus expromiſſionem, puta, quum novandæ obligationis gratia interceſſit pro alio, creditori reſtituitur vetus actio in veterem debitorem. Omnis reſtitutio in integrum eſt reciproca, aut iniquiſſima, ſi ex uno tantum latere reſtituat rem. Semper excipio caſum l. pen. ſup. tit. 19.

XLVII. *Enarratio*.

Adverſus tranſactionem) L. 1. & 2. ſup. tit. XXXI.

Quominus percipere poſſet) L. unic. hoc titulo.

Ex Senatuſconſulto Vellejano) L. 8. §. Marcellus D. ad Vellejanum.

Quum novandæ obligationis) d. l. un. con. Baſil. interpretatione.

T I T. XLVIII.

Etiam per procuratorem cauſſam in integrum reſtitutionis agi poſſe.

Etiam hoc inſpici in hoc tractatu quærique dignum erat, an per procuratorem agi poſſet cauſa reſtitutionis in integrum, propterea, quod in hoc judicio ætatem probari convenit, quæ plerumque probatur ex adſpectu, & quod mares per ſe inſinuant veniam ætatis, ætatemque firmatam, ac morum probitatem probant. Sed utilitatis cauſſa receptum eſt, ut etiam per procuratorem agatur recte cauſa reſtitutionis in integrum, cui ſcilicet id ipſum nominatim mandatum ſit; putem, & per cognatum,

gnatum, vel adfinem, cui id mandatum non ſit, ſicut alia actio quælibet, ſi nec ab ipſo minore petere, & agere prohibitus ſit l. Pap. §. illud l. patri, D. de minor.

XLVIII. Enarratio.

Probari convenit) ſup. tit. XLII.

Inſinuant veniam ætatis.) Sup. tit. XLIV.

Aetatem firmatam.) Vt Virgili ecolga IV. *Hic ubi jam firmata virum te fecerit ætas.*

Per procuratorem) L. un. hoc titulo.

Nominatim mandatum ſit) L. 25. § 1. D. de minoribus. Minor auctore curatore procuratori nominatim mandare poteſt, ut cauſſam in integrum reſtitutionis agat. Sed & curator generalis minoris nomine eamdem cauſſam agere poteſt, ut heic ſcribit. Hermopolites: *ὁ τοῦ νέου γενικὸς κουράτωρ προσώπῳ αὐτοῦ τοῦ νέου ζητεῖν ἀποκατάστασιν οὐ κωλύεται, minoris generalis curator nomine ipſius minoris petere reſtitutionem non prohibetur.* Eſt autem curator generalis, inquit, qui minori datus eſt, ut ejus negotia tueatur uſque ad annum XXV.

TIT. XLIX.

In integrum reſtitutione poſtulata, ne quid novi fiat.

Quod appellatio majoribus præſtat, hoc minores conſequuntur adverſus ſententias beneficio reſtitutionis, ſi nolint appellare, l. præſes, D. de minor. & adverſus geſta alia quæcumque, ad quæ majoribus nullum patet auxilium. At ſive appellaverint majores,

aut

aut minores, ſive petierint minores reſtitutionem, medio tempore nihil deintegratur, ſed omnia manent in integro, quoad de appellationis, vel reſtitutionis cauſſa pronunciatum ſit: & hoc loco deſinit tractatus de minoribus, qui cœpit a tit. 21. Sequuntur cauſſæ, ex quibus nonnumquam reſtituuntur etiam majores XXV. ann.

XLIX. *Enarratio.*

Nihil deintegratur) L.un. D.nihil innov. appellat. interpoſ. l. un. hoc titulo.

T I T. L.

De reſtitutionibus militum, & eorum, qui reip. cauſſa abſunt.

Majores XXV. ann. & heredes ex perſona eorum reſtituuntur in integrum, ſi, quum eſſent in militia occupati, in caſtris, vel præſidiis vel ſtativis, vel qua alia ratione abeſſent Reip. cauſſa ſine dolo malo, interim res eorum uſucaptæ ſint, aut venditæ a creditoribus, aut tempore amiſſæ actiones, quæ eis competebant, vel etiam tempore amiſſa bonorum poſſeſſio hereditaſve, & reſtituuntur, quamquam deſierunt abeſſe intra annum utilem, & hodie intra quadriennium continuum, reſciſſa uſucapione, venditione bonorum, diſtractione pignorum, præſcriptione temporis, reſtitutoque dominio rerum, reſtituta bon. poſſeſſione, reſtitutis actionibus.

L. Enar-

L. *Enarratio.*

Vel præſidiis) Non ſi eſſent in ſuis ædibus: nam in l.ult. libri veteres habent, *ædibus*, & Baſilica οἴκοις. Vide conſultationem XLIX. & notas ad Inſtit. tit. de milit. teſtam.

Reipublicæ cauſſa ſine dolo malo) L. 4. hoc titulo. Sed & milites, qui Romæ militant, Reipublicæ cauſſa abeſſe intelliguntur, l. 6. D. ex quibus cauſſis maj. Theodorus Hermopolites: *χάριν τυχὸν τῆς τῦ βασιλέως φυλακῆς οὓς σήμερον, ὡς οἶμαι, καλῦσι παραμονὰς, fortaſſe principis cuſtodiæ gratia, quos hodie, ut arbitror, ſtationarios vocant*. Stephanus in Ariſtotelis Rhetoricam: *τυραννίδος ἢ. τέλος φυλακή, ἤγουν λεγόμεναι παραμοναί, imperii finis cuſtodia, ſive quæ dicuntur ſtationes*. Vide Codinum de officiis cap. v. num. XLVI. edit. Reg. milites ſtationarii.

Vſucaptæ ſint &c.) L. 1. 2. 3. & 4. h. t.

Intra annum) d. l. 2.

Intra quadriennium) L. ult. inf. tit. LII.

T I T. LI.

De uxoribus militum, & eorum, qui reip. cauſſa abſunt.

Sed & uxores militum, & aliorum, qui Reipub. cauſsa abſunt, in integrum reſtituuntur, ſi ſecutæ viros interim per abſentiam aliquid damni fecerint, vel aliquid lucri non fecerint, ut quibus officium publicum non debet eſſe damno, non ſit etiam uxoribus eorum.

LI. Enar-

LI. *Enarratio.*

Sed & uxores militum) Pone fundum venditum, abſente uxore militis, refuſo pretio, quod revera adnumeratum eſt, non quod inſtrum. vend. continetur, uxor eum recipiet, l. 2. h. t. Solent enim quidam plerumque ſubdole, & contra veri fidem inſtrumentis adſcribere ſe immenſo pretio emiſſe, quod minimo emerint: ſive, ut ait Hermopolites: οὐ μὴν τὸ ἐν πρατηρίῳ χάρτῃ περιεχόμενον, πολλάκις γὰρ τινες ὀλίγα διδόντες εἰς ἀγοραςίαν διά τινα τέχνην καὶ ὑποψίαν πλείονα ἐγγράφουσι τοῖς ὠνιακοῖς, *non quidem in venditionis tabula contentum; multoties enim quidam pauca dantes in venditione, arte ac dolo quodam plura adſcribunt in inſtrumento emtionis.* Verba autem illa legis 2. *ſed quia hujuſmodi diutinæ abſentiæ commenta callide adhibita, atque compoſita obeſſe omnino non debent*, ſic idem Theodorus interpretatur: non debent obeſſe emtori. Finge, inquit, abeſſe mulierem ſperantem poſt reditum ſe adverſus emtorem reſtitutum iri, non reddito pretio.

TIT. LII.

De temporibus in integrum reſtitutionis, tam minorum, & aliarum perſonarum, quæ reſtitui poſſunt, quam heredum eorum.

Communis hic titulus eſt minoribus, & majoribus pertinentibus ad cauſſam reſtitutionis in integrum: & erat olim quidem, ut de

de temporibus primum dicamus, omnibus jure prætorio conſtitutus annus utilis ad petendam reſtitutionem in integrum, deinde lege Conſtantini fuit reſtitutionibus,quæ minoribus dantur, conteſtandis finiendiſque in urbe, & intra centeſium milliarium urbis præſtitutum quinquennium poſt legitimam ætatem, in Italia quadriennium, in provinciis triennium continuum, ut non male in Cod. Theod. l. 5. hujus tit. habeat, juge tempus, pro quo vulgo, jure, & Baſil. νομίμως, forte quia ſibi vindicat continui temporis definitionem Juſtinianus, abrogata lege Conſtantini, conſtituens ut non obſervata differentia locorum, vel ætatum intra quadriennium continuum agatur, & peragatur cauſſa reſtitutionis in integrum, lege ult. hoc tit. lege ult. inf. de rep. hered. quod quidem minoribus numeratur ex die primo anni XXVI. in diem extremum XXIX. vel ex quo inſinuaverunt veniam ætatis, l. 5. hoc tit. militibus ex die miſſionis l. 1. hoc tit. & aliis abſentibus Reip. cauſſa ex die reditus. Altera quæſtio in hoc tit. eſt de heredibus earum perſonarum quatenus in integrum reſtitui poſſint, in qua ita diſtingui ſolet. Aut minor minori heres exſtitit, aut minor majori, aut major minori, aut major majori. Si minor minori, heredi ex edicto datur poſt ſuam legitimam ætatem ex defuncti perſona, non ſpectata tamen, aut computata ætate defuncti, totum quadriennium ad in integrum reſtitutionem, l. interdum, D. de minor. & Paullus 1. Sent. tit. eod. & l. 5. §. 1. h. tit. Si minor majori, nondum completo quadriennio, heredi poſt legitimam ætatem non datur totum quadriennium, ſed ex perſona defuncti id dumtaxat tempus, quod defuncto ſu-

ſupererat, d. l. interdum §. 2. d. l. 5. §. quod ſi majoris, l. ult. in fin inf. ſi ma. fac. al. ſoc. ſine decr. puta annus, ſi defunctus vixerit annis XXVIII. Si major minori, heredi ſtatim ab adita hereditate quadriennium datur ex perſona defuncti, l. 40. l. 5. §. ult. hoc tit. l. minor autem §. ult. D. de min. l. 4. D. de in integr. reſt. Si major majori, recte Accurſius, heredi ſtatim ab adita hereditate id tempus dari, quod defunctus habuit. Et ſecundum hanc diſtinctionem in ſpecie l. 2. hujus tituli ſi minor minori heres exſtitiſti, & militiæ nomen dediſti, majorque rediiſti, ex die reditus ad reſtitutionem in integrum habes quadriennium: itemque ſi minor rediiſti, poſt legitimam ætatem completam. Quod ſi majori nondum exacto quadriennio, ipſe minor, vel intra quadriennium conſtitutus heres exſtitiſti, & militiæ nomen dediſti, reverſo tibi cedet tempus, quod defuncto ſupererat, ſtatim ſi major, vel poſt completam ætatem legitimam, ſi minor rediiſti. Etiam illud valde notandum eſt ex lege 1. hoc tit. minori circumſcripto, qui in militia exegit annum XXIX. aut XXX. tempora reſtitutionis in integrum non computari, niſi ex die miſſionis, ut lege ſemper §. ſi quis reip. ver. nam etſi, D. quod vi, aut clam. quia ipſo jure continuatur beneficium reſtitutionis, l. 3. l. συνατπῶς καὶ ἀδιαχόπως φυλάττεται, *continue, & non interrupte ſervatur*, ut Baſilica interpretantur. Et tamen ſi major, qui temporalem aliquam actionem habuit, militiæ nomen dederit, actionis tempus ei cedit: ſed reverſo cauſſa cognita per reſtitutionem remittitur præſcriptio temporis, lege ſecunda ſup. de reſtit. mil. & ita accipienda eſt prima pars d. §. ſi quis

rei-

reipublicæ, exemplo ſcilicet, & argumento ejus §. qui præcedit. Plus tribuitur minori militiæ nomen danti, quam majori.

LII. Enarratio.

Præſtitutum quinquennium) Ex conſtitutionibus in urbe quidem quinquennium dabatur, in Italia quadriennium, in provinciis triennium. Baſilica libro x. titulo xxxiv. cap. vii.

Vt Baſilica interpretantur) d. titulo xxxiv. cap. iii.

T I T. LIII.

Quibus ex cauſſis majores in integrum reſtituuntur.

V. tit. 6. lib. 4. ff.

Hoc titulo demonſtratur non tantum majoribus, qui ſine dolo malo abfuerunt reipublicæ cauſſa ſubveniri per reſtitutionem in integrum, ſed etiam legatis civitatum ad principem miſſis, l. 1. & his, qui ſub cuſtodia militari, vel in vinculis, vel in hoſtium poteſtate fuerunt, l 2. & ult. & generaliter ſi qua alia juſta cauſſa judici videbitur maxime addicto actioni bonæ fidei, l. 3. hoc titulo, l. 3. inf. com. utr. jud l. jure §. ult. D. de jur. dot. nam in ſtricta, ſtricta & anguſta eſt poteſtas judicis. In bonæ fidei, etiam judex delegatus cognoſcit de cauſſa reſtitutionis, quæ incidit in eam rem, cui principaliter judex addictus eſt, venitque in contradictionis modum; l. ult. ſup.

ſup. ubi & apud quem reſtit. Etiam illud additur hoc titulo, civitatibus lapſis aut circumſcriptis ſubveniri exemplo minorum, l. pen. hoc titulo, l. penultima infra de jur Reip. lege 1. ſup. de off. ejus qui vi al. jud. l. ergo in fin. D. ex quibus cauſſis ma. l. 9. D. de appell. l. 6. inf. ne de ſta. def. Civitates minorum locum obtinere. Illud notandum eſt, & majoribus ex his cauſſis, & minoribus hodie ſubveniri extra ordinem, non ex edicto, cognitione prætoris, ſed a principe, vel a Senatu, ut l. 2. D. eod. tit. & apud Caſſiodorum in epiſt. ad actores Albini lib. IV.

LIII. *Enarratio.*

Qui ſine dolo malo) L. 4. ſup. tit. 1.

Sed etiam legatis civitatum) Theodorus Hermopolites heic ſcribit, legatum principis differre a legato civitatis: ille enim, ſi procuratorem reliquerit, reverſus non reſtituetur, quum potuerit is, cui rerum ſuarum curam mandaverat, ei proſpicere, ne quid damni pateretur. Legatus autem civitatis, licet procuratorem reliquerit, reſtitui poteſt: nam, quum ex omnium civium electione legatione functus ſit, & pro communi utilitate, ſi quidem præſens adverſus eum egerit, & eum condemnaverit, merito ei ſubvenitur: quum is etiam, qui egit, & obtinuit, miſiſſe eum intelligatur: quod in principe locum habere non poteſt. Licet enim pro utilitate Romani Imperii miſſus ſit, tamen eum ſolus princeps miſit, non ſinguli cives.

Juſta cauſſa) L. 1. D. eod.

Judici videbitur) In bonæ fidei contracti-

bus

bus majori xxv. non per reſtitutionem, ſed officio Judicis ſubvenitur, baſilica libro. x. tit. xxxvi. cap. iii. Hermopolites: οὐδὲ ἀποκαταστάσεως ἀλλὰ διὰ τὸ πάνυ φιλάνθρωπον τε & δίκαιον, *non per reſtitutionem, ſed humanitatis & æquitatis ratione.*

Civitatibus lapſis) L pen. h. t. Serva Reipublicæ nomine civitatem intelligi, & ita Græci Rempublicam πόλιν ſolent reddere.

Libro IV.) IV. Var. XXXV.

TIT. LIV.

De alienatione judicii mutandi cauſſa facta.

V. tit. 7. lib. 4. ff.

Datur etam majoribus in integrum reſtitutio ex hac cauſſa, ſi poſſeſſor, cum quo major xxv. ann. acturus erat in rem actione, dolo malo eam rem alienaverit objiciendi durioris, difficilioris, moleſtioris adverſarii gratia, & ex hoc edicto reſtituitur intra annum utilem, data in eum, qui rem alienavit, actione in factum quanti intereſt rem non amiſiſſe, ſi petere eam non poſſit ab eo, cui alienata eſt, ut lege 4. in pr. D. eod. vel ſi petere poſſit, quanti intereſt alium adverſarium non habere, cum quo par certatio non ſit, niſi reus ultro paratus ſit ſuſcipere utile judicium in rem quaſi poſſeſſor, l. 3. §. ult. D. eod. quod alioquin in invitum locum non habet, niſi quum ita rem dolo malo deſiit poſſidere, ut nuſquam ſit, aut ubinam ſit, penitus ignoretur, nam ſi certus ſit poſſeſſor, in

rem actio ſolum poſſeſſorem tenet, l. 1. in ſubi in rem act. exer. vel, ut eſt in Conſtitutione hujus tit. poſſeſſio in rem actionem parit adverſario, ut lege 17. D. de pign. Pignoris poſſeſſio (ſic videtur legendum) in rem actionem parit creditori, qua de cauſſa in rem actio ex poſſeſſione eſſe dicitur, l. nos alias §. 1. D. de jud. Mutato igitur poſſeſſore, mutatur judicium, i. lis futura transfertur in alium adverſarium. Denique, ut ait lex tit. hujus, vel in poſſeſſorem eſt in rem actio, vel in eum, qui alienavit, actio reſtitutoria ex hoc edicto, & electio exactioque poſſeſſoris liberat eum, qui alienavit, non contra, l. Stichum §. dolo, D. de ſolut. Alienatio eſt dominii, vel poſſeſſionis, vel juris in alium translatio.

LIV. Enarratio,

Objiciendi durioris) Vt objiceret, *ἕτερον πονὰ κακον, καὶ φιλονεικον, καὶ προς δικαςήριον ἐμπειρότατον, καὶ δυναμένον με συντρίβειν ἐπὶ πολύ, pravum hominem, contentioſum, & in judiciis exercitatiſſimum, quique me vexare poſſit.*

Et ex hoc edicto reſtituitur) Valet alienatio, ſed reſtitutoria actio in eum datur, qui alienavit, in quantum intereſt, duriorem adverſarium non habuiſſe; cujus hæc formula: quod feceris, ne tecum ageretur vindicatione, vel alia actione in rem ſcripta, aut mixta. Lex 24. §. ultimo D. comm. divid. ad actiones in perſonam non pertinet: quia nec debitor poteſt invito creditore alium vice ſua debitorem ſubſtituere, l. 1. C. de novation. Cujac. obſerv. lib. x. cap. 111.

Poſſeſſio in rem actionem parit adverſario) Baſilica : *ἡ περὶ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀγωγή ἀντίδικον ἡμῶν οἶδε τὸν νεμόμενον. In rem actio adverſarium noſtrum agnoſcit eum, qui poſſidet.* In veteri codice Iuliani Brodæi ſic legitur. *Quum in rem actioni poſſeſſio pariat adverſarium.* In antiquo Menagii : *Quum in rem actionem poſſeſſio pariat adverſario.*

Pignoris poſſeſſio) Baſilica : *ἡ περὶ τοῦ ἐνεχύρου ἁρμόζουσα τῷ δανειστῇ ἀγωγὴ, αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἐκδίκησίς ἐστι. Actio, quæ de pignore creditori competit, ipſius rei vindicatio eſt.* Petrus Faber Semeſtrium libro II. cap. ult. legebat, *pignoris obligatio, vel conventio.*

T I T. LV.

De receptis arbitris.

V. tit. 8. lib. 4. ff.

Si repetimus paullo altius, quæ diximus, huc uſque nos perduxit, ut alius ex alio nectitur ſermo, inſtitutus ille, qui initio eſt poſt enarratas partes juris civilis de magiſtratibus, & judicibus ordinariis, & de ordine, quo apud eos agi ſolet. Nunc de judicibus alius inſtituitur, qui ordinarii non ſunt, ac primum de compromiſſariis : nam recepti arbitri judices ſunt compromiſſarii, quos conſtat non eſſe ordinarios, l. pen. hoc tit. l. non diſtinguimus §. item ſi quis, D. eod. Hi enim ſunt recepti arbitri, ſeu compromiſſarii judices, qui ex partium compromiſſo ſive conſtipulatione pœnali jure perfecta, ſive pacto nudo, ut l. litigatores §. interdum, D. eod. adeuntur, compromiſſo addita

addita hac clauſula, dolum malum abeſſe ab futurumque eſſe, ut l. 3. hoc tit. Receptum autem eſt compromiſſum, l. rem non novam §. 1. inf. de jud. & ex eo naſcitur pœnæ petitio, vel exceptio pacti, l. ult. inf. l. 2. D. eod. Alii ſunt arbitri, qui adeuntur ex jurejurando ſine compromiſſo, ex quorum ſententia competit actio in rem utilis, vel actio in factum, vel condictio ex l. 4. hoc tit. quos tamen poſtea ſuſtulit Iuſtinianus Nov. 82. Alii adeuntur ex communi nudoque conſenſu partium ſine jurejurando, ſine compromiſſo, l. pen. hoc tit. l. ult. ſup. tit. 46. a quibus licet appellare, l. ex conſenſu, D. de appell. quum tamen ab aliis non liceat propter pœnæ, aut perjurii metum, l. 1. hoc tit. Licet eorum ſententiæ non adquieſcere, ſed ſi ei partes ſemel adquieverint, ex ſententia eſt quaſi taciti pacti exceptio, & actio in factum, vel condictio ex lege Iuſtiniani. Et hi quoque videntur improbati, quandoquidem a Baſil. abeſt tam lex pen. quam l. 4. hujus tit. Alii arbitri dantur a judicibus, veluti excutiendis rationibus, aut fidejuſſoribus probandis, qui dantur etiam a judicibus pedaneis, licet judicis dandi licentiam non habeant, d. l. ult. & ſignificantur d. l. rem non novam, his verbis: *vel qui arbitrium peragunt ex auctoritate ſententiarum*, ſic legendum: & electi nudo conſenſu partium in ſequentibus: *Et partium conſenſu electi, & generaliter &c.*

LV. Enarratio.

Nam recepti arbitri) Hos Græci διαιτητὰς vocant, Demoſthenes adverſus Bœorum,

Dio Chryſoſtomus orat. XI. Gloſſæ. *διαιτητής*, *diſceptator*, *arbiter*, *interventor*, *διαιτῶ*, *intervenio*, *diſcepto*: & eorum ſententiam, *διαιτητόν*. Gloſſæ: *διαιτητόν*, *ἡ ἀπόφασις*, *arbitratum*. Arbiter autem interventor dicitur, quia eſt *μεσίτης*, & mediator. Gloſſæ: *μεσιτεύω*, *intervenio*: *μεσίτης*, *arbitrator*, *mediator*. Auctores Baſilicῶn arbitros, *μεσιτεύοντας*, *καὶ αἱρετοὺς δικαστάς* vocant.

Quos conſtat non eſſe ordinarios) Compromiſſum judicio ordinario proximum eſt, l. 1. D. eod. conjuncta Baſilicῶn interpretatione, & ſcholiis: judicium imitatur, l. rem non novam, inf. de judic.

Quum tamen ab aliis non liceat) Vide conſultat. XII.

Sic legendum) Libri veteres Aegidii Menagii, & Iuliani Brodæi nihil mutant.

TIT. LVI.

De ſatisdando.

Poſt receptos arbitros dicturus de judicibus, quibus a magiſtratibus cauſſarum cognitio delegatur, quæ antequam apud eos judicia inchoarenrur, fieri neceſſe erat, nec hodie admodum neceſſe eſt, ea exſequitur tribus titulis ſequentibus, ac primum ſatisdationes moris erat interponi de rato, & de judicato ſolvendo, & de re defendenda, ſine quibus nec actor, nec reus, quive eorum nomine rem agebat, vel defendebat, idoneus eſſe exiſtimabatur. Hodie neque actor ſatisdat, neque reus. Sed neque procurator ſatisdat de rato, ſi mandatum, aut voluntas domini apud acta inſinuata

ta fuerit, vel per libellum, l. nec ſatisdatio, D. rem ratam hab. vel per litteras ad adverſarium ſcriptas, l. ſi procuratorem, D. de procur. vel ut in caſu l. ult. inf. de pac. con. ſuper do. Sed ſi is, quo cum procurator egit, & agat invicem ipſe, in cauſſa mutuæ petitionis procurator ſatisdat de re defendenda, & judicato ſolvendo, licet apud acta, vel aliis modis factus ſit procurator, ſicut ſi defenſor tantum eſſet rei: nec enim eſt idoneus defenſor, qui non ſatisdat, ſecundum veterem regulam juris: & hoc eſt, quod ait Conſtitutio hujus tituli, litem procuratori mandatam ſine ſatisdatione de re defendendâ ulterius non poſſe procedere. Data enim accipio pro mandata, ut in Baſil. ἐνταλθεῖσα, & actio data l. cum pupillus, D. de tut. & ration. diſtrah. Litem mandat actor, litem dat judex. Satisdare autem eſt fidejuſſorem dare, qui participet obligationem, quæ cœpit a nobis, quaque nos adhuc principaliter obligamus, quod & dare ſimpliciter, l. 43. §. is, qui procuratorem D. de procur. l. 6. D. ut leg. no. ca. & fidejuſſoribus ſatisdare, l. nec non, D. ex quibus cauſſis major.

LVI. *Enarratio.*

Apud acta inſinuata fuerit) Baſilica libro VII. tit. XIV. cap. XVII. *Sin autem huic procuratori apud acta conſtituto agenti ab adverſario oppoſita fuerit in ipſo litis exordio defenſionis allegatio, tunc licet apud acta factus ſit procurator, videri ipſum quaſi abſentis procuratorem eſſe, & compelli ſatisdare de re defendenda, id eſt, de lite reconventionis ſuſcipienda. Si vero non ſatisdederit de re defendenda, lis, quæ*

ei mandata eſt, ulterius non procedat.

Non eſt idoneus defenſor) §. 1. Inſtitut. de ſatisdat.

Pro mandata) Libri veteres Menagii, & Brodæi habent *mandata*: & ita legerunt Græci.

TIT. LVII.

De formulis, & impetrationibus actionum ſublatis.

Sed & impetrari actionem, priuſquam judex adiretur, neceſſe erat: hodie nihil eſt neceſſe, niſi forte ſit decretalis, l. 1. C. Theod. de dolo: nam & bon. poſſeſſionem decretalem impetrari neceſſe eſt. Ex legibus igitur & edictis nobis ipſo jure actiones competunt, etiamſi non poſtulentur. Et quæ impetrabantur olim, earum erat certa ſollemniſque formula, qua qui deerrabat vel ſyllaba, lite cadebat: qua de cauſsa horum errorum obſervatores Juriſconſulti a M. Tullio aucupes ſyllabarum vocantur, ac ſimiliter l. 1. hujus tituli formulas aucupatione ſyllabarum inſidiari. Religio juris forſitan captioſa nimis & ſcrupuloſa, ſed meo judicio tolerabilior, quam actionum confuſio, agendi temeritas, & nullus ordo, omnibus actionibus conceptis in factum, nec conſcriptis formula legeque certa. Cœperunt quidem ante conſtitutionem hujus tituli judicia extraordinaria frequentari, ubi conceptio formularum non obſervatur, i. non callide advertitur, l. actio, D. de neg. geſt. ſed licebat adhuc ſollemniter & ordine, formalibuſque verbis experiri, l. ſi quis mallet. His conſtitutionibus videtur hic ordo tolli, videntur tolli formulæ juris in negotiis omni-

omnibus, tolli legis actiones: & ab iiſdem Impp. quorum eſt l. 2. eadem lege fuere ſublatæ formulæ in contrahenda obligatione dotis, l. pen. inf. de dot. prom.

LVII. Enarratio.

Poſſeſſionem decretalem) Bonorum poſſeſſio edictalis edicto defertur: decretalis non defertur, ſed petenti datur, §. ult. inſt. de bon. poſſ.

Etiamſi non poſtulentur) Hodie non opus eſt expreſſa poſtulatione & impetratione actionis, l. 2. h. t.

Certa ſollemniſque formula) Pompon. in l. 2. §. 2. D. de orig. jur. *Quas actiones ne populus, prout vellet, inſtitueret, certas ſollemneſque eſſe voluerunt.* Cujacius ibidem: certas ad numerum refert, ſollemnes ad formulam & verba: an certas & nominatas, ut in l. 1. & 2. D. de præſcript. verb. ut certi contractus & incerti, qui proprium nomen habent, aut non habent, l. certi condictio 9. D. de rebus credit. l. 1. §. debitum, D. de conſtit. pecu. l. & uno 18. D. de acceptilat. Imo certas, quod ad certam & ſollemnem formulam redactæ eſſent, ne quis, prout vellet, eas inſtitueret, conciperetque, ut heic Cujacius adſignificat.

TIT. LVIII.

De jurejurando propter calumniam dando.

Item neceſſaria erat ex parte actoris cautio decimæ partis litis calumniæ nomine, §. hæc autem, Inſtit. de pœna tem. litig. l. 2. §. antiqua, hoc titulo, pro qua Iuſtinianus d. l. 2. introdu-

troducit jusjurandum calumniæ, quo adigatur utraque pars initio litis, & adſcribit etiam Paullo, l. inter §. qui familiæ, D. fam. erciſc. non ſe calumniandi animo litem intendere, vel ad inficias ire, ſed juris ſui opinione, & fiducia fretum, quod veteres Græci vocant ἀντωμοσίαν, ut Harpocratio, & Moſchopulus ſcribunt. Plato in Theæteto: καὶ ὑπογραφὴν παραναγινωσκομένην, ἣν ἀντωμοσίαν καλοῦσιν. At idem Iuſtinianus Nov. 112. reducit cautionem decimæ litis, non abolito jurejurando calumniæ. Et quod in l. 1. de jurejurando præſtando ab eo, qui fidem inſtrumentorum in dubium revocat, non ſe id facere morandi, aut fruſtrandi cauſſa, id quoque ita mutat Nov. 49. ne id toties præſtetur, quoties quis ab adverſario probationes exegerit, ſed ſatis ſit hac de re jurari ſemel initio litis, non ſe tota lite trahendi negotii, & vexandi adverſarii gratia fruſtra probationes ullas ab adverſario petiturum. Non eſt etiam in uſu vetus S. C. quod refert Plinius junior in epiſt. ad Rufum lib. v. quo, qui quid negotii habent, priuſquam agant, jurare jubentur, nihil ſe ob advocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, caviſſe.

LVIII. *Enarratio.*

Vt Harpocratio) In ἀντωμοσία.

Moſchopulus) περὶ σχεδῶν. Adde Euſtathium in Odyſſ. x. pag MDCLX. edit. Rom. Anaſtaſius Bibliothecarius in hiſtoria Eccleſiaſtica ἀντωμοσίαν apud Theophanem Græce reddit, *reciprocum juramentum.*

In epiſt. ad Ruf. lib. v.) Epiſtola ult.

CODI-

CODICIS IVSTINIANI LIBER TERTIVS.

TITVLVS PRIMVS.

De Iudiciis.

V. tit. 1. *lib.* 5. *ff.*

Expositis his, quæ antequam judicium inchoetur, vel tunc, quum inchoatur fieri neceſſe erat, aut neceſſe eſt etiam hodie, dat titulum de judiciis, & de officio judicum, quod verſatur non extra cognitionem cauſſarum, de quo lib. 1. tit. 48. ſed in ſola diſceptatione litium. Iudicia diſceptationes ſunt, quæ fiunt ex parte actoris, & rei apud judices litium finiendarum gratia: etenim judiciorum finis, ut M. Tullius ait in Topicis, eſt jus, ex quo etiam nomen. Iudex eſt diſceptator juris, l. rem, hoc titulo, quibus verbis comprehendo non tantum judicem datum, ſed etiam receptum arbitrum, ut l. 3. §. 1. D. de recept. & magiſtratum, ut in legibus M. Tullii: Iuris diſceptator, qui privata judicet, judicarive jubeat. Et vero licet titulus ſit de judiciis, & cognitionibus judicum datorum a magiſtratu, vel a principe, tamen pleraque continet communia cum magiſtratibus, ut lege 12. & 13. & 15. atque etiam cum receptis arbitris, ut

l.14. de jurejurando, & religione, qua obſtringuntur omnes judices, nec non advocati, ut plane dicere liceat, ſuperiori titulo agi de jurejurando calumniæ, quod dat utraque pars in ipſo limine inchoandi judicii, ſive apud Iudices agatur ordinarios, ſive compromiſſarios, l.2. §. ſed quia veremur, eodem titulo. Hoc autem titulo agi de jurejurando judicum omnium, etiam eorum, qui ex compromiſſo cognoſcunt, & de jurejurando advocatorum. Iudices jurant in leges veteri inſtituto, & inde religionis judicantium frequens mentio in jure. Advocati de cauſa perferenda fide, caſtu, & integritate omni.

I. *Enarratio.*

Litium finiendarum gratia) Aſconius Pedianus in Divinationem: *Iudicium dicitur res, quæ cauſſam, litemque determinat.*

Iudex eſt diſceptator) Lactantius de Ira D. cap XIX. *Deus eſt legis ſuæ diſceptator, & judex.*

Iudices jurant in leges) Vide quæ diximus de officio judicis, Inſtitutionum IV.

Advocati de cauſa perferenda) Plinius junior libro V. epiſt. XIV. *Melius Nominatum fuiſſe facturum, ſi cauſſam Vicentinorum eodem animo, quo ſuſceperat, pertuliſſet.* Quintilianus declamat. CCCLVIII. *Qualem cauſſam pertulerim*, l. dominus 57. D. de uſufr. l. pater 6. D. de dot. collat.

Caſtu) τῇ ἁγνείᾳ.

TIT. II.

TIT. II.

De ſportulis, & ſumtibus in diverſis judiciis faciendis, & de exſecutoribus litium.

Sportularum nominis origo prima ex prandio, vel cœna eſt, quæ in panariolos vel ſportellas conjecta dabatur clientibus vice cœnæ rectæ: modo enim dabatur cœna recta, modo in ſportula, & ad extremum C. quadrantes, quæ ſumma etiam ſportula dicta eſt: ac deinde latius porrecta ſportularum appellatio eſt ad ſalaria, congiaria, diaria, honoraria omnia, quæ vel ſacerdotibus dantur, ut in epiſtolis Cypriani, vel a Coſſ. ſparguntur in vulgus; ut cuilibet ſit accipiendi poteſtas in Nov. 105. ut non male Sudas ſportulas definierit, δῶρα ἐπὶ πάντων διδόμενα παῤῥησίᾳ, *munera, quæ libere de omnibus dantur*. Nec male etiam Heſychius ſportulam uſuram interpretatur: nam & ſub nomine ſportularum nonnumquam exigebantur uſuræ, l. eos inf. de uſur. Conſtat etiam ea, quæ novi decuriones dant ordini pro introitu in jure, ſportulas appellari. Et δικαστικά, quæ judicibus pedaneis dantur, Nov. 82. Hic titulus eſt de his, quas conventus reus dat exſecutoribus litium, i. viatoribus conventionis nomine. Horum enim proprium munus eſt reos convenire, & commonere: & reorum quoque onus hoc proprium ſportulas eis ſolvere, ut Nov. 53. Sed & de aliis, ſive ſportulis, ſive ſumtibus, quos in diverſis judiciis utraque pars facit, & erogat in apparitores, notarios, exceptores, arbitros, advocatos, ſcriniarios, vel inducendarum, & exercendarum cognitionum cauſſa,

vel pro exceptione, & editione actorum, relationis, ſententiæ, pro litis conteſtatione, pro recitatione ſententiæ, vel inſtrumentorum, pro libello, unde exſecutoribus datur conveniendi poteſtas, pro inſinuando reſcripto, vel edicto principis, & ex multis aliis cauſſis: & his quidem ſportulis Iuſtinianus certum modum impoſuit in hoc titulo conſtitutione Græca, cum qua videtur congruere conſtitutio Athalarici regis apud Caſſiodorum libro IX. ab onere earum præſtandarum interim liberato fiſco: quod & hodie obſervatur, & refertur ex ea conſtitutione a Iuliani antiquo interprete in Novell. 17. & 21. Fiſcum ſemper litigare gratis. Idemque datur Epiſcopis, §. ſportularum, Nov. 123. & tenuioribus perſonis, Nov. de mand. pr. & his, qui cum eis litigant, lege ult. inf. de fr. & lit. exp. Et eſt quidem ille titulus de ſumtibus litium, quos facit utraque pars in perſecutione juris ſui, & præbitione ſportularum.

II. *Enarratio*.

In ſportellas conjecta) Vetus inſcriptio. OB DEDICATIONEM STATVAE DECVRIONIBVS ET SEVIRIS, ET IVVENTVTI SPORTVLAS, ET POPVLO EPVLVM, ET OLEVM EADEM DIE DEDIT. Gloſſæ Baſil. *ſportula*: τὰ ἐν σπυρίδι διδόμενα ξένια.

Vt in epiſtolis Cypriani) Epiſtola XXIV. ad fin. *Hinc ſportulantes fratres* epiſt. LXIV.

Vel a Coſſ. ſparguntur) Symmachus lib. IX. epiſt. ult. *Sportulam Conſulatus mei, & amicitiæ noſtræ, & honori tuo debeo. Hanc in ſolido uno ad te miſi, orans, ut benigno animo ſollemnia officii mei libamenta ſuſcipias.*

Su-

Sudas) Σϑίδας, apud Euſtathium ad Odyſſ. α. pag. MCCCCVI. In Codice Memmiano Σϑδας dicitur.

Heſychius) Heſychius: απόρτουλον, τόκον.

Pro introitu) Vide Iuretum ad Symmachi epiſtolam LV. libri IV.

Quas conventus reus) Exigebatur interdum ab actoribus. Vide quæ diximus ad tit. de act. §. 24.

Conſtitutione Græca) Vide lib. XII. Obſervat. cap. XXXII.

Caſſiodorum lib. IX.) Epiſtola XIV.

T I T. III.

De pedaneis judicibus.

De ſportulis pedaneorum judicum fuit ſub hoc titulo conſtitutio Zenonis Græca, cujus fit mentio Nov. 81. Pedanei judices ſunt ſpeciales judices, quibus ſingulæ cauſſæ cognoſcendæ a magiſtratibus delegantur: namque cognitionem tantum habent, non jurisdictionem, lege ultima ſupra ubi, & apud quem cog. reſt. & cognitionem maxime cauſſarum humiliorum, l. ult. hoc titulo, l. ult. inf. quan. prov. non eſt nec. quare & a Ioſepho II. de bell. Iud. dicuntur *δικασταὶ τῶν εὐτελεστέρων διαφορῶν, judices tenuiorum litium*. Sic dicti, quaſi agipedes, aut planipedes, quod non pro tribunali judicent, ſed de plano ſtantes, aut ſedentes, imo, collatitio, aut fortuito ſcamno, fortuito ceſpite, ut Nov. 61. & 71. At vero ne quis objiciat, non fuiſſe, cur de his daretur hic titulus, quaſi ſufficiente primo, fuit titulus primus de judi-

judiciis potius, quam de judicibus, ſive de officio judicum omnium, id eſt, eo, quod in jure diſceptando ſequi, & obſervare debent. Eſt autem hic titulus ſpecialiter de pedaneis judicibus, ne dentur a procuratore Cæſaris inter privatos, l.1. & in quo l.2. extraordinaria fere omnia judicia facit, ne dentur a præſid. in cauſſis, quæ eorum cognitioni legibus nominatim reſervantur, ne in cauſſis ingenuitatis, nec in ullis aliis cauſſis, niſi vel multitudine cognitionum obruantur, vel negotiis publicis diſtringantur, vel ea ſit cauſſæ vilitas, ut non admodum requirat notionem præſidum, ut ſecundum d. l. 2. plane jam poſſis ſtatuere pedaneos judices humiliorum litium eſſe judices. Et additur l.4. ut in demortui pedanei judicis locum præſes, aut prætor ſubſortiatur alium. Nec ad officium pedaneorum ſpectat lex ulla tituli hujus, niſi forte l.3. quæ etiam invitum pedaneum judicem ad judicandum operam dare compellit, ademta facultate remittendæ litis ad præſidem, qui eum dedit.

III. *Enarratio*.

Cognitionem tantum habent] ἀκρόασιν, *audientiam*, Baſilica in interpretatione legis 4. vide ad tit ſeq.

Cauſarum humiliorum) Et ideo minores judices dicuntur. Guntherus Ligur. -- *minor atque pedaneus*: ei opponitur *major judex*; ibid.

Quaſi agipedes) Lucilius apud Feſtum in v. pedarium: *Agipes vocem mittere cœpit*.

Aut planipedes) Diomedes lib. IX. Grammaticæ: *Ideo Latine planipedes, quod olim non ſuggeſtu, ſed in plano orcheſtræ, poſitis inſtrumentis*

mentis mimicis, actitabant, &c.

De plano ſtantes) Et ideo χαμαιδικασαὶ dicti in Baſilicis, & Gloſſis veteribus, qui & pedarii, vide tit XXVIII. inf.

Diſtringantur) Sic ſcribitur in l. 2. D. de exercit. act. Gloſſæ: *diſtrictus*, ἀχολυθεὶς.

TIT. IV.

Qui pro ſua juriſdictione judices dare darive poſſunt.

De judicibus pedaneis id additur hoc titulo, ut is tantum judicem pedaneum dare poſſit, cujus de ea re, qua de agitur, & inter eas perſonas, ad quas ea res pertinet, jurisdictio eſt. Iudicem igitur pedaneum rite datum, alium judicem dare non poſſe, quia ejus rei, in quam datus eſt, notionem, non jurisdictionem habet, niſi ſit datus a principe. Hic enim alium judicem dare in eadem cauſſa poteſt, l. a judice, ſup. de jud. & ab eo, quem dederit, appellatur ipſe, non princeps: ex quo efficitur, judicem delegatum a principe habere jurisdictionem. Iudicis enim dandi licentia pars eſt jurisdictionis urbanæ, ut in hoc titulo ſignificatur his verbis, pro ſua jurisdictione, id eſt, pro modo jurisdictionis ſuæ; ergo & exſecutionem ſententiæ habet, quum & adſeſſores habeat, ut Nov. 60. & apparitionem propriam, l. pen. inf. de fruct. & lit. exp Quod adjicitur in tit. Darive, in id dicam ex conſtitutione hujus tituli judicem non jure dari eum, quem dat is, qui jurisdictionem non habet, & ex tit. ſeq. non jure dari in re propria.

IV. Enar-

IV. Enarratio.

Judicem igitur pedaneum rite datum) Datum a magiſtratu, *παρὰ τȣ̃ ἄρχοντος*, Baſilica in interpretatione legis a judice.

Non juriſdictionem habet) Sive, ut eſt in l. a judice, *quia ipſe judiciario munere fungitur*, in qua Deſiderius Heraldus legebat, *fiduciario*, quia judex delegatus non ſuo jure munus judicandi habet, ſed mandatu alterius judicat, eamque emendationem ſequuntur Hugo Grotius in Sparſione Florum, & Claudius Salmaſius in Obſervationibus ad jus Atticum cap. XVIII. Sed merito Deſiderius ſententiam mutavit in Animadverſionibus ad jus Atticum libro V. capite XIV. num. XXVIII. Iudex igitur delegatus judiciario tantum munere fungitur, nec ullam juriſdictionem habet: ac per hoc judicem dare non poteſt: hoc enim ad jus dicentis officium pertinet l. 1. D. de jur.

Niſi ſit datus a pr.) L. un. hoc titulo, in qua libri vet. Men. & Br. legunt, *parientiam*, & in Gloſſa interlineari exponitur, *obedientiam*, Baſilica: *ὅτε ἐκεῖνος ᾧ παρεπέμφθη ἀνάγκην ἔχει πειθαρχεῖν τῇ παραπομπῇ*, *nec ille, cui demandatum eſt, cogitur delegationi parere*. Vide ad A. Gellium l. 15.

Pars eſt jurisdictionis urbanæ) L. 1. D. de juriſdict.

TIT. V.

T I T. V.

Ne quis in ſua cauſſa judicet, vel jus dicat.

Ergo judex dari nemo in re ſua poteſt, imo nec fieri, l.17. D. de jud. ac multo minus jus dicere ſibi, l. 1. D. quod leg. l. exſtat, D. de eo quod met. cau. l. qui juriſdictioni, D. de juriſd. Iudicat judex, vel arbiter datus receptuſve, jus dicit magiſtratus, omnes in re aliena. Teſtimonium quoque dicit quiſque in re aliena, non in re propria, quod etiam in conſtitutionibus hujus tituli fuiſſe additum conſtabit, ſi adhibeatur l.9. inf. de teſt. Hodie receptum eſt, ut & in ſua quis cauſſa judicet, quum de ſportulis judiciariis agitur, utque ſit in ea re idem adverſarius, & judex, itemque ſi de juriſdictione ejus agatur, l.5. D. de jud.

V. Enarratio.

Judex dari nemo in re ſua poteſt) Nec enim, quiſquam ſeipſum condemnabit. Artemidorus Daldianus ὀνειρ. Libro II. capite XXIX. *οὐ γάρ ὁ δικαστὴς τα ἑαυτοῦ καταδικάσει ἀλλὰ τα τῶν ἄλλων πάντων, neque enim judex ſua ipſius judicare poteſt, ſed quæ aliorum ſunt.*

T I T. VI.

Qui legitimam perſonam in judiciis habent, vel non.

Quemadmodum non valet ſententia, quam dixit is, qui non jure datus eſt judex, ita nec

nec quæ in pupillum, vel adoleſcentem dicta eſt, abſente tutore, vel curatore, l. 1. & 2. hoc titulo, l. 3. ſup. ſi adv. rem jud. l. 11 inf. qui dare tut. l. acta §. ult. D. de re jud. quod hodie obtinet etiam in cauſſis criminalibus, l. 4. inf. de auct. præſt. Nam ut legitimum judicem, ita legitimum litigatorem eſſe oportet, ut legitimus litigator non eſt minor indefenſus, l. 1. Cod. Th. de den. vel ed. reſ. propter quam in l. 4. eod. additur, inter juſtas legitimaſque perſonas idemque dicitur de Republica indefenſa, l. 1. inf. de jure Reipublicæ, & generaliter legitimus litigator non eſt, qui non poteſt rem in judicium deducere, & conſequenter nec filiusf. ſine voluntate patris, l. ult. §. neceſſitate, inf. de bon. quæ lib. nec ſervi eſt ad litigandum idonea perſona, quia nec perſonam habere *intelligitur*, l. 4. inf. de obſ. pat. præſt. l. ſervus, & ſeq. ſup de jud. & Nov. Valentiniani de competit. & hoc eſt, quod dicitur, cum ſervo non eſſe actionem. Invenio nec precis offerendæ capacem eum eſſe, l. 1. ſup. de prec. Imp. off. & tamen admitti in criminali judicio, ſicut olim minor in eo admittebatur etiam ſine tutore, aut curatore: Excipitur etiam cauſſa momenti, i. repetendæ poſſeſſionis, l. inf. ſi per vim vel al. mo. l. 4. C. Theod. unde vi l. ult. hoc tit. in qua etiam admitterem pupillum ſine tutore, & adoleſcentem ſine curatore, reſervata tamen proprietatis actione ſecunda, quæ petitionis verbo ſignificatur d. l. ult. juſtis legitimiſque perſonis, legitimiſve procuratoribus.

VI. Enat-

VI. Enarratio.

Cum ſervo non eſſe actionem) L. cum ſerve 107. D. de reg jur.

Proprietatis actione 2.) Vt in l. 2. inf. quor. bonor.

Quæ petitionis verbo) Sic etiam Odofredus, & Fulgoſius.

Iuſtis legitimiſque perſonis) L. 1. inf. ſi per vim, vel alio modo abſenti poſſ. perturb. ſit.

Admitterem pupillum) Azo in ſumma, Odofredus, Fulgoſius, & Joannes Faber admittunt pupillum, & adoleſcentem.

TIT. VII.

Vt nemo invitus agere, vel accuſare cogatur.

Abutitur hac regula actor in Nov. 112. qui poſt litem conteſtatam contendit, non debere ſe compelli ad litem perſequendam. Abuteris eadem, ſi dixeris, non poſſe actorem cogere eum, cum quo agit, ut is agat cum alio ſua actione. Hoc enim pugnat cum lege Julianus §. pen. D. de act. emt. l. cum in plures §. meſſem, D. de loc. l ſi tibi in fin. D. de opt. leg. l. ſi ſic legatum §. ult. D. de leg. 1. l. 2. ad leg. Rhod. Sententia enim regulæ hæc eſt, non poſſe me invitum compellere eum, cui in me, vel in alium ſuo nomine actio eſt, ut ea actione experiatur, ſi mea non intereſit cum alio agi, nec ulla mihi eo nomine actio ſit, l. 4. inf de uſur. pup. lege 20. inf. de pign. Cum invito quidem agi, ſed invitum non agere, aut non legiti-

time agere. Nullos quoque, ut olim Athenis, publice conſtitui accuſatores, niſi voluntarios in criminalibus cauſſis.

VII. Enarratio.

In Nov. CXII.) Capite III.

Poſt litem conteſtatam) Theodorus Hermopolites: *ἐὰν ἔφθασε λίβελλον δοῦναι τῷ ἰδίῳ ἀντιδίκῳ ἢ λύσιν πορίσασθαι, καὶ ἀποστεῖλαι ταύτην διὰ τοῦ δικαστηρίου τῷ ἰδίῳ ἀντιδίκῳ, ſi prævenerit libellum dare ſuo adverſario, ad finem uſque procedere debet, & adverſario ſuo per judicium abolitionem, & liberationem denunciare.*

TIT. VIII.

De ordine judiciorum.

Quoties in uno judicio plures oriuntur quæſtiones, ita plerumque ordinatur judicium, ut diſceptetur una prius, quam altera, veluti criminalis, priuſquam civilis, momenti prius quam proprietatis. Item ſtatus prius quam hereditatis, l. 1. & 2. hoc titulo l. 3. ſup. de jud. l. liber inf. de pet. hered. Sed in arbitrio judicis eſt, vel hunc ordinem ſequi, vel utramque commiſcere, & cumulare quæſtionem, veluti civilem, & criminalem l. pen. hoc titulo, & ut ex Symmachi epiſtolis didicimus, poſſeſſionis, & proprietatis cauſſam, & in quibuſdam cauſſis etiam jubetur civilem anteponere criminali l. quoniam inf. ad l. Jul. de adult. l. 8. inf. ad l. Fab. l. 2. Cod. Th. ad l. Cor. de falſ.

VIII. Enarratio.

Veluti criminalis) L. ult. hoc titulo.
Momenti prius) Vide Obſerv. libro II. capite XXV.
Ex Symmachi epiſtolis) Epiſtola XLI. lib. X.

TIT. IX.

De litis conteſtatione.

Judicia intelleximus tit. I. fieri per tres perſonas, judicem, actorem, reum, & ad ea nos vocari per exſecutores, datis ſportulis tit. 2. poſt hæc conſequens erat dicere de ipſo judiciorum initio, quæ litis conteſtatio eſt. Sed quia ante litem conteſtatam legitime conſtitui oportet perſonam actoris, & rei, & judicis, quam ob rem vulguo dici ſolet, ante litem conteſtatam opponi debere exceptionem procuratoriam, exceptionem fori, vel quam aliam exceptionem dilatoriam, quæ modo ad perſonarum qualitatem reſpiciat, quibus judicia conſtant, & recuſari quoque judicem quaſi ſuſpectum non poſſe, niſi ante litem conteſtatam, ideo, antequam daret hunc titulum de litis conteſtatione, expoſuit, qui ſint legitimi judices, qui litigatores legitimi tit. 3. 4. 5. 6. 7. & quoties concurrunt in rem unam quæſtiones plures, a qua inchoandum ſit tit. 8. Litis conteſtatio eſt ejus rei, de qua controverſia eſt apud judicem, ex utraque parte facta narratio in foro, vel teſtibus præſentibus. Quæ fit apud judicem narratio actoris, & contradictio ſive reſponſio rei, l. rem §. patroni, ſup. de jud. l. 2. §. 1. & §. ſin autem reus, ſup. de jurejur. prop. cal. Dixi ex utraque parte, quod

quod alibi cognitionaliter partibus cominus conſtitutis. Nam ſimplex poſtulatio, quæ fit *μονομερῶς*, *una parte præſente*, & *μονομερὴς ἄντησις*, *petitio unius partis*, dicitur a Græcis ad l. 3. inf. de præſ. 30. an. litis conteſtatio non eſt. Simplicem poſtulationem dicit conſtitutio hujus tituli, & l. ult inf. de caſtr. & min. eique merito conjungit appellationem. Nam & hæc introducitur *μονομερῶς*, l. ult. D. de cond. & dem. Litis conteſtatio non fit *μονομερῶς*. Separatur etiam rectiſſime editio actionis a litis conteſtatione in conſtitutione hujus tituli, unde patet horum titulorum differentia de edendo, de poſtulando, de litis conteſtatione.

IX. Enarratio.

Exceptionem dilatoriam) L. exceptionem 9. inf. de probat. l. pen. inf. de exception. l. nemo 4. inf. de juriſdict. l. ita demum 13. ſup. de procnrat. l. etſi 52. D. de judic.

Et recuſari quoque) L. *πάντες*, l. apertiſſimi ſup. de judic. l. ult. inf. de ſentent., & interlocut.

Litis conteſtatio eſt) Græcus interpres ad cap. III. tit. I. libri VII. Baſilic., *προκάταρξις ἐστιν τῆς ὑποθέσεως, οὐχ ἡ ἔκδοσις τῆς ἀγωγῆς, οὐδὲ ὑπόμνησις οὔδε ἡ μονομερὴς ἐντυχία*. *Litis conteſtatio eſt narratio negotii, non editio actionis, neque admonitio, ſeu conventio, neque ex una parte interpellatio.*

Vel teſtibus præſent.) Vide ad tit. IV. libri II.

Narratio, & contradictio) Gloſſæ Philoxeni: *lites conteſtatæ: αἱ ἀρχὴν λαβοῦσαι ἐν δικαστηρίῳ δίκαι ἐξ ἀντικαθεστώτων, lites initium ſumentes in judicio ex contradictione.*

Co-

Cognitionaliter &c.) L. ult. §. illud etiam inf. de tempor. & reparat. appellat. l. 3. inf. de fructib. & lit. expenſ.

Nam ſimplex poſtulatio) L. un. hoc tit.

Editio actionis) Vide obſerv. lib. IX. cap. XII.

TIT. X.

De plus petitionibus.

Narratio actoris in litis conteſtatione petitio eſt: eam vero omni ex parte veram eſſe oportet; alioquin plus petitio, aut minus petitio eſt, de cujus periculo ſunt in hoc titulo duæ conſtitutiones Græcæ a nobis proditæ & explicatæ alibi. Et tertia Latina, ut jus vetus, quo receptum erat cauſſa cadere eum, qui plus debito peteret, etiam hodie valeat uno caſu, ſi quis a debitore ſuo dolo malo cautionem exegerit majoris quantitatis, quam eſſet in debito, & ex ea cautione egerit, litemque conteſtatus fuerit. Nam & ſi poſt litem conteſtatam paratus ſit minuere petitionem, & agnoſcere bonam fidem, jus crediti amittit. Pœnitenti ante litem conteſtatam venia datur, itemque ei, cui iterata cautione ultro debitor ſe in eamdem ſummam obſtrinxerit. Vis hæc eſt iteratæ cautionis, ut in Senatuſconſulto Vellejano, ne ſubveniatur mulieri iteranti interceſſionem poſt biennium, & in præſcriptionibus temporum, ne proſint iteranti cautionem.

X. Enarratio.

A nobis proditæ) Obſervat. lib. XII. cap. XXI.

Vis

Vis hæc eſt iteratæ cautionis) Quæ ſecunda confeſſio in l.3. hoc titulo: δευτέρα ὁμολογία, *ſecunda confeſſio* in Baſilicis.

In Senatusconſulto Vellejano.) L. ſi mulier 22. inf. ad Senat. Velleian.

In præſcription. tempor.) L. cum notiſſimi 7. §. imo, verſ. ſed & ſi quis, inf. de præſcript. trig. annor.

T I T. XI.

De dilationibus.

Poſt litem conteſtatam, aut etiam in lite ipſa conteſtanda ſępenumero petuntur a judice dilationes inſtrumentorum, aut perſonarum exhibendarum gratia, inſtruendi judicis, inſtruendę intentionis ſuę gratia, ut ex provincia codices afferantur l. argentarium, D. de jud., & decernuntur cauſſa cognita pro tribunali, quod judicis ſedile legitimum eſt, l.4. hoc titulo, & ſecundum modum prę ſcriptum oratione D. Marci; ſi petantur ex provincia, ubi lis agitur, breviores, quam ſi ex continentibus provinciis; & continentibus provinciis breviores, quam ultra marinis, l. 1. & ult. hoc titulo l.13. Cod. Theod. de ju. fiſ. l.27. Cod. Theod. de app. Notandum in conſiſtorio principis dilationes non dari, l. 5. hoc titulo, quia ſcilicet imparati ad cognitionem principis, nec dum inſtructi bene non admittuntur l. 1. inf. de relat. & ita apud Julianum Imperatorem, ut Sudas refert: ἀναβολαὶ οὐκ ἦσαν, ἀλλά το μέλλον καὶ διορθούμενον εἰς τὸν χρόνον. ὕποπτον ἦν, *dilationes non erant, ſed quod futurum, erat & directum in ſuſpectum tem-*

tempus. Sed & actori eadem ratione dilatio danda non eſt ex l 2. hoc titulo, trahenti rem ad incongruum judicem ex reſcripto principis. Dilatio eſt prolatio diei.

XI. Enarratio.

Dilationes inſtrumentorum) L. 1. hoc titulo.

L. 4. hoc titulo) In qua legendum: *non interpellatione planaria*, ut in vett. *ἡ τῆς αἰτίας διάγνωσις ἐν βήματι πράττεται, cauſſæ cognitio, pro tribunali ſuſcipitur*. Baſilica libro VII. tit. XVII. cap. X.

Quia ſcilicet imparati) Michael Attaliotes in Regio codice: *βασιλέως ἀκροωμένου οὐκ ἔξεστιν αἰτεῖν προθεσμίαν· ἐμπαράσκευοι γὰρ ὀφείλουσιν εἶναι οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως διαγινωσκόμενοι, quum princeps de cauſſa cognoſcit, dilationem petere non licet; quia parati ad cognitionem principis venire debent*, adde l. VII. Baſ. tit. XVII. c XV.

Ad incongruum judicem) In l. 2. ad extraordinarium judicem, alienum judicem, *εἰς ἄλλον φόρον*, in aliud forum.

TIT. XII.
De feriis.

V. tit. 12. lib. 2. ff.

Ut intra tempora datæ dilationis ceſſant partes judicis, l. 2. ſup. tit. prox. ita intra tempora feriarum. Nam & feriæ nihil aliud ſunt, quam dilationes judiciorum, & litium omnium. Vel dies quieti a litibus, induciæ, pax, ut Papinius de feriis ait: *Et pacem piger annus habet*. Vel tempus mutum a judiciis: quod & in

feriis imperandis, ut Cicero ſcribit 1. de divin. nominatim adjiciebatur, ſcilicet ut cives litibus, & jurgiis abſtinerent. Ex his aliæ ſunt ſollemnes, ut dies cultui divino dedicati, ut meſſes, & vindemiæ, quibus deputantur menſes duo l. 7. hoc tit. æſtivis, ut ait, fervoribus mitigandis, & autumni fœtibus decerpendis. Sic legendum, ut illo verſu Aſclepiadis: Mox autumnali redolet vindemia fœtu. Aliæ ſunt repentinæ, veluti ob res proſpere geſtas, quæ a ſolo Imperatore indicuntur, & ob id appellantur imperiales l. 3. hoc tit. mutato nomine veteri imperativarum; quæ a Coſſ. aut Prætoribus imperabantur, l. ſed & ſi §. ſi feriæ, D. ex qui. cau. ma. Videntur & quæ Senatui dantur, ut fit hodie, eſſe imperiales. Sic enim Theodoſius ſcribit ad Senatum Nov. ne decur. ad ſen. dig. aſp. Otio frui vos quodam tempore patimur, ne labore videamini fatigari continuo. Dixi ferias dilationes eſſe, ut d. l. 6. feriis jura differri. Veteres res proferri dicebant. Lucanus ad Piſonem: Si quando judice feſſo turbida prolatis tacuerunt jurgia rebus. Porphirio in Horatium: *Solent principes civitatis negotiorum dijudicatis juribus, vel prolatis rebus otioſa mente urbem relinquere.* Horatius ipſe dixit: *rebus omiſſis*. Ceterum feriæ dilationes ſunt omnium litium. Dilationes ſuperioris tituli, unius rei litiſve: & vicinitatis igitur feriarum & dilationum evidens ratio, quum & in Digeſtis unus ſit titulus de feriis, & dilationibus, eo etiam adhibito, quod habetur l. 3. ſup. tit. prox. ferias computari conceſſarum dilationum temporibus, ut appellationum temporibus in l. 1. hoc tit.

XII Enar-

XII. Enarratio.

Dies quieti a litibus) *quies feriata* Cyprianus epiſt. I. *ἄδικος ἡμέρα, καθ' ἣν ὀ κρατεῖται δίκη, nefaſtus dies, in quo lis non agitatur.* Euſtathius ad Odyſſ. IV.

Vt Papinius) Libro IV. Sylv. ad Marcell.

Vt dies cultui divino dedic.) Vt dies Dominicus, dies Paſchales, & alii, qui recenſentur in l. 6. & ult. hoc titulo, de quibus ad collectionem Balſamonis.

Vt meſſes, & vindemiæ) Suetonius Iulii cap. XII.

Minutius Felix in Octavio: *Ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant.* Sanctus Cyprianus in epiſt. I. ad Donatum: *Quum indulgente vindemia ſolutus animus in quietem ſollemnes ac ſtatas anni fatigantis inducias ſortitur.* Fulbertus epiſtola XVIII. *Meſſivæ feriæ &c.* & epiſtola XXXIX. *Ipſi vero responderunt, ſe meſſivo tempore occupatos, lites ad præſens agitare non poſſe.* Sed & diebus vindemialibus feriæ erant a ſtudiis, Diuus Auguſtinus Confeſſion. libro X. cap. II.

Aeſtivis, ut ait, fervoribus) in codice Brodæi: *Aeſtivis fervoribus mitigandis, & autumno fœtibus decerpendis.* Sic etiam Menagii codex, & Stevvecchii, ut ipſe teſtatur in Electis ad librum I. Arnobii.

Dixi ferias dilationes eſſe) Quum lites feriis nimium differrentur, Manuel Comnenus edixerat, ut dies quidam toti feſti eſſent, quidam vero in meridiem uſque, & interciſi, & ut peracto ſacro, judices juri dicundo operam darent, ut ſcribit Ioannes Cinnamus hiſtoriarum libro IV.

quod deſumtum eſt ex Novella ejuſdem Comneni de diebus totius anni, &c.

Veteres res proferri dicebant) Vide Cujacium libro 7. Obſervat. cap. XVI.

Lucanus ad Piſonem) In Panegyrico.

Horatius ipſe Reb. omiſſis) Epiſt. v. lib. I.

TIT. XIII.

De juriſdictione omnium judicum, & de foro competenti.

Quia ante litem conteſtatam, vel tempore litis conteſtatæ opponenda eſt præſcriptio fori, l. 4. hoc tit. l. ult. inf. de excep. ideo titulo de litis conteſtatione non longe adiicit titulum de juriſdictione, & de foro competenti. De juriſdictione eadem fini, qua de foro competenti, ut ſciatur cujus ſit juriſdictio, *id eſt*, quis ſit judex competens, quod forum judiciumve competens, & longe alia fini, quam in Digeſtis, in quibus titulo de juriſdictione hæc præcipue tractantur, quæ ſint juriſdictionis, quæque adeo poſſint mandata, aut conceſſa juriſdictione ad alium tranſire, & quemadmodum contemta juriſdictio magiſtratus vindicetur, & quod habuimus tit. v. ne quis ſibi jus dicat, & de modo juriſdictionis, & aliquid de officio judicis, l. 1. quod ſane latius patet, quam iuriſdictio. Nam ea etiam complectitur, in quibus nulla juriſdictio conſiſtit, & quæ legis potius, quam juriſdictionis ſunt. De foro autem competenti eſt in Digeſtis ſecunda pars tituli de judiciis. Porro juriſdictio, & forum eſt ſolius magiſtratus: judices enim dati nec forum, nec juriſdictionem habent. Iuriſdictio igitur notio, quæ jure magiſtratus competit. Definitio eſt juriſdictionis ordinariæ: nam extraordinariam

riam etiam ii, qui non ſunt magiſtratus habent, veluti præf. annonæ, & præf. vigilum, l. 2. §. ſane præfectus, D. de orig. jur. l. 7. D. de off. proc. Vel ſi vis omnem complecti, jurisdictio eſt notio, quæ jure magiſtratus, vel ex mandato magiſtratus, vel extra ordinem competit. Forum autem eſt locus publicus, in quo magiſtratus jus dicit, vel judicat, & ex conſtitutione l. 2. ſup. de ped. jud. judicat magiſtratus, & forum agit de omnibus cauſſis, nec niſi perraro judices dat: neque vero improbes, ut quidam, quod Iſidorus dixit Forus, non forum. Nam & Lucilius, & Pomponius Atellanarius, & Marius Victorinus ſic loquuntur. Competens autem forum, id eſt, proprium, & congruum, ubi reus ab actore conveniri debet, quacumque de re agatur, puta, ubi domicilium reus habet, vel ubi tempore contractus habuit, l. 2. hoc tit. Cujus contrarium forum alienum, incompetens, incongruum: & judex ſimiliter, aut competens, aut incompetens, & incongruus, l. 1. hoc tit. & Nov. Martiani nem. exh. de pro. ad com. Et notandum incompetentem litis conteſtatione competentem fieri, l. 4. hoc tit. l. 1. tit. 15. vel ſi partes ſe ejus juriſdictioni ſubiiciant, & conſentiant, l. 1. hoc tit. l. 14. D. eod. l. 1. D. de jud. l. ille a quo §. pen. D. ad Trebel. l. inter D. ad munic. Dico juriſdictioni: nam non habenti juriſdictionem privato homini qui ſe ſubjiciunt, nihil agunt, l. 3. hoc tit. Item ſi quis incompetens extra ordinem reſcripto principis judicare jubeatur inter aliquos, l. 2. ſup. de dilat. Nam, ut Paullus ait v. Senat. *res judicatæ videntur etiam ab his, qui ab Imperatore extra ordinem petuntur*. Dixi ex reſcripto: nam ſine reſcripto actor, qui reum

invitum trahit ad judicem incompetentem, forſitan fretus exſecutione militari, cauſsa cadit, reus pro damnato habetur, l.5. hoc tit.

XIII. *Enarratio*.

Nam ea etiam complectitur) officium judicis ea complectitur, quæ juriſdictionis non ſunt, ſed legis, veluti tutorem pupillis non habentibus conſtituere, l. muto 6. §. pen. D. de tutel. dum ait, tutoris dationem neque imperii eſſe, neque jurisdictionis, ſed ei ſoli competere, cui nominatim hoc derit vel lex, vel S. C. vel Princeps.

Porro juriſdictio, & forum eſt ſol. magiſt) Princeps magiſtratus non eſt, ſed celſior eſt magiſtratu. Nicephorus Blemmidas in procœmio Epitomes Logicæ : ἡ βασιλεία τῶν ἀξιῶν ἀξία καὶ ὑπεροχὴ τῶν ὑπεροχῶν, *Principis poteſtas dignitatum dignitas, ſublimitatum ſublimitas*. Et ideo juriſdictionem non habet, ſed cognitionem extraordinariam. Qui juriſdictionem habent, & mixtum imperium habent: nam juriſdictioni cohæret, l. 3. D eod. Qui merum imperium habet, non continuo jurisdictionem habet: nam & privato competit, ſi lex, aut Senatuſconſultum ei nominatim conceſſerit. Imperium merum eſt habere gladii poteſtatem, d. l. 3. ἐξουσίαν θανάτου vocat Ioannes Archiepiſcopus Theſſalonicenſis de Chriſti reſurrectione. *Gladius*, inquit ſanctus Hylarius Commentatio in Matthæum cap. 10. *telorum omnium acutiſſimum eſt, in quo ſit jus poteſtatis, & judicii ſeveritas, & animadverſio peccatorum*.

Nec forum, nec jurisdictionem) L. ult. ſup. ubi, & apud qu. cogn. reſtit.

Vel

Vel ex mandato magiſtratus) Et is, cui mandata jurisdictio eſt, fungitur vice ejus, qui mandavit, non ſua, ut eſt in l. ſolet 16. D. de jurisdict. id eſt, alienam jurisdictionem exſequitur, l. 3. D. de offic. ei. cui mand. eſt juriſd.

Et forum agit) Actuum Apoſtolorum cap. XIX. 38. *ἀγοραῖοι ἄγονται*, ſic legit Caſaubonus ad Theophraſti Charact.

Quod Iſidorus dixit) Libro XVIII. Origin. ut Concilii Sueſſionenſis can. VI.

Nam & Lucilius) Apud Nonium in v. forum.

Pomponius Atellanarius) A. Gellius XII. 10. Macrobius I. Saturn. cap. X.

Marius Victorinus) Artis Grammat. lib. I.

Cujus contrarium forum alienum) Aſconius Pedianus in Divinat. *Alii alienum non nomen proprium putant eſſe, ſed alienum, & alterius judicii, & non ex auditorio Prætoris* : & paullo poſt : *Hinc apparet, etiam ſupra alienum, alieni judicii hominem ſignificari* : l. 2. ſup. de dilation.

Sine reſcripto) Sine cæleſti oraculo d. l. 5. *δίχα θείας ἀντιγραφῆς*, *ſine ſacro reſcripto*, Baſilica.

v. Sententiarum) Titulo v.

TIT. XIV.

Quando imperator inter pupillos, vel viduas, vel miſerabiles perſonas cognoſcat, & ne exhibeantur.

Imo nec ex reſcripto principis extra ordinem pupilli, viduæ, infirmi, & qui perpetuo morbo laborant, e foro competenti ad Comita-

tum principis exhiberi poſſunt, ut cavetur conſtitutione tit. hujus, & adjiciunt Græci rationem, *ἐπειδὴ τὸ ἀτοπώτατόν ἐστιν τὰ τοιαῦτα πρόσωπα σκύλλεσθαι ταῖς ὁδοῖς*, *quia iniquiſſimum eſt hujuſmodi perſonas itineribus vexari*. Contra tamen his perſonis licet adverſarios ſuos impetrato reſcripto evocare in aulam ſive comitatum principis, & hujus rei exemplum eſt in epiſtolis Theodorici Regis apud Caſſiodorum IV. Var. Ipſæ igitur reſcripto evocare, non evocari poſſunt. Ex ſuperiori Nov. Martiani, nemo de ſuo foro exhibetur ad comitatum, quod obſervari ſane æquiſſimum, & non obſervari iniquiſſimum eſt, ſi quæ ætas ferat ordinarios judices probos, & religioſos juris. Ex hac conſtitutione certæ tantum perſonæ huic obſervationi cauſſam præbent, aliis ex reſcripto evocandi judicii jus poteſtaſque eſt. Miſerabiles perſonas dicit non pupillos, aut viduas, ſed debiles, & valetudinarios, qui ope aliena indigent, & miſerabiles non miſeras. Miſer enim a Græco *μυσαρός*, *ſceleſtus*: & *μυσαρός* ſemper dicitur in malo. Hieronymus adverſus Iovinianum: Miſeræ potius, quam miſerabiles.

XIV. Enarratio.

Ad comitatum principis) Gloſſæ Nomicæ: *κομιτάτος, ὁ τόπος ἔνθα ὁ βασιλεὺς διάγει*.

Et adjiciunt Græci rationem) Baſilic. libro VII. tit. III. cap. XXXVII.

Ταῖς ὁδοῖς) Quoniam iniquiſſimum eſt perſonas ejuſmodi itineribus vexari.

Apud Caſſiodorum IV. var.) Epiſt. IX.

Ius poteſtaſque eſt) Maxime quum alicujus (pro-

(provincialis) potentiam reformidant, ut eſt in l. un. hoc titulo.

Debiles) Baſilica, *ἤ τινα πάθει κατεχόμενον, ἢ ἄλλων ἀκρωτηριασμένον το σῶμα*, *aut morbo laborantem, aut alias corpore mutilum*, ut Matthæi cap. XVIII. 8. *χωλὸν, ἢ κυλλόν*, vetus interpres: *debilem, vel claudum*.

Miſerabiles non miſeras) Quidam ſunt miſeri, & miſerabiles: vetus interpres Apocalypſ. c. III. v. XVII. *Quia tu es miſer, & miſerabilis*. Lactantius de vero cultu cap. 10. *Miſeros, atque miſerabiles, qui ſtultitiam ſuam litteris memoriæque mandaverunt*. Didymus de Spiritu Sancto libro III. ad finem ex interpretatione D. Hieronymi: *Miſeri, atque miſerabiles, &c.* Quidam miſeri, non miſerabiles. Sidonius 1. 7. *Miſer, nec miſerabilis erat*. Quidam non miſeri, ſed miſerabiles, ut heic *μυσαρός* eſt ſceleſtus, ſceleratus.

T I T. XV.

Vbi de criminibus agi oportet.

Sunt etiam ſequentes tituli uſque ad XXVII. omnes de foro competenti: nam per ſingulas cauſſas explicatur, quod. cujuſque ſit forum judiciumque competens: ac primum hoc tit. ſi cauſa criminalis ſit, oſtenditur, ejus loci forum eſſe competens, ubi reus crimen admiſit, ut nominatim etiam de militibus cautum eſt, l. 2. tit. 23. l. 3. D. de re mil. & de clariſſimis, l. 1. tit. 24 & de hominibus divinæ domus, & Cæſarianis, l. 8. 9. 10. tit. 26. vel ubi lis conteſtata eſt, quod ſignificatur verbo, inchoatæ, in l. 1. Nam poſt litem conteſtatam non

 eſt

eſt jus revocandi forum. Vel ubi reus domicilium habuerit, aut deprehenſus fuerit, ut l.1.tit.23.

XV. *Enarratio*.

Vbi reus crimen admiſit) Libanius declamatione XVII. *τὰς τιμωρίας δεῖ πράττεσθαι παρ' ἡμῖν, οὓς ἠδικήκασιν, pœnas exigi oportet apud nos, quos læſerunt*. Symmachus lib. IX. 123. *Facinus ubi admiſſum eſt, debet expiari.* Sanctus Cyprianus epiſtola LV. *Nam quum ſtatutum ſit omnibus nobis, & æquum ſit pariter ac juſtum, ut uniuſcujuſque cauſſa illic audiatur, ubi eſt crimen admiſſum*. Vtuntur in hanc rem Aniani verbis ad tit. Cod. Theod. de accuſ. Sixtus III epiſt.3. & Carolus II. Imp. apud Hincmarum Remenſem Epiſcopum opuſculo XLVII. num.XVII. & Damaſus PP. in Epiſtola VIII. niſi ſubdititia eſt, quod magis puto.

Verbo inchoatæ) Vt in l.ult. ſup. tit.x. *ante litem conteſtatam*, Græci, & ita etiam Azo in Summa.

Vel ubi reus domicilium hab.) L.2. vide ad tit. III. lib.IX.

Aut deprehenſus ſit) *ὅπου συνελήφθησαν οἱ ταῦτα ἡμαρτηκότες*, Baſilica : *ubi deprehenſi ſunt, qui hæc admiſerunt*, vbi reperiuntur, l.1. licet ibi domicilium non habeant, ex ſententia veterum interpretum. Nec igitur vera eſt Gloſſæ, & Odofredi interpretatio, reos ibi conveniendos, ubi reperiuntur, ſi ibi domicilium habeant.

TIT. XVI.

T I T. XVI.

Ubi de poſſeſſione agi oportet.

Conſtitutio hujus tit. & de cauſsa criminali eſt, & de cauſſa poſſeſſionis, ſive momenti. Nam ſi per vim dejectus quis ſit poſſeſſione prædii, & de vi quæri ait criminaliter lege Iulia, ubi vis facta eſt, & de poſſeſſione momentaria ſimiliter per interdictum unde vi.

XVI. Enarratio.

Lege Iulia) L. 1. §. 2. D. de vi, & vi arm. l. 4. infra, unde vi, §. reciperandæ, Inſtit. de interd.

Et de poſſeſſione) In ea provincia agitur, ubi res ſita eſt, aut ubi domicilium habet, qui de poſſeſſione convenitur. Baſilica.: *ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ κινείτω, καθ' ἣν τὸ πρᾶγμα διάκειται, καὶ διοικεῖται οὗτος, ὁ περὶ τῆς νομῆς ἀγωνίζεται, in ea provincia agatur, in qua res ſita eſt, & domicilium is habet, qui de poſſeſſione contendit.* Puto legendum, ἢ δ. *aut ubi dom.* h. & fortaſſe mendum typographiphicum eſt. Sed tam de vi, quam interdicto unde vi ibi agi, ubi vis facta eſt, verius eſt.

T I T. XVII.

Ubi fideicommiſſum peti oportet.

Cauſſa autem fideicommiſſi, ſive res petatur, ſive cautio, diſceptatur, ubi here-

 ditas,

ditas, aut major pars hereditatis eſt, vel ubi heres, aut fideicommiſſarius Trebellianus domicilium habet, etiamſi res ibi non ſit, cujus fiet reſtitutio, ut oſtenditur, l. 10. & ſeqq. D. de rei vind. vel ubi res eſt per fideicommiſſum relicta, quod idem & de legato dici poteſt, & de credito hereditario: nam heres ſequitur forum defuncti.

XVII. Enarratio.

Sive cautio) Legatorum, vel fideicommiſſorum cauſſa, l. 5. §. penult. D. ut legator.

Vbi hereditas) L. un. h. t.

Aut major pars hereditatis) L. ſi fideicommiſſum 50. & l. ſed etſi 52. §. penult. D. de re judic.

Aut fideicommiſſarius Trebel.) Cui reſtituta eſt hereditas ex Sc. Treb.

Domicilium hab.) d. l. 50. §. 2.

Vel ubi res eſt) L. quod legatur 38. eod.

De legato) d. l. quod legatur.

T I T. XVIII.

Vbi conveniatur, qui certo loco dare promiſit.

Quod certo loco dari oportet, non eo tantum loco petitur recte, ſed etiam alio citra periculum plus petitionis, dummodo mentio fiat ejus loci, quo dari debuit, quæ actio dicitur arbitraria, & a Græcis ἐξεταστική, quod in ea judicis arbitrio æſtimetur, quanti actoris interſit, ſuo loco pecuniam ſolvi, id eſt, loco condicto conventoque, ſi per reum mora

ra

ra fuerit, quominus ſuo loco ſolveret, l. centum, l. ult. D. de eo quod cer. lo. vel quanti interſit rei, ſi per reum mora non fuerit, vel ſi per actorem mora fuerit, quominus loco convento oblatam pecuniam acciperet, l. 2. in pr. & §. ult. D. eod.

XVIII. Enarratio.

Et a Græcis ἐξεταστική) Baſilic. lib. VII. tit. V. CLXXXI.

Iudicis arbitrio) Et hoc eſt, quod ajunt Græci, *ἐν τῇ ἀρβιτραρίᾳ σκοπεῖσθαι τὸ διαφέρον*, *in actione arbitraria ſpectari id, quod intereſt.*

TIT. XIX.

Vbi in rem actio exerceri debeat.

Rei vindicatione agitur adverſus poſſeſſorem, ubi domicilium habet, vel ubi res ſita eſt, l. 10. D. de rei vind. l. ult. inf. de præſ. lon. temp idemque forum ſequitur auctor, & dominus poſſeſſionis, l. venditor, D. de jud. Nov. LXIX.

XIX. Enarratio.

Sequitur auctor) Auctor ſive venditor ſequitur forum emtoris. Gloſſæ *πράτης*, *auctor, venditor.*

TIT. XX.

TIT. XX.

Ubi de hereditate agitur, & ubi heredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant.

Et ſimili modo petitione hereditatis agitur adverſus eum, qui eam, vel quid ex ea poſſidet pro herede, vel pro poſſeſſore, ubi is domicilium habet, l. ſi ſuſpecta §. ult. D. de inoff. teſtam. vel ubi ſunt res hereditariæ, de quibus agitur, ſi ibi reperiatur poſſeſſor, ut indicat Conſtitutio hujus tit. Semper quum dicitur, ibi forum eſſe competens, ubi res eſt, ſic exaudiri debet, ſi & ibi reus inveniatur, alioquin iniquiſſimum eſſet ex domicilii loco extrahi eum ad locum, quo ſita res eſt, quia non ſine magno detrimento a rebus noſtris revocamur. Heres autem ſcriptus, cui ſit controverſia hereditatis, ibi poſtulat ſe mitti in poſſeſſionem rerum hereditariarum ex edicto D. Hadriani, vel hodie ex edicto Juſtiniani, ubi ſunt res hereditariæ, interim ſalva petitione hereditatis: nam & ſi de poſſeſſione agatur ex interdicto uti poſſidetis, ejus præſidis notio eſt, qui eam provinciam regit, in qua ſunt res hereditariæ; & conjungenda eſt cum conſtitutione hujus tit. l. 2. inf. de interd.

XX. Enarratio.

Si & ibi reus inveniatur) Aliter Gloſſa, diſſentiente Fulgoſio, qui putat legem ultimam ſup. tit. prox. ex hac tamquam poſteriore interpretandam eſſe, id eſt, non continuo con-

veniendus eſt reus, vbi res ſita eſt, ſed ſi & ibi inveniatur.

Ex edicto D. Hadriani) de quo l. v1. 36.

TIT. XXI.

Vbi de ratiociniis tam publicis, quam privatis agi oportet.

Actione tutelæ, negotiorum geſtorum, mandati, pro ſocio plerumque agitur, ut reddatur ratio adminiſtrationis, de calculis, de ratiociniis. Vbi igitur de ratiociniis agi oportet, id eſt, ubi tutelæ, vel negotiorum geſtorum, vel mandati, vel pro ſocio, vel in factum ex edicto de edendo agi oportet. Fabius VII. Tutelæ, inquit, in quo judicio ſolet quæri, an alia de re, quam de calculis cognoſci oporteat. Et recte definitur, ibi reddendas eſſe rationes, ubi negotia geſta ſunt, quod ſcilicet ibi ſuppetat totius rei inſtructio amplior: idemque eſſe, ſi rationes militares ab eo exigantur, qui fuerit tribunus numeri, vel ab alio depoſita militia. Et recte Theodoſius in Nov. 2. de amo, mil. fo. præſ. veteres leges ſpecialiter fori præſcriptionibus, & contractus, & negotia geſta, & delicta ſubtrahere.

XXI. Enarratio.

Vel in factum) In argentarium actio in factum propoſita eſt de edendis, & reddendis rationibus, l. quædam 9. D. de eden.

Fabius VII.) Capite V.

Si rationes militares) Apud magiſtrum militum rationes reddet. Baſilica.

De-

Depoſita militia) Poſt depoſitum cingulum, l. 2. ζώνην ϛρατιωτικὴν, *zonam militarem*.

T I T. XXII.

Vbi cauſſa ſtatus agi debeat.

Status hominis eſt conditio libertatis, aut ſervitutis conditio & libertatis, quæ & ſtatus capitis dicitur, vel libertinitatis, vel ingenuitatis. Cauſſæ autem ſtatus actiones præjudiciales ſunt, quas ſecundum regulam generalem actor intendit in foro rei. i. ubi reus domicilium habet, vel ubi conſiſtit. Et reus eſt in cauſſis ſtatus, qui ex libertate in ſervitutem, vel in libertinitatem petitur, vel etiam adverſus quem ex ſervitute in libertatem, vel ex libertinitate in ingenuitatem proclamatio fit. Neque vero alius eſt locus, quo agi poſſit ſtatus cauſa, neque notio eſt aliorum, quam præſidum in provinciis, vel procuratorum Cæſaris, ſi agatur inter fiſcum, & privatos cauſſa libertatis, & ſervitutis (ſic legendum l. pen.) non, ſi ingenuitatis, l. 2. ſup. de ped. jud. l. pen. infra ne de ſta. def. vel in urbe Conſulum, l. Divi, D. de liber. cau. l. 4. ſi ing. eſſe dic. vel Prætorum liberalium, quibus privilegium fori nullum objici poteſt, l. neque §. ult. D. de fid. lib. l. 4. D. ſi ing. eſſe dic. Exigit cauſſa ſtatus maximos judices, l. ult hoc titulo: majores judices, l. non diſtinguemus, §. de liberali; D. de recep. adeo ut nec pedaneis delegari poſſit, nec committi compromiſſariis; quin & præſidum olim de ſtatu cognitio non fuit, l. 1. ſupra de ord. jud. quod confirmat Plinii junioris epiſtola ad Trajanum de adſertione ingenuorum, niſi

niſi forte miſſi eſſent in provincias cum jure prætorio, vel jure proconſulari: nam proconſulum notio fuit de cauſſis ſtatus, qui utique majores ſunt, quam præſides, nempe ſpectabiles, & præſides clariſſimi.

XXII. Enarratio.

Præjudiciales ſunt) Omnis cauſſa ſtatus præjudicium appellatur. Vide librum VII. 16.

Cauſſa libertatis, & ſervitutis) In codice Menagii, & Brodæi, *libertinitatis*.

Prætorum liberalium) Quorum de liberali cauſſa juriſdictio eſt; l. 1. inf. ſi mancip. ita venier. ne proſtit.

Vt nec pedaneis) d.l.2.

Nec committi compromiſſariis) d. §. de liberali.

Epiſtola ad Trajanum) Libro X. epiſtol. LXXVIII.

TIT. XXIII.

Vbi quis curiali, vel cohortali, aliave conditione conveniatur.

Sunt etiam quaſi præjudiciales & quaſi de ſtatu actiones, quibus quæritur, decurio quis ſit necne, an curiæ muneribus obligatus, an agricola cenſitus, an ex cohorte præſidis, an ex corpore naviculariorum, piſtorum, vel aliorum conditionalium, quæ ad notionem præſidis ejus provinciæ pertinent, in qua is, qui curiæ, aut cohorti, vel alii conditioni vindicatur, deprehenſus fuerit, l. 1. hoc titulo l. 2. ſup. tit 15.

niſi

niſi malit actor eum remitti in eum locum, unde quaſi fugitivus receſſit, l. 1. ſup. tit. prox. Neque vero ſub ſpecie alterius militiæ quam armatæ conditionario, vel debitori publico ad alium judicem licet revocare litem, non ſub ſpecie apparitionis magiſtri militum ſupra numerum, non ſub ſpecie apparitionis magiſtri officiorum. Dixi ex cohorte præſidis, ſignificans cohortalem conditionem: ſunt enim cohortales officia & apparitores præſidis, qui utique in provinciis erant perpetui, l. præſidis, D. de rebus cred. huic ubi obnoxii miniſterio, nec optati a præſide, nec in provinciam perducti.

XXIII. Enarratio.

Sunt enim cohortales) ταξεῶται in Novell. CLI. Macarius homilia XV. οἱ διάκονοι τοῦ ἄρχοντος, καὶ οἱ ταξεῶται. Vide Cujacium ad dictam Novellam.

T I T. XXIV.

Ubi Senatores, vel clariſſimi civiliter, vel criminaliter conveniantur.

Clariſſimorum appellatio latiſſima eſt: nam & uxores, & liberos Senatorum cujuſcumque ætatis, vel ſexus complectitur, & Senatores celſiores clariſſimis, puta, illuſtres vel ſpectabiles. Alii quidem ſunt Senatores omnis dignitatis expertes, l. 52. & 54. Cod. Theod. de her. & in hoc titulo igitur Senatores, i. Senatores ſine dignitate, & clariſſimi. i. Senatores cum dignitate, ut l. 1. inf. de tut. & cur. il. vel cla. per. & No. 71. Conveniuntur autem

Se-

Senatores, & clariſſimi civiliter in urbe apud præf. prætorio, vel præf. urbi, vel magiſtrum officiorum, adſentiente principe ex l. 2. & aliis Theodoſii Conſtitutionibus, ut Symmachus refert in epiſtolis, quæ Senatorum controverſias transferri a foro præfecturæ urbanæ ad peregrinam vetant. In provinciis conveniuntur jure communi apud præſidem ejus provinciæ, in qua domicilium habent, l. 3. & ult. tit. 22. Caſſiodorus in formula rectoris provinciæ. Tu etiam Senatorem ibidem reſidentem juberis audire. Criminaliter autem clariſſimi apud præſidem ejus provinciæ, in qua deliquerunt, qui tamen olim erant remittendi ad præf. prætorio, vel præf. urbi l. 3. C. Theod. de accuſat. excepto caſu l. 1. ſup. ne lic. pot. Illuſtres qui recenſentur l. 3. hujus tituli, in conſiſtorio principis, quod & aliis Senatoribus detuliſſe Imperatores quoſdam Dio, & Spartianus ſcribunt.

XXIV. Enarratio.

Ut Symmachus) Libro 11. epiſt. 75. & libro x.. 72.

Caſſiodorus) lib. VI. 21.

Vel præfectum urbi) De Senatore cognoſcebat præfectus urbi. Dio.

Et Spartianus) In Hadriano: Equites, inquit, Romanos nec ſine ſe de Senatoribus, nec ſecum judicare permiſit.

TIT. XXV.

T I T. XXV.

In quibus cauſſis militantes fori præſcriptione uti non poſſunt.

Militantes in hoc tit. dicuntur non armati milites, & tribuni numerorum, qui privilegio ſui fori ſemper uti poſſunt, & ab alio judice litem revocare ad magiſtrum militum, l. 2. ſup. tit. 23. ſed ſcholares, qui ſunt ſub magiſtro officiorum, veluti agentes in rebus, qui & magiſteriani dicuntur, aut domeſtici protectores, qui ſui fori privilegio non utuntur caſibus ſequentibus: Si conveniantur ex cauſſa debitorum, aut munerum publicorum apud præſidem provinciæ, vel quod curiæ, aut cohorti, aut alii corpori obnoxii eſſe, vel per ſuperexactionem aut concuſſionem aliquid abſtuliſſe dicantur, l. 1. & 2. ſup. tit. 23. quæ & ſub hoc tit. poni potuiſſent, ut l. 2. in Nov. Theodoſii ponitur ſub titulo huic ſimili, de amota militantibus fori præſcriptione. Item ſi prædia aliena conduxerint, & aliqua ex cauſsa conveniantur. Soli enim armati conductores eſse prohibentur, l. 1. inf. de re mil. Item ſi negotiantur in provinciis etiamſi a principe negotiandi licentiam acceperint: regulariter enim mercatores ſimul & milites eſse non poſsunt, l. 1. inf. de re mil. Item ſi in provinciis res ſuas componant, & ſuis commodis ſtudeant ſine beneficio commeatus. His caſibus ſcholares fori ſui præſcriptionem non habent. In contextu malo, & qui per provincias negotiantur: nam tres caſus notantur, ſi privatis actionibus, atque compendiis occupantur, ſi negotiantur, ſi conductorum

vo-

vocabulo defenduntur: & ita in Baſil. εἰς ἰδιωτικὰς φροντίδας ἀσχολούμενοι, ἢ ἐμπορευόμενοι, ἢ μισθούμενοι.

XXV. Enarratio.

Qui & magiſteriani dicuntur) Vide ad titulum XXX. libri I.

Sine beneficio commeatus) Commeatus eſt abeundi licentia. Vide lib. XII. 42.

Et ita in Baſilicis) lib. VIII. tit V. cap. XCIII. Εἰς ἰδιωτικὰς etc. *Privatis actionibus occupantur, aut negotiantur, aut aliena prædia conducunt.*

TIT. XXVI.

Ubi cauſſæ fiſcales, vel divinæ domus, hominumque ejus agantur.

Cauſsæ fiſcales ſunt, in quibus agitur de bonis fiſco delatis, vel de pœna pecuniaria inferenda fiſco, vel de eo, quod fiſco debetur ex contractu. Videtur etiam quodammodo eſse cauſsa fiſcalis in ſpecie l. 4. qua is, qui emit a fiſco mandatu Titii, cum Titio agit de pretio, & de uſuris, quæ fiſco ſolvendæ ſunt. Hæ cauſsæ diſceptantur apud procuratorem Cæſaris, non cauſsæ criminales, niſi fungatur vice præſidis, l. 3. hoc tit. l. ult. D. de off. proc. Cæſ. l. ex conſenſu §. 1. D. de appel. l. 1. ſup. de ped. jud. l. 2. inf. de pœn. l. 4 inf. ad l. Fab. Sed de crimine, & pœna agitur apud præſidem provinciæ, quia merum imperium habet, de bonis fiſco vindicatis civiliter apud procuratorem Cæſaris: denique rationalis eſt exactio pœnæ irrogatæ a præ-

TIT. XXVII.

Quando liceat unicuique ſine judice vindicare ſe, vel publicam devotionem.

Quod dixit tit. 5. neminem ſibi jus dicere, & titulis ſuperioribus, adeundum eſſe judicem competentem, id aliquando non ſervari hic tit. oſtendit: nam & ſe ipſum ulciſci licet non adito judice, ſibique jus dicere adverſus obſeſſorem viarum, & adverſus furem nocturnum in agris, ſive paganum, ſive militem, & eum occidere quoquo modo, quod ex XII. tab obtinuit etiam in urbe, hodie ex l. 1. hujus tit. in agris dumtaxat locum habet, licet etiam cuilibet adverſus deſertorem militiæ vindici eſſe læſæ majeſtatis, devotioniſque publicæ deſertore obſeſſo, & prehenſo, & ſi ſe telo defendat, etiam occiſo. Tertullianus. Apol. *In reos majeſtatis, & publicos hoſtes, omnis homo miles eſt:* milites devotiſſimi appellari ſolent: igitur qui ab ea devotione deſciſcunt deſerta militia, devotionem publicam lædunt.

XXVII. Enarratio.

Adverſus obſeſſorem viarum) Et latrones publicos, l. 1. & 2. hoc tit. vide quæ diximus ad titulum de lege Aquil. § 2. Inſtit. Divus Auguſtinus 1. de libero arbitrio capite V. *Non ergo lex juſta eſt, quæ dat poteſtatem vel viatori, ut latronem, ne ab eo ipſe occidatur, occidat. Melius enim eſt occurrere in tempore, quam poſt exitum vindicare*, ut eſt in d. l. 1. Terentius in

in Eunucho act. IV. ſc. VI. *Malo ego nos proſpicere, quam hunc ulciſci, accepta injuria.* Vide tamen Gellium VII. 3. ibi; *hominum autem vita non tam iniquis, neque tam indomitis neceſſitatibus circumſcripta eſt, ut idcirco prior injuriam facere non debeas, quam niſi feceris, pati poſſis.*

Adverſus furem nocturnum) Seneca in Excerptis controverſ. lib. x. ult. A. Gellius lib. XI. cap. ult. Vlpianus in collatione juris Moſ. & Romani tit. VII.

Quoquo modo) Sive ſe telo defenderet, ſive non.

Et prehenſo) *Opprimere*, in l. 2. eſt prehendere manu injecta: de deſertoribus vide ad tit. XLV. lib. XII.

Etiam occiſo) Itaque *non continuo occiſus homo ad crimen, & ad damnationem pertinet, quum hoc interim legibus facere liceat*, ut ait Quintilianus declamat. CCXLVIII.

Tertull. Apolog) cap. II.

Milites devotiſſimi) καθωσιωμένοι, & devotio καθωσίωσις, *in Gloſſis Græco-Latinis.*

TIT. XXVIII.

De inofficioſo teſtamento.

V. tit. 2. lib. 5. ff.

Dixit ſupra de jure ſacro, de partibus juris civilis, de magiſtratibus, de ordine, quo agit quiſque apud eos, de advocatis, & procuratoribus litium alienarum, de reſtitutionibus litium, de pedariis judicibus, & de foro competenti. Nunc ab hoc tit. de inofficioſo teſta-

teſtamento, quæ ſequuntur, omnia ſunt de diverſis actionibus, qui tractatus jus omne fere complectitur; nec mirum igitur, ſi in ea re & Codex, & Digeſta potiſſimum conſumantur. Summa autem actionum diviſio hæc eſt: alias eſſe in rem, alias in perſonam, vel quod idem eſt, alias vindicationes ſive petitiones, alias condictiones, has de obligatione, illas de proprietate, vel poſſeſſione. Et rurſus vindicationum ſive petitionum alias eſſe de univerſitate, alias eſſe de rebus ſingulis, & orditur ab his, quæ ſunt de univerſitate, & ab ea præcipue, quæ dicitur petitio hereditatis de inofficioſo teſtamento, vel querela inofficioſi teſtamenti ex lege Glicia: nec enim querelam ſeparo a petitione hereditatis, ne imiter interpretes, qui aliud faciunt judicium reſcindens, aliud reſciſſorium: uno enim eodemque judicio, una actione & reſcinditur teſtamentum, quaſi inofficioſum, & petitur hereditas ab inteſtato: cujus tamen judicii ordinandi, & præparandi gratia præter ſuos heredes neceſſe eſt: prius alios, qui queruntur, & agunt de inofficioſo teſtamento, veluti ab inteſtato delatam ſibi hereditatem adire; vel bon. poſſeſſionem agnoſcere, unde liberi, vel unde legitimi, vel unde cognati, qua freti illi, qui non ſunt ſui, & ſui ipſo jure freti, atque muniti perveniant ad petitionem hereditatis de inofficioſo teſtamento: qua rurſus niſi vicerint, & aditio, & bon. poſſeſſio illa, & jus quoque illud ſui heredis ſine re conſtituitur: & eſt quoque interim ſine re & color potius, fictaque narratio, aut titulus quidam ſive prætextus petendæ hereditatis l. 2. hoc tit. Inofficioſum teſtamentum eſt, in quo liberi, vel parentes, vel fratres ger-

mani immerito exheredati ſunt, vel præteriti, vel inſtituti, ita ut pro exheredatis habeantur. Et eſt in hoc judicio hæc plerumque dicendæ ſententiæ formula. Iuſtas cauſſas offenſæ, ut l.20. 22. 23. hoc tit. vel ut in epiſtolis Plinii, juſtas iraſcendi cauſſas patrem habuiſſe videri, aut non videri. Et datur non tantum ingenuorum, ſed etiam libertinorum liberis ex l.4. inf. de bon. lib.

XXVIII. *Enarratio*.

De pedariis judicibus) Vide ſup. tit. 111. & Gelium 111. 18.

Ex lege Glicia) Idem ſentit P. Faber in lib. Semeſtr. vide dicta nobis ad tit. inſtit. de inoff. teſtam.

Nec enim querelam ſeparo a petit. hered.) Quæ fuit veterum quorumdam ſententia, ut refert Gloſſa hic, & Azo in ſumma num. XVIII. Vide Cujacium ad legem 6. §. ultimo D. eod. & Græcos interpretes Baſilic. lib. XXXIX. tit. 1. ubi plenius explicant, quæ hic ſtrictim Cujacius.

Præter ſuos heredes) L. quemadmodum 7. D. eod.

Fratres germani) ἀμφιθαλεῖς, καὶ αὐτάδελφοι, ex eodem patre, eademque matre nati: & conſanguinei, qui & germani, non uterini, l.27.

Immerito exheredati ſunt) Nam qui meruit exheredari, caret hoc juris remedio, l. quidam 32. D. de verb. obl.

Vel præteriti) Qui pro exheredatis habentur, §. ult. Inſtit. de exheredat. liberor. & tit. de inoff. teſt. in princ.

Vel inſtituti) Filio inſtituto ex minore parte,

te, quam lege debeatur, non datur querela; maxime ſi ei adiecti ſint fratres coheredes: ſed ita actio datur, ut ſibi portio debita a fratribus ſuppleatur: adjectis extraneis, ſecus eſſe argumentum præbet lex. 3. hoc tit. Hodie ex conſtitutione Juſtiniani filio inſtituto ex minore parte, vel exheredato, cui minus debito relictum eſt, omnimodo actio datur ſupplendæ portionis gratia, non querela, l. omnimodo, l. ſcimus hoc titulo, Cujacius ad Paullum Sentent. lib. IV. tit. de inoff. quer.

In epiſtolis Plin.) Epiſtola I. lib. V.

T I T. XXIX.

De inoſſicioſis donationibus.

Exemplo querelæ inoſſicioſi teſtamenti comparata eſt querela inoſſicioſæ donationis factæ a parentibus inter vivos in fraudem liberorum reſcripto Alexandri ad Cl. Iulianum præf. urbi, l. Titia §. Imp. D. de leg. 2. & data liberis, qui erant tempore donationis, ſive in unum ex eis, ſive in extraneum collata donatio fuerit. Sed hoc intereſt, quod querela inoſſicioſi teſtamenti totum teſtamentum reſcindit, ſive extranei, ſive alii liberi inſtituti ſint: querela inoſſicioſæ donationis id tantum reſcindit, & revocat, quo minuitur portio debita liberis, i. quadrans, vel hac die triens, aut ſemis legitimæ portionis, ut Nov. 92. quia quo liberaliores ſunt morientes, quam viventes, eo ſunt etiam minus horum, quam illorum judicia, & liberalitates coercendæ: argumentum hujus rei eſt lex Caninia. Igitur inoſſicioſa donatio eſt, quæ liberis portionem debitam aufert, aut

minuit, ut donatio omnium bonorum, vel donatio dextantis, aut deuncis: nam donato dextante, vel deunce, quod reſidet, non ſufficit debitæ portioni, quo genere eluditur quidem querela inofficioſi teſtamenti, ſed ſuppetit querela inofficioſæ donationis, quam adnotandum eſt etiam parentibus dari, ſi liberi immodicam donationem fecerint rerum ſuarum, l. 4. hoc titulo, & ab inteſtato, l. 3. atque etiam forte ſi intervertendæ inofficioſi teſtamenti querelæ donatori animus non fuerit, l. 5. nam conſilium quidem abſque eventu non ſufficit, l. pen. eventus abſque conſilio ſufficit, quod tamen non videtur Patricius probaſſe, qui dicit, l. 5. κατὰ καινοτομίαν, hoc eſt, ſtrictius accipiendam eſſe quaſi novam, ut ſuo tantum caſu procedat, ſi liberi nati poſt donationem omnium bonorum factam aliis liberis eam revocent pro modo portionis ſibi debitæ. Etiam illud adnotandum, non dari hanc actionem poſt quinquennium, l. ult. non dari his, qui parentis judicium agnoverunt, l 6. hoc tit. l. 4. inf. de cont. emp. non dari his, quibus alio remedio conſultum eſt, l. 2. & 4. quæ obtinent etiam in querela inofficioſi teſtamenti, nec ſimiliter dari querelam inofficioſæ venditionis.

XXIX. *Enarratio.*

In fraudem liberorum.) Ad eludendam inofficioſi querelam, l. 1. intervertendæ quæſtionis inofficioſi cauſſa, l. pen.

Ad Cl. Iulianum) Vide Cujacium ad Nov. XCII.

Qui erant tempore donationis) Nam poſt donationem in extraneum collatam ſuſcepti libe-

liberi eam revocant in ſolidum. Vide Cuj. ad d. Novell.

Sive in unum ex eis) L. 1. hoc tit.

Id tantum reſcindit) Symmachus libro x. epiſtolarum xxxii. *Tunc e diverſo veniens ex Placidiani V. C. nomine, qui pater adultæ fuit immodicarum donationum cauſſa manaſſe reſpondit: ſupplementum unciarum ab herede Placidiæ, cui ſoror Martiana ſucceſſit, aſſeruit poſtulari.*

Aut ſemis legitimæ portionis) Hoc falſum puto, error tranſlatitius, cujus auctor Accurſius in Anthent. noviſſima, tit. ſuper. P.Fab.

Et liberalitatis coercendæ) Vide quæ diximus ad caput vii. Inſtitutionis primæ.

Eventus abſque conſilio ſufficit) Donatio in fraudem liberorum facta eſt re, non conſilio, ut heic Odofredus, & Fulgoſius: nec enim filius, aut nepos in rebus humanis erat.

Quæ obtinent etiam in quer. inoff. teſt.) L. ſi quis filium 34. in fine, l. parentibus 8. tit. prox. ſup. §. tam autem, Inſtit. de inoffic. teſtam.

Querelam inoff. venditionis) Vide Ioannem Fabrum ad l. 1. num. 3. & Raphaelem Fulgoſium num. 8.

TIT. XXX.

De inofficioſis dotibus.

Inter donationes etiam dotes connumerantur, l. cum multæ, inf. de don. an. nupt. & ideo, quod de donationibus inofficioſis dictum eſt, merito trahitur ad dotes inofficioſas a matre marito primo, vel ſecundo datas, quæ dodrantem excedunt, aut conſumunt omnia bo-

na materna, ita ut liberis ſalva Falcidia non ſit, i. debita portio. Ceterum nolim hodie legem hujus tituli accipi de muliere, quæ iterum nubit, habens liberos ex prioribus nuptiis, quia hoſce liberos conſtat ipſo jure munitos eſſe, nec jure plus eam ſecundo marito erogare poſſe dotis nomine, vel alio nomine, quam uni ex liberis prioris matrimonii, l. hac edictali, inf. de ſec. nupt. Sed accipi poteſt de ea, quæ nunc primum nupſit, quum haberet liberos naturales, vel quæ iterum nupſit nullos habens liberos ex priore matrimonio, ſed naturales tantum, quibus certum eſt bonorum maternorum deberi Falcidiam non minus, quam juſtis, l. ſi ſuſpecta §. 1. D. de inoff. teſt. Erat quidem lex tituli hujus etiam de liberis prioris matrimonii; ſed in his, ut dixi, hodie ſupervacua eſt.

XXX. *Enarratio.*

Id eſt, debita portio) L. Papinianus 8. §. unde, D. de inoff. teſtam.

Sed naturales tantum) Hoc accepit a Græcis Baſilic. libro XLI. tit. IV. cap. ult. quod tamen & Bartolo venit in mentem ex l. ſi ſuſpec. ut heic etiam refert Fulgoſius. Addunt Græci huic conſtitutioni non eſſe locum, ſi mater pro filia dotem dederit. Vide Gloſſam, & Ioannem Fabrum heic.

TIT. XXXI.

T I T. XXXI.

De petitione hereditatis.

V. tit. 3. lib. 5. ff.

Non caret ratione, quod priuſquam proponeret generalem petitionem hereditatis, propoſuit ſpecialem de inofficioſo teſtamento: nec enim idem jus eſt utriuſque. Generalis datur adverſus poſſeſſorem juris, vel rei hereditariæ, nec heredem juſtum, ſive ſciat ſe non eſſe heredem, ſive falſo exiſtimet ſe heredem eſſe. De inofficioſo teſtamento datur adverſus heredem verum, & legitimum, qui ex teſtamento juſto hereditatem adiit, & adverſus filium præteritum, qui accepit cum re bonorum poſſeſſionem contra tabulas, l. filium, D. de bon. poſſ con. tab. & contra fideicommiſſarium Trebellianum, l. 1. ſup. de inoff. teſt. Et ubi ex alia cauſſa petitione hereditatis teneri dicitur heres ſcriptus, aut fideicommiſſarius Trebellianus, ut l. etiam §. idem dicendum & ſeqq. l. item veniunt §. licet, D. eod id tunc dumtaxat locum habet, quum fideicommiſſum, aut hereditas eis relicta eſt injuſto, aut inutili teſtamento. Et rurſus, quod dicitur, emtorem hereditatis teneri utili petitione hereditatis d. l. etiam §. 1. qui ſcilicet emit ab eo, qui hereditatem pro herede poſſidebat, hoc non habet locum, niſi deficiente venditore, cum quo agi poſſit, & eo deficiente, in emtorem, quaſi in heredem ejus datur in ſubſidium petitio hereditatis, ut l. Neratius, l. etiam in pr. & §. heredem D. eod. Sunt & aliæ differentiæ

inter petitionem hereditatis generalem, & illam ſpecialem. Petitio hereditatis de inofficioſo teſtamento non tam rem perſequitur, quam etiam vindictam injuriæ ſive notæ exheredationis, & agit cauſſam doloris: quod nomen querelæ etiam demonſtrat. Generalis eſt patrimonii, ſive rei vindicatio: quapropter de inofficioſo teſtamento filii nomine non agit pater invito filio, cujus injuria, & indignatio eſt, l. Pap. in pr. D. de inoff. teſt. qui ex alia cauſſa ageret, & peteret hereditatem etiam invito filio. Et præterea querela inofficioſi teſtamenti tacita diſſimulatione aboletur, ſicut actio injuriarum, l. 1. ſupra de in int. reſt. min. & ſilentio quinquennii, l. ſi quis filium in fi. ſupra de inoff. teſt. l. 2. C. Theod. de apoſtat. non etiam alia petitio hereditatis, l. 7. hoc titulo l. pen. infra in quibus cau. ceſſ. lon. tem. præſ. quæ in hereditatem actio dicitur, l. pater in fi. D. de cap. & poſtl. rev. ut ſequens in rem actio. De his, quæ veniunt in petitionem hereditatis eſt S. C. diligenter explicatum in Digeſtis, quod Græci vocant Hadrianum S.C. in l. quod ſi poſſeſſor, & l. ſed & ſi legê §. pen. D. eod. quia factum fuit ex auctoritate Hadriani Imp. l. 1. hoc tit.

XXXI. Enarratio.

Adverſus poſſeſſorem juris) Qui quaſi poſſidet, l. regulariter 9. D. de petit. hered. l. ult. in fin. D. ſi pars heredit. petat.

Vel rei hereditariæ) L. 49. & 10. D. eod.

Nec heredem juſtum) Adverſus eum, qui pro herede, vel pro poſſeſſore poſſidet, l. 7. hoc titulo.

Sive

Sive ſciat ſe non eſſe heredem) L. pro herede 11. D. eod.
Agit cauſſam doloris) Vt ait Novella Valentiniani de libert. & ſucceſſ. eor.
Sicut actio injuriarum) L. non ſolum 11. §. 1. D. de injur. Vide librum XVII. obſervat. cap. XVII.
Ex auctoritate Hadriani) Vt apud Vlpianum tit. III. ex Senatuſconſulto, quod auctore D. Hadriano factum eſt, & in l. libertas 5. inf. de excuſat. l. pen. inf. de magiſtratibus conven. Vetus inſcriptio: EX SENATVSCONSVLTO, ET EX AVCTORITATE CAESARIS DD.

TIT. XXXII.

De rei vindicatione.

V. tit. 1. *lib.* 1. *ff.*

Res non eſt in hoc titulo hereditas, ſed ſpecies certa. Titulus ergo de petitione ſpeciali, qua quis ſpeciem, corpuſve certum ſuum eſſe adſerit hoc fere modo: Fundus Tuſculanus, qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur, meus eſt: nam fundi nomen, & quo loci ſit, dicere oportet, l. ſi in rem in fin. D. eod. vel hoc modo, Hanc ego rem ex jure Quiritium meam eſſe aio. Lis eſt de dominio certæ rei, ſive lis dominii, petitio dominii. Superior eſt de ea, qua quis ſe univerſi juris defuncti ſucceſſorem eſſe contendit. Eſt autem hoc ſollemne vindicationibus, ut vindicias dicat judex ab eo, qui rem poſſidet, præſtita ſatisdatione, vel etiam non præſtita, ſi petitor ſatiſdare noluerit, ut pa-tet ex libro 1. Sen. Paulli tit. XI. vel ex cauſſa res ſe-

ſequeſtro deponatur, l. 7. §. ult. D. qui ſatiſd. cog. Vindicias poſſeſſionem appello, ut T. Livius modo vindicias, modo poſſeſſionem: & in antiquis legibus: Decernito ut ei poſſeſſionem ſecundum eum heredemve ejus det, quot ſortito is ager datus adſignatuſve fuerit. Et videtur nomen deductum a vi quadam civili, ut Gellius explicat xx., quæ verbo dicebatur correpta manu invicem vindicantis, & contra vindicantis, ex quo ita legendum videtur apud Feſtum. Vindiciæ appellantur res eæ, de quibus controverſia eſt, quod potius dicitur vis, quæ fit inter eos, qui contendunt: & apud Gellium quoque ita legendum: manum conſerere eſt, de qua re diſceptabatur in re præſenti, ſive ager, ſive quid aliud eſt, quum adverſarium manu prehenderit, in ea re civiſibus verbis vindicare. Vindicia, i. correptio manus in re, atque in loco præſenti apud prætorem ex XII. tab. fiebat. Ergo, ut ad rem redeam, initio litis poſſeſſio ſtatim non transfertur in petitorem, exceptis duobus caſibus, ſi poſſeſſor nolit ſatisdare, & petitor ſatiſdare paratus ſit: ſi reus a petitore eam rem, qua de agitur, vi poſſederit, quæ fuit olim etiam Zeleuci lex, ut Polybius ſcribit XII. δεῖν κρατεῖν τὸν ἀμφισβητουμένον ἕως τῆς κρίσεως, παρ' οὗ τὴν ἀγωγὴν συμβαίνει γίγνεσθαι, *oportere litigatores durare uſque ad judicium, unde actionem naſci contingit*. At in liberalib. cauſſis ex XII. tabulis ſemper vindiciæ dantur ſecundum libertatem, ſive is homo, de quo agitur, in libertate, ſive in ſervitute fuerit ſine dolo malo, l. lite, infra de lib. cau. l. ſi cui §. licet, l. ordinata, D. eod. l. 2. §. initium, de orig. jur. l. ſervum, §. 1. D. de procur. l. is autem, D. ex quibus cau. maj. l. 1. infra qui

da.

da. tut., & pendente liberali judicio pro libero habetur.

XXXII. Enarratio.

Suum eſſe adſerit) vt in l. etſi forte 6. §. etiam, D. ſi ſervit. vindic. ſervitutem ſibi adſerere, ἐκδικεῖν.

Ex jure Quiritium) Sic liberi, qui ſunt in poteſtate, vindicantur, id eſt, adjecta cauſſa ex jure Quiritum, l. 1. §. 1. D. eod. recte agitur, διὰ τῆς προσθήκης, *propter adjectionem*, ut ajunt Græci: nam liberi mei quaſi mei ſunt ex jure Quiritium, non ex jure gentium, ſicut ſervi.

Petitio dominii) Actio in rem proprie petitio eſt l. actio 28. D. de obl. & act.

Vindicias poſſeſſionem appello) Vide lib. VII. tit. 1.

Et in antiquis legibus) In l. Agraria.

Vt Gellius explicat) cap. x.

Apud Feſtum) In vindiciæ.

Vindiciæ appellantur) Gloſſæ: *Vindiciæ*: τὰ ἐν ἀμφισβητήσει πράγματα, *res, de quibus controverſia eſt*.

Et apud Gellium) d. cap. x. Vide editionem Gronovianam.

Si Poſſeſſor nolit ſatiſdare) d. loco Paulli.

Pro libero habetur) Vide Obſerv. lib. XVIII. cap. XXIII.

T I T. XXXIII.

De uſufructu, & habitatione, & miniſterio ſervorum.

Vide tit.4. lib.2. Inſtit. tit.1., & ſeqq. lib.7. ff.

Poſt vindicationem rerum corporalium datur vindicatio incorporalium, veluti ſervitutum: ex his aliæ perſonarum ſunt, aliæ prædiorum, l. 1. D. de ſervit. vel, ut loquitur l.Caius, D. de ann.leg. aliæ in perſonam, aliæ in rem. De ſervitutibus prædiorum eſt titulus, qui ſequitur. Hic vero eſt de ſervitutibus perſonarum. Nam per uſumfructum, & habitationem prædia, vel mancipia, vel aliæ res perſonis ſerviunt, l. dominus, D. eod. non rebus; itemque per miniſterium, quo nomine ſignificantur operæ ſervorum alienorum. Et nihil quidem videntur habitatio, & miniſterium ab uſufructu diſtare, non aliud habitatio eſſe, quam uſusfructus ædium, non aliud miniſterium, quam uſusfructus ſervi, l. 9. hoc titulo l. 3., & 4. D. de opt. ſer. Sed propria tamen quædam vis ineſt in habitationis, & miniſterii verbo, quæ efficit, ne facile quis hæc jura ſi quæſierit, amittat, quæ ſi quæſiſſet nomine uſusfructus, amitteret. Vſusfructus amittitur fructuarii morte, & capitis minutione, & ἀχρηςίᾳ, id eſt, non utendo tanto tempore, quanto uſucapio completur rei mobilis, aut immobilis. Miniſterium autem ſervi, quamdiu is ſervus vivit, his modis non exſtinguitur. Habitatio quoque, quamdiu ædes ſalvæ permanent, & is, cui habita-

ta-

tatio relicta, aut conceſſa eſt, vivit, non amittitur capitis deminutione, vel non utendo; quia etſi aliquatenus videatur is, cui habitatio, aut miniſterium ſervi conceſſum eſt, uſum fructum habere, fructuarius tamen non eſt. l. 2. D. de uſufr. leg., & mors quidem ejus habitationem exſtinguit: quia jam habitari non poteſt ab eo in cujus facto habitatio conſiſtebat: capitis deminutio, vel habitandi incuria non exſtinguit, quia habitationis nomen non tam reſpicit ad perſonam, quæ habitat, quam ad rem ipſam, quæ inhabitatur, adeo ut habitatio ſæpe accipiatur pro domo ipſa, l. cum antiquitas, hoc titulo, & ſatis ſit, ut conſiſtat integrum habitandi jus ei, cui datum eſt, ſi domus habitari ab eo poſſit, licet non inhabitetur. Miniſterium autem ſervi non exſtinguit negligentia, vel capitis deminutio, imo nec mors ejus, cui miniſterium debetur, quia in facto conſiſtit, factumque miniſterii nomen ſignificat ejus ſervi, qui hanc operam exhibet, & quamdiu ſervus vivit, tamdiu operæ debentur ei, cui conceſſæ ſunt heredi ve ejus. Uſusfructus in facto fructuarii conſiſtit, l. 1. D. quand. dies uſuf., & factum ſignificat ejus perſonæ, cui jus utendi fruendi competit. Ideoque perſona ea, non utente tempore legitimo, vel etiam mortua, aut non manente in ſuo ſtatu, uſusfructus interit. Ergo omni capitis minutione, quod jure veteri obtinuit. Ex l. pen. hujus tit. non interit minima capitis deminutione: merito, quia ſublatæ ſunt legitimæ mancipationes.

XXXIII. Enarratio.

Per miniſterium &c.) Theophilus in §. 3. de uſu, & hab. interpretatur ὑπηρεσίαν, & Baſilica in l.9. hoc tit. Gloſſæ: ὑπηρεσία, *miniſterium*, *officium*, *obſequium*. Operas, & miniſterium conjungit Juſtinianus in d. §.3.

Non utendo tanto tempore) Vſusfructus rei mobilis triennio amittitur: rei immobilis decennio inter præſentes, & vicennio inter abſentes, l. pen., & non utendo per modum, qui in conſtituendo uſufructu dictus eſt, §. 3. Inſt. de uſufr.

Et mors quidem ejus habitation. ext.) L. habitatio 11. hoc tit.

Capitis deminutio) L. legatum 10 D. de cap. min. l. ſi habitatio 10. D. de uſu, & habit.

Non exſtinguit negligentia) Inuſus non exſtinguit, l.2. D. de oper. ſerv., & l.2. D. de uſu, & uſufr. leg.

Imo nec mors ejus, cui miniſt. deb.) Is, cui operæ legatæ ſunt, moriens legatum ad heredem ſuum tranſmittit, d. l. 2. D.

Quia in facto conſiſtit) In actu, l.1. D. de oper. ſerv. ἐν πράξει, Baſilica, *in facto*.

Legitimæ mancipat.] De quibus lib.8.t.48.

T I T. XXXIV.

De ſervitutibus, & de aqua.

V. tit.3. lib.2. Inſt. tit.1. & ſeqq. lib.8. D. tit.3. lib.39. tit.20. lib.35.

Vſusfructus, habitatio, miniſterium jura ſunt hominum, per quæ res liberis hominibus

nibus ſerviunt. Servitutes jura prædiorum, per quæ prædia prædiis ſerviunt. Illa cohærent perſonis, hæc prædiis urbanis, vel ruſticis. Vel ex attributo & ſubjecto ſecundum Celſum, ſunt prædia qualiter ſe habentia, l. quid aliud, D. de verb ſig. l. qui fundum, D. quemad. ſer. amit. ut Stoicis virtus eſt animus quodammodo ſe habens, animus ſpiritus quodamodo ſe habens. Virtus habitus animi, qui ſignificatur illo articulo, quodammodo, vel qualiter. Servitus habitus prædii. Quod ſubjicit, & de aqua, non de aqua eſt ſimpliciter, ut in tit. Digeſtorum de aqua, de qua competit ex XII. tabulis actio in perſonam aquæ pluviæ arcendæ, ſed de ſervitute aquæductus, vel aquæ hauſtus, de qua eſt actio in rem confeſſoria, & negatoria. ſicut de ceteris ſervitutibus perſonarum, aut prædiorum, l. 2. D. ſi ſerv. vind. Eſt autem in hoc tit. πρωθύϛερον, *præpoſterum*. Namque ſic meo judicio intelligi debet, de aqua, & de aliis ſervitutibus, ut l. 3. aquæductus, vel aliæ ſervitutes, & nos titulum Digeſtorum de rebus creditis ſi certum petatur alias docuimus ſic eſſe accipiendum, ſi certum petetur de rebus creditis. Ideo autem de aqua, veluti per eminentiam, quia nulla eſt ſervitus alia, de qua tot ſint conſtitutiones in hoc tit. ut de impuberum, & aliis ſubſtitutionibus, quod magna pars tituli ſit de ſubſtitutione pupillari, & quod nulla ex omnibus rebus tantas habeat ad uſum neceſſitates, quantas aqua.

XXXIV. Enarratio.

Jura ſunt hominum) L. quoties 15. D. de ſervitut.

Servitutes jura pr.) Ex Cujacii ſententia, quum

quum ſervitutes ſimpliciter dicimus, jura prædiorum intelligimus.

Illa cohærent perſonis) L. 3. in fin. D. quibus modis uſufr. amitt. & l. ſi uſusfructus 4. D. de novat.

Hæc prædiis urb. vel ruſt.) Quibus debentur, §. 1. Inſtit. de ſervitut.

Animus ſpiritus) Seneca epiſtola L. *Quid enim aliud eſt animus, quam quodammodo ſe habens ſpiritus?*

Servitus habitus prædii) Qualitas inhærens quaſi habitus, ſervitus inſita prædio.

Ex XII. tabulis) L. 21. D. de ſtatulib. l. 5. D. ne quid in lo. publ.

Et de aliis ſervitutibus) Vel primo ponitur genus, deinde ſpecies, de ſervitute aquæ, ut hic Odofredus.

Alias docuimus) In Paratitl. D. tit. de reb. credit.

TIT. XXXV.

De lege Aquilia.

V. tit. 3. lib. 4. Inſt. tit. 2. lib. 9. ff.

Potuit actio legis Aquiliæ lib. IX. jungi cum actione injuriarum, & de bonis raptis, ſed hoc loco poſita eſt, quod competeret olim actio legis Aquiliæ ex ſecundo capite, ſi quis non impoſita ſervitute ædibus vicini, & neglecta forma antiquorum ædificiorum, luminibus vicini officeret: quamobrem novo, & extraordinario judicio quaſi ex lege Aquilia damnatur apud Zonaram à Theophilo Imperatore Petronas, ita ut virgis cæſo ademtæ

ædes

ædes addicantur mulieri, quæ agebat de damno injuria dato. Item quod competeret ſi contra ſervitutem jure conſtitutam exſtructo ædificio aliquis vicino damnum injuria daret, vel ſi injuria derivaret aquam alienam, vel ſi ædificio poſito inutilem vicini faceret aream: quos caſus propoſui titulo ſuperiore, l. 1. 4. 5. 6. 14., & illum de derivatione aquæ repetit l. 2. h. t., & adjicit alium in l. ult. ſi non impoſita ſervitute pecoris paſcendi immiſerit pecus in agrum alienum: nec enim defecit his caſibus actio legis Aquiliæ, & communes igitur fuerunt tam actioni in rem de ſervitutibus, quam actioni legis Aquiliæ. Nec abs re igitur ſuperiori tit. ſubjectus eſt titulus de lege Aquilia i. de actione damni injuria, quæ ex l. Aquilia competit, quam puto in pleriſque congruere cum actione damni injuria ex 12. tab. de qua l. quæcumque D de obl. & act. l. 1. D. ad l. Aquil., & verbum rupſit, quod Feſtus interpretatur damnum dederit, & verbum ſarcito, quod Feſtus interpretatur damnum præſtato, ſolvito, l. 2. & 3. h. t. Sed ut quodam loco Macrobius ait: quæritur ſæpe novæ legis auctoritas exoleſcente metu legis antiquioris, ut de ipſis, inquit, 12. tab. factum eſt, quarum ubi contemni auctoritas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cavebantur, in aliorum laterum nomina tranſierunt.

XXXV. Enarratio.

Ex ſecundo capite) Vide Cujacium Parat. D. eod.

Apud Zonaram) Et Conſtantinum Manaſſ.

Nec enim defecit) Quia ſuo corpore damnum non

non dat, utilis Aquilia datur.

De actione damni injuria) Vide Cujacium ad tit. de lege Aq. Inſt.

Quod Feſtus interpretatur) In v. rupſit.

Quod Feſtus interpret. pr.) In v. ſarcito.

Macrobius) Saturnal. II. 13.

T I T. XXXVI.

Familiæ erciſcundæ.

V. tit. 2. lib. 10. ff.

VIndicatio rerum ſingularum corporalium, vel incorporalium eſt in rem; non in perſonam. i mera realis. Petitio hereditatis mixta in rem, & in perſonam, l. 7. ſupra de pet. her. l. ſed & ſi lege §. propenult. D. eod Sunt & tria judicia diviſionis ex XII. tab. quæ ſequuntur, in rem & in perſonam, Familiæ erciſcundæ, Communi dividundo, Finium regundorum. Familiæ erciſcundæ actio redditur inter coheredes ſumto a magiſtratibus arbitro de rebus hereditariis dividundis. Familia enim res hereditarias ſignificat., l. pronuntiatio, §. 1. D. de ver. ſig. non nomina, non hereditatem, Nam & nomina ipſo jure diviſa ſunt inter coheredes ex XII. tab. lege 6. hoc titulo, & hereditas dividi non poteſt, lege 8. D. de rei vindic. lege 4. D. com. divid. niſi hereditas accipiatur pro rebus corporalibus, quæ in hereditate continentur, l. 3. hoc titulo, & §. quædam, inſtit. de act. familiæ erciſcundæ actionem eſſe de hæreditate dividenda, & can. numquid 28. q. 1. fratres habere erciſcundæ hereditatis conſortium. In Gloſſis veterum: *Erciſcundæ familiæ*,

liæ, *διαιρετέας οὐσίας*. Ercitus, *διαιρεσις ὑπαρχόντων*, a quo inercta, indiviſa apud Feſtum lego. Verum non de rebus tantum hereditariis dividendis hæc actio eſt, ſed etiam de præſtanda invicem indemnitate, quæ ſunt actiones perſonales, ut ſi unus ex coheredibus ſumtus fecerit bona fide in rem hereditariam, vel ſi rem hereditariam abſumſerit, deteriorem fecerit, vel ſi ſolus ex ea fructus perceperit, ſi eam ſuſtulerit, l. 3. & 19. hoc tit. l. item Labeo §. familiæ, D. eod. Illæ de rebus hereditariis dividundis actiones reales ſunt, quia uterque ſe heredem eſſe adſerit, uterque hereditatem petit, alio tamen genere, quam quo agitur petitione hereditatis: qui enim agit petitione hereditatis, ſe heredem eſſe ait, adverſarium heredem eſſe negat: in judicio familiæ erciſcundæ adverſarium fatemur eſſe heredem, l. 1. §. & ſi poſſeſſor, D. ſi pars her. pet. l. fundus, qui dotis §. ſi ego, D. eod. tit. ſicut in communi dividundo adverſarium eſſe ſocium, in finium regundorum adverſarium eſſe adfinem.

XXXVI. Enarratio.

Sunt & tria judicia) L. 1. D. eod.

Inter coheredes) Appulejus IX. Metam. *Nec erciſcundæ familiæ, ſed communi dividundo formula dimicabo*. Iudicia autem familiæ erciſcundæ, & communi dividundo ideo inſtituta ſcribit Theophilus de action. §. 20. quia communio diſcordias ſolet excitare. Petrus Ravennas ſermone CLXII. *Hereditas mundana ante poſteris infert jurgia, quam conferat cenſum: antequam dividat facultates, ſcindit heredes: ante quam debitas tradat ſingulis portiones, ſucceſſores ipſos diſſecat, & mittit in partes.*

Sum-

Sumto a magiſtratibus arbitro) In actione etiam finium regundorum tres arbitri ſumuntur ex 12. tab. vide Cujacium Obſervat. libro v. cap. xxi. & inf. tit. xxxix. Coheredes igitur vel ex conventione res hereditarias dividunt: & tunc fratres conſortes pietatis officio fungi dicuntur, in l. ult. D. eod. Qua in re notandum eſt, quod ſcribit Divus Auguſtinus in ſermone de communi vita clericorum: *Ad ipſum ſane*, inquit, *quia major eſt, pertinet diviſio, & ad fratrem ejus electio*. Qua de re vide Cujacium ad l. 2. infra quando, & quibus qu. pars debetur ex bon. decur. vel arbitrum a magiſtratibus ſumunt.

Nomina ipſo jure) L. fundus, qui dotis §. ult. Quintilianus declamatione cccxxxvi. *Patri tuo credidi, cujus ex parte dimidia heres es. An non poſſum a te petere ſemiſſem? petere utique poſſum*. Sic legendum videtur, niſi malis ita legere: *aſſem non poſſum*, ut paullo ante: *numquid petere a te ſummam poteſt? minime, ut opinor*.

Hereditas dividi non poteſt) Sive, ut ajunt Græci, ἡ κληρονομία, ἤγουν τὸ δίκαιον αὐτῆς οὐ διαιρεῖται, *hereditas, id eſt, jus ejus non dividitur*.

Vt l. 3. hoc titulo) Et l. 2. l. 51 §. 1. D. eod.

Ercitus) Ioſeph Scaliger legit, *erctus citus*, quem vide.

Apud Feſtum) Feſtus: *Increta*, *indiviſa*. Legit igitur, *inercta*, *indiviſa*.

Adverſarium fatemur eſſe heredem) L. qui familiæ 37. D. eod. ſi Baſilica ſequamur: vide tamen Cujacium obſerv ix. 36.

Adverſarium eſſe adfinem) Vt in l. pen. D. fin. regund. Feſtus: *Adfines, in agris vicini*. Gloſſæ Philoxeni: *Adfinis*, ἀγχιτέρμων.

TIT. XXXVII.

TIT. XXXVII.

Communi dividundo.

V. tit. 3. lib.10. ff.

Communi dividundo actio redditur inter alios ſocios. Imo & inter coheredes, l. inter, D. fam.erc. l.quibus, D. pro ſoc. Sed plenior eſt actio fam. erciſcundæ, quia in eam veniunt non tantum, quæ erant in bonis, ſed etiam quæ erant ex bonis mortis tempore, veluti res commodatæ, aut depoſitæ, d. l. inter in pr. & non eſt de una re, nec iterari poteſt, niſi ex magna cauſa: communi dividundo de una re agi poteſt, & ſubinde modo de hac, modo de illa, l. ſi filia §. familiæ, l. fundus mihi, D. fam. erc. l. 4. §. hoc judicium, D. eod. tit. Habet autem utraque mixtam cauſſam: nam & actioni communi dividundo ineſt actio pro ſocio, & quælibet præſtatio perſonalis, l. 4. §. ſicut.

XXXVII. Enarratio.

Imo & inter coher.) Si extra cauſſam hereditatis res communes habeant, ut ajunt Græci ad d. l. inter. Imo inter eos quoque, quibus hereditario jure communis res eſt, poteſt & communi dividundo agi, d. l. quibus.

TIT. XXXVIII.

TIT. XXXVIII.

Communia utriuſque judicii, tam familiæ erciſcundæ, quam communi dividundo.

Item hoc habet utraque commune, ut bonæ fidei ſit, l. 3. hoc tit. ſicut petitio hereditatis. Vt per arbitrum, aut ex conventu diviſione facta teneatur alter alteri evictionis nomine præſcriptis verbis; quaſi ex emto vendito, aut permutatione, quia diviſio inſtar emtionis, & permutationis obtinet, l. 1. hoc tit. etiamſi de evictione pactum, vel ſtipulatio non intervenerit, l. 14. ſup. fam. erc. uno caſu excepto, quo pactum, vel ſtipulatio neceſſaria eſt, ſi ſciens coheres, vel ſocius rem in ea cauſſa eſſe, ut evinci poſſit, adjudicatam ſibi eam rem acceperit, & poſſederit, l. 7. hoc tit. Item illud commune eſt utriuſque judicii, ut a non jure dato arbitro facta diviſio, ratihabitione, aut conſenſu ſociorum confirmetur, l. 2. hoc tit. Vt res, quam coheres, vel ſocius emerit ſibi ex communi pecunia, non fiat communis; l. 4. Vt inſtrumenta communia apud eum deponantur, quem præſes provinciæ elegerit, l. 5. Velim addi, vel arbiter ipſe diviſionis, l. 5. D. fam. erc. ſecundum generalem definitionem l. 2. C. de ped. jud. Nam & diviſio bonorum hodie vel per arbitrum fit datum ſpecialiter, vel per præſidem extra ordinem. Vt corpora, quæ deſierunt eſſe communia, forte conventione ſociorum, aut deſtinatione defuncti, neutro in judicio veniant, l. 9. quamquam quæ numquam fuerunt communia, venire conſtet in judicium familiæ erciſcundæ,

ſcundæ, ut dixi ſupra, veluti res depoſitæ, aut commodatæ defuncto. Sunt & communia utrique judicio alia pleraque, quæ non recenſentur in hoc titulo. Vtramque eſſe duplicem, utramque perpetuam, legitimam, quaſi ex contractu, & alia quædam.

XXXVIII. Enarratio.

Sicut petitio hereditatis) L.ult.in fi. ſup. de petit. hered.

Ex conventu) συμφώνῳ.

Diviſio inſtar emtionis) Diviſio, δύναμιν, vim emtionis obtinet, Baſ.

Et permutationis) Et eſt actio præſcriptis verbis: videntur enim partes hereditatis inter ſe commutare, Græci ad leg. 14. ſupra famil. erciſc.

Etiamſi de evictione pactum) Iudex jubere debet, ut de evictione ſibi invicem caveant. Si vero id omiſerit, ipſi inter ſe ſuper evictione convenire poſſunt. Græci ad d. l. 14. Sed etſi nihil convenerit, alter alteri evictionis nomine tenebitur.

Vt dixi ſupra) Titulo XXXVII.

Vtramque eſſe duplicem) L. 10. D. fin. regund. l. 2. §. in familiæ, l. 44. §. qui familiæ, D. famil. erciſc. l. 2. §. 1. D. comm. divid. l. 1. §. ad hæc, inf. de ann. except. Sed & alia ratione utraque duplex eſt, quia ex duobus conſtat, id eſt, rebus & præſtationibus, l. 22. §. pen. D. famil. erciſc. l. 4. §. ſicut, D. comm. divid.

Legitimam) Dictum ſupra tit. XXXVI.

Quaſi ex contractu) §. 3. & 4. Inſtit. de obligat. qu. ex contr.

TIT. XXXIX.

Finium regundorum.

V. tit. 1. *lib.* 10. *ff.*

Inter judicia diviſionis pono etiam actionem de finibus, qui forte confuſi, vel obſcurati, vel occupati ſunt dirigendis, dirimendis, diſterminandis inter adfines, quam veteres Galli interpretantur (*pleit de bonnes*) actionem arbitrariam, ut rei vindicationem, non bonæ fidei, & dicere poſſim de finibus erciſcundis, ut Appulejus in Metamorphoſi, viæ erciſcundæ. Nec ambigitur, quin ſit mixta actio in rem, & in perſonam. Eſt igitur quadriga mixtarum actionum hæc: Petitio hereditatis, Familiæ erciſcundæ, Communi dividundo, Finium regundorum, quas tamen omnes exiſtimandum eſt plerumque magis eſſe in rem, quam in perſonam, l. ſi quis cum, D. comm. divid. l. furioſus, D. de obl. & act. 1. principaliter eſſe in rem: nec enim ſunt ex contractu, & hereditatem potiſſimum vindicant, vel id quod cuique competit in hereditate, aut re communi, vel etiam fines, ut Nov. 69. Sed & rationem admittit actio finium regundorum ejus, quod adfinem adfini dare facere oportet, §. ſi finium Inſt. de off. jud. l. 4. §. 1. D. fin. reg. quæ actio perſonalis eſt, & quia perſonales etiam eæ actiones ſunt, ideo neque uſucapio eis obſtat, neque præſcriptio longi temporis. 1. x. aut XII. annorum: quæ tamen alio reſpectu, qua reales magis ſunt, videretur objicienda, ſed placuit exigi XXX. annorum ſpatium. Quia

igitur

igitur actio finium regundorum datur, ſi lis conſiſtat intra pedes quinque (hic enim eſt finis finium) actio in rem, ſi amplioris terræ controverſia ſit: hæc perimitur præſcriptione longi temporis, illa non item, & quod ait l. pen. hujus tituli, quinque pedum præſcriptionem eſſe ſummotam, hoc eſt, de quinque pedum controverſia arbitros tres ex XII. (ſicut in vindicationibus ex lege, ſi vindiciam falſam tulit) vel arbitros ſingulos ex lege Mamilia judicare, non obſervata præſcriptione longi temporis, l. ult. Cod. Theod. eod. & ut additur in eod. Cod. hac ſola præſcriptione actorem repelli: Si veteribus finem cum ſignis limes incluſus congruum erudita arte præſtiterit, in Concilio Spalenſi II. Si veteribus ſignis limes præfixus monſtraverit reo jus eſſe retentionis. Et ſignis, ut poeta ait, ſignare campum: & Arcadius Auguſtus apud Gromaticos: Cum ſignis, & ſigillis terminos conſtituimus. Ex lege XII. & lege Mamilia non erat uſucapio intra quinque pedes, quoniam hanc latitudinem iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri, ut Aggenus Vrbicus ait, & iter quidem ad eundum ambulandum i. ſervitus itineris, cum prædio uſucapi poteſt, iter ad culturas, vel, ut loquitur Varro, iter limitare uſucapi non poteſt, ſed neque longo tempore adquiri, l. pen. & ult.

XXXIX. Enarratio.

Inter judicia diviſionis) *τὰ ὁροθέσια διαχωρίζουσι τήνδε τὴν γῆν ὑπὸ τῆς πλισιοχώρου, ἤτοι ἀστυγείτονος, termini ſeparant agros inter ſe confines*, ut ajunt interpretes Hermogenis.

Inter adfines) Homerus Iliad. M.

Ἀλλ' ὥστ' ἀμφ' οὔροισι δύο ἀνέρε δηριάεσθον
Μέτρα ἐν χερσὶν ἔχοντες ἐπιξύνῳ ἐν ἀρούρῃ.
Sed ſicut de finibus duo contendunt
Menſuras in manibus tenentes communi in arvo.

Vt rei vindicationem) L. qui reſtituere 68. D. de rei vind.

Quin ſit mixta) L. 1. D. fin. reg. §. quæ actiones, de action.

Petitio hereditatis) L. ſed etſi 25. §. petitio, D. de petit. hered.

Si lis conſiſtat intra pedes q.) Theodorus Hermopolites heic ſcribit, *finium regundorum actionem dari*, ἐντὸς πέντε ποδῶν οὔσης ζητήσεως, εἰ δὲ πλείονος γῆς τὴν in rem. *Si lis conſiſtat intra quinque pedes, ſi de ampliore terra controverſia ſit, actione in rem.* Vide leg. ſi finalis, C. Theod. eod. tit.

Tres ex XII. &c.) M. Tullius I. de LL. *Quoniam uſucapionem* XII. *tabulæ intra quinque pedes eſſe noluerunt, depaſci veterem poſſeſſionem Academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus, nec Mamilia lege ſinguli, ſed ex his tres arbitri fines regemus*. Vide obſervat. libr. V. cap. XXI.

Si vindiciam falſam tulit) Feſtus in v. vindiciæ: Et in XII. *Si vindiciam falſam tulit, ... Si velit is arbitros, arbitros tres dato.*

In Concilio Spalenſi II.) C. II.

Vt Poeta ait) Virgilius Georg I.

Apud Gromaticos) Varios auctores de limitibus.

Aggenus Vrbicus) d. lib. de limitibus.

Vel ut loquitur Varro) Lib. IV. de LL.

Longo tempore) Vide Cujacium ad leg. 4. in fi. D. de uſurpat. & uſucap.

TIT. XL.

T I T. XL.

De conſortibus ejuſdem litis.

In Baſilicis, *περὶ κοινωνίας τῆς αὐτῆς δίκης*, *de ſocietate ejuſdem litis*. Quia ut rei, ita litis ejusdem eſt ſocietas quædam, quoties ejusdem rei nomine plures agunt, aut conveniuntur, & conſortes ejusdem litis, quorum communis eſt res in judicium deducta, qui Aeſchylo *σύνδικοι*, cujus interpres: *σύνδικοι λέγονται οἷς ἴσον μέτεστιν ἐν τῇ δίκῃ τῆς αἰτίας*, *Syndici dicuntur, quibus communis eſt in judicio cauſſa*: alias Pindaro, *σύνδικοι* ſunt teſtes illo loco, *σύνδικος δ' αὐτῷ Ἰολάου τύμβος*, *teſtis ipſi eſt Iolæ ſepulcrum*. Nobis Syndici actores ſunt, vel defenſores civitatum, aliorumve corporum, l. placet, ſupra de Epiſcopis, & clericis, qui procuratorum partibus funguntur, lege 6. §. pen. D. quod cujuſque univ. Vel conſortes ejuſdem litis ſunt ſocii, inter quos communis eſt ea res, de qua litem ſimul omnes conteſtantur, vel unus eorum tantum. Sed ſi unus tantum litem conteſtetur ſuo nomine, & pro parte ſua, ex lege Conſtantini ſi agat repellli poteſt præſcriptione hujuſmodi, quod agat, non adjuncta perſona conſortium, vel ſi conveniatur, tueri ſe poteſt hac exceptione, quod habeat conſortes, l. 1. Cod. Theod. de dom. rei, quæ poſ. 5. & inde Sidonius Apollinaris iv. Epiſt. Non eſt, cur dicere incipias, habeo conſortes, nec dum celebrata diviſio eſt, quod creditoribus malis dicitur bene. Sed hoc ante Conſtantinum non obtinuit. Nam & cum quo conſortium ei collibuiſſet actor

præteritis aliis, vel ſi haberet actor conſortes, voluntate eorum pro parte ſua experiri potuit. Et poteſt etiam hodie ex l. 1. hujus tituli reſtituto jure antiquo, & ſublata lege Conſtantini pro ſua quiſque parte, & perſona agere, & reſpondere indiſtincte, ſive unius fori ſint conſortes omnes, ſive diverſi, & ſive litem jam omnes ſimul conteſtati ſint, vel defunctus, cui heredes exſtiterunt, ut l. ſi petitor, & l. non idcirco, D. de jud. l. tutores, §. pen. D. de admin. tut. ſive nunc primum judicium dictet, vel accipiat unus eorum pro parte, abſentibus aliis, & male Accurſius, l. 1. addit hæc verba, poſt litem conteſtatam ab aliis. Poteſt etiam communi nomine unus in ſolidum agere ſine mandato conſortium oblata ſatisdatione de rato, vel defendere oblata ſatisdat. judicatum ſolvi, l. 2. h. t. ſive ceteri, qui modo abſunt, litem conteſtati ſint, ſive ſolus ipſe litem conteſtari velit: nam hæc verba l. 2. Poſt litem legitime ordinatam, non ſignificant litis conteſtationem; aliud enim eſt litem ordinare, aliud conteſtari. Ordinare eſt præparare, & conſtituere perſonam actoris, & rei, & judicis, ac ſe præmunire, l. Pap. §. 1. & 2. D. de inoff. teſt. & quod ordinabatur in l. 20. D. de prob. id eſt, præparabatur in l. liberis §. ult. D. de lib. cau. & Feſtus, ordinato judicio, partes litem conteſtari. Igitur ſententia l. 2. hæc eſt, conſortem cavere de rato, vel de judicato poſt litis ordinationem, & ante litis conteſtationem, ut l. Pomponius, §. pen. D. de procur. Non inficior, & poſt litis conteſtationem cavere eum, ſi forte poſt litem ab omnibus, vel adverſus omnes conteſtatam, alii abeſſe cœperint, & unus communi nomine rem perſequi velit, arg. l. nihil, ſup. de procurat. Ergo

perſo-

perſonis, quibus ſine mandato agere licet, l. ſed & eæ perſonæ, D. eodem, conſors adjungi poteſt ex d. l. 2.

XL. Enarratio.

In Baſilicis) Libro XII. tit. III.
IV. Epiſtolarum) Epiſtola XXIV.

Aliud enim eſt litem ordin. al. cont.) Vide Cujacium obſervat. libro XVIII. cap. XXIII. & recitat. ad l. 20. de probat. libro XLIII. Digeſt. Salvii Iuliani.

Et Feſtus) In v. conteſtari.

TIT. XLI.

De noxalibus actionibus.

Vide titulum quartum lib. 9. ff. & tit. 8. lib. 4. Inſtit.

Noxales actiones ſunt in perſonam, non in rem, ex privatis delictis ſervorum, quæ commiſerunt, inſcio, aut ſciente, & vetante domino, aut nequeunte vetare. Quibus non hoc agitur, ut dominus noxæ dedat ſervum, ſed ut damnetur damnum ſarcire, quod fecit ſervus, pœnamque præſtare, l. 3. hoc titulo. Nam pœnales, & pecuniariæ actiones ſunt, l. 10. §. quoties, D. de comp. & eleganter l. 6. §. 1. D. de re jud. ſolius noxæ deditionis nullum judicium eſſe, ſed pecuniariam condemnationem præcedere, noxæ deditionem ſequi. Denique, ut ex edicto de his, qui effuderint, vel dejecerint, patet, alterius judicii adjectionem eſſe. Quod etiam exemplum ſententiæ monſtrat in titulo

de off. jud. IV. Inſt. P. Mævium L. Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere. Denique in condemnatione eſt litis æſtimatio, in ſolutione deditio ex duodecim tab. videlicet antequam actum ſit judicati, l. item veniunt §. idem recte, D. de pet. her. Nec tamen noxæ deditio, etiamſi dominum liberet condemnatione, eo liberat, quod ex delicto ſervi ad eum pervenit, l. pen. hoc titulo. Recte dixi, ex privatis delictis. Nam legibus judiciorum publicorum fere omnibus ſervi rei fieri poſſunt, l. hos accuſare, §. omnibus, D. de accuſ. non legibus privatorum, quia cum ſervo nulla actio eſt. Recte, inſcio, aut vetante domino. Nam, ſi ſi ſciente, nec vetante, quod vetare potuit, vel jubente, vel opem, & conſilium dante domino, noxæ dedendæ facultatem non habet, & ſuo nomine tenetur in ſolidum, l. ult. Recte autem vindicationibus junguntur noxales actiones, quia actio ad exhibendum, quæ ſequenti titulo proponitur, tam noxali judicio acturo datur, quam vindicaturo, l. 3. §. ſi quis noxali, D. ad exhib.

XLI. Enarratio.

Inſcio, aut ſciente, &c.) L. 2. 3. & 4. D. eod. l. 2. 3. & 4. hoc titulo, l. 1. §. 1. D. ſi famil. furt. fec. dic.

Noxæ deditionem ſequi) Vide Cujac. Notas Inſtit. eod.

Aut noxam dedere) Ut in §. 1. Inſtit. de offic. jud. id eſt, ipſum corpus, quod deliquit, & noxa igitur pro reo, ut Græcis βάραθρος. βαράθρου ἄξιος, *barathro dignus*, Ammonius. Vide Cujacium ad §. 1. Inſtit. eod.

Fere

Fere omnibus) Excepta lege Iulia de vi privata, d. l. hos accuſare.

TIT. XLII.

Ad exhibendum.

V. tit. 4. *lib.* 10. *ff.*

Actio igitur ad exhibendum, quæ & exhibitoria dicitur, datur tam propter noxales actiones, quam propter vindicationes, & eſt veluti præparatoria vindicationis, aut noxalis actionis, ut interdictum de liberis exhibendis eſt præparatorium interdicti de liberis deducendis, lege 3. §. 1. D. de lib. exhib. ſi res mobilis ſit, lege quod legatur, D. de jud. l. adverſus, inf. de cri. exp. her. Exhibitionem enim ſequitur vindicatio, quæ directa, & principalis actio eſt, l. 3. §. ibidem, l. ſi quis hominem, D. eodem, niſi arbitrio judicis rem adverſarius reſtituerit. Nam exhibendi verbum etiam reſtituendi ſignificationem recipit, l. Julianus §. quantum, D. eodem & in l. pacto, ſup. de pac. exhibendis, i. reſtituendis. Vel exhibitionem ſequitur noxalis actio, & noxæ deditio vindicationem parit quaſi domino ei, cui ſervus noxæ deditus eſt, noxæ enim deditio mutatio dominii eſt. Dicitur autem actio ad exhibendum incerti actio, lege penult. D. depoſ. quia magis in id, quod intereſt, quam in rem datur, & ſane qui judici jubenti exhiberi non paret, quod juſſum arbitrium dicitur paſſim, & præceptum, l. 7. hoc tit. condemnatur in id, quod intereſt, l. Jul. §. ult. D. eod. vindicatio certi actio eſt.

Vtraque arbitraria, atque etiam noxalis actio. Sic autem exhibitoria actio dicitur ad exhibendum, ut redhibitoria ad redhibendum, l.28. D. de Aedil. ed.

XLII. *Enarratio*.

Propter noxales actiones) L. 3. §. Si quis, D. eodem.

Propter vindicationes) L.1.eod. & d.l.3. §. eſt autem.

Si res mobilis ſit) Nam res immobiles ſatis ſe exhibent: & ideo Graeci res immobiles vocant *οὐσίαν φανερὰν*, *ſubſtantiam manifeſtam*, Lyſias contra Dogitonem,

Nam exhibendi verbum etiam reſtit. &c.) Itaque auctores Baſilic. actionem ad exhibendum reſtitutoriam vocant, *ἀποκαταστατικὴν ἀγωγήν*, ad l. ult. hoc tit.

Noxae enim deditio mutatio dom. eſt) Per noxae deditionem ſervi dominium veteri domino in perpetuum recedit, §. 3. inſtit. de noxal. act.

Quia magis in id quod intereſt) Cujus incerta quantitas eſt.

Vtraque arbitraria) Rei vindicatio arbitraria eſt, l. qui reſtituere 68. D. de rei vindic., & exhibitoria, l. 3. §. ibidem D. ad exhibend.

TIT. XLIII.

T I T. XLIII.

De aleæ luſu, & aleatoribus.

V. tit. 5. *lib.* 1. *ff.*

Sequitur titulus, de aleæ luſu, & aleatoribus ſecundum ordinem edicti perpetui, cujus rationem expoſuimus in Digeſtis. Ceterum is quidem titulorum ordo hic obſervatur, ſed non etiam rerum continuata ſeries: nec enim res ulla præcedit, cum qua conferri hic titulus poſſit. Aleæ nomen omnem fortunæ luſum complectitur, nec dum talorum, aut teſſerarum jactarum e pyxide. i. fritillo vel phimo, quam pyxidem appellari opinor illo verſu Juvenalis: Partos gladio vel pyxide nummos: neque tamen omnis generis alea legibus prohibetur, excipit Juſtinianus prima Conſtitutione tituli hujus ludos quinque, quod virtutis cauſſa ſuſcipiantur, ut l. 2. D. eodem, l. qua actione §. ſi in colluctatione, D. ad l. Aquil. *μονόβολον*, id eſt, ſingularis ſaltus, *κοντομονόβολον*, ſaltus conto ſuffultus, *κωυπανὸς κόνπαξ χωρὶς τῆς πόρπης*, jaculatio haſtæ, pili vel conti ſine cuſpide, quæ Quintani jaculatio dicitur ab inventore, hodieque Quintana vulgo, *περιχυτή*, colluctatio, *ἱππική*, Troja, ſive Pyrricha, curriculum equorum, cui ſimiles ſunt *κιντζούθρα*, *τόρνε*, ludi explicati a Nicephoro Gregora libro decimo. Ceteri interdicti ſunt, non tantum ſi pecunia poſita ludatur, ſed etſi, quod maxime notandum eſt, poſitis lupinis, argento comico, in vicem pecuniæ veræ poſtea perſolvendæ victori, l. 1. hujus

tituli, l. 25. & l. ult. ſup. de epiſ. aud. & eſt non leve crimen, ſi quis vetita luſerit alea, cujus odio multa ſingulariter recepta ſunt, ut condictio quaſi indebiti competat ei, qui victus alea ſciens ultro ſolvit id, quod in alea omiſit, vel eo ceſſante, in urbe præf. urbi, in municipiis patri, aut defenſori civitatis, aut præſidi provinciæ, ut erogetur in opera publica. Fuit olim ejus rei in urbe cura Aedilium. Martialis: Aedilem rogat udus aleator: & alio loco: Nec timet Aedilem moto ſpectare fritillo: & Seneca, loca Aedilem metuentia, popinas, ubi plerumque luditur alea, & proſtibula: & fuit olim pœnalis actio in quadruplum, hodie in ſimplum, famoſa, ut opinor: nam & aleatorum nomen infame, quamobrem teſſerarios ſe appellari malebant, ut latrones, πορισάς. Item receptum eſt, ut ſuſceptori aleatorum, qui aleatoribus ipſis longe nequior eſt, impune fiat furtum, & injuria, damnumque detur impune, & ut qui cogit ad ludum, gravi muta coerceatur, vel ducatur in latomias, aut vincula publica, l. 1. & 2. D. eodem. Et ut condictioni ejus, quod alea luſum eſt, nulla præſcriptio obſtet, niſi annorum L. quod & l. 1. hujus tituli fuiſſe cautum Euſtathius auctor eſt lib. de temporibus. Et ut arcanæ popinæ, in quibus alea luditur, publicentur, l. 2. hoc titulo, quæ etiam nominatim interdicit equorum ligneorum luſu, quaſi ſcilicet magis in aleæ ſpeciem, quam virtutis cadat. Et ut victori nulla ſit petitio ejus, quod alea vicit, ut l. periculi D. de nau. fœn. & ſane ſi retentionem non habet, & petitionem multo minus.

XLIII. *Enar-*

XLIII. *Enarratio*.

E pyxide, i. fritillo, vel phimo) Vetus Juvenalis Scholiaſtes ad verſum quintum. Sat. XIV. *Fritillus, pyxis cornea, quæ phimus dicitur Græce*.

Illo verſu Juvenalis) Sat. XIII. rectius tamen, ut videtur, idem Scholiaſtes: *Veneno*, inquit, *vel gladio*. Idem Juvenalis Sat. VI.

At nunc res agitur tenui pulmone rubetæ,
Sed tamen & ferro.

Lactantius III. 15. *Quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena*.

Κοντομονόβολον) Aliud eſt *κοντοπαίκτης*, cujus meminit Balſamo ad canon. 2. Synodi VI. in Trullo: contiludium, contiludricum, de quo Julianus Imperator in ænigmate *εἰς κοντοπαίκτην*: quod, quia nondum editum eſt, non gravabor heic adſcribere.

Ἰουλιανοῦ δυσσεβοῦς αἴνιγμα εἰς τὸν κοντοπαίκτην.

Ἐστὶ τι δένδρον τῶν ἀνακτόρων μέσον,
Οὗ ῥίζα καὶ ζῇ καὶ λαλεῖ καρποῖς ἅμα,
Ὥρᾳ δὲ μιᾷ καὶ φυτεύεται ξένοις.
Καὶ καρπὸν αὔξει, καὶ τρυγᾶται ῥιζόθεν.

Juliani impii ænigma in contiludium.

Eſt arbor quædam regum media,
Cujus radix & vivit, & loquitur cum fructibus.
Una hora & plantatur amicis,
Et fructum augebit, & radicitus colligitur.

Ejus interpretationem eruditis relinquo. Hinc *κοντοπαικτική*, cujus meminit Nicephorus Blemmidas in Epitome Logices capite tertio.

Troja ſive Pyrricha) Scholiaſtes Hephæſtionis: *ἡ καλουμένη πυῤῥίχη, ἔνοπλος ὄρχησις οὖσα, quæ vocatur Pyrricha, armata chorea eſt*. Athenæus libro decimo quarto: *πολεμικὴ δὲ δοκεῖ εἶναι ἡ πυῤῥίχη. ἐν ὅπλοις γὰρ αὐτὴν παῖδες ὀρχοῦνται, bellica videtur eſſe Pyrricha; armati enim pueri ſaltant*. Euſtathius ad Iliad. *ἦν δὲ πολεμικὴ ὄρχησις καὶ ἡ πυῤῥίχη, erat autem bellica chorea, & pyrricha*. Servius in v. Aeneidos; *Vt ait Suetonius Tranquillus, luſus ipſe, quem vulgo Pyrricham appellant*. Vide Suetonium Julii cap. XXXIX. & Octav. c. XLIII.

Κιντζούθρα) Cujacius depravatam lectionem ſecutus eſt, & interpres Joannis Cantacuzeni. Joannes Meurſius in Gloſſario Græco, barbaro legit, *καὶ τζοῦθρα*. Cantacuzenus hiſtoriæ libro primo capite quadrageſimo ſecundo: *καὶ τὴν λεγομένην τζούστριαν καὶ τα τορναμέντα, & quæ vocatur tzutra, & torneamenta*, forte legendum, *τζοῦστραν*.

Et τόρνε) *τερνεμέντα*, Cantacuzenus loco citato. Aliis *τορνεύματα*. Auctor Græco-barbarus ineditus: *καὶ ἀπάνω εἰς τὰ τραχήλια τ̓ εἰς τὰ τορεύματα*. torneamenta.

Argento comico) Aurum comicum, Plautus Pœn. Act. III. Sc. II.

Vetita luſerit alea) Horatius Carminum libro tertio, Ode vigeſima quarta: *ſeu malis vetita legibus alea*.

Martialis) Lib. I. epigr. ult.

Et alio loco) Lib. XIV. I.

Seneca) De vita beata cap. VII.

In quadruplum) Aſconius Pedianus in divinationem: *Quadruplatores* (ex quorumdam ſententia) *eorum reorum accuſatores, qui convicti quadrupli damnari ſoleant, ut aleæ*.

Alea-

Aleatorum nomen infame) Apud Græcos. Theophraſtus περὶ ἀπονίας : μηδεμίαν αἰσχρὰν ἐργασίαν ἀποδοκιμάσαι, ἀλλὰ κηρύττειν, μαγειρεύειν, κυβεύειν, &c ait, hominem perditum a nullo turpi artificio ſe abſtinere, præconem eſſe, coquum eſſe, aleatorem eſſe. Inter artes, quæ a Romanis etiam improbantur, Cicero ponit ludum talarium, libro primo de Officiis.

Quamobrem teſſerarios) Ammianus Marcellinus libro vigeſimo octavo: *Quidam ex iis, licet rari, aleatorum vocabulum declinantes, ideoque ſe cupientes appellari teſſerarios.*

Niſi annorum L.) Vide Cujac. lib. de temporibus cap. XXXII.

TIT. XLIV.

De religioſis, & ſumtibus funerum.

Vide tit. 7. lib. 11. ff.

Poſſit hic titulus referri ad vindicationes, de quibus agitur in hoc libro, ut in eas intelligamus non cadere res religioſas. Pro certo conſtabat ſacras, aut ſanctas vindicari non poſſe quaſi noſtras. Non poſſunt etiam jure dominii, quaſi noſtræ vindicari res, aut loca religioſa, veluti monumenta aut ſepulcra, in quæ mortuus illatus eſt, l. 4. hoc titulo, aut ambitus horum, vel qui his lapides adhærent, non uſucapi, non permutari, non pignerari, non vendi ſpecialiter, nec niſi modica ſint loca, venditioni prædii accedunt, l. 5. D. de ſep. viol. l. in modicis, D. de cont emp. nec enim mauſolea accedunt. De ſumtibus funerum, qui eos fecit, ſi alia ei actio non ſit, etſi

etſi ad eum non rediit res defuncti, datur ei actio funeraria ſimilis actioni negotiorum geſtorum adverſus heredem, aut bonorum poſſeſſorem, aut patrem, ad quem præmortuæ filiæ dos rediit, & datur ante privilegia, l. pen. D. eodem, & agitur etiam extra ordinem eorum nomine, quæ quis pio functus officio conſumſit in morbum defuncti, l. 3. hoc titulo.

XLIV. Enarratio.

Non vendi ſpecialiter) Obſtat lex ſi per imprudentiam 51. §. ſi quis locum, D. de evict. ſi Claudii Salm. interpretationem ſequamur: nam locum ibi accipit pro monumento ad inſcriptionem Herodis Attici. Omnino male: monumenta enim vendi non poſſunt. Species d. §. hæc eſt: Titius locum purum vendidit. Heres autem venditoris voluntate emtoris in eo ſepultus eſt, actio de evictione intercidit, hoc enim caſu emtor proprietatem amiſit: quia religioſæ res in nullius dominio ſunt. Nec eſt, cur queratur emtor, quum voluntate ejus venditor ibi ſepultus ſit.

Nec enim Mauſolea acced.) Iſidorus Originum decimo quarto cap. xi. *Mauſolea ſunt ſepulcra ſeu monumenta Regum a Mauſoleo Rege Aegypti.*

Aut patrem) vel maritum, ſi dotem lucretur, l. etſi quis 14. §. ult. l. in eum 16. l. Neratius 20. §. pen. & l. Celſus 22. D. eodem titulo. Apud Hebræos hæc inter appendices recenſentur, ut medicorum cura uxori a marito præſtetur, ſi ægrotaverit: ut ab eo redimatur, ſi capta ſit ab hoſtibus: ut ſepeliatur ab eo, ſi fue-

fuerit mortua, ut ex Maimonide refert Seldenus in libro de ſucceſſionibus ad LL. Hebræorum.

Quæ quis pio functus officio) Sumtus in cadaver communi humanitatis jure & pietatis gratia facti non repetuntur: quia tamen ſine pietatis intentione nemo alienum cadaver funerat, Onoſander Strategici capite trigeſimo ſexto, *ὁσία μὲν γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἀποιχομένους εὐσέβεια*. Judex diſpiciet, an quis in hoc fuerit, ut mortuum ſepeliret, ne inſepultus jaceret, non etiam ut ſuo ſumtu id faceret. ſi teſtatus ſit, quo animo faceret, nullam quæſtionem patietur, l. etſi quis 12. §. ſed interdum, D. eodem titulo.

FINIS.

TI-

TITVLI LIBRORVM

novem Codicis per litteras.

A

De abigeis, lib. 9. tit. 37.
De abolitionibus, lib. 9. tit. 42.
De acceptilationibus, l. 8. tit. 43.
De accuſationibus & inſcriptionibus, l. 9. t. 1.
De actionibus emti, & venditi, l. 4. t. 49.
De actionibus hereditariis, l. 4. t. 16.
De actore a tutore, ſeu curatore dando, l. 5. t. 61.
Ad exhibendum, l. 3. tit. 42.
Ad legem Corneliam de falſis, l. 9. tit. 22.
Ad legem Corneliam de ſicariis, l. 9. tit. 16.
Ad legem Falcidiam, l. 6. tit. 50.
Ad legem Fabiam de plagiariis, l. 9. tit. 20.
Ad legem Juliam de adulteriis & ſtupro, l. 9. t. 9.
Ad legem Juliam de ambitu, l. 9. tit. 26.
Ad leg. Jul. de vi publica ſeu privata, l. 9. t. 12.
Ad legem Juliam majeſtatis, l. 9. tit. 8.
Ad legem Juliam repetundarum, l. 9. t. 27.
Ad legem Viſelliam, l. 9. tit. 21.
De admin. tut. & cur. & de pecun. pupill. fœneranda, vel deponenda, l. 5. tit. 37.
De adoptionibus, l. 8. tit. 47.
De adquir. & retinenda poſſeſſione, l. 6. t. 32.
Ad S.C. Macedonianum, l. 4. t. 28.
Ad S.C. Orphitianum, l. 6. t. 57.
Ad S.C. Tertullianum, l. 6. t. 56.
Ad S.C. Trebellianum, l. 9. t. 49.
Ad S.C. Turpillianum, l. 9. t. 45.
Ad S.C. Vellejanum, l. 4. t. 29.
De adſertione tollenda, l. 7. t. 17.

De ad adſeſſoribus, domeſticis, & cancellariis judicum, l. 1. t. 52.
De advocatis diverſorum judiciorum, l. 2. t. 7.
De advocatis fiſci, l. 2. t. 8.
De ædificiis privatis, l. 8. t. 10.
De ædilitiis actionibus, l. 4. t. 58.
De aleæ luſu, & aleatoribus, l. 3. t. 43.
De alendis liberis, ac parentibus, l. 5. t. 25.
De alien. judicii mutandi cauſſa facta, l. 2. t. 54.
De alimentis pupillo præſtandis, l. 5. t. 50.
De alluvionibus, & paludibus, & paſcuis ad alium ſtatum translatis, l. 7. t. 41.
De annali except. Italici contractus tollenda, & de diverſ. temp. & except. vel præſcript. & interruptionibus, l. 7. t. 40.
De annonis, & capitu adminiſtrantium, vel adſeſſorum, aliorumve publicas ſolicitudines gerentium, vel eorum, qui aliquam conſecuti ſunt dignitatem, l. 1. t. 52.
An ſervus ex ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur, l. 4. t. 14.
De apoſtatis, l. 1. t. 7.
De appellat. & conſult. l. 7. t. 51.
Arbitrium tutelæ, l. 5. t. 51.
De auctoritate præſtanda, l. 5. t. 59.

B

De bonis auctoritate judicis poſſidendis, ſeu venundandis, & de ſeparationib. l. 7. t. 72.
De bon. eor. qui mortem ſibi cõſciverunt, l. 9. t. 50.
De bon. libertorum, & jure patronatus, l. 6. t. 4.
De bon. maternis, & materni generis, l. 6. t. 60.
De bon. proſcript. ſeu damnatorum, l. 9. t. 49.
De bonis, quæ liberis in poteſtate conſtitutis, ex matrimonio, vel aliter adquiruntur, & eorum adminiſtratione, l. 6. t. 16.
De bonor. poſſeſſ. contra tabulas liberti, quæ patro-

patronis, vel liberis eorum datur, l.6.t.13.
De bon. poſſeſſ. contra tabulas, quam pater liberis pollicetur, l.6.t.12.
De bon. poſſeſſ. ſecundum tabulas, l.6.t.11.

C

De caducis tollendis, lib 6.t.51.
De calumniatoribus, l.9. t.46.
De Carboniano edicto, l.6.t.17.
De cauſſis, ex quibus infamia alicui non irrogatur, l.2.t.11.
De codicillis, l.6. t.36.
De collationibus, l.6.t.20.
De colluſione detegenda, l.7.t.20.
De commerciis, & mercatoribus, l.4.t.63.
Comminationes, epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones, auctoritatem rei judicatæ non habere, l.7.t.57.
Communia de legatis, & fideicommiſſis, & de in rem miſſione tollenda, l.6.t.43.
Communia de manumiſſionibus, l.7.t.15.
Communia de ſucceſſionibus, l.6.t.59.
Communia de uſucapionibus, l.7.t.30.
Communia utriuſque judicii, tam familiæ erciſc. quam communi dividundo, l.2. t.38.
De commodato, l.4. t.23.
De communium rerum alienatione, l.4.t.52.
Communi dividundo, l.3.t.37.
De communi ſervo manumiſſo, l.7.t.7.
De compenſationibus, l.4.t.31.
De concubinis, l.5.t.26.
De condictione ex lege, & ſine cauſſa, vel injuſta cauſſa, l.4.t.9.
De condictione furtiva, l.4.t.8.
De condictione indebiti, l.4.t.5.
De condictione ob cauſſam datorum, l.4.t.6.
De

De condictione ob turpem cauſſam, l.4. t.7.
De conditionibus inſertis tam legatis, quam fideicommiſſis, & libertatibus, l.6. t.46.
De confeſſis, l.7. t.59.
De confirmando tutore, l.5. t.29.
De conſortibus ejuſdem litis, l.8. t.40.
De conſtituta pecunia, l.4. t.18.
De contract. judicum, vel eor. qui ſunt circa eos, & inhib. donat. in eos faciendis, & ne adminiſtrationis tempore próprias ædes ædificent ſine ſanctione pragmatica, l.1. t.53.
De contrahenda emt. & venditione, l.4. t.38.
De contrahenda, & committenda ſtipulatione, lib.8. t.37.
De contrario judicio, l.5. t.58.
Creditorem evict. pign. non debere, l.8. t.45.
De crimine ſtellionatus, l.9. t.34.
De crimine peculatus, l.9. t.28.
De crimine ſacrilegii, l.9. t.29.
De crimine expilatæ hereditatis, l.9. t.32.
De cuſtodia reorum, l.9. t.4.
De curatore furioſi, vel prodigi, l.5. t.70.

D

Debitorem venditionem pignorum impedire non poſſe, l.8. t.28.
De dedititia libertate tollenda, l.7. t.5.
De defenſoribus civitatum, l.1. t.55.
Depoſiti, vel contra, l.4. t.34.
De dilationibus, l.3. t.11.
De diſtractione pignorum, l.8. t.27.
De dividenda tutela, & pro qua parte quiſque tutorum conveniatur, l.5. t.52.
De diverſis reſcriptis, & pragmaticis ſanctionibus, l.1. t.23.
Divortio facto, apud quem liberi morari, vel educari debeant, l.5. t.24.
De dolo malo, l.2. t.28.

De donationibus, l.8. t.52.
De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & ſponſalitiis, l.5. t.3.
De donationibus inter virum, & uxorem, & a parentibus in liberos factis, & de ratihabitione, l.5. t.16.
De donationibus, quæ ſub modo, vel condit. vel ex certo tempore conficiuntur, l.8. t.54.
De dote cauta, & non numerata, l.5. t.15.
De dotis promiſſione, vel nuda pollicitatione, l.5. t.11.
De duob. reis ſtipulandi, & promittendi. l. 8. t.39.

E

De edendo, lib. 2. t.1.
De edicto D.Hadriani tollendo, & quemadmodum ſcriptus heres in poſſeſſionem mittatur, l.6. t.3.
De emancipationibus liberorum, l.8. t.48.
De emendatione propinquorum, l.9. t.15.
De emendatione ſervorum, l.9. t.14.
De eo, qui pro tutore negotia geſſit, l.5. t.45.
De Epiſcopali audientia, & de diverſis capitulis, quæ ad jus curamque, & reverentiam pontificalem pertinent, l.1. t.4.
De Epiſcop. & cler. & orphanotrophiis, & brephotrophiis, & ptochotrophiis, & xenodochiis, & aſceteriis, & monachis, & privilegiis eorum, & caſtrenſi peculio, & de redimendis captivis, & de nuptiis clericorum vetitis, ſeu permiſſis, l.1. t.3.
De errore advocatorum vel libellos, ſeu preces concipientium, l.2. t.9.
De errore calculi, l.2. t.5.
Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri, l.8. t.26.
[illegible]m per procuratorem cauſſam in integrum reſti-

reſtitutionis agi poſſe, l.2. t.48.
De evictionibus, l.8. t.44.
De eunuchis, l.4. t.42.
De except. ſive præſcriptionibus, l.8. t.35.
De excuſationibus,& temporib. earum, l.5. t.62.
De excuſationibus veteranorum, l.5. t.65.
Ex delictis defunctorum in quantum heredes conveniantur, l.4. t.17.
De exhib. & tranſmittendis reis, l.9. t.3.
De exſecutione rei judicatæ, l.7. t.5.

F

De falſa cauſſa adjecta legato, vel fideicommiſſo, l.6. t.44.
De falſa moneta, l.9. t.24.
Familiæ erciſcundæ, l.3. t.36.
De famoſis libellis, l.9. t.36.
De feriis, l.3. t.12.
De fideicommiſſariis libertatibus, l.7. t.4.
De fideicommiſſis, l.6. t.42.
De fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum, & de antapochis faciendis, & de his, quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt, l.4. t.21.
De fidejuſſoribus, & mandatoribus, l.8. t.40.
De fidejuſſoribus minorum, l.2. t.23.
De fidejuſſoribus tut. vel curat. l.5. t.57.
De filiofamilias minore, l.2. t.32.
Finium regundorum, l.3. t.39.
De formulis, & impetrationibus actionum ſublatis, l.2. t.57.
De fructibus, & litium expenſis, l.7. t.51.
De fundo dotali, l.5. t.23.
De furtis, & ſervo corrupto, l.6. t.2.

G

De generali abolitione, l.9. t.43.

H

De hæreticis, & Manichæis, & Samaritis, lib.1. tit.5.
De heredibus inſtituendis, & quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt, l.6. t.24.
De heredib. tutorum, vel curatorum, l.5. t.54.
De hereditate vel actione vendita, l.4. t.39.
De hereditatibus decurionum, naviculariorum, cohortalium, militum, & fabricentium, l.6. t.62.
De his, qui ad Eccleſias confugiunt, vel ibi exclamant, l.1. t.12.
De his, qui ad ſtatuas confugiunt, l.1. t.25.
De his, qui a non dominis manumitt. l.7. t.10.
De his, qui ante apertas tabulas hereditatem tranſmittunt, l.6. t.52.
De his, quibus ut indignis hereditas aufertur; & ad S.C. Silanianum, l.6. t.35.
De his, qui in Eccleſiis manumittuntur, l.1. t.13.
De his, qui in priorum creditorum locum ſuccedunt. l.8. t.18.
De his, qui latrones, vel aliis criminibus reos occultaverint, l.9. t.39.
De his, qui parentes, vel liberos occiderunt, l.9. t.17.
De his, qui potentiorum nomine titulos prædiis adſigunt, vel eorum nomina in lite prætendunt, l.2. t.14.
De his, qui propter metum judicis non appellaverunt, l.7. t.67.
De his, qui ſibi adſcribunt in teſtam. l.9. t.23.
De his, qui veniam ætatis impetraverunt, l.2. t.44.

I

De iis, quæ pœnæ nomine in teſtam. vel codicillis relinquuntur, l.6. t.4.
De iis, quæ ſub modo legata, vel fideicommiſſa relinquuntur, l.6. t.45.

De

De iis, quæ vi metuſve cauſſa geſta ſunt, l.2 t.19.
De impuberum, & aliis ſubſtitut. l.6. t.26.
De incertis perſonis, l.6. t.48.
De inceſtis, & inutilibus nuptiis lib.5. t.5.
De indicta viduitate, & de lege Iulia Miſcella tollenda, l.6. t.40.
De infantibus expoſitis, liberis, & ſervis, & de iis, qui ſanguinolentos emtos, vel nutriendos acceperunt, l.8. t.51.
De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & decimariis ſublatis, l.8. t.57.
De ingenuis manumiſſis, l.7. t.14.
De ingratis liberis, l.8. t.19.
In integrum reſtitutione poſtulata, ne quid novi fiat, l.2. t.49.
De in integrum reſtitutione minorum, l.2. t.21.
De injuriis, l.5. t.35.
De in jus vocando, l.2. t.2.
De in litem dando tut. vel cur. l.5. t.53.
De in litem jurando, l.5. t.53.
De inofficioſis donationibus, l.3. t.29.
De inofficioſis dotibus l.3. t.30.
De inofficioſo teſtamento, l.3. t.28.
In quibus cauſſis tutorem habenti tutor vel curator dari poteſt, l.5. t.36.
In quibus cauſſis ceſſat longi temporis præſcriptio, l.7. t.34.
In quibus cauſſis in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt, l.2. t.40.
In quibus cauſſis militantes fori præſcriptione uti non poſſunt, l.3. t.25.
In quibus cauſſis pignus tacite cõtrahatur, l.8. t.14.
De inſtitoria, & exercitoria actione, l.4. t.25.
Inter alios acta, vel judicata aliis non nocere, l.9. t.60.
De interdictis, l.8. t.1.

De

De interdicto matrimonio inter pupil. & tut. ſeu curatorem, liberoſque eorum, l.5. t.6.
De inſtitutionibus, & ſubſtitutionibus, ſeu reſtitutionibus, ſub conditione factis, l.6. t.25.
De inutilibus ſtipulationibus, l.5 t.25.
De Iudæis, & Cælicolis, l. 1. t.9.
De judiciis, l.3. t.1.
De jure aureorum annullorum, & de natalibus reſtituendis, l.6. t.8.
De jure deliberandi, & de adeunda, vel adquirenda hereditate, l.6. t.30.
De jure dominii impetrando, l.6. t.33.
De jure dotium, l.5. t.12.
De jure emphyteutico, l.4. t.66.
De jurejurando propter calumniam dando, l.2. tit. 58.
De jure liberorum, l.8. t.8.
De jurisdictione omnium judicum, & de foro competenti, l.3. t.13.
De juris, & facti ignorantia, l.1. t.18.

L

De latina libertate tollenda, & per certos modos in civitatem Romanam transfuſa, l.7. t.6.
De legatis, l.6. t.37.
De lege Aquila, l.3. t.35.
De lege Fuſia Caninia tollenda, l.7. t.3.
De legibus, & conſtitutionibus principum, & edictis, l.1. t.14.
De legitima tutela, l.5. t.30.
De legitimis heredibus, l.6. t.58.
De legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus, l.6. tit.54.
De liberali cauſa, l.7. t.16.
De liberis exhibendis, ſeu deducendis, & de libero homine exhibendo, l.8. t.8.

De liberis præteritis, vel exheredatis, l.6. t.18.
De libertis, & eorum liberis, l.6. t.7.
De litigioſis, l.8. t.36.
De litis conteſtatione, l.3. t 9.
De locato, & conducto, l.4 t 55.
De longi temp. præſcript. quæ pro libertate, & non adverſus libertatem opponitur, l.7. t.22.
De luitione pignoris, l.8. t.30.

M

De magiſtratibus conveniendis, l.5. t.75.
De magiſtratibus municipalibus, l.1. t.56.
Mandati, vel contra, l.4. t.35.
De mandatis principum, l.1. t.15.
De maleficis, & mathematicis, & ceteris ſimilibus, l.9. t.18.
De modo multarum, quæ a judicibus infliguntur, l.1. t.54.
De monopoliis, & conventu negotiatorum illicito, vel artificum ergo laborumque, necnon balneatorum prohibitis illicitiſque pactionibus, l.4. t.59.
De mortis cauſſa donationibus, l.8. t.56.
De mulieribus, quæ ſe ſervis propriis junxerunt, l.9. t.11.
De mutatione nominis, l.9. t.25.

N

De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus cauſſis juſti efficiantur, l.5. t.27.
De nautico fœnore, l.4. t.33.
De neceſſariis heredibus inſtituendis, vel ſubſtituendis, l.6. t.27.
Ne Chriſtianum mancipium hæreticus, vel Iudæus, vel paganus habeat, vel poſſideat, vel circumcidat, l.1. t.10.
Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur, l.7. t.21.

Ne fidejuſſores, vel mandatores dotium dentur, l.5. t.20.
Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono conveniatur, l.4. t.13.
Ne fiſcus vel Reſpublica procurationem alicui patrocinii cauſſa in lite præſtet, l.2. t.17.
De negotiis geſtis, l.2. t.8.
Ne liceat in una eademque cauſſa tertio provocare, vel poſt duas ſententias judicum, quas definitio præfectorum prætorio roboraverit, eas retractare, l.7. t.70.
Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare, vel actiones in ſe transferre, l. 2. tit.13.
Nemini licere ſignum Salvatoris Chriſti humi, vel in ſilice, vel marmore ſculpere, aut pingere, l.1. t.8.
Ne quis in ſua cauſſa judicet, vel jus dicat, l.3. t.5.
Ne rei dominicæ, vel templorum vindicatio temporis exceptione ſummoveatur, l.7. t.38.
Ne pro dote mulieri bona mariti addicantur, l.5. tit.22.
Ne ſanctum baptiſma iteretur, l.1. t.6.
Ne ſine juſſu principis certis judicibus liceat confiſcare, l.9. t.48.
Ne tutor, vel curator vectigalia conducat, l.5. t.41.
Ne uxor pro marito, vel maritus pro uxore, vel mater pro filio conveniatur, l.2. t.12.
De Nili aggeribus non rumpendis, l.9. t.38.
De non numerata pecunia, l.4. t.30.
De notationibus, & delegationibus, l.8. t.41.
De noxalibus actionibus, l.3. t.11.
De nudo jure Quiritium toll. l.7. t.25.
De nundinis, & mercatoribus, l.4. t.60.
De nuptiis, l.4. t.4.

De

O

De obligationibus, & actionibus, l.4.t.10.
De obſequiis patronis præſtandis, l.6. t.6.
De offic. civilium judicum, l.1. t. 44.
De offic. Comitis Orientis, l.1.t.36.
De offic. Comitis rerum privatarum, l.1.t.33.
De offic. Comitis ſacri patrimonii, l.1. t.14.
De offic. Comitis ſacrar. largitionum, l.1. t.32.
De offic. diverſorum judicum, l.1. t.8.
De offic. ejus, qui vicem alicujus judicis obtinet, l.1.t.50.
De offic. Iuridici Alexandriæ, l.1.t.57.
De offic. Magiſtri militum, l.1. t.29.
De offic. Magiſtri officiorum, l.1. t.31.
De offic. militarium judicum, l.1. t.45.
De offic. Præfecti annonæ, l.1.t.42.
De offic. Præfecti Auguſtalis, l.1. t.37.
De offic. Præfecti prætorio Africæ, & omni ejuſdem diœceſeos ſtatu, l.1.t.27.
De offic. Præfectorum prætorio Orientis, & Illyrici, l.1. t.26.
De offic. Præfecti vigilum, l.1, t.43.
De offic. Præfecti urbi, l.1. t.28.
De offic. Prætoris, l.1. t.39.
De offic. Proconſulis, & Legati, l.1. t.35.
De offic. Quæſtoris, l.1. t.30.
De offic. Rectoris provinciæ, l.1. t.40.
De offic. Trib & Com. rei militaris, l.1. t 46.
De offic. Vicarii, lib.1. t.38.
De operibus publicis, l.8. tit.11.
De operis libertorum, l.6. t.3.
De ordine cognitionum, l.7. t.19.
De ordine judiciorum, l.4. t.8.

P

De pactis, lib.2.tit.3.
De pactis conventis, tam ſuper dote, quam

ſuper donatione ante nuptias, & paraphernis, lib 5. tit. 14.
De pactis inter emtorem, & venditorem compoſitis, lib 4. tit. 54.
De pactis pignorum, & de lege commiſſaria in pignoribus reſcindenda, l. 8. t. 34.
De paganis ſacrificiis, & templis, l. 1. t. 11.
De partu pignoris, & omni cauſa, l. 8. t. 34.
De patria poteſtate, l. 8. t. 46.
De partibus qui filios ſuos diſtraxerunt, l. 4. t 43.
De peculio ejus, qui libertatem meruit, l. 7. t. 23.
De pedaneis judicibus, lib. 3. t. 3.
De periculo, & commodo rei venditæ, l. 4. t. 48.
De periculo tutorum, & curatorum, l. 5. t. 38.
Per quas perſonas nobis adquiratur, l. 4. t. 27.
De petitione hereditatis, lib. 3. tit. 31.
De pignoribus, & hypothecis, l. 8. tit. 13.
De pigneratitia actione, l. 4. t. 24.
De plus petitionibus, l. 3. t. 10.
Plus valere, quod agitur, quam quod ſimulate concipitur, l. 4. t. 22.
De pœna judicis, qui male judicavit, vel ejus, qui judicem, vel adverſarium corrumpere curavit, l. 7. tit. 49.
De pœnis, l. 9. t. 47.
De poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis, l. 6. t. 29.
De poſtliminio, & redemtis ab hoſt. l. 4. t. 50.
De poſtulando, l. 2. t. 6.
De probationibus, l. 4. tit. 19.
De prædiis, & aliis rebus minorum ſine decreto non alienandis, vel obligandis, l 5. t 71.
De præſcript. longi temp. l. 7. t 44.
De præſcriptione triginta vel quadraginta annorum, l. 7. t. 19.
De prætorio pignore, & ut in actionibus etiam
dedi-

deditorum miſſio prætorii pig. procedat. lib. 8. tit. 21.
De precario, & Salviano interdicto. l. 8. t. 9.
De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat, l. 1. t. 19.
De privatis carceribus inhibendis, l. 9. tit. 5.
De privilegio dotis, lib. 6. t. 74.
De privilegio fiſci, l. 7. t. 73.
De procuratoribus, l. 2. t. 12.
De prohibita ſequeſtratione pecuniæ, l. 4. t. 4.
Pro quibus cauſſis ſervi pro præmio accipiunt libertatem, l. 7. t. 13.
Pro ſocio, l. 4. t. 37.

Q

De quadrienni præſcript. l. 7. t. 37.
Quæ res exportari non debeant, l. 4. t. 41.
Quæ res pignori obligari poſſunt, vel non, & qualiter pignus contrahitur, l. 8. t. 16.
Quæ res venire non poſſunt, & quæ vendere vel emere vetantur, l. 4. t. 40.
Quæ ſit longa conſuetudo, l. 8. t. 52.
De quæſtionibus, l. 9. t. 41.
Quando civilis actio criminali præjudicet, & an utraque ab eodem exerceri poſſit, l. 9. t. 31.
Quando decreto opus non ſit, l. 5. t. 72.
Quando dies legati, vel fideic. cedat, l. 6. t. 53.
Quando ex facto tutoris, vel curatoris minores agere vel conveniri poſſint, l. 5. t. 39.
Quando fiſcus vel privatus debitoris ſui debitores exigere poteſt, l. 4. t. 15.
Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel miſerabiles perſonas cognoſcat, & ne exhibeantur, l. 3. t. 14.
Quando liceat ab emtione diſcedere, l. 4. t. 45.
Quando liceat unicuique ſine judice vindicare ſe, vel publicam devotionem, l. 3. t. 27

Quando libellus Principi datus litis faciat conteſtationem, l.1.t.27.
Quando mulier tutelæ off. fungi poſſit, l.5. t.35.
Quando non petentium partes petentibus adcreſcunt, l.6.t.10.
Quando provocare non eſt neceſſe, l.7. t.64.
Quando tutores vel curatores eſſe deſin. l.5. t.60.
Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur, l.6. t.32.
Qui admittit ad bo. poſ.& int quod temp l.6.t.9.
Qui accuſare non poſſunt, l.9.t.1.
Qui ætate, l.5. t.8.
Qui bonis cedere poſſunt, l.7.t 71.
Quibus ad libertatem proclamare non licet, & rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur, l.7.t.18.
Quibus ex cauſſis majores in integrum reſtituuntur, l.2.t.3.
Quibus res judicata non nocet, l. 7. t.56.
Qui legitimam perſonam in judiciis habent, vel non, l.3. t.6.
Quibus non objiciatur longi temporis præſcriptio, l.7.t.35.
Qui dare tutores vel curatores, & qui dari non poſſunt, l.5. t.34.
Qui, & adverſus quos in integrum reſtitui non poſſunt, l.2. t.41.
Qui manumittere non poſſunt, & ne in fraudem creditorum manumittantur, l.7.t.11.
Qui morbo, l.5. t 47.
Qui non poſſunt ad libertatem pervenire, l.7.t.12.
Qui numero liberorum ſe excuſat, l. t 66.
Qui numero tutelarum, l.5.t.69.
Qui petant tutores, vel curatores, l.5. t.31.
Qui potiores in pignore habeantur, l.8.t.17.
Qui pro ſua juriſdictione judices dare, darive poſſunt, l.3. t.4.

Qui

Qui teſtamenta facere poſſunt vel non, l.6. t.22.
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur, vel peculio, ſive quod juſſu, aut de in rem verſo, l.4. t.26.
Quorum appellationes non recipiuntur, l.7.t.55.
Quorum bonorum, l.8. t.2.
Quorum legatorum, l.8. t.3.
Quomodo, & quando judex ſententiam proferre debeat præſentibus partibus, vel una abſente, l.7. t.43.

R

De raptu virginum, vel viduarum, vel ſanctimonialium. l.9. t.13.
De ratiociniis operum publicorum, & de patribus civitatum, l.8. t.12.
De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca, l.4. t.51.
De rebus creditis, & de jure jurando, l.4. t.1.
De receptis arbitris, l.2. t.55.
De re judicata, l.7. t.32.
De rei uxoriæ in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita, l.5. t.3.
De relationibus, l.7. t.61.
De religioſis, & ſumtibus funerum, l.3. t.14.
Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienatione, l.4. t.53.
De remiſſione pignoris, l.8. t.25.
De repudianda bonorum poſſeſſione, l.6. t.19.
De repudianda, vel abſtinenda hereditate, l.6 t.13.
De repudiis, & judicio de moribus ſubl. l.5. t.1.
De reputationibus, quæ fiunt in judicio in integrum reſtitutionis, l.2. tit.47.
De requirendis reis, l.9. t.40.
De rerum amotarum, l.5. t 21.
De rerum permutatione, & præſcriptis verbis actione, l.4. t.64.

De reſcindenda venditione, l.4. t.44.
De reſtitutionibus militum, & eorum qui reip. cauſſa abſunt, l.2. t.50.
De revocandis donationibus, l.8. t.55.
De revoc. iis, quæ in fraudem alienata ſunt, l. 5. tit.75.

S

De ſacroſanctis Eccleſiis, & de rebus, & privilegiis earum, l.1. t.2.
De ſatisdando, l.2. t.56.
De ſecundis nuptiis, l 5. t.9.
De ſeditioſis, & de his, qui audent plebem contra quietem publicam colligere, l.9. t.30.
De S.C. Claudiano tollendo, l.7. t.24.
De S.C. Trebelliano, l.6. t 48.
De Senatusconſultis, l.1. t.6.
De ſententia, quæ ſine certa quantitate prolata eſt, l.7. t.46.
De ſententiam paſſis, & reſtitutis, l.9. t.51.
Sententiam reſcindi non poſſe, l.7. t.50.
De ſententiis, & interlocutionibus omnium judicum, l.7. t.45.
De ſententiis ex periculo recitandis, l.7. t.44.
De ſententia Præfecti prætorio, l.7. t.42.
De ſententiis, quæ pro eo, quod intereſt, proferuntur, l.9. t.47.
De ſepulcro violato, l.9. t.9.
De ſervis fugitivis, & libertis, mancipiiſque civitatum artificibus, & ad diverſa opera deputatis, & ad rem privatam vel dominicam pertin. l.6. t.1.
De ſervis reip. manumittendis, l.7. t.9.
De ſervitutibus, & de aqua, l.3. t.34.
De ſervo pignori dato manumiſſo, l.7. t.8.
Si adverſus creditorem, l.2. t.37.
Si adverſus debitorem, l.7. t.36.

Si

Si adverſus delictum ſuum, l.2.t.34.
Si adverſus donationem, l.2.t.29.
Si adverſus fiſcum, l.2.t.36.
Si adverſus libertatem, l.2.t.30.
Si adverſus dotem, l.2.t.3.
Si adverſus rem judicatam, l.2.t.26.
Si adverſus ſolutionem a debitore, vel a ſe factam, l.2.t.32.
Si adverſus tranſactionem, vel diviſionem minor reſtitui velit, l.2.t.31.
Si adverſus venditionem, l.2.t.21.
Si adverſus venditionem pignorum, l.2.t.28.
Si adverſus uſucapionem, l.2.t.35.
Si aliena res pignori data ſit, l.8.t.15.
Si a non competenti judice judicatum eſſe judicatur, l.7.t.48.
Si antiquior creditor pignus vendiderit, l.8.t.19.
Si certum petatur, l.4.t.2.
Si communis res pignori data ſit, l.8.t.20.
Si contra matris voluntatem tutor datus ſit, lib. 5.tit.47.
Si contra jus, vel utilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratum, l.1.t.22.
Si dos conſtante matrimon. ſoluta fuer. l.5.t.19.
Si de momentaria poſſeſſione fuerit appellatum, l.7.t.69.
Si ex falſis inſtrumentis, vel teſtimoniis judicatum erit, l.7.t.58.
Si ex pluribus tutoribus, vel curatoribns omnes, vel unus agere pro minore, vel conveniri poſſunt, l.5.t.40.
Si falſis allegationibus excuſatus ſit, l.5.t.63.
Si in cauſſa judicati pignus captum ſit, l.8.t.22.
Si in communi eademque cauſſa in integrum reſtitutio poſtulatur, l.2.t.25.

Si

Si in fraudem patroni a libertis alienatio facta eſt, l.6. t.5.
Si major factus ratum habuerit, l.2. t.45.
Si major factus alienationem factam ſine decreto ratam habuerit, l.5. t.74.
Si mancipium fuerit alienatum, ut manumittatur, vel contra, l.4. t.57.
Si mancip.ita venierit, ne proſtituatur, l.4. t.56.
Si mater indemnitatem promiſerit, l.5. t.46.
Si minor ſe majorem dixerit, vel probatus fuerit, l.2. t.42.
Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe, l.4. t.47.
Si nuptiæ ex reſcripto petantur, l.5. t.8.
Si omiſſa ſit cauſſa teſtamenti, l.6. t.29.
De partu pignoris, & omni cauſſa, l.8. t.25.
Si pendente appellatione mors interv. l.7. t.66.
Si per vim vel alio modo abſentis poſſeſſio perturbata ſit, l.8. t.5.
Si plures una ſententia condemnati ſint, l.6. t.55.
Si pignoris conventionem numeratio ſecuta non ſit, l.8. t.32.
Si pignus pignori datum ſit, l.8. t.23.
Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata, l.4. t.6.
Si quacumque præditus poteſtate, vel ad eum pertinentes, ad ſuppoſitarum juriſdictioni ſuæ aſpirare tentaverint nuptias, l.5. t.7.
Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coegerit, l.6. t.34.
Si quis alteri vel ſibi ſub alterius nomine vel aliena pecunia emerit, l.4. t.50.
Si quis eam, cujus tut. fuerit, corruperit, l.9. t.10.
Si quis ignorans rem minoris eſſe, ſine decreto comparaverit, l.5. t.73.
Si quis Imperatori maledixerit, l.9. t.7.

Si rector provinciæ, vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint l.5. t.2.
Si reus, vel accuſator mortuus fuerit l.9.t.6.
Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtul. l.2. t.43.
Si ſecundo nupſerit mulier, cui maritus uſumfructum reliquerit l.5. t.10.
Si ſervus exportandus veneat. l.4. t.55.
Si ſervus extero ſe emi mandaverit l.4. t.36.
Si tutor non geſſerit l.5. t.55.
Si tut. vel cur. Reip. cauſſa aberit. lib.5. t.64.
Si tutor, vel curator intervenerit l.2. t.24.
Si vendito pignore agatur l.8. t.29.
Si unus ex pluribus appellaverit l.7. t.68.
Si unus ex pluribus heredibus creditori vel debitoris partem ſuam debiti ſolverit, vel acceperit l.8. t.31.
Si ut ſe hereditate abſtineat l.2. t.38.
Si ut omiſſam hereditatem, vel bonor. poſſeſſionem, vel quid aliud adquirat l.2. t.39.
De ſolutionibus & liberationibus l.8 t.42.
Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur l 5. t.18.
De ſponſalibus & arrhis ſponſalitiis, & proxeneticis l.5. t.1.
De ſportulis & ſumtibus in diverſis judiciis faciendis, & de exſecutoribus litium l.3. t.3.
De ſtatuis & imaginibus l.1. t.24.
De ſucceſſorio edicto l.6. t.16.
De ſuffragio l.4. t.3.
De ſuis & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus l.6. t.55.
De ſumma Trinitate, & fide Catholica, & ut nemo de ea publice contendere audeat l.1. t.1.
De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus, l.5. t.43.

De

T

De tabulis exhibendis l.8. t.7.
De temporibus & reparationibus appellationum ſeu conſultationum l.5. t.63.
De temporibus in integrum reſtitutionis, tam minorum & aliarum perſonarum, quæ reſtitui poſſunt, quam heredum eorum l.2. t.2.
De teſtamentaria tutela l.5. t.28.
De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinantur l.6. t.23.
De teſtamento militis l.6. t.21.
De teſtibus l.4. t.20.
De tranſactionibus, l.2. t.4.
De tut. vel cur. qui ſatis non dedit l.5. t.41.
De tutoribus, & curatoribus illuſtrium, vel clariſſimarum perſonarum l.5. t.3.

V

Vbi, & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitanda ſit. l.2. t.46.
Vbi cauſſæ fiſcales, vel divinæ domus, hominumque ejus agantur l.3. t.26.
Vbi cauſſa ſtatus agi debeat l.3. t.22.
Vbi conveniatur, qui certo loco dare promiſit l.3. t.18.
Vbi de criminibus agi oportet l.3. t.5.
Vbi de hereditate agitur, & ubi heredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant l. 3. t.20.
Vbi de poſſeſſione agi oportet, l.3. t.16.
Vbi de ratiociniis tam publicis quam privatis, agi oportet l.3. t.21.
Vbi fideicommiſſum peti oportet l.3. t.17.
Vbi in rem actio exerceri debeat l.3. t.19.
Vbi petantur tutores vel curatores l.3. t.32.
Vbi pupilli educari debeant l.5. t.49.
Vbi quis curiali, vel cohortali, aliave condi-

tio-

tione conveniatur. l.3. t.23.
Vbi Senatores vel clariſſimi civiliter, vel criminaliter conveniantur, l.3. t.24.
Vectigalia nova inſtitui non poſſe, l.4. t.62.
De verborum & rerum ſignificatione, l.6. t.18.
De veteri jure enucleando, & de auctoritate Jurisprudentum, qui in Digeſtis referuntur, l.1. t.17.
De vi bonorum raptorum, l.9. t.33.
De vindicta, & apud conſilium manumiſſione l.7. t.1.
Vnde legitimi, & unde cognati, l.6. t.15.
Vnde liberi, l.9. t.14.
Vnde vi l.6. t.4.
Vnde vir & uxor, l.6. t.18.
De uſucap. pro herede, l.7. t.29.
De uſucap. pro donato, l.7. t.27.
De uſucap. pro dote l.7. t.28.
De uſucap. pro emtore vel pro tranſactione, l.7. t.26.
De uſucap. transformanda, & ſublata differentia rerum mancipi, & nec mancipi, l.7. t.31.
De uſufructu & habitatione, & miniſterio ſervorum, l.3. t.33.
De uſuris, l.4. t.32.
De uſuris rei judicatæ, l.7. t.54.
De uſuris pupillaribus, l.5. t.56.
De uſuris, & fructibus legatorum, vel fideicommiſſorum, l.6. t.47.
Vt actiones ab heredibus, & contra heredes incipiant, l.4. t.11.
Vt cauſſæ poſt pubertatem adſit tutor l.5. t.48.
Vt in poſſeſſionem legatorum, vel fideicommiſſorum ſervandorum cauſſa mittatur, & quando ſatiſdari debeat, l.6. t.54.
Vt intra certum tempus criminalis quæſtio termi-

minetur, l. 9. t. 44.

Vt lite pendente, vel poſt provocationem, aut definitivam ſententiam nulli liceat Imperatori ſupplicare, l. 1. t. 21.

Vti poſſidetis, l. 8. t. 6.

Vt nemo invitus agere vel accuſare cogatur l. 3. t. 7.

Vt nemo privatus titulos prædiis ſuis vel alienis imponat, vel vela regalia ſuſpendat, l. 2. t. 15.

Vt nemini liceat ſine judicis auctoritate ſigna imponere rebus, quas alius tenet, l. 2. t. 16.

Vt nulli patriæ ſuæ adminiſtratio ſine ſpeciali permiſſu Principis permittatur, l. 1. t. 41.

Vt omnes judicès, tam civiles, quam militares poſt adminiſtrationem depoſitam quinquaginta dies in civitatibus, vel certis locis permaneant, l. 1. t. 49.

Vt quæ deſunt advocatis partium judex ſupleat, l. 2. t. 10.

De uxoribus militum, & eorum, qui Reipubl. cauſſa abſunt, l. 2. t. 91.

F I N I S.

ANT
1318524

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google